

**ORTAÖĞRETİM İNKILAP TARİHİ DERS KİTAPLARINDA
LAİKLİK İLKESİ BÖLÜMÜNÜN VE MİLLİYETÇİLİK İLKESİ
BÖLÜMÜNÜN TEMATİK ANALİZİ (1981-2021)**

Muhammed Erdoğan

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

KASIM, 2023

TELİF HAKKI VE FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Muhammed

Soyadı : Erdoğan

Bölümü : Tarih Eğitimi

İmza :

Teslim Tarihi : .../.../.....

TEZİN

Türkçe Adı : Ortaöğretim İnkılap Tarihi Ders Kitaplarında Laiklik İlkesi Bölümünün ve Milliyetçilik İlkesi Bölümünün Tematik Analizi (1981-2021).

İngilizce Adı : Thematic Analysis of The Laicism Principle Chapter and The Nationalism Principle Chapter in The Secondary Education History of Revolution Textbooks (1981-2021).

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı:

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Muhammed Erdoğan tarafından hazırlanan “Ortaöğretim İnkılap Tarihi Ders Kitaplarında Laiklik İlkesi Bölümünün ve Milliyetçilik İlkesi Bölümünün Tematik Analizi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Ayşegül Nihan Erol Şahin

Tarih Eğitimi, Gazi Üniversitesi

Başkan: Prof. Dr. Hamza Keleş

Tarih Eğitimi, Gazi Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Bahattin Demirtaş

Tarih Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 03/11/2023

Bu tezin Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Şaban Çetin

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezi süreci boyunca bana manevi anlamda büyük destek veren sevgili anneme ve tıpkı ailemin bir parçasıymış gibi bana destek olan ve akademik tavsiyeleriyle yol gösteren kıymetli danışmanım Doç. Dr. Ayşegül Nihan Erol Şahin hanımefendiye minnetlerimi sunuyorum. Süreç boyunca öneri ve tavsiyeleri ile bize yol gösteren hocalarımız saygıdeğer Prof. Dr. Hamza Keleş beyefendiye ve değerli hocamız ve jüri üyemiz Doç. Dr. Bahattin Demirtaş beyefendiye teşekkürlerimi iletiyorum. Bu süreçte kaynak tarama ve araştırma döneminde bize destek olan üniversitemizin değerli birimi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi personeline ve değerli öğretim üyelerine minnetlerimizi sunuyoruz. Ayrıca süreç boyunca araştırmamıza ilgi gösterip bize rehber olan değerli hocalarımız Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan beyefendiye ve Prof. Dr. Bahri Ata beyefendiye teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Anneme

**ORTAÖĞRETİM İNKILAP TARİHİ DERS KİTAPLARINDA
LAİKLİK İLKESİ BÖLÜMÜNÜN VE MİLLİYETÇİLİK İLKESİ
BÖLÜMÜNÜN TEMATİK ANALİZİ (1981-2021)
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**Muhammed Erdoğan
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Kasım, 2023**

ÖZ

Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, devletçilik, inkılapçılık ve halkçılık olarak sıralanmış olan Atatürk ilkeleri, Atatürk döneminde uygulanan; idari, ekonomik, siyasi ve sosyal politikalarda etkili olmuşlar, bu dönemde yapılan inkılapları etkilemişlerdir. Atatürk'ün ölümünden sonra CHP'nin (Cumhuriyet Halk Partisi) parti programındaki ve anayasadaki yerleri sebebiyle, devlet politikalarındaki etkileri devam eden altı ilke, başta anlamları olmak üzere, tanımlama, gereklilik ve pratik uygulama boyutlarında farklı tartışmaların aktörleri olmuşlardır. Atatürk ilkelerinin 1981 yılında inkılap tarihi ders kitaplarına girmesiyle bu tartışmalara eğitim boyutu da eklenmiştir. Bu araştırmada, Atatürk ilkelerinden laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi seçilmiş, bu ilkelerin öğretiminde karşılaşılan problemler ve yanlış anlaşılmalara ilgili ders kitapları içeriğinde yer alan bölümleri ölçüt alınıp incelenerek, değerlendirilmiş ayrıca her iki ilkenin tarihi gelişimleri, Türkiye'deki geçmişleri ve ilgili ilkeler hakkında yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Araştırmada, laiklik ilkesinin ve milliyetçilik ilkesinin durumlarını incelemek amacıyla, 1981 – 2021 yılları arasında okullara dağıtılmış olan MEB ve MEB onaylı 14 ders kitabı örnek olarak seçilerek, çıkarıldığı yıllara ve özelliklerine göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı 1981'den

2021 yılına değin kullanılan inkılap tarihi ders kitaplarındaki laiklik ilkesi bölümü ve milliyetçilik ilkesi bölümü hakkında tematik analiz yapmak ve bu bölümlerin yıllar içerisindeki değışimlerini önceki halleri ile karşılaştırarak ortaya çıkartmaktır. Araştırmada, nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi yöntemi esas alınmış, desen olarak durum çalışması deseni belirlenmiş, verilerin analizi aşamasında ise tematik analiz yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma sonuçlarında; laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkeleri bölümlerinde görselleştirme, örnek verme ve etkinlik üretme bakımından sorunlar tespit edilmiş, mevcut bölümlerin yöntem ve tarz olarak birbirini tekrar ettiği, yıllara göre politik değışimlerden ve gündemden etkilendiğı, ders kitabı yazım yaklaşımlarının değışimine göre dönüştüğü gözlemlenmiştir. Özellikle laiklik ilkesinin görsel ve yazılı olarak somutlaştırılmadığı gözlemlenmiştir. Bu durumun laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesinin öğretimi ile ilgili sorunlara sebep olabileceğı düşünülmüş, konu ile alakalı olarak öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Atatürk İlkeleri, Laiklik İlkesi, Milliyetçilik İlkesi, Ders Kitapları, İnkılap Tarihi.

Sayfa Adedi : 271+XXIII

Danışman : Doç. Dr. Ayşegöl Nihan Erol Şahin

**THEMATIC ANALYSIS OF THE LAICISM PRINCIPLE CHAPTER
AND THE NATIONALISM PRINCIPLE CHAPTER IN THE
SECONDARY EDUCATION HISTORY OF REVOLUTION
TEXTBOOKS (1981-2021)
(M.S. Thesis)**

Muhammed Erdoğan

**GAZI UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL EDUCATIONAL SCIENCES
NOVEMBER 2023**

ABSTRACT

The principles of republicanism, nationalism, laicism, statism, revolutionism, and populism, which were listed as Atatürk's principles, had a significant impact on administrative, economic, political, and social policies during the Atatürk era, influencing the reforms carried out during that time. After Atatürk's death, these six principles, which continue to have an effect on state policies due to their place in the CHP's (Republican People's Party) party program and the constitution, have been subjects of various debates concerning their meanings, definitions, necessity, and practical applications. The addition of Atatürk's principles to history textbooks in 1981 introduced an educational dimension to these debates. In this research, the principles of laicism and nationalism were selected from Atatürk's principles, and the sections related to these principles in educational textbooks were examined and evaluated based on certain criteria regarding the problems and misunderstandings encountered during their instruction. Additionally, the historical developments of both principles, their past in Turkey, and related research about these principles were included. The research aimed to examine the status of laicism and

nationalism principles by conducting a comparative analysis of 14 Ministry of National Education (MEB) approved history textbooks distributed to schools between 1981 and 2021, considering the years of publication and their features. The research problem was formulated as "What are the results obtained from the thematic analysis of the sections on laicism and nationalism principles in secondary school history textbooks used from 1981 to 2021?" The objective of the research was to conduct a thematic analysis of the sections on laicism and nationalism principles in history textbooks used from 1981 to 2021 and compare their changes over the years with their previous versions. The research primarily employed qualitative research techniques, focusing on document analysis and adopting a case study design. The thematic analysis method was utilized during the data analysis stage. The research findings revealed deficiencies in visualization, providing examples, and creating activities in the sections on laicism and nationalism principles. It was observed that the existing sections tended to repeat each other in terms of method and style, being influenced by political changes and current issues over the years and evolving according to changes in the approach to textbook writing. Particularly, the laicism principle was found to be difficult to concretize visually and in writing. These shortcomings were considered to potentially contribute to misunderstandings about the principles of laicism and nationalism, and recommendations were provided accordingly on the subject.

Key words : Ataturk's principles, Principle of Laicism, Principle of Nationalism, Textbooks, History of Revolution.

Page Number : 271+XXIII

Advisor : Doç. Dr. Ayşegül Nihan Erol Şahin

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZ.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ.....	xvii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xix
KISALTMALAR	xxii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Problem Cümlesi.....	5
1.3.1. Alt Problemler	5
1.4. Araştırmanın Önemi.....	6

1.5. Sayılıtlar.....	8
1.6. Sınırlılıklar.....	9
1.7. Tanımlar	10
BÖLÜM II	12
YÖNTEM.....	12
2.1. Araştırmanın Deseni.....	12
2.2. Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu	15
2.3. Veri Toplama Araçları	17
2.4. Verilerin Analizi.....	18
2.4.1. Verilerin Çözümlemesi	18
2.4.2. Verilerin Yorumlanması.....	19
BÖLÜM III.....	22
İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	22
3.1. İnkılap Tarihi Ders Kitapları ile İlgili Tez Araştırmaları	22
3.2. Atatürk İlkelerini Konu Alan Tez Araştırmaları	26
3.2.1. Laiklik İlkesi ile İlgili Yapılan Tez Araştırmaları.....	28
3.2.2. Milliyetçilik İlkesi ile İlgili Yapılan Tez Araştırmaları	29
BÖLÜM IV	30
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	30
4.1. Laiklik Kavramı.....	30
4.1.1. Laikliğin Avrupa’da Oluşumu ve Geliştirilmesi	32
4.1.2. Türkler ve Laiklik	36
4.1.2.1. <i>Osmanlı Devleti’nde Klasik Dönemde Din-Devlet İlişkileri ve Devletin Teşkilat Yapısında Bozulmalar.....</i>	<i>37</i>
4.1.2.2. <i>Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Dönemi ve Devletin Dönüşümü</i>	<i>39</i>

4.1.3. Mustafa Kemal'in Laiklik Anlayışını Oluşturan Etkenler.....	42
4.1.3.1. Millî Mücadele Öncesinde ve Millî Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşa.....	43
4.1.4. Atatürk Döneminde Laiklik	48
4.1.5. Atatürk Dönemi Sonrası Laiklik ile İlgili Görüşler ve Politikalar	53
4.1.5.1. 17 Kasım 1947 VII. CHP Kurultayı ve Laikliğe Etkisi.....	53
4.1.5.2. 1972 Başörtüsü Yasağından 1998 Yılına Kadarki Süreçte Laiklik	57
4.1.5.3. 1997 28 Şubat Kararları ve Sonrası Dönemde Laiklik.....	59
4. 2. Milliyetçilik Kavramı.....	60
4.2.1. Millet Kavramının Değişimi ve Avrupa'da Milliyetçiliğin Doğuşu	62
4.2.2. Milliyetçilik Türleri.....	65
4.2.2.1. Liberal Milliyetçilik.....	66
4.2.2.2. Irk Milliyetçiliği.....	66
4.2.2.3. Din Milliyetçiliği	67
4.2.2.4. Coğrafya Milliyetçiliği	68
4.2.2.5. Kültür Milliyetçiliği.....	69
4.2.2.6. Devlet Milliyetçiliği	69
4.2.2.7. Totaliter Milliyetçilik.....	70
4.2.2.8. Doktriner Milliyetçilik.....	70
4.2.3. Osmanlı Devleti'nde Milliyetçilik Akımları.....	70
4.2.3.1. Osmanlıcılık	71
4.2.3.2. İslamcılık.....	73
4.2.3.3. Türkçülük.....	75
4.2.4. Mustafa Kemal Paşa'nın Milliyetçilik Anlayışı.....	77
4.2.5. Cumhuriyet Döneminde Milliyetçilik.....	79

4.3. Türkiye’de Tarih Eğitiminin ve Tarih Ders Kitaplarının Geçmişi.....	85
4.3.1. Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitapları ve Tarih Eğitimi	86
4.3.1.1. Atatürk Döneminde Tarih Eğitimi ve Tarih Ders Kitapları.....	87
4.3.1.2. Atatürk Dönemi Sonrası Tarih Eğitimi ve Tarih Ders Kitapları	88
4.4. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi	90
4.4.1. İnkılap Tarihi Dersinin Ortaöğretim Düzeyinde Amaçları	91
4.4.2. Ortaöğretim İnkılap Tarihi Dersinin Tarihçesi	92
4.4.3. Ortaöğretim İnkılap Tarihi Dersinde Atatürkçülük Etkisi	93
4.5.4. İnkılap Tarihi Dersinde Laiklik Konusu ve Programlardaki Yeri	95
4.5.5. İnkılap Tarihi Dersinde Milliyetçilik Konusu ve Programlardaki Yeri	98
BÖLÜM V.....	99
BULGULAR VE YORUM.....	99
5.1. Bulgular	99
5.1.1. Su & Mumcu – T.C. İnkılap Tarihi Ders Kitabı – 1981	100
5.1.1.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü	102
5.1.1.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü	106
5.1.2. Su & Mumcu – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 1987	111
5.1.3. Su & Mumcu – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 1992	112
5.1.3.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü	112
5.1.3.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü	114
5.1.5. Kenan Kalecikli – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı - 1995	116
5.1.5.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü	117
5.1.5.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü	121
5.1.6. Palazoğlu & Bircan – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabı – 1995...	125
5.1.6.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü	126

5.1.6.2. <i>Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	130
5.1.4. Su & Mumcu – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2002....	133
5.1.4.1. <i>Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü</i>	134
5.1.4.2. <i>Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	136
5.1.7. Akdin, Çakmak ve Genç – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2005	137
5.1.7.1. <i>Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü</i>	139
5.1.7.2. <i>Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	141
5.1.8. Kemal Kara – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabı – 2006	145
5.1.8.1. <i>Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü</i>	146
5.1.8.2. <i>Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	149
5.1.9. Komisyon – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2012.....	152
5.1.9.1. <i>Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü</i>	153
5.1.9.2. <i>Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	158
5.1.10. Sevtap Gamsız – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2012	164
5.1.10.1. <i>Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü</i>	165
5.1.11.2. <i>Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	171
5.1.11. Mahmut Ürküt – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2015	175
5.1.11.1. <i>Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü</i>	176
5.1.11.2. <i>Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	179
5.1.12. Çevik, Koç, & Şerbetçi – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabı – 2019	182
5.1.12.1. <i>Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü</i>	183
5.1.12.2. <i>Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	185
5.1.13. Demirtaş – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2019	187

5.1.13.1. <i>Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü</i>	188
5.1.13.2. <i>Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	190
5.1.14. Erdoğan – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabı – 2019	192
5.1.14.1. <i>Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü</i>	192
5.1.14.2. <i>Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	194
5.2. Alt Problemlere Göre Bulgular	195
5.2.1. 1981-2021 İnkılap Tarihi Ders Kitaplarında Laiklik İlkesi	195
5.2.1.1. <i>Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular</i>	195
5.2.1.2. <i>İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular</i>	203
5.2.1.3. <i>Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular</i>	207
5.2.1.4. <i>Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular</i>	212
5.2.2. 1981-2021 İnkılap Tarihi Ders Kitaplarında Milliyetçilik İlkesi	214
5.2.2.1. <i>Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular</i>	214
5.2.2.2. <i>İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular</i>	221
5.2.2.3. <i>Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular</i>	224
5.2.2.4. <i>Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular</i>	229
BÖLÜM VI	232
SONUÇ	232
6.1. Tartışma.....	232
6.2. Sonuç ve Öneriler.....	235
KAYNAKLAR	240
EKLER	261
EK 1. 24 Nisan Tarihli TBMM Zabıt Ceridesi.....	262
EK 2. 17 Kasım 1947 CHP Kurultayı 1. Birleşim Tutanağı İç Kapak Sayfası	263
EK 3. Ulus Gazetesinde 17 Kasım 1947 CHP Kurultayı.....	264

EK 4. Ulus Gazetesinde 17 Kasım 1947 CHP Kurultayı.....	264
EK 5. 13 Eylül Tarihli Cumhuriyet Gazetesi Manşeti.....	265
EK 6. 1 Mart 1997 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi.....	265
EK 7. Örnek MEB Ders Kitabı Kapağı	266
EK 8. Örnek MEB Ders Kitabı Kapağı	267
EK 9. Örnek MEB Ders Kitabı İç Kapak Sayfası.....	268
EK 10. Örnek MEB Onaylı Ders Kitabı Kapağı.....	269
EK 11. Örnek MEB Onaylı Ders Kitabı Kapağı.....	270
EK 12. Örnek MEB Onaylı Ders Kitabı Kapağı.....	271

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Nitel Araştırma Desenleri</i>	13
Tablo 2. <i>MEB Tarafından Hazırlanan Ders Kitapları</i>	16
Tablo 3. <i>MEB Onaylı Özel Yayınevi Kitapları</i>	17
Tablo 4. <i>Analizlerde Rehber Olarak Kullanılmış Tablo</i>	21
Tablo 5. <i>İnkılap Tarihi Ders Kitapları ile İlgili Araştırmalar</i>	23
Tablo 6. <i>3 Mart Yasaları</i>	49
Tablo 7. <i>İnkılap Tarihi Öğretim Programlarında Laiklik İlkesi</i>	96
Tablo 8. <i>İnkılap Tarihi Öğretim Programlarında Milliyetçilik İlkesi</i>	98
Tablo 9. <i>Su & Mumcu 1981 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	102
Tablo 10. <i>Su & Mumcu 1981 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	107
Tablo 11. <i>Kalecikli 1995 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	117
Tablo 12. <i>Kalecikli 1995 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	121
Tablo 13. <i>Palazoğlu & Bircan 1995 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	127
Tablo 14. <i>Palazoğlu & Bircan 1995 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	131
Tablo 15. <i>Akdin vd. 2005 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	139
Tablo 16. <i>Akdin vd. 2005 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	141
Tablo 17. <i>K. Kara 2006 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	147

Tablo 18. <i>K. Kara 2006 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	150
Tablo 19. <i>Komisyon 2012 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	153
Tablo 20. <i>Komisyon 2012 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	158
Tablo 21. <i>Sevtaş G. 2012 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	165
Tablo 22. <i>Sevtaş G. 2012 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	171
Tablo 24. <i>M. Ürküt 2015 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	176
Tablo 25. <i>M. Ürküt 2015 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	180
Tablo 26. <i>Çevik vd. 2018 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	183
Tablo 27. <i>Çevik vd. 2018 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	185
Tablo 28. <i>Demirtaş 2019 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	188
Tablo 29. <i>Demirtaş 2019 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	190
Tablo 30. <i>Erdoğan 2019 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü</i>	193
Tablo 31. <i>Erdoğan 2019 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü</i>	194
Tablo 32. <i>Laiklik İlkesi Bölümlerinin Tasarım Verileri 1981-2021</i>	197
Tablo 33. <i>Milliyetçilik İlkesi Bölümlerinin Tasarım Verileri 1981-2021</i>	215

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 1.</i> Araştırmaların birbirlerine oranları	26
<i>Şekil 2.</i> Laiklik ilkesi ile ilgili yapılan araştırmaların birbirlerine oranları.....	28
<i>Şekil 3.</i> Su & Mumcu 1981 örneğinde üniteye hazırlık soruları.....	102
<i>Şekil 4.</i> Su & Mumcu 1981 örneğinden Atatürk fotoğrafı.....	111
<i>Şekil 5.</i> Kalecikli 1995 örneğinde şehit olan askerlerin fotoğrafları.....	123
<i>Şekil 6.</i> Palazoğlu & Bircan 1995 örneğinden Atatürk görseli	132
<i>Şekil 7.</i> Su & Mumcu 2002 Örneğinde Atatürk görseli	137
<i>Şekil 8.</i> Akdin vd. 2005 örneğinden bir görsel.....	142
<i>Şekil 9.</i> Komisyon 2012 örneğinden Atatürk'ün el yazısının gösterildiği görsel.....	154
<i>Şekil 10.</i> Komisyon 2012 örneğinden Atatürk'ün dini anlayışı üzerine bir etkinlik	156
<i>Şekil 11.</i> Komisyon 2012 örneğinden laiklik ilkesi kavram şeması	157
<i>Şekil 12.</i> Komisyon 2012 örneğinden bir Atatürk görseli.....	157
<i>Şekil 13.</i> Komisyon 2012 örneğinden bir gazete kesiti.....	159
<i>Şekil 14.</i> Komisyon 2012 örneğinden Türkistan haritasının fotoğrafı	160
<i>Şekil 15.</i> Komisyon 2012 örneğinden milli güç unsurları etkinliği	161
<i>Şekil 16.</i> Komisyon 2012 örneğinden milliyetçilikle ilgili kavram şemasında kavramlar	162
<i>Şekil 17.</i> Sevtap G. 2012 örneğinden Atatürk'ün fotoğrafı	167
<i>Şekil 18.</i> Sevtap G. 2012 örneğinden Atatürk'ün el yazısı.....	168

Şekil 19. Sevtap G. 2012 örneğinin laiklik ilkesi bölümünden metin kutuları	168
Şekil 20. Sevtap G. 2012 örneğinden bir okuma parçası etkinliği	169
Şekil 21. Sevtap G. 2012 örneğinden bir tartışma etkinliği	170
Şekil 22. Sevtap G. 2012 örneğinden bir gazete çevirisi.....	173
Şekil 23. Sevtap G. 2012 örneğinin milliyetçilik ilkesi bölümünde kullanılan görseller. .	173
Şekil 24. Sevtap G. 2012 örneğinden kavramsal bir etkinlik	174
Şekil 25. Sevtap G. 2012 örneğinden bir görsel yorumlama etkinliği	175
Şekil 26. M. Ürküt 2015 örneğinden Atatürk fotoğrafları	178
Şekil 27. M. Ürküt 2015 örneğinden tablo etkinliği.....	178
Şekil 28. M. Ürküt 2015 örneğinden bir gazete kupürü.....	181
Şekil 29. M. Ürküt 2015 örneğinden bir bölüm sonu etkinliği	182
Şekil 30. Çevik vd. 2019 örneğinde kullanılan görsel.	185
Şekil 31. Demirtaş 2019 örneğinde kullanılan metin kutusu	189
Şekil 32. Demirtaş 2019 örneğinden bir etkinlik.	191
Şekil 33. Erdoğan 2019 örneğinden bir metin kutusu	193
Şekil 34. Erdoğan 2019 örneğinden milliyetçilikle alakalı metin kutusu	195
Şekil 35. Laiklik ilkesi bölümlerinin tasarımında örneklerle göre değişimi	198
Şekil 36. Komisyon 2012 örneğinden Adana İsmet Paşa kız enstitüsü fotoğrafı	199
Şekil 37. M. Ürküt örneğinden Atatürk'ün dua ettiği görseller	200
Şekil 38. Komisyon (2012) örneğinden fotoğraf içeren bir etkinlik	200
Şekil 39. M. Ürküt 2015 örneğinden bir kesit. Ürküt, M. (2015)	201
Şekil 40. M. Ürküt 2015 örneğinden modern kadınlarla ilgili görseller	201
Şekil 41. Fonksiyonlarına göre laiklik ilkesi bölümü görselleri.	203
Şekil 42. M. Ürküt 2015 örneğinden din ve vicdan hürriyeti etkinliği	209
Şekil 43. Laiklik ilkesi ile alakalı bir kavram şeması.....	209

<i>Şekil 44.</i> Laiklik ilkesi bölümlerinde hazırlanan etkinliklerin türlerine göre dağılımı	210
<i>Şekil 45.</i> Milliyetçilik ilkesi bölümünün tasarımında örneklerle göre değişim	216
<i>Şekil 46.</i> 1981- 2006 Arasında milliyetçilik ilkesi bölümünde kullanılan görseller.....	216
<i>Şekil 47.</i> M. Ürküt 2015 örneğinden bilgilendirici fonksiyonlu görseller	217
<i>Şekil 48.</i> Yansıtma fonksiyonlu görsellerin kullanıldığı bir etkinlik	218
<i>Şekil 49.</i> Sevtap G. 2012 örneğinden bir gazete kupürü	218
<i>Şekil 50.</i> M. Ürküt 2015 örneğinden bir gazete manşeti.....	219
<i>Şekil 51.</i> Komisyon 2012 örneğinden Atatürk ve Türk Ocakları	219
<i>Şekil 52.</i> Fonksiyonlarına göre milliyetçilik ilkesi bölümü görselleri	220
<i>Şekil 53.</i> Komisyon 2012 örneğinden İstiklal Harbi gazetesi	221
<i>Şekil 54.</i> Komisyon 2012 örneğinden görsellerle milli güç unsurları.....	226
<i>Şekil 55.</i> Komisyon 2012 örneğinden gazete inceleyelim etkinliği	226
<i>Şekil 56.</i> Ürküt 2015 örneğinden Millî Mücadelede milliyetçilik ile ilgili etkinlik.....	227
<i>Şekil 57.</i> Komisyon örneğinden milliyetçilik ilkesi ile alakalı bir kavram şeması.....	227
<i>Şekil 58.</i> Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde yer alan etkinliklerin türlerine göre dağılımı.	228
<i>Şekil 59.</i> Sevtap G. örneğinden milli birlik ve beraberlik vurgusu görseli	231
<i>Şekil 60.</i> Komisyon 2012 örneğinden teknolojik güç vurgusu. Komisyon. (2012). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları.	231

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.İ.İ.T.	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviri
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
FAS	Federation American Scientist
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
RP	Refah Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

TDK	Türk Dil Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	Türk Tarih Kurumu
TTKB	Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
TTTC	Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde; araştırmanın problem durumu, amacı, problem cümlesi, alt problemleri, önemi, sayıltıları, sınırlılıkları ve araştırmaya konu olan kavramların kısa tanımlarından bahsedilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Tarih eğitimi; geçmişte yaşanan olayları ve olguları araştırma dalı olan tarih biliminin metodunu, öğretim yöntemlerini ve içeriğini öğretmeyi hedefleyen kendine has bir bilim dalıdır. Tarih eğitiminin temelde tarih bilimi ile aynı kaynağa ve içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Buna karşın tarih eğitiminin amaçları ve hedefleri, tarih biliminden farklı olarak birey yetiştirmeye ve toplumu bilinçlendirmeye odaklı olabilir. Bu araştırma, tarih eğitiminin bilimsel amaçlarından ziyade insan yetiştirme amaçlarına ulaşmak için ders kitaplarına eklenmiş içeriklerden ikisi olan, laiklik ilkesi bölümü ve milliyetçilik ilkesi bölümü hakkında hazırlanmıştır.

Tarih eğitiminin amacı, II. Dünya Savaşı'na kadar geçmişteki olayları öğretmekten ibaretti. II. Dünya Savaş'ından sonra tarih eğitime bakış açısı değişmiş ve içeriğine yeni amaçlar eklenmişti. Modern dünyada tarih eğitimi; gelecek nesillere milli bilinç kazandırmak, vatandaşlık görevlerini aktarmak, demokrasi kültürü oturtmak, toplumsal ve kültürel değerleri kazandırarak milli kimlik inşa etmek amaçlarını taşımaktadır (Demircioğlu & Tokdemir, 2008, s. 69; Şıvgın, 2009, s. 40; Yıldırım, 2016, s. 298). Tarih eğitiminin

amaçlarındaki değişim, tarih eğitiminde kullanılan ders kitaplarını etkilemiştir. Ders kitapları, kaleme alındıkları dönemde yaşıyan gençlere kültürel ve toplumsal değerleri aşılama için kullanılmış, yazıldıkları dönemin politikaları için birer ayna haline gelmişlerdir. Ders kitapları, bu özelliklerin yanı sıra sayısız gence ulaşabilme potansiyeli taşımaları ve birçok ülkede edinilmesi zorunlu ders materyalleri olmaları sebebiyle toplumsal değerleri aktarabilme konusunda güçlü bir etki alanına sahiptirler. Ders kitaplarının sahip oldukları bu etki alanı, geçmişten bu yana devletler tarafından doğrudan müdahale edilen eğitim materyallerinden biri olarak ön plana çıkmalarına sebep olmuştur (Copeaux, 1998, s. 1; Hayta & Karabağ, 2003, s. 34; Yıldırım & Şimşek, 2017 s. 371). Ders kitaplarının sahip olduğu özellikler, tarih eğitimini akademik alanda etkilemiş ve tarih eğitiminin tarihçesini incelemeyi ilginç ve önemli kılmıştır. Bunun yanı sıra tarih derslerinde hangi değerlerin nasıl öğretilmesi gerektiğinden, tarih dersinin milli kimlik inşasındaki etkilerine kadar farklı problemler ve tartışma konuları da akademinin gündem meselelerinden biri haline gelmiştir (Demircioğlu & Tokdemir, s. 74-75; Şıvgın, 2009, s. 45-46). Bu problemler ve tartışmalar, Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle inkılap tarihi alanında görölmektedir. İnkılap tarihi derslerinin öğretim süreci sırasında karşılaşılan zorluklar ile alakalı yapılan araştırmalar incelendiğinde, bu araştırmalarda saptanan başlıca problemler ve sorunlar şunlardır:

- Ders içeriğindeki ideolojik anlatı ve amaçların yeri,
- Derste kullanılan öğretim araç gereçlerinin yetersiz kalması,
- Ders müfredatının fazla detay içermesi,
- Toplumun derse karşı önyargılı bir bakış açısına sahip olması (Akbaba, 2020, s. 291; Akşın, vd., 1992, s. 73; Şimşek & Güler, 2013, s. 569).

Bu problemler, ders müfredatı özelinde incelendiğinde ise dersin bir parçası olan Atatürk ilkelerinin tarih derslerindeki yeri ve terminolojik açıklamaları yönünden tartışmaları ve yanlış anlaşılması meydana getirebildiğı, bu durumun eğitimcileri zor duruma düşürebildiğı gözlemlenmektedir (Günel, 2016, s. 355; Kaynar & Sakaoğlu, 1996, s. 38). İnkılap tarihi dersinde yaşanan sorunlar ile alakalı araştırmalar yapan Özbaran (1992) çalışmasında, Atatürk ilkelerinin tarih müfredatının içerisine yerleştirilmesi konusunda zorluklar yaşandığından, ilkelerin tarih konuları içerisinde soyut kaldığından bahsetmektedir (s. 34).

Bu araştırmada, Atatürk ilkeleri arasından laiklik ve milliyetçilik ilkeleri seçilerek bu ilkelerin ders kitapları vasıtasıyla nasıl öğretildiği incelenmiştir. Adı geçen iki ilkenin seçilmesinde en fazla gündeme gelip tartişılan ve yanlış anlaşılan ilkelerin laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi olduğu yönündeki düşünceler etkili olmuştur. Araştırma sürecinde, bu düşünceyi kanıtlar nitelikteki farklı araştırmalara rastlanmıştır. Örneğin, Günal (2016) hazırladığı anket çalışmasında, Erzurum’da görev yapan tarih öğretmenlerine ders esnasında en fazla tartişılan ve ön yargı oluşturan ders konularının neler olduğunu sormuştur. Bu araştırmaya katılan öğretmenler, Atatürk ilkelerinin tartişmalı ve hassas bir konu haline geldiğini aktarmışlar, Atatürk ilkeleri özelinde ise öğrenciler arasında en fazla tartişılan ilkelerin laiklik ve milliyetçilik ilkeleri olduğunu belirtmişlerdir (s. 294).

Günal’ın çalışmasında bahsedilen ilkelerden milliyetçilik ilkesi hakkındaki soru ve değerlendirmeler, ortaöğretim öğrencileri üzerinde yapılan diğer araştırmalar aracılığıyla gözlemlenebilir. Bu araştırmalardan biri olan Cansabuncu (2008)’in araştırmasında, ortaöğretim öğrencilerinin milliyetçilik algısına yönelik olarak İstanbul/Zeytinburnu’nda farklı tür okullarda anket çalışması yapılmış, bu anket çalışmasında, öğrencilerden ebeveyn olacağı yılları göz önüne almaları istenerek “ocuğumun milliyetçi bir çevrede yetişmesini isterim” şeklindeki ifadeyi değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırmaya katılan imam-hatip lisesi öğrencileri ve ticaret meslek lisesi öğrencilerinin, ifadeye yönelik değerlendirmelerinin olumsuz ağırlıklı olduğu tespit edilmiş, diğer liselerde ise bu ifadeye yönelik olan olumlu değerlendirmelerin ortalamasının genel olarak düşük olduğu gözlemlenmiştir. Aynı araştırma kapsamında, öğrencilerden “Türkiye’de misyonerlik faaliyetlerinin milli bütünlüğu bozduğunu düşünüyorum” ifadesini değerlendirmelerini istenmiş, bu ifadeye olumsuz cevap verme eğiliminin, imam-hatip, Anadolu ve endüstri meslek lisesi öğrencilerinde daha yüksek olduğu belirtilmiştir (s. 87-91).

Bu araştırmadaki sonuçlardan yola çıkarak, lise öğrencilerinin milli bütünlüğe ve milli değerlere önem verdikleri ancak milliyetçi çevrelere ve “milliyetçi” ifadesine olumsuz baktıkları savına ulaşılabilmektedir. Bu savı destekleyebilecek benzer araştırmalar da vardır. 2014 yılında, milli kimlik bilincine yönelik öğrenci görüşlerini araştıran bir çalışmada, sosyal bilimler alanında öğrenim görmeyip, sınav için zorunlu tarih dersi alan erkek öğrenciler arasında, milliyetçilik anlayışlarını olumsuz karşılama eğiliminin daha fazla olduğu, aynı öğrencilerin “milli” ifadesini ise olumlu karşıladıkları belirtilmiştir (Karaaytu, 2014, s. 65-68). Benzer şekilde 2017 yılında yapılan başka bir araştırmada, milliyetçilik

anlayışına yönelik fikirlerin eskimiş olarak görülmeye başlandığı ifade edilip, öğrencilerin konuya yönelik olumsuz görüşleri sıralanmıştır. Bununla beraber bu çalışmada da öğrencilerin devlete ya da devletin kurucularına yönelik bir düşmanlıklarının olmadığı, “milli” ifadesini olumlu karşıladıkları belirtilmiştir (Akyıldız, 2017, s. 87-94).

Bu çalışmalardan hareketle, öğrencilerin milliyetçilik anlayışlarına yönelik olumsuz görüşlerinin devlet ile ilgili olmadığı, kişiler ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu konuda, Nazizm görüşünün II. Dünya Savaşı sırasında yarattığı milliyetçilik algısının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın, Türkiye’de resmi milliyetçilik anlayışı olarak karşımıza çıkan milliyetçilik ilkesi, Nazizm benzeri kendisini diğer milletlerin geleceğinden ve yaşamından üstün tutmaya dayanan, üstün ırk anlayışlarına benzememektedir. Gazi Mustafa Kemal, 1920 yılında verdiği bir demeçte benimsediği milliyetçilik anlayışı ile ırkçılık arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır; “Bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyetperveranız ki bizimle teşriki mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabatını tanırız. Bizim milliyetperverliğimiz herhalde hodbinane ve mağrurane bir milliyetperverlik değildir...” (Arsan, 2006, s. 66).

Milliyetçilik ilkesi ile alakalı sorunlar bu şekilde gözlemlenmekteyken, laiklik ilkesi ile alakalı sorunlar ve tartışmalar da farklı araştırmalarda gözler önüne serilmektedir. Kaynar & Sakaoğlu (1995) çalışmalarında, 25 farklı okulda, Atatürk ilkeleri ile alakalı konferanslar düzenleyerek, öğretmenlerin ve gençlerin Atatürk ilkeleri ile alakalı sorularını dinlemişlerdir. Bu çalışmalar neticesinde, en fazla laiklik ilkesi ile alakalı sorular geldiği ve bu soruların ciddi bir bölümünün ise laikliğin anlamı ve öğrencilerin laikliğe bakış açıları ile alakalı olduğu sonucuna ulaşmışlardır (s. 157-160). Günal (2016) tarafından yapılan araştırmada ise araştırmaya katılan öğretmenler, bu kavramın öğretimi sırasında sınıf içinde tartışmalar yaşandığını, öğrencilerin bu kavramın tanımını bilmeden tartışmaya girdiklerini ve bazı öğrencilerin bu kavramı anlamakta zorlandıklarını aktarmıştır (s. 278).

Laiklik ve milliyetçilik ilkelerinin öğretimi ile alakalı durumlar bu ilkelerin ders kitaplarındaki geçmişleri açısından çelişkili bir yön de taşımaktadır. Adı geçen iki ilkenin, MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) öğretim programının bir parçası olarak inkılap tarihi ders kitaplarında Atatürk ilkelerine bağlı bir bölüm halinde yer alacakları ve tanımlanıp açıklanacakları belirtilmekteydi (Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB], 2018, s. 25). Laiklik ve milliyetçilik, 1981 TTKB (talim ve terbiye kurulu başkanlığı) kararları neticesinde belirlenen “İnkılâp Tarihi” başlıklı ders kitaplarının yayınlanmasından itibaren ayrı bir

bölüm halinde hazırlanıp tanım, tarihçe, önem açılarından açıklanmaktadırlar (Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB], 1981, s. 205-206). Peki ders kitaplarında yıllarca yer almasına rağmen halen anlaşılamamış olduğu görülen laiklik ve milliyetçilik ilkelerinin tanımlandığı ve açıklandığı bölümler nasıl yazılmışlardır? Bu bölümler, yıllara göre değişen durumları ile birbirleri ile karşılaştırılarak analiz edildiğinde laiklik ve milliyetçilik ilkelerini açıklamak açısından yeterli oldukları söylenebilir mi? Bu sorular akademik araştırma yolu ile cevaplanmalıdır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan inkılap tarihi ders kitaplarındaki laiklik ilkesi bölümü ve milliyetçilik ilkesi bölümü hakkında tematik analiz yapmak ve bu bölümlerin yıllar içerisindeki değişimlerini ortaya çıkarmaktır.

Bu amacın yanı sıra adları geçen bölümler ile ilgili olarak yapılmış olan araştırma sürecinde, bölümlerde hatalar ya da yıllardır devam eden kronik eksiklikler olup olmadığı sorgulamak, bu hataları ortaya çıkarmak ve bu hataların sebepleri hakkında değerlendirmeler yapmak hedeflenmiştir. Adları geçen bölümlerin görsellik ve bölüm içerisinde kullanılan öğretim materyalleri açısından incelenmesi de araştırmanın amaçlarından birisi olmuştur.

1.3. Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi şu şekildedir; “1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ortaöğretim inkılap tarihi ders kitaplarında laiklik ilkesi bölümü ve milliyetçilik ilkesi bölümü hakkında tematik analiz yapıldığında elde edilen sonuçlar nelerdir?”

1.3.1. Alt Problemler

Araştırmanın alt problemleri, araştırmanın problem durumundan, araştırmanın problem cümlesinden ve araştırmanın amacından yola çıkılarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt problemleri şunlardır:

1. 1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümleri tasarım boyutuyla değerlendirildiğinde bölüm tasarımlarının değişimi hakkında neler söylenebilir?
 - 1.1. 1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarında yer alan laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin görsel tasarımları incelendiğinde görsel içeriklerin yeri ve kullanım şekilleri hakkında neler söylenebilir?
2. 1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümleri, bilimsel teori boyutuyla değerlendirildiğinde bölümlerin içeriklerinde yaşanan değişimler hakkında neler söylenebilir?
 - 2.1. 1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinde kullanılan söylemler hakkında neler söylenebilir?
3. 1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin içerikleri, konu alanı bilgisi boyutuyla değerlendirildiğinde bölümlerdeki değişimler hakkında neler söylenebilir?
 - 3.1. 1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin öğretim yöntemleri hakkında neler söylenebilir?
 - 3.2. 1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitapları incelendiğinde, bu kitaplardaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin bilimsel yeterliliği hakkında neler söylenebilir?
4. 1981 yılından 2021 yılına kadar hazırlanan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin içerik değişimlerinde dönemin politik meselelerinin etkileri neler olabilir?

1.4. Araştırmanın Önemi

Araştırma; ders kitapları, inkılap tarihi, laiklik ve milliyetçilik ilkeleri olmak üzere dört ayrı boyuta sahip olduğundan, araştırmanın önemi farklı boyutlarıyla açıklanmalıdır. Araştırmada incelenen öğretim materyali türü olan ders kitapları, öğretimin bireyselleştirilmesini ve öğrenciye kolaylıkla ulaşmayı sağlarlar ve günümüzün teknolojik gelişmelerine rağmen oldukça önemli dokümanlar olarak kabul edilmektedirler (Hayta ve Karabağ, 2003, s. 34). Ders kitaplarının önemi, farklı araştırmacılar ve öğretmenler tarafından farklı şekillerde açıklanmaktadır. Örneğin, Japon öğretmenlerin konu ile alakalı

verdikleri demeçlerde ders kitaplarını öğretimde en temel kaynak olarak niteledikleri ve ders kitaplarını birer toprak parçası olarak değerlendirdikleri belirtilmektedir (Semerci, 2004, s. 49).

Ders kitaplarının eğitim açısından önemini açıklayan araştırmaların yanı sıra ideolojik amaçlarla kullanılabileceğini ve bu sebeple milli bilinç oluşturmada önemli bir yere olduklarını gösteren araştırmalar da mevcuttur (Yıldırım, 2016; Şıvgın, 2009). Örneğin, Fish (2004) çalışmasında, Japonya’da yayınlanan “Yeni Tarih” isimli ders kitabı hakkında incelemeler yapmış ve bu kitapların kibirli milliyetçilik anlayışını öğrenciye aşılama, Japonya’nın önceden savaştığı komşularını aşağılama eğilimlerine sahip olduğu belirtmişti (s. 33). Aynı yıllarda Japonya’da yazılan diğer tarih ders kitaplarının da benzer eğilimler taşıdığı farklı bir araştırmada ifade edilmişti (Bukh, 2007, s. 685). Politikacıların ders kitapları aracılığıyla ideoloji yayma girişimlerine dair örnekler, Japonya’daki örneklerin yanı sıra farklı devletlerin eğitim sistemlerinde de görülen bir durumdur (Şıvgın, 2009, s. 40). Örneğin, Özbay (2019) Türkmenistan tarihini incelediği bir araştırmada, geçmiş dönemlerde Sovyetler Birliğinin Türkistan topraklarına dağıttığı tarih ders kitaplarında ideoloji yayma eğilimlerini tespit etmiş, Sovyet politikacıların ders kitapları aracılığıyla komünistleştirme faaliyetleri uyguladıklarını belirtmiştir (s. 26-27).

Tarih ders kitaplarında ideolojik etkileri değerlendiren çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti özelinde de tespit edilmiştir. Seyar (2022) tarafından Atatürk dönemi ortaöğretim tarih ders kitapları üzerine yapılan bir araştırmada, dönemin milliyetçilik akımlarından birisi olan “Türkçülük” akımının ders kitaplarına etkilerini değerlendirmiş, dönemin tarih ders kitaplarında Orta Asya Türk tarihine çok geniş bir şekilde yer verildiği ve Türklerin Osmanlı dönemi öncesi kökenlerine inmeye çalışıldığını aktarmıştı (s. 117). Aynı dönemin ders kitaplarını inceleyen Yıldırım & Şimşek (2017) araştırmalarında, yeni kurulan ulus devletin ihtiyaç duyduğu milli değerleri öğrencilere aşılama amacıyla tarih ders kitaplarından yararlanıldığını belirtmişlerdir (s. 367). Bu araştırmalara benzer olarak, ders kitaplarında ideolojik etkileri inceleyen bir başka araştırmada ise “3 Mart 1924 halifeliğin kaldırılması” olayının ders kitaplarında nasıl anlatıldığı incelenmiş, araştırma sonuçları şu cümlelerle özetlenmiştir:

1940’lı yıllar halifeliğin kaldırılması konusunda öznel bir anlayışın hüküm sürdüğü bir dönem olmuştur. 1950’li yıllardan sonra yumuşayan tutum dönem-dönem hükümetlerin politikalarına göre de karakter değiştirmiştir. Mesela 1980’li yıllardaki o dönemin genel özelliğinin daha muhafazakâr bir anlayışın

hâkim olduğu bir dönem olması, daha önce yer verilmeyen Hz. Muhammed için kullanılan ifadelerde kendini göstermiştir (Kadı, 2020, s. 76).

Araştırmanın diğerk boyutları inkılap tarihi ve incelenen ilkeler ile ilgilidir. İnkılap tarihi konusu, öğrencinin Türkiye Cumhuriyeti kuruluş döneminin, kuruluş döneminde yaşanan değişimleri ve olayları bilmesi açısından önemlidir. Bu dersin bir parçası olarak okutulan Atatürk ilkeleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde gerçekleşen Millî Mücadele ve devletin daha sonraki ekonomik ve sosyal durumu çerçevesinde şekillenmişti. Atatürk ilkeleri arasında laiklik ve milliyetçilik ilkeleri, Millî Mücadele dönemindeki milli değerleri koruma ve vatandaşların arasında dini veya etnik köken açısından bir ayırım yapmama, bir dini ya da bir etnik kökeni diğerkinden üstün göstermeme esaslarına sahiptir (Eroğlu, 2010). Bu esasların, öğrencilerin toplum ve devlet ile gelecekte kuracakları ilişkiler açısından önem arz ettiğı söylenebilir. Bunun yanı sıra laiklik ve milliyetçilik ilkeleri, günümüzde Türk anayasasının ilk dört maddesinde yer almaları sebebiyle diğerk ilkelere kıyasla özel bir konuma sahiptirler (Yılmaz, 2012, s. 284). Kanunları ve Türkiye Cumhuriyeti'ni bu derece kapsayan bu iki ilkenin öğretilmesi önem arz etmektedir.

Gelecek kuşaklar için daha iyi ders kitapları ve daha iyi üniteler oluşturabilmek amacıyla geçmişte laiklik ve milliyetçilik ilkelerinin nasıl öğretildiğini, politik değişimlerden etkilenip etkilenmediğini, hangi yöntemlerin kullanıldığını görmek ve değerlendirmek, ilkelerin öğretimi açısından önemlidir.

1.5. Sayıtlar

1. Araştırmada incelenen ders kitaplarında yer alan ilgili bölümlerin öğrenciye birebir aktarıldığı varsayılmıştır.
2. Araştırmada, bilimsel değerlendirme sürecinde kullanılan yan kaynaklardaki ifadelerin, laiklik ve milliyetçilik ilkelerini değerlendirmek bakımından doğru ifadeler oldukları varsayılmıştır.
3. Araştırmada laiklik ve milliyetçilik ilkelerinin bölümlerini inceleme sırasında yapılmış olan değerlendirmeler, benzer araştırmalar incelenerek yapılmış ve bu araştırmaların kitap inceleme bakımından doğru yazıldıkları varsayılmıştır.

1.6. Sınırlılıklar

1. Araştırmaya öğretmen ve akademisyen görüşleri dahil edilmemiştir.
2. Araştırma, laiklik ve milliyetçilik ilkesinin 1981 yılından sonraki hallerini kapsamaktadır.
3. Araştırma, adları evren ve örneklem / çalışma grubu bölümünde de verilmiş olan ders kitapları ile sınırlıdır. Bu ders kitapları şunlardır:
 - Mükerrerrem Kamil Su ve Ahmet Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi – 1. baskı, 1981
 - Mükerrerrem Kamil Su ve Ahmet Mumcu – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 11. baskı, 1992
 - Ahmet Bekir Palazoğlu, Osman Bircan – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 2. baskı, 1995
 - Kenan Kalecikli, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 2. baskı, 1995
 - Mükerrerrem Kamil Su ve Ahmet Mumcu– Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 19. baskı, 2002
 - İdris Akdin, Muhiddin Çakmak ve Mustafa Genç- Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 2005
 - Kemal Kara – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 2006
 - Yazar Komisyonu- Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 1. baskı, 2012
 - Sevtap Gamsız – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 2012
 - Mahmut Ürküt – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 2015
 - Akif Çevik, Gül Koç ve Koray Şerbetçi – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 2019
 - Bahattin Demirtaş – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 2019
 - Muhammed Edip Erdoğan – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 2019

1.7. Tanımlar

Laiklik: Ruhban sınıfına ait olmayan anlamına gelen “Laikos” kelimesinden türetilmiş, Avrupa’da Katolik kilisenin baskılarına karşı Orta Çağ döneminden Fransız ihtilâline kadar uzanan bir dizi toplumsal mücadelenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Laiklik, tek cümle ile “din işlerinin devlet işlerinden ayrılması” olarak tanımlanmaktadır. Bir devlet politikası olarak laiklik, herhangi bir dinin kurallarını ön plana almadan akıl ve bilim çerçevesinde iç ve dışişlerini yürütülmesine ve vatandaşlar arasında din ayrımı gözetilmemesine verilen ortak isimdir (Ertan, 2016, s. 245).

Laiklik ilkesi: Laikliğin, Atatürk’ün laiklik anlayışı çerçevesinde geliştirilmesi ve yeniden yorumlanması ile ortaya çıkan prensiptir. Bu kavram, sadece din ve devlet işlerini birbirinden ayırmak anlamına gelmiyordu. Laiklik prensibi, dinsel ve mezhepsel ayrımları kaldırmaya ve halk arasında birliği korumaya odaklıydı. Bu prensip, dini değerleri kullanarak halkı sömüren din adamlarına ve devlet adamlarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştı (Eroğlu, 1981, s. 163-164). Laiklik ilkesi, 1935 yılında CHP’nin (Cumhuriyet Halk Partisi) parti programındaki dokuz umdeye dahil edilmiş daha sonra 1937 yılı ile Teşkilat-ı Esasiye Anayasasına (1924) eklenip, Türkiye Cumhuriyeti adına bir programa dönüşüp ulusal bir değer haline gelmiştir (Çakmak, vd., 2014, s. 252; Yılmaz, 2012, s. 268).

Milliyetçilik: Terminolojik olarak “Millet” kavramından türetilen, Avrupa’da feodalitenin yıkılmasının ardından ortaya çıkan milli devlet anlayışının etkisiyle oluşmaya başlamış, Fransız ihtilâli sonrası yayılan sübjektif millet anlayışlarının geliştirilmesi ile meydana gelmiş bir fikir akımıdır (Çakmak, vd., 2014, s. 246). Milliyetçilik kavramı, başta etnik milliyetçilik, dini milliyetçilik, modern milliyetçilik olmak üzere farklı kollara ve anlamlara sahiptir (Eroğlu, 2010, s. 345-346). Buna karşın, milliyetçilik kelimesini kökten açıklamak mümkündür. En ilkel tanımı ile milliyetçilik: “Kendilerini aynı milletin üyesi sayan kişilerin, bir arada ve aynı sınırlar içerisinde bağımsız bir şekilde hayat sürme ve üyesi oldukları topluluğu yüceltme isteğidir” (Ertan, 2016, s. 235).

Milliyetçilik ilkesi: Atatürk’ün milliyetçilik görüşleri çerçevesinde milliyetçiliğin yeniden yorumlanması neticesinde elde edilen prensibe verilen isimdir. Milliyetçilik ilkesi, etnik ya da dini bir milliyetçiliğe bağlı olmayıp, Atatürk’ün millet için çalışma, ortak bir ülküye doğru hareket etme, milli birlik ve beraberliği koruma görüşlerine uygun, bir tür modern milliyetçilik anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Eroğlu, 1981, s. 169-170). Milliyetçilik ilkesi, devletin resmi milliyetçilik anlayışı olarak önce 1937 yılında alınan kararlar anayasaya

eklenmiş, 1982 anayasasında ise milliyetçilik ilkesinin karşılığı olarak “Atatürk milliyetçiliği” ifadesi yer almıştır (Yılmaz, 2012, s. 268).

İnkılâp Tarihi: Kurtuluş Savaşı’nı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş dönemini, kuruluş dönemi inkılaplarını ve cumhuriyet değerlerini anlatmak amacıyla ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde verilen derstir (Çakmak, vd., s. 1-2). İlk olarak, “Türk İnkılâp Tarihi” ismi ile 1934 yılında üniversitelerde verilmeye başlanmış daha sonra 1981 yılında yayınlanan 2547 sayılı yükseköğretim kanunu ile “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi” ismini almıştır (Eroğlu, 2010, s. 4-5). İlerleyen yıllarda, ortaöğretim ve ilköğretim programlarına “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi” adıyla dahil olmuş daha sonra ismi “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” olarak değiştirilmiştir (MEB, 1981, s. 205; Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB], 1986, s. 153). 21. yüzyılda “â” olmaksızın “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” şeklinde yazılmaktadır. “İnkılâp tarihi” ifadesi, adı geçen dersin benzer araştırmalardaki ve halk ağzındaki kısaltmasıdır.

Eğitim: Eğitim kelimesinin birbirinden farklı tanımları olmakla beraber, araştırmadaki anlamıyla şu şekilde açıklanabilir: Özel olarak seçilen kişi ya da kişilerin, önceden belirlenmiş plan ve programlara uygun olarak gelişmesini amaçlayan süreçler bütünüdür (Demirel & Kaya, 2012, s. 5).

BÖLÜM II

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmada kullanılmış olan bilimsel yöntem hakkında açıklamalar yapılmıştır.

2.1. Araştırmanın Deseni

Ortaöğretim İnkılap tarihi ders kitaplarında laiklik ilkesi bölümünün ve milliyetçilik ilkesi bölümünün tematik analizi (1981-2021) isimli araştırmanın deseni, nitel araştırma desenlerinden biri olan ve eğitim araştırmalarında kullanılan durum çalışması desendir (Uçan, 2021, s. 226). Durum çalışması desenini açıklamadan önce, araştırmada kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden bahsetmek, çalışmanın yöntemini doğru bir biçimde aktarmak açısından zorunludur.

Nitel araştırma teknikleri, sosyal bilimlerdeki geleneksel araştırma yöntemlerini belli bir düzene oturtmak amacıyla ortaya çıkmış bir araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 33). Nitel araştırma teknikleri, bağlantılı olduğu sosyal bilimlere uygun olacak şekilde; yorumlayıcı, tümevarımcı, varsayım ve kuramlara dayalı bir yapıya sahiptir. Nitel araştırmalar, bu özelliklerinin yanı sıra araştırmacıyı araç, araştırma sonuçlarını ise amaç haline getiren yapıları ile tanınırlar (Glesne, 2013, s. 12).

Nitel araştırma tekniklerinin örnekleri, sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanlarında yapılan araştırmalarda sıklıkla gözlemlenebilir (Özden & Saban, 2019, s. 5). Bu örnekler, sosyal bilimlerin çeşitliliği ve her iki bilim dalının da insan eylemi merkezli yapısına bağlı olarak,

geniş bir yelpazeye yayılmaktadırlar ve edebiyattan, antropolojiye kadar çeşitli alanlarda gözlemlenebilirler (Creswell, 2020, s. 49). Bu durum, nitel araştırma tekniklerinin dinamik ve esnek bir yapıda olmasını sağlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 33-34). Bu araştırma, ders kitaplarını öznel olarak inceleyen ve sayısal verilere ağırlık vermeyen bir sosyal bilimler araştırması olduğundan, nitel araştırma yöntemleri ile uyumlu olacağı düşünülmüştür.

Nitel araştırma tekniklerinin yelpazesi incelendiğinde, kendi içerisinde desenlere ve bu desenlere bağlı veri toplama ve veri analiz yöntemlerine bölündüğü gözlemlenmektedir. Creswell (2020) çalışmasında, nitel araştırma tekniklerini beş yaklaşıma ayırmıştır. Bu yaklaşımlar; anlatı araştırması, fenomenoloji, kuram oluşturma, etnografi ve durum çalışmasıdır (s. 7). Bu yaklaşımların, sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda “*desen*” ismini aldığı gözlemlenmiştir (Özden & Saban, 2019, s. 10). Nitel araştırma desenleri ve bu desenlere bağlı veri analiz ve veri toplama yöntemleri Tablo 1’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 1

Nitel Araştırma Desenleri

Desenler	Veri Toplama Yöntemleri	Veri Analiz Yöntemleri
Durum Çalışması	Gözlem Doküman Analizi Görüşme	Tematik Analiz İçerik Analizi Konuşma Analizi Anlatı Analizi
Eylem Araştırması	Gözlem Görüşme	Göstergebilim Konuşma Analizi
Kuram Oluşturma	Gözlem Görüşme	Kuram Oluşturma Analizi Sürekli ve Karşılaştırmalı Analiz Konuşma Analizi
Kültür Analizi	Doküman Analizi Gözlem Odak Grup Görüşmesi Görüşme	Tümevarımcı Analiz İçerik Analizi Kültür Analizi (Kültür analizi desenine bağlıdır)
Olgubilim	Görüşme Odak Grup Görüşmesi	Olgubilim Analizi Deseni Konuşma Analizi

Not: Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya giriş*. (A. Ersoy, ve P. Yalçınoglu) Ankara: Anı. Künyeli çalışma, Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (12. Baskı) Ankara: Seçkin. Künyeli çalışma ve Creswell, W. J. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal. Künyeli çalışmanın nitel araştırma desenleri ile ilgili bölümlerinden derlenerek uyarlanmıştır.

Bu desenlerden; durum çalışması deseni araştırmanın deseni olmuştur. Durum çalışması desenine bağlı veri toplama yöntemi olan doküman analizi ve yine durum çalışması desenine bağlı veri analiz yöntemlerinden tematik analiz ve içerik analizi yöntemleri, bu araştırmada veri toplama ve veri analiz yöntemleri olarak kullanılmıştır. Bu bölümde son olarak durum çalışması desenini ve neden bu desenin seçildiğini açıklamak isabetli olacaktır.

Araştırmada kullanılan durum çalışması deseni, 20. yüzyılın ilk yarısında sosyoloji ve antropoloji alanlarında ortaya çıkmış, başta tarih, psikoloji ve eğitim araştırmaları olmak üzere nitel araştırmalarda sıklıkla tercih edilmiş, inceleme ve değerlendirme olanaklarını sağlaması ile ön plana çıkan bir araştırma desendir (Uçan, 2021, s. 227). Durum çalışması deseninin sosyal bilimler merkezli yapısına uygun araştırmalar yapan Glesne (2013) hazırladığı çalışmada, durum çalışması desenini şu şekilde açıklamaktadır; “Nitel araştırmalarda durum çalışması deseni, bir olayın yoğun bir şekilde çalışılmasıyla ilgilidir. Ama durum anlamı bir bireyden bir köy halkına ya da bir olaydan, belirli bir programın uygulanmasına kadar bir dizi işleme göre değişebilir” (s.30).

Creswell (2020)’ye göre durum çalışması sürecinde inceleme amacıyla seçilen durum veya durumlar; bir olay, olgu ya da olaylar silsilesi ile alakalı konular ve sorunlar olabilir. Araştırılacak olayın veya olgunun hangi zaman diliminde olduğu önemli değildir. Geçmişte ya da yakın zamanda olmuş bir olay, olgu ya da olaylar silsilesi sonrası ortaya çıkan sorunlar ya da sonuçlar da durum çalışmasının kapsamına girmektedir (s. 101-103). İnceleme amacıyla seçilen durumlar ile alakalı veriler tek bir kaynaktan alınıyorsa (örneğin, durum olarak bir nesne seçildiyse ve yalnızca nesnenin kendisi inceleniyorsa) bu çalışmalar “tekli durum çalışması” olarak adlandırılır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 314). Seçilen nesne hakkında yapılan incelemelerin yanı sıra nesne ile alakalı farklı kişilerin görüşleri alınarak bir anket hazırlanıyorsa, bu çalışmalar “çoklu durum çalışması” olarak adlandırılmaktadır (Uçan, 2021, s. 235-236).

Durum çalışması deseninin geçmişe yönelik durumları inceleme esnekliği ve tarih alanında yapılan araştırmalarda kullanılabilirliği, bu araştırmanın geçmişe yönelik inkılap tarihi ders kitaplarını inceleme eğilimine uygun bulunmuştur. Bu araştırmada, laiklik ve milliyetçilik ilkeleri bölümleri hakkında tekli durum çalışması dalında incelemeler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmada incelenen veriler yalnızca ders kitaplarından alındığından araştırma tekli durum çalışması kapsamına girmektedir.

2.2. Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu

Bilimsel araştırmalarda evren ve örneklem tabiri, araştırmada incelenecek ya da değerlendirilecek kitleyi açıklamak için kullanılmaktadır (Baştürk & Taştepe, 2013, s. 132). Bilimsel araştırmalarda evren; bir veya birden fazla ortak özelliğe sahip nesne, kişi ya da dokümanın oluşturduğu büyük kitleleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Ural & Kılıç, 2011, s. 33). Tanımlanan kitlenin araştırılamayacak kadar büyük olması durumunda, evrenin içerisindeki nesneler, kişiler ya da dokümanların bazı ortak özellikleri seçilir ve seçilen özellikler asıl evrenden ayrıştırılarak, yeni küçük grup ya da gruplar oluşturulur (Baştürk & Taştepe, 2013, s. 132). Oluşan yeni grup ya da gruplar ise “örneklem” kelimesi ile tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 111).

Bilimsel araştırmalarda evren ve örneklem tanımı, araştırılan grubu insanların oluşturduğu anket çalışmalarında veya uygulama araştırmalarında kullanılmaktadır. Araştırılan grubu dokümanların oluşturduğu araştırmalarda ise “çalışma grubu” ifadesi kullanılmaktadır. Bu durum, anket çalışmaları ve gözlemlerde toplanan verilere nesnel bir biçimde yaklaşılabilirken, dokümanlara ise araştırmacı yorumu ile öznel bir biçimde yaklaşılabilmesinden kaynaklanmaktadır (Kartal, 2020, s. 5).

“Ortaöğretim inkılap tarihi ders kitaplarında laiklik ilkesi bölümünün ve milliyetçilik ilkesi bölümünün tematik analizi 1981-2021” isimli araştırmada çalışma grubu, 1981-2021 yılları arasında MEB tarafından hazırlanıp bastırılan ya da MEB onayı almış özel yayınevleri tarafından bastırılan inkılap tarihi ders kitaplarıdır. Bu kitapların içeriğinde bulunan laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümleri, araştırma kapsamında incelemeye tabi tutulmuştur. İncelemeler sırasında, kitaplardaki örneklerin birbiri ile karşılaştırılmasını kolaylaştırmak ve karşılaştırmaları daha anlaşılır hale getirmek adına her bir kitaba “kod” olarak ifade edilen kısa adlar verilmiştir. Araştırmada incelenen MEB ders kitapları, bu kitapların kodları ve bu kitaplar hakkında elde edilen bilgiler Tablo 2’de sıralanmıştır.

Tablo 2

MEB Tarafından Hazırlanan Ders Kitapları.

Kitabın ilk kez çıktığı ders yılı	Kitap Yazarı – Kitap Adı – Baskı numarası	Kodu	K.S.
1981 – 1982 ders yılı	Mükerrem Kâmil Su, Ahmet Mumcu – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi – 1. Baskı	Su & Mumcu 1981	7 yıl
1992 – 1993 ders yılı	Mükerrem Kâmil Su, Ahmet Mumcu – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 8. Baskı	Su & Mumcu 1992	10 yıl
2002 – 2003 ders yılı	Mükerrem Kâmil Su, Ahmet Mumcu– Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 19. baskı	Su & Mumcu 2002	3 yıl
2005 – 2006 ders yılı	İdris Akdin, Muhiddin Çakmak, Mustafa Genç- Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 1. Baskı	Akdin vd. 2005	7 yıl
2012 – 2013 ders yılı	Yazar Komisyonu- Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 1. Baskı	Komisyon 2012	8 yıl
2018 – 2019 ders yılı	Akif Çevik, Gül Koç, Koray Şerbetçi – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 1. Baskı	Çevik vd. 2018	1 yıl

Not: K.S. kullanıldığı süre anlamında kullanılmıştır. Kaynak: Özhan, M. (2007) *Liselerde okutulan 'Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük' ders kitaplarında ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet kavramları (1944-2007) (bir içerik analizi çalışması)*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir. Not: Kitapların tespiti sürecinde, künyesi yukarıda belirtilen bu kaynağın yanı sıra kitapların yazıldığı dönemde kullanılan talim terbiye kurulu kararlarından ve kütüphane kayıtlarından da faydalanılmıştır.

MEB tarafından hazırlanıp bastırılan ders kitaplarının yanı sıra, özel yayıncılar tarafından bastırılan ve MEB onayı alarak okullara dağıtılan ders kitapları da araştırmaya eklenmiştir. Bu ders kitapları, çeşitli internet sitelerinden ücret karşılığında satın alınarak veya kütüphanelerden ödünç alınarak incelenmiştir. Özel yayınevleri tarafından bastırılan ders kitaplarının tüm baskılarına ulaşamamıştır. Bu sebeple, basılan her bir ders kitabının ulaşılabilen bir nüshasına yer verilmiştir. İlgili ders kitaplarının isimleri ve hangi döneme ait oldukları, konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar ve talim terbiye kurulu kararlarından elde edilmiştir. Araştırmada incelenip özel yayıncılar tarafından bastırılmış olan ders kitapları Tablo 3'te sıralanmıştır.

Tablo 3

MEB Onaylı Özel Yayınevi Kitapları.

Eldeki Baskı	Kitap Yazarı – Kitap Adı – İncelenen Baskı No	Kodu	Yayıncı
1995	Ahmet Bekir Palazoğlu, Osman Bircan – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük I, II – 2. Baskı	Palazoğlu & Bircan 1995	Koza Yayıncılık
1995	Kenan Kalecikli, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük I, II – 2. Baskı	Kalecikli 1995	Kaya Yayıncılık
2006	Kemal Kara Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 1. Baskı	K. Kara 2006	Önde Yayıncılık
2012	Sevtap Gamsız – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Sevtap G. 2012	Netbil Basım Yayıncılık
2015	Mahmut Ürküt – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	M. Ürküt 2015	Ata Yayıncılık
2019	Bahattin Demirtaş – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Demirtaş 2019	Mevsim Yayıncılık
2019	Muhammed Erol Erdoğan – Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Erdoğan 2019	Semih Ofset Yayıncılık

Not: K.S = kullanıldığı süre. Kaynak: Özhan, M. (2007) *Liselerde okutulan 'Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük' ders kitaplarında ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet kavramları (1944-2007) (bir içerik analizi çalışması)*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir. Not: Künyesi belirtilen bu kaynağın yanı sıra kitapların yazıldığı dönemde kullanılan talim terbiye kurulu kararlarından faydalanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanma sürecinde doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi, yaşanmış bir tarihi olay, insan eylemi ya da olgu hakkında bilgi içeren yazılı ya da görsel materyallerin incelenmesi, inceleme sonucu elde edilen bilgilerin sistemli ve sıralı hale getirilip bu bilgilerden veri elde edilmesi yöntemine verilen isimdir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 189). Araştırmada, inkılap tarihi ders kitaplarında laiklik ve milliyetçilik ilkeleri bölümlerinin 1981-2021 yılları arasındaki durumlarının incelenebilmesi için; 1981-2021 yılları arasında doğrudan MEB tarafından bastırılan ve ortaöğretim kurumlarına dağıtılan ders kitaplarından ve 1981-2021 yılları arasında MEB onayı almış olan özel yayınevi

tarafından bastırılan ders kitaplarından veriler toplanmıştır. Bu ders kitaplarının dışında başka bir veri toplama aracı kullanılmamıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada, verilerin analizi aşamasında, nitel araştırma tekniklerinin veri analiz yöntemlerinden, içerik analizi, göstergebilim, tematik analiz teknikleri kullanılmıştır. Veri analiz süreci, verilerin çözümlenmesi ve verilerin yorumlanması şeklinde iki ayrı süreçte gerçekleşmiştir. Bu bölümde, analiz sürecinin detayları aktarılmıştır.

2.4.1. Verilerin Çözümlenmesi

Verilerin çözümlenmesi süreci, iki aşamalı bir süreç olarak yürütülmüştür. İlk aşamada, laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin içerdikleri metinler, soru cevap kısımları ve okuma metinleri incelenmiştir. Bu aşamada metinlerin incelenmesi için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

İçerik analizi yöntemi, dokümanı analiz etmeye odaklı olduğundan, nitel ve nicel araştırmalarda en fazla kullanılan yöntemlerden biri olarak ifade edilmektedir (Tanrıverdi & Köksal, 2018, s. 250). İçerik analizlerinde, bir olay ya da olgu hakkında yazılmış bir metni ya da anket metnini inceleme, metinde okuyucuya aktarılan mesajı ya da metinden elde edilen veriyi tespit etme yolu izlenir (Akgün, Büyüköztürk, Çakmak Kılıç, Demirel, Karadeniz, 2018, s. 259). Metinden çıkarılan mesajlar ya da veriler kategorilere ayrılır, geçerliliği test edilir ve yorumlanmaya hazır hale getirilir (Tanrıverdi & Köksal, 2018, s. 250).

Araştırmanın ikinci aşamasında, adı geçen bölümlerin görsel tasarımları, kullanılan resimler, öğrenciye sunulan etkinlikler incelenmiştir. Laiklik ve milliyetçilik ilkeleri bölümlerini görsel yönden sınavan bir tablo hazırlanmış, tablo vasıtası ile görsel incelemeler yapılmıştır. Bu süreçte tespit edilen görsellerin incelenmesi için benzer bilimsel araştırmalarda kullanılan göstergebilim tekniğinden faydalanılmıştır.

Göstergebilim tekniği; resim, şekil veya sembolleri incelemeye yarayan, gösterge kelimesinden türetilmiş bir tekniktir. Kısaca gösterge, gerçek dünyada var olan; elma, kılıç veya bir kişinin görseldeki temsiline verilen isimdir. Örneğin, elma bir varlık, resim

üzerindeki elma çizimi ise onun yerini tutan bir göstergedir. Göstergebilim tekniği, ilk aşamada resimlerde bulunan bu göstergelerin tespiti ve neden orada olduklarının sorgulanması ile başlar (Yaylagül, 2015, s. 10-11). Sonrasında gösterge denilen bu sembol ve işaretlerinin altında yatan anlamlar çıkarılarak, bu anlamların nasıl anlaşılacağı konusunda detaylı analizler yürütülür (Aktulum, 2004, s. 2). Göstergebilim tekniği, yalnızca görsellere odaklanması açısından özel bir yapıya sahiptir (Yaylagül, 2015, s. 8). Diğer veri analiz tekniklerinden, içerik analizinde de görseller incelenebilir fakat kendi başına bir görsel inceleme tekniği değildir (Aktulum, 2004, s. 3). Bu sebeple, görsellerin incelenmesinde doğrudan göstergebilim tekniğinden ve bu tekniğin sahip olduğu “görselin altında yatan anlamları inceleme” şeklinde ifade edilen özellikten faydalanılmıştır. Göstergebilim tekniğinde kullanılan gösterge inceleme tekniğine ise başvurulmamıştır.

Verilerin çözümlenmesi sürecinde, yapılan analizlerin iç güvenilirliğini sağlamak için iki ayrı araştırmacının analiz sürecinde “yazar” ve “uzman” rolleriyle yer alması sağlanmış, böylece çapraz analizler yapılabilmiştir. Elde edilen sonuçların güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak için yeniden uzman görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmada kullanılan çapraz analizler ve uzman görüşleri, nitel araştırmalarda çalışmaların iç güvenilirliğinin sağlanması açısından önemlidir (Creswell, 2020, s. 244; Merriam & Grenier, 2019, s. 27). Yıldırım & Şimşek (2021) çalışmalarında, bahsedilen çapraz analizlerin özelliğini “gözleme bağlı güvenilirlik” başlığı altında açıklamaktadırlar. Araştırmacılara göre çapraz analizler, iki ayrı araştırmacının bir olay veya olguyu aynı anda analiz etmesine, araştırmacıların tartışabilmesine ve elde ettikleri bulguları sıcağı sıcağına karşılaştırabilmesine imkân sağlamaktadır. Bu özellikler ise gözleme bağlı güvenilirlik sağladığından “iç güvenilirlik göstergesi” olarak kabul edilmektedirler (s. 285). Çapraz analizlerdeki karşılaştırmalar sonucunda araştırmacılar, göremedikleri detayları başka bir göz vasıtasıyla görüp, araştırmanın eksikliklerini tamamlayabilmektedirler. Böylece, araştırmaya ulaşan okuyucuların araştırmayı kabul etme oranı artabilir (LeCompte & Goetz, 1982, s. 53-54).

2.4.2. Verilerin Yorumlanması

Verilerin yorumlanması süreci üç aşamalı olarak ele alınmıştır. Öncelikle laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümleri; politik etkilere ve bilimsel içeriğe göre ayrı ayrı yorumlanmıştır. İlk aşamada, bilimsel içeriğe göre yapılan yorumlar ve değerlendirmeler konu ile alakalı akademik kaynaklardan ve kitaplardan faydalanılarak yapılmıştır. İkinci

aşamada elde edilen yazılı verilerin ve görsel verilerin öğretim yöntemlerine uygunluğunun değerlendirilmesi için “konu alanı ders kitapları inceleme kılavuzu-tarih” isimli kitap ve “ortaöğretim tarih ders kitaplarının öğrencilerin gelişim düzeyine uygunluğunun incelenmesi” adlı araştırmalar başta olmak üzere konu ile alakalı diğer araştırmalar rehber olarak kullanılmıştır. Üçüncü aşamada, elde edilen verilerin birbirleri ile karşılaştırılmasında tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz yöntemi şu cümlelerle ifade edilebilir:

Tematik analizde araştırmacı, veriler içinde tema ve örüntüler aramak için analitik tekniklere odaklanır. Bu çalışmanın en önemli yönlerinden biri verileri kodlamadır. Verilerin kodlanmasıyla, aynı biçimde kodlanmış tüm verileri okursunuz ve öncelikle o kodun özünde ne olduğunu bulmaya çalışırsınız. Daha sonra bir durum için aynı biçimde kodlanmış diğer verilere bakabilir ve diğer etkenlere örneğin, olaydan olaya ve zamandan zamana bağlı olarak nasıl değiştiğini ya da çeşitlendiğini görebilirsiniz (Glesne, 2013, s. 259).

Tematik analizin son aşamasında çeşitlenen veriler kategorize edilip birbirleri ile karşılaştırılabilir. Bu aşamada oluşan farkındalıklar, Graham Gibbs tarafından şu şekilde açıklamaktadır; “Olaydan olaya, ortamdan ortama ya da durumdan duruma değişen kodlarla kategorilerin ya da tematik düşüncelerin nasıl temsil edildiğini keşfedebilirsiniz” (Gibbs’den aktaran Glesne, 2013, s. 259). Araştırmada, laiklik ve milliyetçilik ilkelerinin yıllara göre değişiminin değerlendireceği belirtilmiş ve bu süreçte durum çalışması deseninin kullanılacağı ifade edilmiştir. Tematik analiz yönteminin, bu değişimleri daha iyi anlamak ve bu değişimlerin altında yatan düşünceleri ayırt etmek için uygun olduğu söylenebilir.

Tematik analizin verdiği karşılaştırmalı analiz imkânı ile farklı durumlar ya da bir durumun farklı özellikleri incelenebileceğinden, tematik analizin durum çalışması deseni yapılan araştırmalarda kullanılabilir (Creswell, 2020, s. 103). Bu açıdan araştırmada seçilen desene de uygun bir analiz yöntemi olduğu söylenebilir. Tematik analiz sonucunda elde edilen ham metin araştırmanın sonunda iki ana başlığa dağıtılmıştır. Birincisi “1981’den 2021 yılına laiklik ilkesi bölümünün değişimi” ikincisi ise “1981’den 2021 yılına milliyetçilik ilkesi bölümünün değişimi” başlıklıklarından oluşmaktadır. Oluşturulan bu iki ana başlığın altında, elde edilen bulgular alt başlıklara bölünerek değerlendirilmiştir.

Araştırmada, ders kitaplarından iki türlü veri elde edilmiştir. Bu veri türleri görsel veriler ve yazılı verilerdir. Bu verilerden yazılı olanların yorumlanmasında yorumlar modeli kullanılmış ve bulgular hakkında yorumlamalara ve kişisel görüşlere ağırlık verilmiştir. Hayta ve Karabağ (2002) çalışmalarında, yorumlar modelini şu cümlelerle açıklar:

Metinle ilgili gözlem ve analizlerin dışında, yorumlar yapılması da gerekir. Özellikle de araştırmacı ders kitabını incelerken neden bazı yargılarda bulunduğunu açıklamak zorundadır. Araştırmacı metinle ilgili bazı yargılara varmış olabilir, ancak eğer bunlarla ilgili yorum yapmaz ve neden bu yargılara ulaştığı ile ilgili bilgiler vermezse, okuyucu bu yargıların doğru olup olmadığına nasıl karar verecektir. Belki de ders kitabı değil, araştırmacının ölçütleri yanlıştır. Eğer araştırmacı yorumlarını doğru ve etkili şekilde yaparsa hem ne dediği anlaşılmış olur, hem de ön yargıları var mı yok mu açığa çıkmış olur (s. 43).

Araştırmada elde edilen görsel verilerin yorumlanmasında ise ders kitaplarında yer alan görsellerin nasıl inceleneceğine dair hazırlanan kılavuzlar ve konu ile alakalı yapılan araştırmalar esas alınarak, görsellerin türleri ve kullanım amaçlarına ilişkin saptamalar yapılmıştır (Akbaba, 2003, 362-363; Aslan, Okumuş & Koçoğlu, 2015, s. 692-697; Tütüncü Oğuzoğlu, 2003, s. 140-141). Analizlerle alakalı yorumlamalarda, tarih ders kitaplarının ve sosyal bilgiler ders kitaplarının incelenmesini kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmış ders kitabı inceleme kılavuzlarının ölçütlerinden faydalanılmıştır. Kitapların analiz sürecinde esas alınan ölçütler aşağıdaki Tablo 4'te sıralanmıştır.

Tablo 4

Analizlerde Rehber Olarak Kullanılmış Tablo

Boyutlar	Boyutlara Ait Alt Kategoriler
Bilimsel Teori Boyutu	Epistemolojik araştırmalar Söylem analizleri Kavram oluşturma Değer yargıları İdeolojiler
Tasarım	Dış dizayn Grafikler Yazı stilleri Renkler
Konu Alanı Bilgisi	Bilgilerin Doğruluğu Konu Alanının Güncel Durumu Tartışmalı Konular Anlatım yöntemleri

Not: İlgili tablo, rehber niteliğinde kullanılmış olup rubik özelliği taşımamaktadır. İlgili tablo, Karabağ, G., ve Hayta, N. (2003). Tarih Ders Kitapları Nasıl Analiz Edilmelidir? N. Hayta (Ed.), Tarih ders kitabı inceleme kılavuzu içinde (s. 33-55). Ankara: Nobel. Künyeli çalışmadan, bu araştırma ile alakalı yerler kesilerek hazırlanmıştır.

BÖLÜM III

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, araştırma konusu ile ilgili olarak önceden yapılmış araştırmalara yönelik kısa incelemelere yer verilmiştir. İncelenen araştırmalar, bu çalışmaya örnek teşkil etme özelliğine sahiptirler ve literatür eksikliklerini gösterebilmektedirler. Bu araştırmalar; inkılap tarihi ders kitapları, Atatürk ilkeleri, laiklik ilkesi, milliyetçilik ilkesi ile ilgili tez araştırmalarıdır. Ek olarak laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi ile ilgili ders kitaplarıyla alakalı olarak pür tarih ve diğer disiplinlerde hazırlanan tezler de bu bölümde incelenmiştir.

3.1. İnkılap Tarihi Ders Kitapları ile İlgili Tez Araştırmaları

İnkılap tarihi ders kitapları ile ilgili araştırmaların çoğu tarama modelinde yapılmıştır (Akbaba, 2020, s. 292). İnkılap tarihi ders kitapları ile ilgili yapılan araştırmalar, 8. Sınıf inkılap tarihi ders kitapları ve lise-ortaöğretim ders kitapları olarak ikiye ayrılmaktadır. İlgili araştırmalar arasından, doğrudan doğruya inkılap tarihi ders kitapları ile ilgili olanlar ve inkılap tarihi başlıklı olanlar seçilmiştir. Tarama sonucunda bulunan araştırmaların tamamının yüksek lisans seviyesinde araştırmalar olduğu gözlemlenmiş, doktora seviyesinde olup, doğrudan doğruya ders kitaplarını inceleyen bir araştırma tespit edilememiştir. Bu durumun sebebinin, doktora seviyesindeki öğrencilerin eğitim alanında bir ürün üretme veya anket, gözlem araştırması yapma konusunda maddi manevi daha yeterli seviyede olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Taramalar sonucunda gözlemlenen

inkılap tarihi ders kitapları ile ilgili tez araştırmaları ve bu araştırmaların bilgileri Tablo 5’te sıralanmıştır.

Tablo 5

İnkılap Tarihi Ders Kitapları ile İlgili Araştırmalar

Araştırmacı Adı-Soyadı	Yayın Türü	Yayın Yılı	Düzey	Araştırmanın adı
Murat Bolat	Yüksek lisans tezi	1989	Ortaöğretim- ilköğretim	Siyasal toplumsallaşmada ders kitaplarının içeriği ve etkileri
Fatma Işık Gürleyen	Yüksek lisans tezi	1998	İlköğretim- ortaöğretim	İdeoloji ve ders kitapları: Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları (1980-1990) ¹
Onur Coşkun	Yüksek lisans tezi	2002	Mesleki Eğitim	Polis eğitim kurumlarında okutulan inkılap tarihi ders kitaplarının içerik analizi
Hilal Tüzün	Yüksek lisans tezi	2008	İlköğretim	İlköğretim 8.sınıf T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında Atatürkçülük bölümünün görsel materyallerle öğretilmesi
Melih Özhan	Yüksek lisans tezi	2008	Ortaöğretim	Liselerde okutulan 'Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük' ders kitaplarında ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet kavramları (1944-2007) (bir içerik analizi çalışması)
Erhan Metin	Yüksek lisans tezi	2011	Ortaöğretim	Lise Türkiye Cumhuriyeti Ders Kitaplarında Ermeni Meselesinin öğretimi
Tülay Mıratkan Camkıran	Yüksek lisans tezi	2011	İlköğretim	1981 ve 2006 Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. sınıf programlarına göre hazırlanmış ders kitaplarının içerik ve kullanılabilirlik açılarından karşılaştırılması
İrem Namlı	Yüksek lisans tezi	2011	İlköğretim- Ortaöğretim	Ziya Gökalp'in düşüncelerinin inkılap tarihi ders kitaplarına yansımaları

¹ Bu tez yabancı dilde yazılmış fakat Türkiye’deki bir üniversitede hazırlandığından ve YÖK’ün tez merkezinde bulunduğundan araştırmaya dâhil edilmiştir. Tezin orijinal adı şöyledir: The Ideology and textbooks: 'Turkish Republic history of renovation and Ataturkism' textbooks (1980-1990)

Hikmet Yurteri	Yüksek lisans tezi	2012	Ortaöğretim	Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında materyal kullanımı
Sadık Akman	Yüksek lisans tezi	2015	İlköğretim	Ortaokul sosyal bilgiler ve T.C. inkılap tarihi ve atatürkçülük dersi ders kitaplarındaki Türk – Ermeni ilişkileri ile ilgili konuların işlenişi ve yeni ünite konuları önerisi.
Merve Doğanay	Yüksek lisans tezi	2019	İlköğretim	8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde ve ders kitabında Hatay meselesinin yeri ve önemi
Hatice Biçer	Yüksek lisans tezi	2019	İlköğretim	Ortaokul T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları içerisinde yer alan antlaşma metinlerinin değerlendirilmesi
Aylin Kaya Şengün	Yüksek lisans tezi	2020	İlköğretim	8. sınıf T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının içerik düzenleme ilkelerine uygunluğunun incelenmesi
Beyza Doğan	Yüksek lisans tezi	2020	İlköğretim	Nutuk'ta geçen bazı konuların 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında yer alan kazanımlara ve ders kitaplarına göre incelenmesi
Nil Çelikal	Yüksek lisans tezi	2020	İlköğretim	8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında kadının temsili
Gülşah Hanaylı	Yüksek lisans tezi	2021	İlköğretim	8.sınıf T.C. inkılap tarihi ve atatürkçülük ders kitabı ile Nutuk'ta yer alan değerlerin öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi
Cemil Şen	Yüksek lisans tezi	2022	Ortaöğretim	Lise Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında Atatürk'ün lider ve asker kişiliği [1943-2018]
Güliden Mert	Yüksek lisans tezi	2022	İlköğretim	8. sınıf T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında birinci elden kaynaklara yer verilme durumu

Leylanur Çelikağı	Yüksek lisans tezi	2022	Ortaöğretim	Ortaöğretim T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabındaki anlatım teknikleri ve öğrencilerin akademik başarısına etkisi
-------------------	--------------------	------	-------------	--

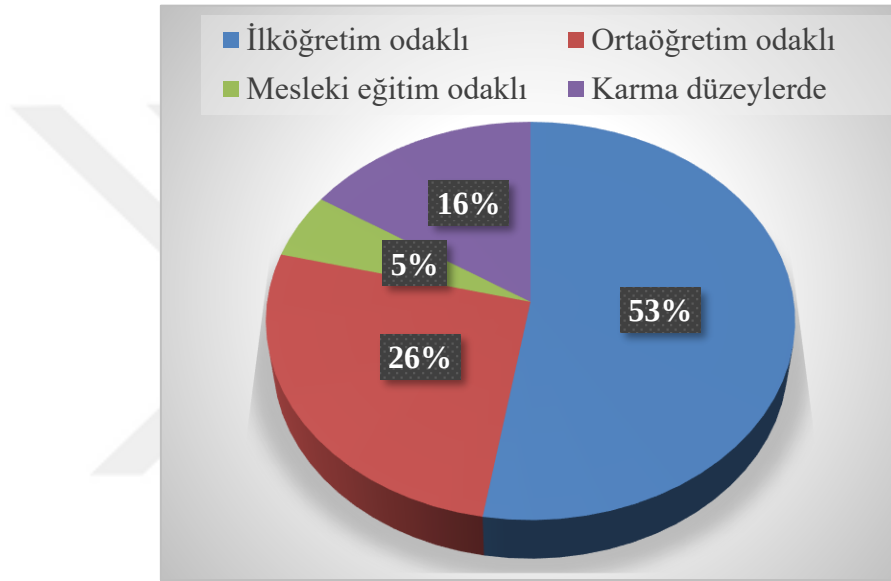
Not: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> kayıtları ve Akbaba, B. (2020). İnkılâp tarihi öğretimine yönelik tarama modelindeki tezlerin analizi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40 (1), 289-328. DOI: 10.17152/gefad.655371 künyeli araştırmanın birleştirilmesi ve uyarlanmasıyla oluşturulmuştur.

Tablo 5’te sıralanan araştırmalar üzerinde yapılan tarama sonucunda; bu araştırmanın içeriğine örnek teşkil etmesi açısından üç araştırmanın ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. İlk olarak, Murat Bolat tarafından 1989 tarihinde yazılan “Siyasal toplumsallaşmada ders kitaplarının içeriği ve etkileri” isimli tez oldukça önemlidir. Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyasal Bilgiler Fakültesi mevcudiyetinde, yazıldığı dönemin ders kitaplarının içeriğini Atatürk ilkeleri açısından incelemek, ders kitaplarının temalarını ve topluma yönelik olası etkilerini değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmada; inkılap, kadın hakları, Atatürk ilkeleri, halifelik, harf inkılabı, meşrutiyet ve demokrasi kelimelerinin, ders kitaplarındaki yeri ve tekrar edilme sayıları yıllara göre incelenmiş daha sonra İnönü dönemi, 1950 – 1960 DP (Demokrat Parti) dönemi, 1960-1980 dönemi olarak kategorilere ayrılarak değerlendirilmiştir. 1981 sonrası dönem araştırmaya dahil edilmemiş ve araştırma ders kitaplarına yönelik bir frekans çalışması olarak yürütülmüştür. Frekans çalışması kapsamında, ilgili ilkelerin ders kitaplarının genelinde kaç kez geçtiği incelenmiş ve değişimlerin hükümet politikaları ile ilgili olup olmadığına yönelik savlar yürütmüştür (Bolat, 1989).

Bu araştırmanın yanı sıra, Tülay Mıratkan Camkıran tarafından 2011 yılında, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü mevcudiyetinde yazılmış tablo 5’te adı geçen araştırma ve Erhan Metin tarafından 2011 tarihinde, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü mevcudiyetinde yazılmış tablo 5’te adı geçen araştıma, bu araştırma ile dolaylı yoldan bağlantılıdır. Camkıran (2011) tarafından yapılan araştırmada, ders kitaplarının içeriği ve ders kitaplarındaki fiziki materyallerin durumları incelenmiş, bu materyallerin nasıl daha iyi hale getirilebileceği hakkında öneriler sunulmuş ve açık uçlu sorular vasıtası ile öğretmenlerden görüşleri alınmıştır (s. 1-3). Camkıran’ın araştırması, içerik analizi özelliği taşıması ve ders kitaplarına yönelik incelemeler içermesi açısından bu çalışmaya örnek teşkil etmektedir. Metin (2011) tarafından yapılan diğer bir çalışmada, ders kitaplarında Ermeni iddialarını içeren bölümler değerlendirilip, bu bölümler hakkında anket

soruları ile öğretmen görüşleri alınarak, incelenen bölümlerin ve öğretmen görüşlerinin vasıtası ile bir ünite tasarımı yapılması hedeflenmiştir (s. 8-9). Metin'in araştırması, ders kitaplarında belirli bir içerik olan Ermeni iddialarını incelenmesi açısından, laiklik ve milliyetçilik ilkelerinin içeriklerini inceleyen bu araştırmaya bir örnek oluşturabilmektedir.

Bolat, Camkiran ve Metin'in araştırmalarının yanı sıra taramalar sonucunda inkılap tarihi ders kitaplarıyla ilgili on ilköğretim, beş ortaöğretim, bir mesleki eğitim odaklı araştırma, üç adet ise karma düzeylerde araştırma yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu araştırmaların birbirlerine oranları Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırmaların birbirlerine oranları

Görüldüğü üzere yapılan araştırmaların çoğu ilköğretim odaklıdır. Ortaöğretim ve daha üst kademeleri kapsayan çok az çalışma bulunmaktadır. Ortaöğretim kademesinde okutulan ders kitapları için daha fazla araştırma yapılması gerektiği düşünülmektedir.

3.2. Atatürk İlkelerini Konu Alan Tez Araştırmaları

Ulusal tez merkezi arşivi aracılığıyla, Atatürk ilkeleri ile ilgili eğitim öğretim alanında yapılan tez araştırmalarında, “Atatürk ilkeleri” başlığında değerlendirilen 11 adet yüksek lisans ve doktora tezi bulunmuştur. Atatürk ilkelerini, ilkeler özelinde ayırarak inceleme yapıldığında ise laiklik ilkesi hakkında 5 adet eğitim araştırması, milliyetçilik ilkesi hakkında 6 adet eğitim araştırması yapıldığı fakat bu araştırmaların; siyaset bilimleri, iletişim fakülteleri ve hukuk fakülteleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Atatürk ilkeleri

başlığı altında ve eğitim alanında yapılan çalışmalar da vardır ancak bu ilkeler hakkında ayrı ayrı alan yazın ve araştırma yapmak gerektiğinden, ilgili çalışmaların çoğunun yeterli olmadığı düşünülmektedir.

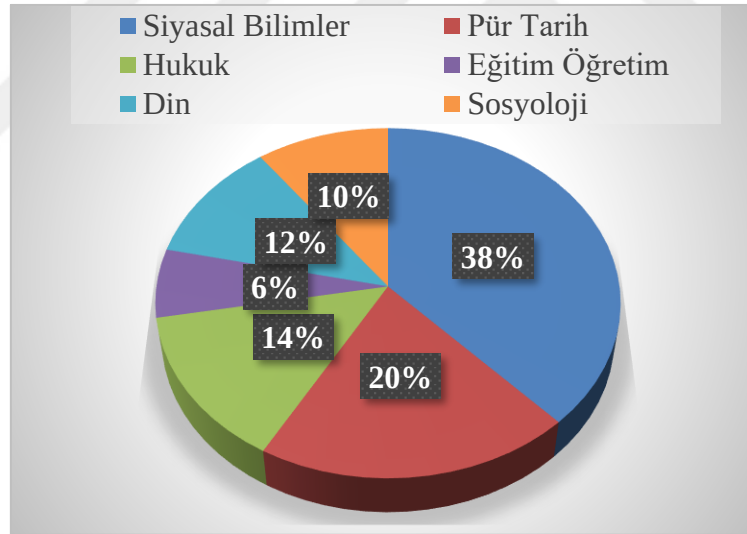
Taranan tezlerin çoğu eğitim alanında hazırlanan araştırmalar değildir. Buna rağmen taranan çalışmalar arasında bu çalışmaya örnek teşkil edebilecek araştırmalar da mevcuttur. Yasemin Erşahin'in, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü mevcudiyetinde yürüttüğü, "12 Eylül 1980 Darbesinin ortaokul Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi öğretimine etkileri" isimli araştırmada, darbenin ardından çıkarılan ortaokul düzeyinde ders kitapları ve öğretim programları incelenmiştir. Erşahin (2019) araştırmasında, 12 Eylül darbesi sonrası ortaokul müfredatına eklenen Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersinin öğretim programının içeriği hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Bu değerlendirmelere ek olarak müfredat programına dâhil edilen milli tarih, milli coğrafya, vatandaşlık bilgisi derslerinden bahsetmiş, bu derslerin ve inkılap tarihi derslerinin ortaokul müfredat programlarına, öğrencilerin milli şuur ve vatandaşlık bilinci kazandırma amaçlı eklendiğini ifade etmiştir. Adı geçen derslerin içeriğinin Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihini kapsadığını ayrıca belirtmiştir (s. 37). Bu araştırmanın benzeri, 1989 yılında Neslihan Doğru tarafından, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü mevcudiyetinde hazırlanmıştır. "Atatürk ilkelerinin dünü bugünü geleceği" isimli araştırmada, Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi derslerinin amacı, önemi ve gerekliliği ele alınmıştır. Araştırmacı, Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersinin amacını ve üniversiteler açısından önemini şu sözlerle açıklamaktadır:

A.İ.İ.T. derslerinin demokratik bir siyasal kültür oluşumuna büyük faydası olacaktır. Zira bu ders tüm yükseköğretim gençliğini içine almaktadır. Toplum bilimlerin dışında öğretim gören gençlere ortak bir görüş kazandırması açısından önemlidir. Bireylerin büyük bölümü birbirini anlayamamaktadırlar. Bunları birleştirmek, birbirlerine yabancılaşmalarını engellemek gerekmektedir. A.İ.İ.T. dersi yükseköğretim gençliğine Türk toplumu, çağdaş dünya koşullarını, bu koşulların oluşum ve işleyişini kavratacak bir olaylar zinciridir. Ayrıca Türkiye'nin dünyadaki yerini uluslararası ilişkilerden nasıl etkilendiğini, karşısına çıkan sorunları çözme de ne gibi güçlüklerle karşılaştığını tanıtabilecek bir derstir (Doğru, s. 40).

Araştırmanın yazıldığı tarih göz önüne alındığında bu sözler ve araştırmanın geneli, 1980'li yılların siyasi ortamını ve inkılap tarihi derslerinin programa girişindeki ideolojik düşünceleri göstermek açısından önemlidir.

3.2.1. Laiklik İlkesi ile İlgili Yapılan Tez Araştırmaları

Laiklik ilkesi ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında, bu araştırmaların tamamının yüksek lisans araştırmaları olduğu ve 2000 yılından sonra yazıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmalar arasında, Gülsün Özakin tarafından 2004 yılında, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü mevcudiyetinde hazırlanan, “İlk ve ortaöğretim ders kitaplarında laiklik (1929–1960)” adlı yüksek lisans tezi dikkat çekmektedir. Özakin (2004) tarafından yapılan araştırmada, 1950–1960 yılları arasındaki laiklik anlayışı değerlendirilmiş, bu yıllarda iktidarda olan DP hükümetlerinin çıkardığı din dersi kitaplarının içeriğine ve bu kitapların içeriğinde laikliğin yerine odaklanılmıştır (s. 74). Laiklik ilkesi hakkında yapılan diğer araştırmalara yönelik taramalar sonucunda, 5 eğitim öğretim araştırmasına karşılık; 30 siyasal bilimler araştırması, 16 pür tarih araştırması, 9 din bilimi araştırması, 8 sosyoloji araştırması, 11 hukuk araştırması tespit edilmiştir. Eğitim öğretim alanında yapılan araştırmaların oranının diğer alanlarda yapılan araştırmalara oranı Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 2. Laiklik ilkesi ile ilgili yapılan araştırmaların birbirlerine oranları

Görüldüğü üzere laiklik ilkesi hakkında yapılan eğitim öğretim araştırmalarında ciddi bir literatür eksikliği vardır. Araştırmacılar, laiklik konusuna genellikle siyasal yönden yaklaşmaktadırlar. Laiklik öğretimi ve eğitimde laikliğin yeri hakkında ise çok fazla araştırma bulunmamaktadır. Bu sebeple, ortaöğretim inkılap tarihi ders kitaplarında laikliğin yerini inceleyen bu araştırmanın laiklik araştırmaları konusunda literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.2.2. Milliyetçilik İlkesi ile İlgili Yapılan Tez Araştırmaları

YÖK ulusal tez tarama sisteminde “milliyetçilik” başlığıyla işlenen toplam 292 araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan dördü “milliyetçilik ilkesi” başlığında, ikisi “Atatürk milliyetçiliği” başlığı altında geri kalan 286 araştırma ise milliyetçilik veya ulusçuluk başlığı altında yapılmıştır. İncelenen araştırmalardan bu araştırma ile alakalı olan araştırma, Sinan Cansabuncu tarafından 2008 yılında Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü mevcudiyetinde yazılan “Ortaöğretim Öğrencilerinin Milliyetçilik Algısı: Zeytinburnu Örneği” isimli araştırmadır. Bu araştırma, her ne kadar doğrudan ders kitapları ile ilgili olmasa bile öğrencilerin milliyetçilik ile ilgili düşüncelerini göstermesi açısından önemlidir.

Cansabuncu (2008) tarafından yapılan araştırmada, “Milliyetçilik anlayışın nedir?” sorusu ile “Türk milletinin temel unsurları nelerdir?” sorusu dikkat çekmektedir. Bu sorulardan ilkinde, 148 öğrenci “Türklüğün dünyada yüceltilmesine dayanır” demiş, 216 öğrenci “ülkenin milletiyle bölünmezliğini garanti altına alınmasına” dayanır demiştir. 65 öğrenci “Türk milletinin İslam’a yönelik saldırılara karşı teminatı” cevabını verirken, 119 öğrenci “Türk milletinin muasır medeniyet seviyesine ulaşmasına dayanır” cevabını vermiştir. İkinci soruya; 133 öğrenci dil unsuru, 197 öğrenci din unsuru, 140 öğrenci Türk ırkı cevabını verirken, 78 öğrencinin ise vatandaşlık sahibi olmanın yeterli olduğunu belirtmiştir (s. 102-104). Bu araştırma, milliyetçilik ilkesi ile alakalı olarak öğrencilerin algılarını gösterdiğinden görülmeye değer bulunmuştur. Milliyetçilik ile ilgili geri kalan araştırmaların çoğunluğu maalesef eğitim alanında yapılmış araştırmalar değildir. Bu sebeple milliyetçilik ilkesinin öğretimi hakkında da literatür eksikliğinin olduğunu söylemek mümkündür.

BÖLÜM IV

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, araştırmada kullanılan kavramlar olan laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesin tanımlarından, tarihi süreçlerinden ve bu iki ilkenin Türkiye Cumhuriyeti’ne etkilerinden bahsedilmiştir. Bu bilgilerin yanı sıra Türkiye’de tarih ders kitaplarının ve tarih eğitimin tarihçesinden bahsedilmiş ve inkılap tarihi dersi kavramsal açıdan incelenmiştir.

4.1. Laiklik Kavramı

Laiklik kelimesinin kökeni, Yunanca “laikos” sözcüğünden gelmekte olup, Latinceye “laicus” olarak çevrilmiş daha sonra Fransızca diline “laic” yazılışı ile geçmiş, Türkçeye ise “laik” kelimesi ile çevrilmiştir (Çakmak, vd., 2014, s. 240; Ertan, 2016, s. 245). Laiklik, İngilizcede “secularism” kelimesine, Fransızcada ise “laïcisme” kelimesine karşılık gelmektedir. Bu sebeple “sekülerlik” kelimesi ile karıştırılabilmekte veya “laisizm” kelimesi doğrudan doğruya “laiklik” kelimesine karşılık olarak kullanılabilir (Ozankaya, 2019, s. 25; Berkes, 2021, s. 27).

Laikliğin türetildiği laikos kelimesi, “ruhban sınıfına mensup olmayan halktan olan” anlamına gelirken, laik sözcüğü ise “ruhbanlığa, kilise teşkilatına, dini alana ait olmayan” anlamına gelmektedir (Gürsoy, 2003, s. 60). Böyle bir tanımlamanın var olmasının sebebi ruhban sınıfının eylemleridir. Ruhban sınıfı, Orta Çağ döneminde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Hristiyan ülkelerde dini tekeline almış, sıradan halkın üzerinde ayrıcalıklı bir sosyolojik sınıfa ve siyasi güce sahip olmuştur. Ruhban sınıfının sahip olduğu güç, zamanla

“sacrum” (kutsal olan) ve “pofanus” (kutsallık dışı olan) kavramlarını meydana getirmiş ve bu kavramlara karşılık gelen kilise ve devlet arasında bir iktidar çatışmasının ortaya çıkmasına sebep olmuştu (Berkes, 2021, s. 27-28; Mairet, 2018, s. 218-219). Laiklik kavramının Avrupa’ya has olan altyapısı, kavramının Türkçeye çevrilmesinde farklı yaklaşımlar ortaya çıkartmıştı.

Türk-İslam kültüründe, Avrupa’nın aksine ruhban sınıfı olmadığından kelimeye karşılık olabilmesi için Ziya Gökalp tarafından “ladini” (dini olmayan) kelimesi türetilmiş, bu kelimenin yanı sıra Müşir Ahmet Paşa tarafından “lâ rehbanî” (ruhban sınıfı ile alakası olmayan) kelimesi de kullanılmıştı. Bu kavramlar sonraki dönemlerde kullanılmayarak yerlerini “laik” ifadesine bırakmıştır. Laik kavramından türetilen laisizm ifadesi ise Fransızcadaki laïcisme ifadesine karşılık gelmemekte, laiklik düşüncesini savunmak ve laik cereyanlara bağlılık göstermek anlamına gelmektedir (Eroğlu, 2010, s. 356). Laikliğin etimolojisi bu şekildeyken laiklik kavramının tanımlamasına bakıldığında; hukuki, idari, sosyal ve politik tanımlarının olduğu gözlemlenmiştir.

Hukuki ve idari anlamıyla laiklik, devlet işlerinin din işlerinden ayrılması böylece egemenliğin dinden alınarak insana verilmesi olarak ifade edilirken, sosyal anlamda ise halkın din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması, her dinden insana inancını yaşama hürriyeti verilmesi anlamına gelmektedir (Berkes, 2021). Politik düzlemde bir dünya görüşü olarak laiklik, kişiler ve topluluklar arasındaki meselelerin, belirli bir dini inancın değerlerinden ziyade olayın, zamanın ve kişilerin durumuna bakılarak, herkes için en merhametli şekilde çözülmesi ve böylece akıl ve bilime dayalı politika üretilmesi fikrini taşıyan bir düşünce sistemidir (Harari, 2018, s. 193-194).

Laiklik, devletin dünyevi sorumluluklarının dini sorumluluklarından ayrılmasıdır. Laik bir devlette hukuk kuralları, insanlığın kolektif mirası olan akıl ve bilime göre düzenlenir. Sosyal hayatta yine akla ve bilime uygun olarak vatandaşın din ve vicdan hürriyeti sağlanmaktadır. Böylece devlet, idari ve dini sorumluluklarını birbirine karıştırmadan ve halkın belli bir kesimini ayırmadan yönetilebilir hale gelmiştir.

Laiklik konusunda dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Bu hususlardan ilki, laik devlet düzeninin din karşıtlığı veya din düşmanlığı ile bir ilgisinin olmamasıdır (Eroğlu, 1981, s. 140). Bilakis halkın tüm dini ibadetlerinin serbest bırakılması, hukuki zeminde güvenlik, sosyal zeminde hoşgörü ortamı sağlanması gerekmektedir. Bu şekilde bir dinin

inananlarının diğ er dinlere inananlara ya da hiçbir dine inanmayanlara tepeden bakması yahut lakap takması engellenir ( zkan, 2006, s. 10). Bir diğ er husus ise laik insanların bir dogmaya sahip olmamaları, laikliğı kişisel  n yargıları ile uygulamamaları ve diğ er dinleri a ağılamamaları konusundaki gerekliliktir. Laik insanlar dogmalara sahip olurlarsa, meseleleri akıl ve bilimin esaslarına göre değıl kişisel çıkarları çerçevesinden değıerlendirirlerse veya laikliğı bir kılıf olarak kullanırlarsa, laikliğın amacından sapmasına ve tıpkı bir din gibi istismar edilip, yozla masına yol açabilirler (Harari, 2018, s. 196-198). Laikliğın yozla ması halinde bu kavram, laiklikten ayrı tutularak “pejoratif laisizm” yani dini aşağılayıcı ve dine d   man tavırlar takınarak laikliğı savunma, laiklikten faydalanma anlamına gelmektedir (Eroğlu, 2010, s. 356).

Laiklik d    ncesi ile bireylerin birbirlerine dini inanç veya ahlak dayatmadığı, toplumun bir kesiminin diğ er kesimini dini esaslara zorlamadığı, bunun yerine herkesin toplumsal esaslara göre yaşadığı ve zamanının gereklerine göre devletin y netildiğı bir toplum mümkündür. Bu sebeple laiklik kavramı önemli ve üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Araştırmanın bu bölümünde, laiklik kavramının tarihçesi ve Türkiye’deki geçmişi üzerinde durulmuş, bu kavramın anlamı, önemi ve özelliklerine değınilmi tir.

4.1.1. Laikliğın Avrupa’da Oluşumu ve Geliştirilmesi

Laiklik, Fransız ihtilâli (1789) ile yayılmış bir d    ncedir. Bununla beraber, “laik devlet” anlayışı, Fransız ihtilâli sırasında birkaç günde ortaya çıkmamış, kilisenin ve d    n rlerin arasında “egemenlik hakları” çerçevesinde geli  en mücadeleler neticesinde oluşmuştur (Mairet, 2011, s. 215). Tarihi açıdan laiklik, reform döneminde (1517-1648) temeli atılan ve sonraki yıllarda geliştirilen bir aydınlanma  ağı (1685-1815) g r    olarak nitelendirilmek ile beraber din ve devlet i lerinin birbirinden ayrılması görüşünün daha eski dönemlere dayandığı ifade edilmektedir (Berkes, 2021, s. 7). Mairet (2011) araştırmasında, Orta  ağ döneminde ya amı  Padovalı Marsilius² (1270-1342) isimli bir yazarın siyasetin  zerkliğı, din dışı sivil toplum ve dünyevi devlet ile ilgili d    ncelerinin laiklikle örtüştüğünü

² Orta  ağ döneminde ya amı  Tıp ı kökenli d    n r ve bilim adamıdır. Padovalı Marsilius, Eğıtimini Padova  niversitesinde tamamlamış ve bir dönem Paris  niversitesinde rektörlük yapmıştır. Marsilius’un hukuk alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıktığı belirtilmektedir (Güngör, 2012, s. 184-185).

belirtmekte ve laikliğin tarihi arka planını Marsilius'un görüşlerine dayandırmaktadır (s. 220-221).

Padovalı Marsilius, kaleme aldığı Defensor Pacis (İngilizce: Defender of the Peace- Türkçe: Barışın Savunucusu) isimli eserinde, devletin yargı ve idare organlarının din etkisinden çıkması gerektiğini ifade etmekteydi (Güngör, 2011, s. 328). Marsilius, kilisenin aforoz yetkisinin toplum ve devletler üzerinde büyük bir baskı oluşturup kiliseyi mutlak güç haline getirdiğini, bu sebeple kilisenin etkisi altında din ve vicdan özgürlüğünün sağlanamayacağını ve hükümdarların egemenlik haklarını kullanamadığını belirtmişti. Marsilius, yalnızca kiliseye eleştiriler yöneltmemiş bıçağın öteki yüzünde bulunan hükümdarların ise iktidarlarını dine dayandırmalarının insan doğasına aykırı olduğunu ve dini fanatizmi arttırıp barışı tehdit ettiğini söylemişti (Güngör, 2016, s. 120-124). Marsilius, bu sorunların çözümü için hükümdarların din adamı olmamalarını ve din adamlarının da hükümdar olmamaları gerektiğini belirtmişti (Düzce, 2022, s. 192). Marsilius'a göre tüm dini, siyasi, askeri organlar dünyevi devletin vücudunda toplanmalı ve yalnızca dünyevi sorumluluklar için görevlendirilen kişiler tek güç olmalıydı (Marsilius'dan aktaran Hacıfevzioğlu, 2017, s. 76). Güngör (2011) çalışmasında, Padovalı Marsilius'un amaçlarını ve Defensor Pacis adlı eserinin ana fikrini şu cümlelerle açıklamaktadır.

Siyasetin özerkliğini, yani din dışı bir etkinlik olduğunu, tanrısal bir boyut taşımadığını kanıtlamaya çalışır. Siyasetin bu özerkliği ancak sivil (uygar toplumun özerkliğinden çıkartılabilirdi. Toplum, yani devlet, onu oluşturan insanın doğasının gelişimi ise o zaman yetkin topluluk için tanrısal içerimi önerilen ruhbanının siyasi iktidar savı, boştu. Öyleyse yapıt, teokratik söylemin dayanağı olan papalığın eksiksiz güç (plenitude of power) öğretisini yıkmak üzere kurulmuştu (s. 328).

Marsilius'un karşı çıkmış olduğu eksiksiz güç öğretisi, laikliğin ortaya çıkmasına sebebiyet veren kilise-aydın çatışmasında etki sahibiydi. Bu öğretinin, papaya sağlanan hakları ve ayrıcalıkları belirten maddeleri şunlardır: “Md. VII. yalnızca Papa emperyal simgeler kullanabilir. - Md. IX. Papa, hükümdarların ayaklarını öptüğü tek insandır. – Md. XII. Papa, imparatorları tahtından indirebilir. – Md. XVIII. Papa'nın kararını kimse gözden geçiremez, ama o herkesin kararını gözden geçirebilir. – Md. XIX. Papa'yı kimse yargılayamazdır” (Mairet, 2011, s. 217). Batılı aydınların din dışı devlet istemelerinin sebebi, kilisenin eksiksiz güç öğretisinin getirdiği avantaj ve yetkileri suistimal etmesi ve gücü paylaşmayı reddedip, en ufak bir tartışmaya girilmesini engellemesiydi. Aydınların ortak görüşü, papalığın denetlenmesi gerekliliği olmuş ve güçler ayrılığı talep etmişlerdi (Tunçay, 2002,

s. 276-278). Aydınların isteği, her ne kadar mantıklı olsa da papalık tarafından kabul edilmeyecekti. Papalığın eksiksiz güç öğretisine göre, Roma kilisesi bizzat Tanrı tarafından kurulmuş bir yapı olduğundan Tanrının kurduğu bu yapıyı tartışmaya açanlar cezalandırılmalıydılar (Mairet, 2011, s. 217). Kilise, gücüne gölge düşürmek istemediği için ilk ses çıkaran kişi olan Marsilius'u cezalandırmıştı. Defacor Pacis yayınlandıktan sonra kısa süre içerisinde çok büyük bir tepki almış, akabinde Paris Üniversitesi'nde yakılarak imha edilmiş, bu sebeple Marsilius'un görüşleri uzun bir süre yaygınlaşmamış ve taraftar toplamamıştı (Güngör, 2012, s. 184).

Laiklik düşüncesinin sonraki yıllardaki gelişimi, Martin Luther'in (1483-1546) Rönesans ve Reform dönemlerindeki Katolik kilisesine karşı başlattığı Protestanlık akımının kilisenin gücünü kırması ve yine Luther'in hem dinin hem de kilisenin laikleşmesi için oluşturduğu protest hareket sayesinde olmuştu. Bu dönemin ardından gelen aydınlanma çağının ilk yüzyılında ise Hugo Grotius (1583-1645), Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632 – 1705) tarafından laik düşünce geliştirilmişti (Tunçay, 2003, s. 205; Özkan, 2016, s. 32; Şimşir, 2012, s. 48).

Hugo Grotius, 1617 yılında kaleme aldığı “De Imperio Summarum Protestatum Circa Sacra”³ (İngilizce: On the Power of Sovereigns Concerning Religious Affairs, Türkçe: Din İşlerinde Hükümdarların Yetkisi Üzerine) adlı eserinde, devletin kilise üzerinde güç sahibi olması gerektiğini ve kilisenin güçlerinin azaltılması gerektiğini savunmuştu (Kahraman, 2019, s. 933). Grotius'a göre, devletin gücü teokratik bir anlayışa dayanmamalı, savaş ve barış hukuku insani bir bakış açısından değerlendirilmeliydi. Devlet, din işlerinde yalnızca barışı ve ibadeti teşvik eden bir konumda olmalı, din için savaş çıkarılmamalıydı (Bloemendai, 2002, s. 345). Kısaca Grotius, tıpkı Padovalı Marsilius gibi idarenin din adamlarından ve din etkisinden ayrılmasını azaltılmasını savunmuştu.

Grotius ile aynı zamanlarda yaşamış olan Thomas Hobbes'a bakıldığında onun da “Hristiyan devlet” ve “karanlıklar krallığı” adlı kitaplarında din ve devletin birbirinden ayrılması

³ Tamamı Latince yazılmış eser, aslında 1617 yılında kaleme alınmakla beraber ilk baskısı 1647 yılında basılabilmektedir. Eserin, ilk sürümü, ikinci sürüm ve son olarak üçüncü sürüm olmak üzere toplamda üç farklı baskısı bulunmaktadır. Eserin ilk sürümü, 367 sayfadan oluşmakta, içeriğinde teolojik yöntemlerden ziyade politik söylemlere ağırlık verildiği belirtilmektedir (Van Dam, 2022, s. 76-78). Eserin İngilizce çevirisi, yorumlanması ve eser hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Van Dam, H. J., (2022). Hugo Grotius, De imperio summarum potestatum circa sacra: Critical edition with Introduction, English Translation and Commentary. Leiden: Brill.

konularına eğildiği, doğa yasalarını ve insan egemenliğini savunduğu gözlemlenmektedir (Tunçay, 2002, s. 205). Laikliğin gelişimi konusunda bir başka öncü olan John Locke ise egemenliğin tamamen insana ait olmasını savunarak, insanın sınırsız bir özgürlüğe sahip olması gerektiğinden bahsetmişti (Tunçay, 2002, s. 273). Locke, “hoşgörü üzerine mektup” adlı eserinde din, devlet ve toplum konusunda fikirlerini açıklamıştı.

Locke, adı geçen eserde kralların tanrıya dayanan mutlak güçlerinin alınmasını savunmuş ve politikanın sivil bir çerçevede yürütülmesinin olası faydalarından bahsetmişti. Bu görüşlerinin yanı sıra Locke, kilise yapılanmasının dini bir kurumdan ziyade halkı sömürmeye yönelik bir yapılanmaya dönüştüğünü, bu sebeple kilisenin dünyevi güçlerinin alınması gerektiğini ifade etmişti (Locke, 2018, s. 35-45). Locke, tüm teokratik yönetim biçimlerini ve hatta Tanrının egemenliğini doğrudan doğruya reddetmiş, egemenliğin ne Tanrıya ne Tanrının gönderdiği peygamberlere ne de o peygamberlerin haleflerine veya Tanrı tarafından kurulduğu iddia edilen kiliseye ait olamayacağını belirtmişti (Tunçay, 2002, s. 261). Locke, Marsilius ve diğer aydınların aksine siyasi ve idari sistemlerin değişimine odaklanmamış, sosyal ve ekonomik yönleri öncelik vermiştir.

Locke ve Grotius’un eserlerine paralel olarak, aydınlanma çağında laiklik ile ilgili yaşanan bir diğer gelişme, Vestfalya Barışı⁴ (1648) ile Avrupalı krallar ve prenslerin, din seçiminde birbirlerine baskı uygulamayacaklarını deklare etmeleriydi. Vestfalya Barışı’nı imzalayan idareciler, kilisenin yönetimdeki etkisini azaltmakta fikir birliğine varmışlar, devletler arası ilişkilerde ve iç meselelerde hoşgörü esasına dayalı politikalar yürüteceklerini taahhüt etmişlerdi (Özel Özcan, 2019, s. 56). Böylece, egemenliğin dini otoriteden dünyevi otoriteye geçmesi adına önemli adımlar atılmıştı. Mairet (2011) çalışmasında, laiklik ile alakalı gelişmelerin Fransa üzerinden devam ettiğini, Fransa kralı XIV. Louis’in Papa’nın gücünü kısıtlayan bir ferman yayınlayıp, dünyevi işleri prenslerin ve kralların idaresine bıraktığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra XVI. Louis (1754-1793) döneminde yayınlanan “Édit de Versailles⁵” (Versay Fermanı) isimli belgenin laiklik açısından önemli olduğunu ifade etmiştir (s. 244-245).

⁴ Kısaca Vestfalya Barışı: Çapraz devam eden iki savaş olan seksen yıl savaşlarının (1568-1648) ve otuz yıl savaşlarının (1618-1648) sonunda Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ile Hollanda ve İsveç asilleri arasında yapılan anlaşmalar bütünüdür. (Farr, 2005, s. 156-157).

⁵ Bu ferman, Fransa kaynaklarında L’édit de Tolérance de Versailles (Türkçe: Versay hoşgörü fermanı) İngiliz kaynaklarında ise The Edict of Tolerance (hoşgörü fermanı) veya The Edict of 1787 ismi ile bilinmektedir (Bonet-Maury, 1899, s. 563-564).

Fransa kralı XVI. Lois'in imzası ve taahhütleri ile yayınlanan, Versay Fermanı, Fransa'da yaşayıp Katolik olmayan ya da Hristiyan olmayan kişilerin dini ibadetlerini, yaşam tarzlarını ve geleneklerini gerçekleştirmelerinde özgür olacaklarını taahhüt eden bir kraliyet fermanıydı (Bonet-Maury, 1899, s. 564). Versay Fermanı, 1787 yılında hazırlanmış olmasına rağmen 1788 yılında yürürlüğe konulmuştu (Mairet, 2011, s. 244). Ferman hakkında genellikle teolojik araştırmalar yapılmakla beraber, Fransız Protestan toplumunun önde gelenlerinin etkisiyle hazırlandığı ve fermanın Amerikalı destekçilerinin de olduğu belirtilmektedir (Bonet-Maury, 1899, s. 561). Özetle, Fransız İhtilali sonrası geliştirilen laiklik düşüncesinin devletler adına çok uzun bir dünyevileşme sürecinin sonunda ortaya çıktığı söylenebilir.

Laiklik, Fransız İhtilâli'nin ardından XIX. yüzyılda Fransa'da "Littre" ismiyle bir sözlüğe eklenmişti. Bu sözlükteki anlamına göre laiklik, devletin dinler arasında tam anlamıyla tarafsız bir tavır takınması, devlet görevlilerinin gücünü dine dayandırmaması olarak ifade edilmişti (Gürsoy, 2003, s. 62). Sonuç olarak Laikliğin Avrupa'daki gelişiminde ve oluşturulma sürecinde, Katolik kilisesinin sosyal ve ekonomik hayata yönelik sert tutumlarının bumerang etkisi yarattığı söylenebilir. Bu etkiye Katolikliğin yaygın olduğu Fransa'da sıklıkla rastlanmıştır. Buna örnek olarak Marsilius'un da Paris'te yaşamayı gösterilebilir. Başta Fransız ya da Fransa'da yaşamış aydınlar olmak üzere Avrupalı aydınlar, Katolik Kilisesinin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesine bir tepki olarak laik devlet ideolojisini oluşturmuşlar ve toplumsal mücadelelerini bu tepkinin etrafında şekillendirmişlerdi. Onlara göre geri kalmalarının sebebi kiliseydi. Kilisenin etkisini kırmak için egemenliğin kaynağı dünyevi hale getirilmeli, uluslararası ilişkiler ve toplumsal meseleler dini temellerden uzaklaştırılarak laikleştirilmeliydi.

4.1.2. Türkler ve Laiklik

Türk toplumunda laikliğin kabul edilmesi, Avrupa'nın aksine bir dizi baskıdan sonra oluşan bumerang etkisi sebebiyle ortaya çıkmamıştı. Türk toplumunda laiklik, Osmanlı modernleşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti, her ne kadar laik bir devlet olmasa da toplum yapısında ve idari sisteminde laik devlet düzeninin temel özellikleri olan, din ve vicdan özgürlüğü ile siyasi erkin dini otoriteden ayrılması ilkelerini sağlayan

yapılanmalara sahiptir. Bu yapılar, Osmanlı millet sisteminde ve idare sisteminde gözlemlenmektedir.

Din ve vicdan özgürlüğü sağlayan anlayış ve siyasi erkin dini otoriteden ayrılması aslında Selçuklulardan kalan gelenek ve usullerin devam ettirilmesinin bir sonucudur. Selçuklularda Türk topraklarında yaşayan Gayrimüslim halkın din ve vicdan hürriyetine karışılmaz bir hoşgörü politikası izlenirdi (Metin, 2014). Bu niteliğin yanı sıra, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tuğrul Bey'in Bağdat'ı hâkimiyeti altına almasına rağmen Kaim-Biemrillah ile anlaşarak halifelik makamını ona bıraktığı, böylece din işlerini ve devlet işlerini birbirinden ayırdığı bilinmektedir (Turan, 2011, s. 134). Tuğrul Bey'in ardından tahta çıkan Sultan Alparslan, bu usulü devam ettirerek gelenekleşmesini sağlamıştı (Köymen, 2011, s. 12). Yavuz Sultan Selim'in 1512 yılında halifeliği almasının ardından sonra bile şeyhülislamlık makamı ile devam eden kadim usul, elbette laik bir politika veya laisizm olarak değerlendirilemez fakat bu usulün sayesinde din işlerini ve devlet işlerini farklı kişilerin yönetmesi geleneksel hale gelmişti. Araştırmanın bu bölümünde, Türk dünyasında laikliğin nasıl geliştiği incelenmiş, Türk modernleşmesine giden yolda Osmanlı Devleti'nin dine bakışındaki değişimler ve laiklik politikalarına yakın politikalar değerlendirilmiştir.

4.1.2.1. Osmanlı Devleti'nde Klasik Dönemde Din-Devlet İlişkileri ve Devletin Teşkilat Yapısında Bozulmalar

Osmanlı Devleti'nin dine yaklaşımı, sosyal ve idari sistemde yer alan mekanizmaların incelenmesi vasıtasıyla gözlemlenebilir. Bu mekanizmalardan Osmanlı millet sistemi, iki ayrı toplumun oluşturduğu iki ana organdan oluşmaktaydı, bu organlardan biri Müslümanlar, diğeri ise Yahudiler ve Hristiyanların oluşturduğu Gayrimüslimlerdi (Can, 2020, s. 40).

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler, "Ehl-i Kitap" olan kişiler olarak kabul edilirdi. Ehl-i Kitap, İslamiyet'e göre ilahî kitap kaynaklı dinler olan Museviliğe ve Hristiyanlığa inanan kişilere denirdi. Ehl-i Kitap olmayan dinlere inanan kişiler ise Osmanlı Devleti tarafından tanınmazlar ve millet sistemine dâhil edilmezlerdi (Kaya, 1994; Akyılmaz, 2020, s. 63-65). Bu durum, İslamiyet'teki Ehl-i Kitap anlayışından kaynaklanmaktaydı. İslam inancına göre, Musevilik ve Hristiyanlık, İslamiyet ile aynı Tanrı'dan (İslam inancının kaynaklarında Allah, Hristiyanlık inancında Deus, Musevilik inancında Yehova adıyla anılmaktadır) gelmektedir ve içerikleri bakımından ortak özelliklere sahiplerdir. Osmanlı Devleti

idarecileri, diğ er iki dine saygı göstermişlerdi       , bu dinlerden birini reddederlerse dolaylı yoldan devletin dini olan İslamiyet'i de reddederler ya da tartışmaya açmış olurlardı. Bunun yanı sıra Müslümanların diğ er iki dine saygı göstermesi, İslam peygamberi Hz. Muhammed'den bu yana gelmiş bir gelenektir.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrimüslimler, İslam hukukuna göre "Zimm " olarak nitelendirilirlerdi (Can, 2020, s. 40). Zimmiler bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti'nin topraklarında yaşamak için Cizye Vergisi  derlerdi ve Gayrimüslimlerden sadece kendilerini ilgilendiren spesifik hukuk kurallarına⁶ uymalarını beklenirdi (Can, 2020, s. 43; Sarı, 2016, s. 352). Müslümanlar, Gayrimüslimler gibi "Tebaa" olarak adlandırılan padişaha bağlı yapının bir parçası oldukları için Gayrimüslimlere dokunamazlardı. Gayrimüslimlerin özgürlükleri padişahın güvencesi altındaydı ve hakları padişah tarafından muhafaza edilirdi (Akyılmaz, 2020, s. 98-99). Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatın din yönünden bir başka önemli parçası ise tarikatlardı. Sosyal hayatta tarikat kavramı önemli bir yere sahipti. Melami tarikatı, Bektaşı tarikatı, Mevlevilik, Nakşibendilik, Halvet lik, Osmanlı Devleti'nde nüfuz sahibi olan g     tarikatlardı ( nalcık, 2015, s. 199). Osmanlı Devleti'nin idari yapısında ise din ile alakalı olup laiklik konusuna etki edecek iki yapı vardı. İlki Gayrimüslim hukuku ikincisi ise şeyh lislam lık makamıydı.

Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde, Gayrimüslimlerin kendilerine ait mahkemeleri vardı ayrıca devlet Gayrimüslimlerin çocuklarını hangi okullarda okutacaklarına karışmazdı. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin mahkemeleri arasında birlik sağlanması engel olurdu ve eğitimde ciddi bir bölünme yaratırdı (Akyılmaz, 2020, s. 100; Günay, 2020, s. 270; Sarı, 2016, s. 352). Osmanlı Devleti'nin dine bakışı ile alakalı bir diğ er önemli detay olan şeyh lislam lık makamı, ilmiye sınıfının en yüksek makamı olup, dini gücü elinde tutuyordu. Bunun yanı sıra şeyh lislam lık, Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinin, Mekke, Medine ve İstanbul Kadılıklarının bağlı olduğu makamdı (Kılıç, 2016, s. 308). şeyhülislam makamının temel görevi, din işlerini idare etmekle birlikte, siyasi ve idari alanda alınan kritik kararları dine uygunluğa göre fetva vererek onamak veya onamamaktı. Bununla beraber, kararın verilmesi konusunda son söz padişaha aitti ( nalcık, 2015, s. 179). şeyh lislam lık, papalık makamına benzer bir makam değildi. şeyh lislam ların padişahtan bağımsız kendi başına bir

⁶ şehirlerde kılıç kuşanmamak, Müslüman şehirlerinde at binmemek, Gayrimüslim evlerinin pencerelerinin Müslümanların ibadethanelerine doğru yapılıp yapılıp bu kurallardan bazılarıdır (Akyılmaz, 2020, s. 98-99).

siyasi gücü yoktu. Şeyhülislamın aforoz etme, halkın malına mülküne el koyma, belli bir kesime baskı uygulama veya elçi kabul etme yetkisi ya da hakkı yoktu (Sarı, 2016, s. 307-308). Kısacası Osmanlı şeyhülislamı, Avrupa'daki papalığın aksine “eksiksiz güç” öğretisine ve mantığına sahip değildi.

Sonraki yüzyıllarda, Osmanlı Devlet’inde yenilik karşıtı akımların yükselmesiyle ilmiye sınıfının diğer organlarında olduğu gibi şeyhülislamlık makamında da bazı bozulmaların olduğu belirtilmektedir. Özellikle XVII. yüzyılda padişahların genç yaşta tahta geçtiği zamanlarda, nüfuzlarını ve toy padişahların zaafalarını kullanarak, karar mercii konumuna geldikleri belirtilmektedir (Kılıç, 2016, s. 308). Bu yüzyılda Osmanlı’nın en büyük sorunlarından biri, radikal gelenekçilik ya da bilinen tabiriyle “*bağnazlık*” olmuştu. Bu sorun aslında modernleşme döneminden önce başlayan bir sorundu. İncalcık, ulemanın yeniliğe karşı tutumunu XVI. yüzyıla kadar götürüp şu şekilde özetlemişti:

Taşköprülüzade, daha 1540’larda skolastik, ilahiyat, matematiğin medrese uleması arasında eski itibarını yitirdiğinden ve ilim düzeyinin düştüğünden yakınır. Kurumsal ilimler üzerine kitapların rağbet görmediğinden, ulemanın da yalnız basit el kitapları okuduktan sonra kendilerini âlim saydıklarından şikâyet eder. Onlar kelim ve Kur’an tefsiri gibi ilimlere değil, yalnız İslam hukukunun dünyevi yanlarına ya da şiir, inşa ve fıkra gibi “hoppalıklara” önem veriyorlardı. Gerçekte, bu yararlı sanat ve ilimler, kadılık gibi dünyevi makamlar elde etmek bakımından değer taşıyordu. Galata da 1577’de kurulmuş olan rasathanenin yazgısı din bağnazlığının akli ilimler üzerine açık zaferini gösteren bir olaydır (İncalcık, 2015, s. 187).

İncalcık’ın bahsettiği Galata Rasathanesi, III. Murad (1574-1595) döneminde Takiyyüddin er-Râsîd tarafından kurulmuştu. Dönemin Şeyhülislamı Kadızade Ahmed Efendi, rasathanenin kurucusu Takiyyüddin er-Râsîd ile arasındaki kişisel meselelerden dolayı rasathanenin yıkılması için “*Rasathaneler bulundukları ülkeleri felâkete sürükler*” başlığıyla bir fetva yayınlamış ve padişahı ikna ederek rasathaneyi yıktırmıştı (Topdemir, 2010, s. 455). Bu olay, dinin suistimal edilmesine bir örnek olarak tarihe geçmişti.

4.1.2.2. Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Dönemi ve Devletin Dönüşümü

Osmanlı modernleşmesinin temelleri, XVII. yüzyıl Koçibey Risalelerine kadar geriye dayanmakla birlikte asıl modernleşme çalışmalarının III. Selim döneminde ortaya çıkan Nizam-ı Cedit hareketi ile başladığı ifade edilmektedir (Hayta & Ünal, 2014). Modernleşme çalışmalarının ise orduyu ıslah etmek ve askeri mağlubiyetlere son vermek amacıyla

başlatılmış olduğu belirtilmektedir (Ortaylı, 2021, s. 7). Bu durum, Osmanlı modernleşmesinin hedefinin, batının aksine egemenlik hakkını kazanmak ve kiliseye karşı söz sahibi olmak değil, batılılara ve Ruslara karşı kaybedilen askeri üstünlüğü geri kazanmak olduğunu göstermektedir. Osmanlı modernleşmesi, başlı başına bir kitabı dolduracak kadar geniş bir konudur. Bu araştırmada modernleşme dönemi yeniliklerine laiklik perspektifinden bakılmıştır. Bununla beraber modernleşme dönemi ıslahat çabalarını da kısaca görmekte bir sakınca yoktur. Osmanlı modernleşmesi ile ilgili yapılan taramalarda incelenen araştırmaların sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

- XVII. ve XVIII. yüzyılda yenilik yapılacak alanlarda önce ordunun düşünüldüğü ve ordunun modern usullere göre ıslahının planlandığı ancak daha sonra ilmiye sınıfı başta olmak üzere Enderun'a yönelik yeniliklerin de yapılmak istendiği bilgisine ulaşılmıştır (Hayta & Ünal, 2014, s. 220-221).
- XVIII. yüzyılın sonlarında, Sultan III. Selim'in emriyle batı devletlerine ilk kez elçilikler açılmış, batıya öğrenciler ve elçiler gönderilmiş, bu kişiler Osmanlı topraklarında özgür düşüncenin, batılılaşma mitinin ve sekülerizmin yayılmasında önayak olmuşlardır (Carter, 2012, s. 33-34).
- XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılda yeniliklere ve yeni yayılan görüşlere muhalefet edildiği, bu muhalefetin ağırlıklı olarak yeniçeri ocağı, ilmiye sınıfı ulemaları ve radikal gelenekçi gruplar tarafından desteklendiği gözlemlenmiştir (Somel, 2015, s. 7).
- 1839 Tanzimat Fermanı ve 1876 Kanuni Esasi, yenileşme sürecinin meyveleri olarak değerlendirilmiştir. Tanzimat Fermanı ile Gayrimüslimlere ve Müslümanlara eşit vatandaşlık hakları ve sorumlulukları sağlandığı, bu şekilde bir nevi laik politikalara gidildiği gözlemlenmiştir. Kanuni Esasi'nin ise Osmanlı'ya demokratikleşme ve meşrutiyet getirdiği ve Osmanlı'nın ilk ve tek meclisi, "Meclis-i Mebusanın" kurulduğu belirlenmiştir (Somel, 2015, s. 50; Ortaylı, 2013, s. 13-18). Böylece askeri amaçlarla başlayan yenilikler, tıpkı batıda olduğu gibi demokratikleşme taleplerini ve girişimlerini ortaya çıkartmıştır.

- Genel değerlendirme olarak: Yeniliklere karşı yapılan muhalefetin, sıklıkla idareye müdahalelere ve hatta darbeler⁷ dönüştüğü, bu darbelerin yarattığı baskı ortamı sebebiyle, modernleşme sürecinin XVII. yüzyılın başından XIX. yüzyılın sonuna kadar sürdüğü yorumu yapılmıştır (Lewis, 1993, s. 85).

Modernleşme döneminde yapılan yeniliklere laiklik perspektifinden bakıldığında, ilk olarak II. Mahmud'un uygulamaya çalıştığı eşitlik ve birlik prensipleri göze çarpmaktadır. Reaya arasında eşitlik, II. Mahmud tarafından gündeme getirilmiş, sultan yaptığı konuşmalarda sıklıkla tüm tebaasını eşit gördüğünü ve birbirinden ayırmadığını dile getirmişti (Akyılmaz, 2020, s. 102). Sultanın eşitlik ile ilgili söylemleri yalnızca sözde kalmamış, II. Mahmud tarafından uygulanan fes ve kılık kıyafet ıslahatları aracılığıyla ahali arasında kıyafet birliği sağlanmış, Müslüman ve Gayrimüslim ahali arasında din, cemaat, mezhep, statü, tarikatlara göre kıyafet seçme ve kutuplaşma durumu ortadan kaldırılmıştı (Lewis, 1993, s. 102; Nurdal, 2010, s. 63). Bu yenilik, aynı zamanda reaya arasında kılık kıyafet birliği de sağlamıştı.

Sultan II. Mahmud, 1820 yılında hafta tatilini cuma gününden perşembe gününe getirmiş, Fransa ve bazı Avrupa ülkelerinin ekonomik konjonktürüne uymaya çalışmış ve topraklarındaki tüm inananların aynı gün tatil yapmasını sağlamıştı (Unat, 2016, s. 28). II. Mahmud döneminde tarikatlara ve cemaatlara yönelik denetleme kurumu oluşturma çalışmaları yapılmış, yeniçeri ocağı kaldırılmış, ulemaya bir nizam getirtilmeye çalışılmıştı (Türer, 2007, s. 65; Ortaylı, 1995, s. 281). II. Mahmud tarikatlara yönelik olarak getirdiği denetleme çalışmalarının sonucunda, 1811 tarihli bir ferman yayınlarak tarikatları ve bu tarikatlara bağlı olan tekke ve zaviyeleri Evkaf-ı Hümayun nezaretinin denetimine bağlamıştı (Kaya, 2020, s. 234). Fermanın detayları şu şekildedir:

Madde 1: Tarikat Pirinin medfun (defnedilmiş) olduğu tekke o tarikatın merkez tekkesi olmalı, diğer tekkelerin yönetim ve denetimi buradan yapılmalıdır. Madde 2: Vefat veya diğer yollarla boşalan tekke şeyhliklerine merkez tekke atama yapmalı, konu ile ilgili olarak Şeyhülislam'ın görüşü alınmalıdır. Madde 3: Tekke şeyhliklerine tayin yapılırken yetki ve kabiliyete dikkat edilmeli, rüşvet, hediye gibi yollarla ehliyesiz (yetkinliği bulunmayan) kişilerin tayini önlenmelidir. Madde 4: Tekke vakıfları Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin kontrolünde olmalıdır (Kara, 1985, s. 982).

⁷ Genç Osman'ın katli (1622), Vaka-yi Vakvakiye (1656), Patrona Halil İsyanı (1730), Kabakçı Mustafa İsyanı (1807-1808) ve III. Selim'in katli, yeniçeri veya ulema eliyle gerçekleşmiş darbelerdir (Yalçınkaya ve Yılmazçelik, 2016, 510-515; Lewis, 1993, s. 79; Carter, 2012, s. 43-46).

Bu gelişmelerin yanı sıra şeyhülislam devlet protokolünden çıkarılmış, şeyhülslama ait vakıf gelirlerinin kaldırılması ve makamın maaşlı memur statüsüne alınması kanunları ortaya çıkmıştı (Doğaner & Temel, 2022, s. 3). II. Mahmud'un modernleşme dönemine etkileri, kendisinin vefatından sonra da görülmüş, zeminini hazırladığı Tanzimat Fermanı ile mahkemeler, vergi kanunu, sosyal hukuk Osmanlı vatandaşlarını devlet nezdinde eşit hale getirmiş diğer yandan ordu, ekonomi ve eğitim sistemi çağın gerekliliklerini sağlayacak seviyeye getirilmeye çalışılmıştı (Unat, 2016, s. 28). Modernleşme döneminde yaşanan yenilikler kısaca bunlardı.

4.1.3. Mustafa Kemal'in Laiklik Anlayışını Oluşturan Etkenler

Atatürk'ün laiklik anlayışı ile alakalı olarak yapılan inkılap tarihi araştırmalarında sıklıkla benzer ifadeler geçmektedir. İncelenen araştırmalara göre Atatürk, Millî Mücadele döneminde gördüğü dini suistimal etme hareketlerinin tekrarlanmasını engellemek, devletin bir dine sahip olmasının halk arasında oluşturacağı kamplaşmaları önlemek ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'inde akıl ve bilimin egemen olmasını sağlamak için laikliği tercih etmiştir (Ozankaya, 2019, s. 172-176; Eroğlu, 1981, s. 173-174; Doğaner ve Temel, 2022; Ortaylı, 2018 s. 300). Bu bilgiler doğru olmakla birlikte, Mustafa Kemal'in fikir hayatında laikliğin yer edinmesinin Millî Mücadele öncesine dayandığının da altının çizilmesi gerekmektedir.

Mustafa Kemal, laiklik anlayışını henüz 28 yaşında bir İttihat ve Terakki kongresi sırasında açıklamıştı. Selanik'te yapılan kongrede "*Hükümet işlerini diyanet meselelerinden ayırmak*" gerektiğini belirterek ilk kez burada fikirlerini açık etmişti (Tevetoğlu, 1989, s. 618). Genç Mustafa Kemal'in, henüz laiklik gündemde değilken ve Cumhuriyet kurulmamışken böyle bir çıkış yapması, kendisinin laiklik anlayışının Millî Mücadele dönemi öncesinde oluşmaya başladığını göstermektedir.

Mustafa Kemal'in, Cumhuriyet öncesi dönemde laikliğe ilgi duymasında kişisel düşünceleri olan cemiyetçilik karşıtlığı ve ulusal egemenlik isteğinin etkili olduğu belirtilmektedir (Ortaylı, 2018, s. 299; Doğaner ve Temel, 2022, s. 2). Mustafa Kemal, gençliğini anlattığı metinlerde çocukluğundan beri cemiyetlerde otururken kendisini rahatsız hissettiğini, cemiyetin ortak düşüncesini benimsemek istemediğini belirtiyordu (Ozankaya, 2019, s. 150-151). Paşa, cemiyetçiliğe sebep olan kurumların kaldırılması ile halkın vatandaşlık haklarını

sahiplenip, savunabileceğini düşünmekteydi. Mustafa Kemal'in gelecekte laiklik ile alakalı yapacağı inkılaplar da yine vatandaşlık anlayışını topluma kabul ettirebilme isteğinden kaynaklanmaktaydı (Ortaylı, 2018, s. 300). Ulusal egemenlik ise iradenin tamamen millete ait olması, dünyevi meselelere insan iradesiyle ve zamanın şartlarıyla karar verilmesi açısından önemliydi (Doğaner & Temel, 2022, s. 2). Mustafa Kemal, "Nutuk" adlı eserinde hilafetin kaldırılması ile ilgili olayları anlatırken, ulusal egemenliğin ancak hilafetin kaldırılmasıyla sağlanacağından bahsetmişti (Atatürk, 2007, s. 499-500).

Peki, Mustafa Kemal'in bu kadar genç yaşta ve henüz cumhuriyetin kurulmadığı dönemlerde, yarı teokrasi ile yönetilen Osmanlı'ya bağlı bir paşa olarak laiklik görüşünü savunmasının sebebi nedir? Konuyu daha net anlayabilmek için Mustafa Kemal'in laiklik anlayışı, Millî Mücadele dönemi öncesi ve Millî Mücadele dönemi olarak ayrılmalı, yaşanmışlıkları ve düşünce dünyasını değiştiren politik ortam incelenmelidir. Unutulmamalıdır ki Mustafa Kemal bir insandır, kodlanmış bir yazılım veya Türklerin oluşturduğu kolektif bir bilinç değildir ve her insan gibi çevresinden kazandığı tecrübe ile gelişip değişmişti. Mustafa Kemal, "Atatürk" adı ve imajıyla doğmamış, zaman ve şartlar sonucunda "Atatürk" olmuştur. Bu sebeple Mustafa Kemal'in laiklik anlayışını, Osmanlı dönemini göz önüne alarak biraz daha ayrıntılı incelemek daha mantıklı olabilir.

4.1.3.1. Millî Mücadele Öncesinde ve Millî Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşa

Mustafa Kemal Paşa'nın çocukluk ve gençlik yılları, I. Meşrutiyet yıllarında iki taraf arasında yaşanan fikir mücadelesine şahit olarak geçmişti. Taraflardan biri, II. Abdülhamid ve destekçileri, bir diğeri ise 1895'te padişaha muhalif Osmanlı aydınları tarafından kurulan İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) idi (Zürcher, 2017, s. 112-113). Sultanın muhalefeti olan İTC, kurulduğu 1895 yılından itibaren adeta bir siyasi parti gibi çalışmış ve kısa sürede örgütlenerek genişlemiş, üyeleri ve organizasyonları tarihi süreç içerisinde sürekli değişmişti. İTC, batıda Jeunes Turcs (Jön Türkler) takma adı ile de bilinmekteydi ve yeni Osmanlılar cemiyetinin bir devamı olarak görülüyordu (Karabekir, 2014, s. 15-17; Zürcher, 2017, 112-113). Bu dönemde, uygulanan politikaların etkisiyle Mustafa Kemal Paşa'yı dinin suistimali konusunda doğrudan etkileyen iki olay vardı. İlki yaygın olarak bilinen "Kavm-i Necip" olayıydı.

Mustafa Kemal hatıratlarında, Şam'da bulunan bir garnizonda kavga etmekte olan iki eri ayıran bir subayın, kavgaya karışan Arap eri gözetip onun “*Kavm-i Necip*”⁸ (Soylu Ulus) olduğunu söyleyerek ters ırkçılık yaptığını ve Türk erini azarladığını anlatan bir anıdan bahsetmektedir (Turan, 1989, s. 4). Bu tarz Araplığı ve Arapça kelimeleri yüceltme hareketleri I. Meşrutiyet döneminde daha önceden de olmuştu. Karabekir (2014) anılarında, “Murat demek yasaktı, Mir’at denirdi. Hamit yerine de Hâmid, yıldız yerine yaldız denirdi” (s. 33). Yazarak, bu dönemde Arapçanın üstün hale getirildiğinden bahsetmişti. Musa Kazım Zeyrek’e (Karabekir) benzer olarak Karpas (2013) çalışmasında, dönemin Osmanlı idaresinin, İslamcılık ideolojisini yayma ve İslam birliği kurma konusunda padişahın samimiyetini göstermek adına idarede önemli mevkilerin Arap asıllı kişilere verildiğinden, Arap coğrafyasında imar ve inşa faaliyetlerinin yapıldığından bahsetmektedir (s. 89).

Mustafa Kemal Paşa’yı etkileyen bir diğer olay ise II. Meşrutiyet’in ilanı (24 Temmuz 1908) ve ardından meydana gelen 1908 tarihli ünlü 31 Mart olayında, dinin suistimal edilmesi ile bizzat yüzleşmesidir. Paşa, İTC üyelerinden biri olarak hareket ordusunda kurmay rütbesiyle bu isyana karşı koymuştu (Turan, 2020, s. 311). 31 Mart Vakası, İttihad-ı Muhammed’i Cemiyeti tarafından desteklenmiş ve mizan gazetesindeki yazılar aracılığıyla İTC’nin din karşıtı olduğuna dair propaganda yazıları hazırlanmıştı (Coşar, 2018, s. 8). Bu propaganda yazıları, dinin ve âlim kavramına halkın duyduğu ilginin nasıl suistimal edilebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Aşağıda transkript edilmiş, Abdülhamid’in tahttan indirilmesinin ardından Mizan gazetesinin manşetinde yayınlanan “*Aciz bir Müslüman*” imzalı bir yazı, bu propaganda yazılarına örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.

“Eyyühe’l – ulema! (Ey usta Ulemalar)

‘Şer-i alinin (yüce hükmün) uhdenize (sorumluluğunuza) tevdi ettiği (emanet ettiği) vazife-i âliyyeyi (yüce görevi) ifa etmiyorsunuz! (Yerine getirmiyorsunuz) Bugün türlü namlar ile cemiyetler fırkalar (siyasi partiler) teşekkül etti. (Oluşturdu) Her biri birer maksat ve gayreti takip ediyor. Ve diğer fırkayı ezmek istiyor. Hak ise vahiddir. (Eşsizdir) Müteaid (türlü türlü) değildir... Niçin bunların karşısına çıkıp da haksız olanları hakka davet etmiyor ve haksızlıktan men etmiyor musunuz? Bu ahali muhterem, muazzez ulemanın şer-i âliye müstenit (dayanan) sözlerini kemâl-i itina (mükemmel bir dikkatle) ile dinlerler, müsarata (denkliğe) mutavaat ederler (denkliğe boyun eğler). Size layık mıdır ki bunları

⁸ VIII. Ve IX. yüzyıllarda, Müslüman Arapların kendi soylarına yücelik atfetmek için kullandıkları unvandır. Kavm-i Necip ifadesinin İslam coğrafyasında milliyetçiliği tetiklediği, Arapların kendilerini yüce ilan etmelerinin ardından, İranlı Müslümanların bu olaya tepki gösterdikleri ve kendi milletleri için eşitlik istediği fakat daha sonra onların da kendi soylarına “Kavm-i Necip” dedikleri belirtilmektedir (Zamantılı, 2011, s. 184).

irşad etmeyesiniz? (Doğru yola yönlendirmeyesiniz) Tehlikeden kurtarmayasınız? Size seza (yaraşır) mıdır ki bu fırkaların elinde hükümeti aciz ve âtıl (tembel) bırakasınız?

Bir fırka (tümen anlamında) askerin itfa edemeyeceği bir fitneyi iki muhterem âlim söz ile itfa edebilir, (söndürebilir) ediyor da...” (Mizan’dan aktaran Karabekir, 2014, s. 263).

Bu metinde açıkça ulemaya çağrı yapılmakta, İTC üyesi kişilerin inançları ve demokrasi tartışmaya açılmakta, cemiyetin üyeleri kâfir olmakla suçlanmakta, âlimler ise yüceltilmektedirler. 31 Mart Vakası’ndan sonra dinin suistimal edilmesi ile ilgili durumun vahametinin farkına varan bazı mebuslar meclisi üyeleri konuyu parlamentoya taşımıştı.

Yunus Nadi Bey, 1909 yılındaki bir meclis toplantısı sırasında tekkelerin faydasız ve yeniliklere zararlı olduğu belirtmiş ve tekkelerin kapatılmasına yönelik olarak bir konuşma yaparak konuyu gündeme taşımıştı (Kara, 1985, s. 988). Meclisi Mebusan üyelerinden Kılıçzade Hakkı Bey bu fikre katılarak tekke ve zaviyelerin kapatılmasını, tasfiyeden sonra eskiden tekkeler için kullanılan binalarda modern okulların açılması gerektiğini belirtmişti (Turan, 2022). Kılıçzade Hakkı Bey’in, konudaki fikirlerine ek olarak, softaların yenilikleri engellediğini ve onlara karşı savaşmak gerektiğini, iğneleyici bir söylemle ima ettiği belirtilmektedir (Kara, 1985, s. 988).

Sonraki yıllarda yenilik karşıtlıkları ve kara propagandalar tekrarlanacak, 1913’te çıkarılan Kiliseler Kanunu, 1915’te kabul edilen Hukuk-u Aile Kararnamesi ve diğer bazı kanun, kararname ve uygulamalar sonucunda ittihatçıların dinsiz olduğu iddiasında bulunulacaktı (Doğaner & Temel, 2022). Bu tarz propaganda hareketleri, Mustafa Kemal’in fikir hayatında da ters etki oluşturan durumlardandır.

II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı sonrası, İstiklal Harbi döneminde de dini suistimal eden kişiler sahneye çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa, İslam Teali Cemiyeti’nin propagandalarıyla ve Şeyhülislam Dürrîzâde Abdullah’ın Kuvâ-yi Milliye karşıtı olan fetvaları ile uğraşmış, bu fetvalarda aynı zamanda Mustafa Kemal’in ölüm emri de verilmişti (Çakmak, vd., 2014, s. 73; Ucuzsatar, 2007, s. 2). Mustafa Kemal Paşa, anılarını yazdığı Nutuk’ta, Eylül 1919 Sivas Kongresini yürütürken, İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi Sait Molla’nın emriyle hareket eden Şeyh Recep adındaki bir kişi tarafından hedef alındığını, bu kişinin kendisinin Sivas’taki faaliyetlerini, İstanbul hükümetine telgraf çektiğini belirtmişti (Atatürk, 2007, s. 194).

Bu dönemdeki dini kaynaklı propagandaların ciddi bir bölümü Sait Molla tarafından yapılmakla beraber, Osmanlı ordusunun etkisiz hale getirilmesinden faydalanıp kendisini mehdi ilan eden ve bölgesinde hâkimiyet kurmaya çalışan şeyhler de olmuştur. Bayburt'taki Şeyh Eşref vakası bunlardan biriydi (Ucuşsatar, 2007, s. 83). Hart karyesinde bulunan şeyh Eşref, Ekim-Aralık 1919 tarihleri arasında bu bölgede mehdiliğini ilan etmiş, müritlerini oğullarını ve masum köylüyü kullanarak burada âdeta kendisine küçük bir krallık kurup, “*Mehdî-i Muntazar ve Sahib-i Şeriat*” lakaplarıyla çevre karyelere yazılar gönderip kendisine biat edilmesini istemişti (Atatürk, 2007, s. 258-259). Olayın duyulmasının akabinde Kuvva-yi Milliye askerleri ve bölge ahalisi birleşerek, Şeyh Eşref ve müritlerini etkisiz hale getirmiş, 1920 Ocak'ta meselenin kapandığı Mustafa Kemal Paşa'nın bilgilerine sunulmuştu (Ucuşsatar, 2007, s. 84). Şeyh Eşref olayına benzer senaryolar, Millî Mücadele dönemi boyunca devam etmişti (Ortaylı, 2018, s. 143-145). Hitabet yeteneği güçlü olup, diğerlerinden iki üç sayfa fazla teoloji okumuş herkes kendini âlim ilan edip mürit toplar ve isyan çıkarır hale gelmişti.

Bu tip isyanların olacağı bilindiğinden, tarikat meraklılarından Hıyanet-i Vatanîye kanununda ve bu kanundan önce düzenlenen Erzurum Kongresinde (23 Temmuz – 7 Ağustos 1919) bahsedilmişti (Doğaner & Temel, 2022). Erzurum Kongresinde halkın kurtuluşunun halife ya da ona benzer bir dini figürün mucizesi ile sağlanamayacağı belirtilmiş, halkın organize olarak Millî Mücadeleye katılması istenmişti (Ozankaya, 2019, s. 15). 29 Nisan 1920 tarihinde çıkarılan Hıyanet-i Vatanîye Kanunu ise diğer amaçlarının⁹ yanı sıra dinin siyasi amaçlarla kullanılması engelleme amacı da taşımaktaydı (Doğaner & Temel, 2022). Alınan tedbirlere rağmen, din kaynaklı isyanların sonu gelmemiş hatta İstanbul hükümetinin desteği ile Kuvva-yı Milliye'ye karşı koyma amacı taşıyan bir hilafet ordusu kurulmuştu (Atatürk, 2007, s. 342-343). Bu sonuçlara rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın hem Millî Mücadele dönemi kongrelerinde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını gündeme getirmediği hem de açılacak olan I. TBMM'deki (Türkiye Büyük Millet Meclisi) konuşmalarında bu konuyu fazla açmadığı belirtilmektedir (Ortaylı, 2021, s. 25-34).

⁹ Hıyanet-i Vatanîye kanununda ana amaç, henüz yeni organize olan ve otoritesini oluşturamamış I. TBMM'nin otoritesini sağlamlaştırmak ana amaçtır (Eroğlu, 2010, s. 45).

Mustafa Kemal Paşa, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan I. TBMM'nin 2. bileşimde (Ek. 2) yaptığı konuşmalarda “diyanet” ve “laik” kelimelerinden hiç bahsetmemiş aksine konuştuğu gruba ve Osmanlı vatandaşlarına aralıklarla “*dindaşlarımız*” şeklinde hitap etmişti (Türkiye Büyük Millet Meclisi, [TBMM], 1920, s. 2-10). İkinci oturumunda da aynı hitap şeklini devam ettirip yine asıl konu olan Millî Mücadele savaşlarına odaklanmıştı (Türkiye Büyük Millet Meclisi, [TBMM], 1920, s. 3-9). Bu durum, saltanatın kaldırılmasına kadar devam etmiş, Mustafa Kemal Paşa savaşın kazanılmasına kadar laiklik hakkında herhangi bir demeç vermemişti. Millî Mücadele devam ederken, laiklik gibi keskin bir konuyu gündeme getirmek, hürriyet için birleşmiş insanların fikir ayrılığına düşmesine sebep olabilirdi. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, önündeki asıl mesele olan istiklal harbine odaklanmıştı.

Millî Mücadele döneminde, Mustafa Kemal Paşa'nın demeçlerinin yanı sıra, anayasal değişikliklerde de laiklik ile ilgili maddelere yer verilmemişti. Teşkilatı Esasiye Kanunu adıyla geçen 1921 Anayasanın 3. maddesinde ve 7. maddesinde Türkiye Devleti'nin dini durumu ifade edilmekteydi (Ertan, 2016, s. 245). 3. maddede Türkiye Devleti'nin dininin İslâm dini olduğu belirtilmekte, 7. Ve 8. maddelerinde ise TBMM'nin dini hükümleri yerine getireceği belirtilmekteydi (Yılmaz, 2012, s. 268-269). Aynı anayasa, hâkimiyeti millete vermekle beraber, Kanuni Esasi'nin teokratik hükümlerini reddetmemekte yani saltanatın ve hilafetin devamını kabul etmekteydi (Ortaylı, 2021, s. 23-24). Bu durum, Millî Mücadele döneminin sonuna kadar bu şekilde devam etmişti.

Eylül 1922 tarihinde Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanması ve 9 Eylül tarihinde İzmir'in geri alınması sonrası, Mudanya Mütarekesine Ankara Hükümeti ve İstanbul Hükümetinin davet edilmesi sonucunda Gazi Mustafa Kemal Paşa, saltanatın derhâl kaldırılması gerektiğini belirtmişti (Aysal, 2016, s. 153-154). Bunun sebebi mütarekenin iki hükümetle aynı anda yürütülemeyeceğinin bilinmesiydi (Çakmak, vd., 2014, s. 167-168). 30 Ekim 1922 yılında gerçekleşen meclis toplantısında ise Osmanlı saltanatının çöktüğü kararı alınmıştı (Ortaylı, 2021, s. 26). Bu kararla birlikte açılan yolda yeni bir idare kurulabilir, mütarekede milletin egemenliği temsil edilebilir, 1921 anayasasında ve Millî Mücadele dönemi kongreleri boyunca tekrar edilen “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir” ifadesinin altı doldurulabilirdi.

1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılması ile hilafet ve saltanat makamlarını birbirinden ayrılmıştı (Eroğlu, 1981, s. 144). Saltanat hali hazırda kaldırılmışken bir meclisin var olması, 29 Ekim 1923 yılına kadar de facto bir cumhuriyet idaresinin kurulması anlamına

gelmekteydi. Atatürk (2007) anılarında, saltanatın kaldırılması sonrası hilafetin durumu hakkında şunları söylemiştir; “Ben şahıs hâkimiyetine dayanan saltanatın kaldırılmasından sonra, başka ünvanlı aynı nitelikte bir makamdan ibaret olması gereken hilafet makamının da kaldırılmış olduğunu kabul ediyordum. Bunun, uygun bir zaman ve fırsatta açıklanmasını doğal buluyordum” (s. 501). Demişti.

Özetle bu süreçte Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın laiklik ile alakalı tutumunun politik bir manevra olduğu söylenebilir. Mustafa Kemal Paşa, 1909 kongresinden dersler çıkarmış ve şimdilik önündeki ilk sorun olan Yunan ordusunun taarruzunu durdurmaya odaklanmıştı. Bu taarruzu durdurabilmek ve aynı zamanda doğu cephesinde Ermenileri, güney cephesinde itilaf devleri destekçilerini etkisiz hale getirmek için eli silah tutan herkese ihtiyacı vardı.

Mustafa Kemal’in TBMM çalışırken, hilafetin varlığına izin vermesi, İslam tarihinde daha önce pek yaşanmamış ironik olayları da peşinden getirdi. 18 Kasım 1922 tarihinde İslam peygamberi Hz. Muhammed’in vefatından bu yana oluşturulmuş halifelik makamının tarihinde hiç görülmemiş bir olay yaşandı ve ilk kez halife makamına bir kişi atandı. Bu kişi ise Abdülmecid Efendi oldu (Ortaylı, 2021, s. 27). Hilafet makamı cumhuriyetin ilanına kadar etkisiz bir makam olarak varlığını sürdürdü (Aysal, 2016). 24 Temmuz 1923 tarihinde ise Lozan barış antlaşmasıyla savaş tamamen bitmişti. Kısa süre içerisinde cumhuriyet ilan edilecek ve Atatürk, aklındaki laik devleti kurmaya yönelik çalışmalara başlayacaktı.

4.1.4. Atatürk Döneminde Laiklik

Cumhuriyetin ilanı sonrası Reiscumhur olan Gazi Mustafa Kemal Paşa, inkılapları da benzer bakış açısı ile yapacağı laiklik anlayışını ve hoşgörüye bakış açısını, Afet İnan tarafından hazırlanan Medeni Bilgiler isimli eserin Atatürk’ün el yazıları bölümünde şu cümlelerle anlatılmaktaydı:

Laiklik – Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, kurallar ilmin çağdaş uygarlığa sağladığı esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve uygulanır. Din anlayışı vicdani olduğundan, Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca başarı etkeni görür... Artık samimi dindarlar, derin iman sahipleri, hürriyetin gereklerini öğrenmiş görünüyorlar. Bütün bunlarla birlikte, din hürriyetine, genellikle vicdan hürriyetine karşı, hoşgörüsüzlük görülmüş müdür? (İnan, 2020, s. 87-88).

Görüldüğü üzere Gazi Mustafa Kemal Paşa, din ve vicdan hürriyetine saygı göstermekte ancak dinin barındırdığı vicdani özellik sebebiyle, devletin dünya işlerinin dine göre belirlenmemesi gerektiğini ifade etmekteydi. Paşa, laiklik alanında yapacağı inkılaplarını da bu anlayışla uygulamıştı. 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nde köklü değişikliklerin yapılacağı ve tarihe 3 Mart Yasaları olarak geçen laiklik ile ilgili yasalar ortaya çıkmış ve devletin laikleşmesi süreci başlamıştı (Genç, 1998, s. 10). 3 Mart 1924 tarihinde meclise sunulan 3 yasanın bilgileri, numaraları ve yasa yapıcıları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6

3 Mart Yasaları

Kanun Teklifi	Teklifi Veren	Temalar	Yasa Numarası
Halifeliğin kaldırılmasına ve Hanedanın Türkiye dışına çıkarılmasına dair kanun teklifi	Şeyh Saffet Efendi ve arkadaşları	İdare	431
Şeri'ye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasına dair kanun teklifi	-	İdare ve Sosyal Hayat	429
Tevhid-i Tedrisat yasasına dair kanun teklifi	-	Eğitim ve İdare	430

Kaynak: Genç, R. (1998). Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. s. 3-10. Künyeli çalışma ve Ozankaya, Ö. (2019). Atatürk ve Laiklik. İstanbul: Cem Yayınevi. s. 210. Künyeli çalışma.

3 Mart Yasaları sonrası devletin laikleşmesi sürecine girilmişti. Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, anılarını yazdığı Nutuk adlı eserinde, bu sürecin oldukça sancılı ve tartışmalı olduğunu itiraf etmişti. Özellikle devletin laik olması konusunda mecliste birçok tartışma yaşanmıştı (Atatürk, 2007, s. 488-505). Bu süreçte uzun yıllardır fikir birliğinde olduğu belirtilen Kazım Karabekir ve Rauf Orbay ile de tartıştığı belirtilmektedir (Eroğlu, 1981). Süreç içerisinde, reisicumhura halifelik teklif edildiği fakat reisicumhurun böyle bir makama gerek olmadığını belirterek teklifi reddettiği iddia edilmektedir (Akgün'den aktaran Kadı, 2020, s. 14). Reisicumhur halkın egemenliğinin tam anlamıyla tahsis edilmesini istemekteydi, bu konuda hilafet makamının varlığı bir engel teşkil ediyordu ve kaldırılmasının ana amacı buydu (Eroğlu, 2010, s. 182-183). Ek olarak hilafetin devamı, hükümetin pozitif bilimler aracılığıyla değil, belli bir dinin gerekleriyle hareket edeceği anlamına gelirdi. Bu da yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne uygun olmazdı.

Sürecin meyvelerinden bir diğeri Şeriye ve Evkaf vekâletinin kapatılması ile kurulan diyanet işleri başkanlığıydı (Genç, 1998, s. 3). Din işlerini yürüten bir kurumun oluşturulması, Osmanlı döneminde gündeme gelmişti. Ziya Gökalp, II. Meşrutiyet döneminde İslam Mecmuası adında bir dergide kaleme aldığı bir yazıda, devlet ve diyanet işlerinin ayrılması ile ilgili bir proje sunmuştu (Erşahin, 2008). Ziya Gökalp'e göre, diyanet işleri ve hukuk-idare işleri birbirinden ayrılmalı ve müftüler hukuk kuralları hakkında beyan vermemeliydi (Bolay, 1996, s. 3). DİB, (Diyanet İşleri Başkanlığı) bir manada reisicumhurun ilham kaynağı ve fikir önderi olan Ziya Gökalp'inde projesinin geliştirilmesi anlamına gelmekteydi.

Diyanet işleri başkanlığının kurulması ile din işleri ve diyanet işleri birbirinden ayrılacak, önüne gelen vaaz veremeyecek, imamlar teoloji öğrencileri arasından seçilecek ve dinin, siyasete, ekonomiye, dış işlerine karıştırılmasının önüne geçilecekti. Böylece Tanrı'nın iradesi yerine milli egemenlik geçecek ve milli hâkimiyet tam anlamıyla sağlanmış olacaktı (Ozankaya, 2019, s. 211-212). Burada şunu tekrarlamak gerekir ki: dinin ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını reisicumhur henüz hiçbir rütbesi yokken dahi tekrarlamaktaydı. Katıldığı ikinci İttihat ve Terakki kongresinde hükümet işlerinin diyanet işlerinden ayrılması gerektiğini belirtmişti (Tevetoğlu, 1989). Gökalp'ten ise yöntemi ve konunun teolojik dayanağını almış olmalıydı.

1924 yılının bir diğer önemli konusu, laiklik inkılaplarına yönelik ilk muhalefet ve isyan girişimlerinin de bu yılla beraber başlamış olmasıydı. Bu dönemde Reisicumhur, çok partili hayata geçiş için Musa Kazım Zeyrek ile görüşerek bir muhalefet partisi kurmasını talep etmiş daha sonra Kazım Bey'in önderliğinde, Rauf Bey, Ali Fuat Bey, Refet Paşa, Adnan Beyler tarafından, TCF (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) kurulmuştu (Kandemir, 1965, s. 143). Fırka, liberal ekonomi ve demokrasi ilkelerini benimsemekteydi ve halkın dini değerlerinin muhafaza edileceğini belirtilmekteydi (Çakmak, vd., 2014, s. 187). Partinin çoğunluğunu, İTC'nin eski üyeleri oluşturmaktaydı (Zürcher, 2017). Başlarda partinin potansiyeli çok partili hayata geçiş için umut vadetse de daha sonra Reisicumhur, TCF'nin meclisteki söylemlerini, dini siyasete alet etmek olarak yorumlamıştı ve TCF'nin Nakşibendi tarikatı ile ilişkilerinin olduğunu belirtmişti (Atatürk, 2007, s. 563). Rauf Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın iddialarını reddetmiş, partinin yalnız halkın dini değerlerine uyacak bir politika ürettiğini belirtmişti. Rauf Bey'in düşünceleri, hatıratlarını içeren bir kitapta şöyle geçmektedir:

Terakkiperver Fırkası kurulduktan sonra, daha o zaman bizleri dini siyasete âlet etmekle ittiham etmişlerdi. Bu ittiham hâlâ devam ediyordu. Hâlbuki Türkiye Cumhuriyeti'nin Teşki-lât-ı Esasiye Kanununda: «Devletin dini, İslâm dinidir.» kaydı vardı. Programımızdaki «Dinler ve felsefî itikatlara hürmetkâriz.» İfadesiyle biz de dini taassuptan ve bilhassa dini siyasete âlet etmekten uzak bulunduğumuzu tesbit etmiştik (Kandemir, 1965, s. 143).

Rauf Bey ve partililerinin düşünceleri onları Atatürk ile karşı karşıya getirecekti. Bu dönemde gerçekleşen İzmir suikastı (14 Haziran 1926) ile TCF ilişkilendirilmiş ardından parti kapatılmış, Karabekir ve arkadaşları İstiklal mahkemesinde yargılanarak sürgüne gönderilmişti (Eroğlu, 2010, s. 195). Davalar sonrası kapatılan TCF'nin, gerçekten İzmir suikastı ile alakasının olup olmadığı ise tartışmalı bir konudur. Zürcher (2017) çalışmasında, reisicumhurun eski ittihatçı olan siyasi rakiplerini saf dışı bırakmak için onları suikast girişimi ile ilişkilendirdiğinden bahsetmektedir (205-206).

Laiklik inkılaplarına karşı ilk politik muhalefet TCF olarak yorumlanabilirken, ilk silahlı isyan girişimi ise Güneydoğu Anadolu'nun ücra bir köşesinde çevresine mürit toplayan Şeyh Sait isimli kişi tarafından düzenlenmişti (Ucuzsatar, 2007). Konu hakkında çalışan araştırmacıların ulaştığı sonuçlar, isyanın Doğu Anadolu'yu bölmek ve Türkiye'yi zayıflatmak adına İngilizler tarafından kurgulanıp, finanse edildiğidir. Kısa sürede bastırılan isyan, Takrir-i sukûn yasasının (1925) çıkarılmasına sebep olmuş ayrıca tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasında etkili olmuştu (Çakmak, vd., 2014, s. 209; Eroğlu, 2010, s. 194-195; Ertan, 2016, s. 245).

Tekke ve zaviyelerin kapatılması, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın laiklik ile alakalı en fazla tartışılan yeniliğidir (Ozankaya, 2019). Reisicumhur, Şeyh Sait isyanı öncesinde de bu kurumları kapatmayı düşünüyordu ve bu kurumları kapatma kararı almasındaki motivasyonu şu cümlelerle açıklamaktaydı:

Efendiler, tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, çecelebilik, falcılık, büyücülük ve türbedarlık vb. gibi birtakım unvanların yasaklanması ve ilgası da Takriri Sükûn Kanunu devrinde yapılmıştır. Bu husustaki icraat ve tatbikat, toplumumuzun hurafeperest, ilkel bir kavim olmadığını göstermek bakımından ne kadar elzem idi, bu, takdir olunur (Atatürk, 2007, s. 565).

Kısaca Gazi Mustafa Kemal Paşa, kişinin inandığı Tanrı ile arasına aracı koymasını suistimal edilebilir görmekte ve ilkel bulmaktaydı. Bu etken de hem tekke ve zaviyeleri kapatmasında hem de laikliği benimsemesinde etkili olmuştu.

Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel tercihinden ziyade, 100 yıllık bir çatışmanın sonucudur zira hem II. Mahmud hem de III. Selim, tekke ve zaviyelerin bağlı olduğu tarikatlara nizam getirmek istemişler ancak bu yapılanmalar bir türlü ıslah olmamış, merkezi idareyi kabul etmemiştir. 1925 Şeyh Sait isyanı artık bir kırılma noktasıydı ve 100 yıllık münakaşanın sonunda bu yapılanmalar kapatılmıştı (Ortaylı, 1995, s. 285). Türbeler ise her ne kadar doğrudan tarikatlara bağlı olmasalar da inanan kişinin inandığı Tanrı ile arasında bir engel teşkil ettiği, bundan öte bu türbelerin gelir kaynağı haline gelip putlaştırıldığı belirtilmekteydi (Ozankaya, 2019 s. 250; Ucuşsatar, 2007). Bu da türbelerin tekke ve zaviyelerle birlikte kapatılmalarına sebep olmuştu. Laiklik ile alakalı inkılaplar, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve 3 Mart Yasaları ile sınırlı kalmayacaktı. Devletin laikleştirilmesi hususunda inkılaplar yapılmaya devam edilecekti. Bu inkılaplar şunlardır:

- 8 Nisan 1924 tarihinde yayınlanan 469 sayılı mahkeme teşkilatına yönelik kanun ile Gayrimüslimlerin yargılanması amacıyla kurulan Şeri'ye mahkemeleri ilga edilmiş, Türk hukuk sisteminde birlik sağlanmıştır (Yılmaz, 2012, 275-278).
- 1933 yılında İslami İlimler Fakültesi açılmış, 1936 yılına kadar eğitim öğretime devam etmiştir (Demirtaş, 2014, s. 241).
- 1934 kıyafet inkılabı ile kişiler, cemiyetler, zümreler, inançlılar arasındaki kıyafet ayrımcılığı sona ermiş, kıyafet konusunda milli bütünlük sağlanmıştır,
- 1934 yılında kadınlara belediye meclislerinde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir, aynı yıl kadınlara milletvekili seçebilme ve seçilebilme hakkı verilmiş, böylece dinin emirlerinden farklı olarak bir kadın ve bir erkek eşit haklara ve eşit sorumluklara sahip olabilmıştır (Armaoğlu, 2022, s. 157-158).
- 1928 yılında “devletin dini İslam'dır” ibaresi Teşkilat-ı Esasiye anayasasından kaldırılması sonrası, milletvekillerinin yemin şekli, laikliğe daha uygun olacak şekilde değiştirilmiştir (Yılmaz, 2012, s. 109-110).
- Tarikatların güçlenmesini önlemek amacıyla cemiyetçilik ve loncacılık faaliyetleri engellenmiştir (Ortaylı, 2018).

Böylelikle laiklik alanında yapılan inkılaplar tamamlanmıştır. Laiklik alanında yapılan inkılaplar sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti, selefi Osmanlı Devleti'nden oldukça farklı bir karaktere bürünmüştü. Bu araştırmada ifade edilen, klasik dönem Osmanlı'daki dine dayalı millet sistemi, dini dogmalara çevrenmiş sosyal hayat, hukuki yapı ve eğitim, laiklik

inkılapları ile değişmişti. Yeni düzende Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde laiklik ve laiklik ile ilgili olan ögeler vardı. Atatürk döneminin sonuna doğru laiklik ilkesi ve diğer Atatürk ilkeleri 1937 tarihli düzenleme ile 1924 anayasasına eklenmişti (Çakmak, vd., 2014, s. 252; Yılmaz, 2012, s. 268). Böylece laikliğin Türkiye Cumhuriyeti'nin temelindeki yeri sağlamlaşmıştı.

4.1.5. Atatürk Dönemi Sonrası Laiklik ile İlgili Görüşler ve Politikalar

Atatürk'ün vefat ettiği 10 Kasım 1938 tarihinden itibaren 2000'li yıllara kadar olan süreçte, Türkiye Cumhuriyeti'nde birbirinden farklı laiklik politikaları ve laiklik yaklaşımları uygulanmıştı. Politikalardaki ve yaklaşımlardaki farklılıklar temelde eğitim ve kıyafet özgürlüğü çerçevesindedir. Laikliğin Türkiye'deki serüveni ile ilgili araştırmalardan yola çıkarak, yakın tarihte bu ilke hakkında üç kırılma noktası olduğu söylenebilir.

Bunlardan ilki, Atatürk'ün ölümü sonrası CHP'nin 17 Kasım 1947 tarihli kurultayında laiklik politikalarında esneme kararları alınıp, ilkenin bir anlamda yeniden yorumlanmasıydı (Uzun, 2012, s. 108). İkincisi, Aralık 1978 tarihinde Bülent Ecevit Hükümeti'nin bir parçası olan çalışma bakanlığının, kadın memurlara başörtüsü yasağı getirmesiydi (Kara & Berk, 2022, s. 106). Üçüncüsü, yakın tarihte oldukça fazla tartışma yaratmış 28 Şubat kararlarıydı (Çakmak, vd., 2014, s. 338). Bu olaylardan birincisi eğitim hakkında, ikincisi kılık kıyafet ve yine dolaylı yoldan eğitim hakkında, üçüncüsü ise idare hakkındadır. Araştırmanın bu bölümünde, bahsedilen olaylar genel hatlarıyla aktarılmıştır.

4.1.5.1. 17 Kasım 1947 VII. CHP Kurultayı ve Laikliğe Etkisi

II. Dünya Savaşı'nın ardından gelen süreçte, tıpkı batı dünyasında olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti de çehre değişikliğine gitmiş ve tek partili sistem yerini çok partili hayata bırakmıştı. Karpas (1967) çalışmasında, II. Dünya Savaşı sonrası düzenlenen 1945 Birleşmiş Milletler teşkilatının kuruluş deklarasyonu sırasında, San Fransisco'da bulunan İsmet İnönü'nün, teşkilat temsilcilerine çok partili hayata geçiş ve demokrasi ile ilgili bir açıklama yaptığını belirtmiştir. İsmet İnönü'nün açıklamasında, savaşın getirdiği olağanüstü şartların sona ereceğini ve demokratikleşme sürecinin başlatacağını taahhüt ettiğini ve bu açıklamaya

istinaden demokratikleşme sürecinin başladığı belirtilmektedir (229-230). Açıklamaların ardından CHP’de parti içi muhalefetin ortaya çıkmıştı (Unat, 2016, s. 265).

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’ın bulunduğu muhalif grup, CHP’nin ilk parti içi muhalefeti olmuştu (Zürcher, 2017, s. 245). Bayar’ın başını çektiği grup, 1945 yılında demokratikleşme amacıyla CHP meclis grubuna sundukları dörtlü taktir¹⁰ olarak bilinen tarihi metni sunmuşlardı. Bu metnin CHP yönetimi tarafından reddedilmesinin ardından, Bayar istifa etmiş ve ayrıca CHP’den ihraç edilmiş, adı geçen kişilerle beraber 1946 yılında DP’yi kurmuştu (Unat, 2016, s. 265). DP, Atatürk dönemi sonrası, çok partili hayata geçiş sürecinde önemliydi. Bununla beraber bu dönemin ardından kurulan ilk siyasi parti değildi. Bu partiden önce Milli Kalkınma Partisi kurulmuş fakat bu partinin Türk siyasi arenasında herhangi bir varlık gösterememişti (Özacın, 2002, s. 233). Bu sebeple tek partiden çok partili hayata geçişin asıl kilometre taşının DP olduğu rahatlıkla söylenebilir.

DP’nin kurulmasının ardından, baskın seçim olarak, açık-oy ve gizli sayım usulü ile düzenlenen 1946 seçimlerine CHP ve DP katılmış, demokratik bir usulle yapılmadığı net olan seçimlerde, CHP 395 vekil çıkararak iktidar olmuş, DP ise 64 vekil çıkararak ikinci parti olmuştu (Ortaylı, 2021, s. 117-118; Karpat, 1967, s. 250). Sonuçlara rağmen DP, sloganı olan “Yeter söz milletindir” sözü ile öne çıkmış ve takındığı serbest piyasacı politikalarla, halk arasında demokratik ve özgürlükçü bir imaj çizmişti (Zürcher, 2017, s. 248-249). CHP ise üzerindeki “baskıcı” imajını atamamış ve CHP’nin başındaki İsmet İnönü hem kendi partisinde hem de halk arasında diktatörlükle suçlanmış, (Bila, 1979, s. 224). DP, haklı ve demokrat bir parti, CHP ise totaliter ve hakkı olmayan iktidarı ele geçirmiş bir parti olarak değerlendirilmiş ve CHP üyeleri de bu manzaranın farkında olarak durumu değiştirmeye çabalamışlardı.

İşte VII. CHP kurultayının bu sürecin bir parçası olarak ortaya çıktığı ve gerek partinin iç dinamiklerinde gerekse devlet yönetiminde ciddi değişiklikler meydana getirdiği

¹⁰ 7 Haziran 1945 yılında sunulan dörtlü taktir metni, bireysel hak ve özgürlükler, basın özgürlüğü ve mülkiyet hakkı konularında iyileştirme talepleri içermektedir. Dörtlü taktir, CHP tarihinde ilk kez yazılı muhalefet girişimi olarak tarihe geçmişti (Bila, 1979, s. 220). Taktir metninde uygulanması beklenen temel şartlar şunlardır: “1- Milli Hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesinin anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması. 2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetini daha ilk teşkilatı esasiye kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilme imkânının sağlanması.” (Fersoy, 1971, s. 85). Metnin tamamı için bkz: Fersoy, C. O. *Bir Devre Adını veren Başbakan Adnan Menderes*, İstanbul: Garanti Matbaası, 1971.

belirtilmektedir (Bila, 1979, s. 224). Siyasi tarihte, “Ankara kurultayı”¹¹ veya “Demokratikleşme kurultayı”¹² adlarıyla da bilinen kurultayda, partinin iktidarda kalabilmesi için yapılacak politika değişiklikleri müzakere edilmişti (Uzun, 2012). Kurultayla ilgili olarak, dönemin basın ve yayın organlarında çok sayıda içerik bulunmaktadır. (Ek 3.). Dicleli (1947) hazırladığı gazete makalesinde, kurultayın önemini ve içeriğini şu cümlelerle vurgulamıştır:

Yurdun dört köşesinden gelen delegeleri kurultayda büyük işler bekliyor. Bu kurultay, yirmi şu kadar yıldan beri memleketin idaresini omuzlarında şerefle taşımakta olan CHP için bir dönüm noktası olacaktır. Her hamlesiyle halk idaresini biraz daha geliştiren partimiz, bugün bizzat kendi bünyesi üzerinde bazı demokratik rötuşlar yaparak, günün icaplarını tamamıyla yerine getirmek yolundadır. Yapılacak işler vardır. Bunların başında parti tüzüğünü bugünün demokratik anlayışına göre tekemmül etmek gerekmektedir... (s. 3).

Kısaca kurultayın amacının CHP’yi Türkiye’nin yeni demokratik ortamına uygun bir hale getirmek olduğu söylenebilir. Bu amacın yanı sıra, DP’nin siyasi söylemlerine karşı argüman üretme isteği de CHP’yi yenilik yolunda zorlamıştı. DP’liler, bir siyasi söylem olarak kendilerini tek demokratik parti olarak gösteriyorlardı ve çok partili hayata geçişte sahip oldukları yer sebebiyle, CHP’nin sahip olduğu “yenilikçi parti” niteliğini almak istiyorlardı. Böylece CHP’yi minder dışına iteceklerdi. Bu politika da CHP’yi yenilik yapmaya itmişti (Karpat, 1967, s. 97). DP politikasının etkileri, dönemin CHP üyelerinden Vedat Diclelinin hazırladığı gazete makalesinde, şu sözlerle yer almaktadır.

Şu ciheti ilave edelim ki, demokrasi bu adı kendisine âlem yapan Demokrat Partinin patenti altında değildir. Demokratik hayatın gelişmesi yolunda, CHP’nin hiç kimseyi kıskanacak geri bir durumda olmadığına işaret etmek isteriz. İnkılap hamlesinde öncülük etmiş partimizin, demokrasinin inkişafında da önde yürümekte olduğuna inanıyoruz (Dicleli, 1947, s. 3).

Kurultayda tüm Atatürk ilkelerinin tanımı, delegelerin fikirleri doğrultusunda yeniden yapılarak tartışılmış, fakat delegeler arasında en fazla tartışma yaratan ilke laiklik ilkesi olmuştu (Uzun, 2012, s. 127). Kurultaya katılan delegeler, özellikle din eğitimi verilmesinin

¹¹ Sinop delegeleri ulus gazetesine verdikleri açıklamada “Aziz vatanın ve şerefli milletimizin İstikbali bakımından büyük değer taşıyan Sivas ve Erzurum Kongreleri gibi bunu da tarihi bir (Ankara Kurultayı) olarak addediyoruz. Yurdun uzak köşelerinden maddi, manevi fedakârlıklara katlanarak milli bir hizmet görmek aşkıyla Ankara’ya koştuk. Kurultayda bizim çalışmalarımızda hâkim olacak ruh bu ruhtur” demişlerdi (Ulus, 1947, s. 5)

¹² Kurultayda, partiye girme yaşı 22’den 18’e düşürülmüş, cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığı ilişkisinin gevşetilmesine dair önerge verilmiş, parti genel sekreterinin genel yönetim kurulu üyeleri yerine parti divanı üyelerinden seçilmesi kararı alınmış, bu sebeple kurultay “demokratikleşme kurultayı” olarak anılmıştı (Bila, 1979, s. 224-225).

gerekliliğinden bahsetmişler, DİB hakkında reformlara gidilmesini beklemişlerdi (Çevik & Dinçer, 2018, s. 31-32). Çorum delegesi Abdülkadir Güney, dini eğitimin önemini parti programının 15. Maddesini referans vererek şu sözlerle belirtmişti:

Aziz arkadaşlarım; programımızın on beşinci maddesinde din ile devlet, dünya ve siyaset işleri birbirinden ayrı tutulmakta ve şöyle denilmektedir: “Din anlayışı vicdan işi olduğundan her türlü taarruzdan ve müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşın kanunların menetmediği ibadet ve ayinlerden dolayı karışılmaz.” Şu hâlde, dini vazifeyi öğrenmek ve ifa etmek ve onu inkişaf ettirecek âlim nedir? Din işi, devlet ve siyaset işlerinden daha naziktir. Her şeyin bir mesnet ve bir rehberi olduğuna göre buna da mesnet lazım değil midir? (Cumhuriyet Halk Partisi, [CHP], 1947, s. 449).

Dini eğitimin yetersiz kaldığını vurgulayan ve diyanetin din adamı yetiştirmediğini belirterek sözlerine devam eden Güney, devletin din eğitimi vermesinin zorunlu olduğunu belirtmişti (CHP, 1947, s. 449). Abdülkadir Güney’in yanı sıra Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu’nun da gündeminde de laiklik konusundaki parti politikaları vardı (Uzun, 2012, s. 128). Türkiye’deki Hristiyan ve Musevi nüfusun ihtiyaçları hakkında konuşan Tekelioğlu, şu meselelere değinmekteydi:

Arkadaşlar; elimizdeki anayasaya göre Türkiye’de mevcut olan insanların hepsi, din ve ırk nazarı itibara alınmamak şartıyla; Türk’tür. Hatta ecnebi anadan ve babadan doğmuş olan bir çocuk on sekiz yaşını ikmal edince, istediği tabiiyeti iktisap edebilir. Arkadaşlar; bizim memleketimizde, bünyesine göre, acaba, laiklik tam manasıyla mevcut mudur? Bakıyoruz; din işi ile dünya ve siyaset işi ayrıldı, fakat ikinci vasıf yoktur... Bir diyanet işleri reisliği vardır, kadrosuna aldığı memurlarına maaşı veriyoruz, öbür taraftan da Türk Hristiyanlar, Türk Museviler var. Lâkin bunların diyanet işleri reisliğinde mümessilleri azaları yoktur. Demek ki onların evkaf idarelerini kendilerine vermişiz, İslam dinine mensup olan cemaatin başına “Diyanet İşleri Reisi” diye birisini oturtmuşuz. Fakat hiçbir iş yapmayarak, kolları bağlı olarak bırakmışız, boyuna tespih çekmesine müsaade etmişiz (CHP, 1947, s. 450).

Konuşmasının devamında, DİB’nin asıl görevi olan din işleri konusunda yetersiz kaldığını vurgulayan Tekelioğlu, dini vecibelerin yerine getirilememesi sonucunda toplumun ahlaksızlaştığını, kötü alışkanlıkların yaygınlaştığını belirterek, DİB’nin daha aktif olması gerektiğini vurgulayarak, bunun tek yolunun da diyanet işlerinin özerkleştirilmesinden geçtiğini belirtmişti (CHP, 1947, s. 450-451). Devam eden tartışmalarda da dini eğitim konusuna dikkat çekilmiş, okullarda din eğitimi verilmesinin, komünizmin yayılmasını engelleyeceğinden bahsedilmiş ve delegelerin bir kısmı dini eğitim konusunda yapılan konuşmalara destek vermişti (Uzun, 2012, s. 124). Sonuç olarak, toplantıya katılan delegeler, dini eğitimin yeniden gözden geçirilmesi ve dine bakışın değişmesi konusunda hemfikir

olmuşlardı (Çevik & Dinçer, 2018, s. 35). Kurultaydan sonraki dönemde eyleme geçilerek, muhafazakâr kesimden puan getirecek ve CHP'nin halk arasındaki imajını değiştirecek uygulamalarda bulunulmuştu. Bu uygulamalar şunlardır.

- 1948 yılında imam hatip kursları açılarak, dini eğitim verilmesi için devlet eliyle adım atılmıştı,
- 1948 yılında Hacca gitmek isteyen fakat ekonomik gücü olmayan vatandaşlara döviz yardımı yapılmıştı,
- 1949 yılında ilkokulların müfredatına seçmeli din dersi eklenmişti,
- Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması ile ilgili kanun değiştirilerek, kanunda esnetmeye gidilmişti,
- 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesi Mart 1950'de eski Türk liderlerine ait olan türbeler yeniden halka açılmıştı (Bila, 1979, s. 224; Çevik ve Dinçer, 2018, s. 35; Uzun, 2012, s. 130).

Özetle 1947 kurultayı, CHP'nin laisizm politikalarında değişime yol açarak, o dönem CHP'nin iktidarda olması sebebiyle devleti de etkilemişti. Kongre, bürokratik anlamda laikliğe bakış açısında yarattığı değişiklikler sebebiyle bir kırılma noktası olarak kabul edilebilir.

4.1.5.2. 1972 Başörtüsü Yasağından 1998 Yılına Kadarki Süreçte Laiklik

Laisizm politikalarında ikinci kırılma noktası olarak 1972 türban yasağı gösterilebilir. Türkiye'de başörtüsü ile ilgili sorunlar, 1950'li yıllara kadar dayanmaktadır. Sorun, “tesettür” kavramıyla tanımlanan, İslam hükümlerine göre Müslüman kadınlara zorunlu kılınan örtünme eyleminin, iki kesim arasında tartışma çıkarmasına dayanmaktaydı.

Tesettür, bir kesim tarafından siyasi bir sembol olarak görülüp, devlet kurumlarında giyilmesi laikliğe aykırı bulunmaktaydı (Aksoy, 2005, s. 19). Sorunun ortaya çıkışı, 1967 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden Hatice Babacan'ın derslere başörtüsü ile girmeye çalışması engellenerek, okuldan atılmasına dayanmaktadır (Kara & Berk, 2022, s. 105). Hatice Babacan'dan önce Nesibe Bulaycı isimli bir öğrencinin de yine aynı fakültede derslere başörtüsü ile girmeye çalıştığı ancak baskılar sebebiyle başörtüsünü çıkardığı belirtilmektedir (Selçuk & Ülker, 2008). Buna rağmen, Hatice Babacan olayında

ilk kez bir sivil itaatsizlik eylemi gerçekleştirildiği söylenebilir. Aksoy (2005) çalışmasında, Hatice Babacan'ın protestosunun idareden verilen bir ceza ile sonuçlanmasının, toplumsal tepkilerin önünü açtığı ve ilahiyat fakültesine karşı başlayan boykotun sonunda dekanın istifa ettiğini belirtmektedir (s. 145).

Konu ile alakalı kaynaklar incelendiğinde, başörtüsü yasağının 1972 yılına kadar bir anlamda de facto olarak sadece belirli bir kesim tarafından uygulandığı gözlemlenmektedir. Örneğin, Hatice Babacan, Ankara Üniversitesi'nden atılmasına rağmen daha sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni kazanmış, bu okulda başörtüsü ile öğrenimini tamamlamıştı (Aksoy, 2005, s. 145; Selçuk ve Ülker, 2008, 11). Yasağın ortaya çıkma süreci incelendiğinde, ortada bir yasak olduğu fakat uzun süre adının konulamadığı veya resmîyete geçmediği gözlemlenmektedir. 1972 yılında yayınlanan tebliğler dergisinde, ilköğretim yönetmeliği bölümünün 95. Maddesinin sonuna, tüm öğretmenlerin başlarının açık olması ile ilgili bir ifade eklendiği belirtilmektedir (Kara & Berk, 2022, s. 105-106).

Maddenin tamamı şu şekildedir: “Öğretmen giyim kuşamında sadeliğe ve ağırbaşlılığa önem verir, günlük davranış ve yaşayışında örnek olur. Dikkati çekecek aşırı derecede süs, gösteriş ve giyimden sakınır. Derste, törenlerde görevde iken başı açık bulunur” (Millî Eğitim Bakanlığı, [MEB], 1972, s. 397). 1978 yılında ise çalışma bakanlığının yayınladığı 52 numaralı genelge¹³ ile baskılar resmîyete geçmiş ve kamuda başörtüsü yasağı resmî olarak uygulanmıştı (Aksoy, 2005, s. 151-152).

Yasağın resmî olarak uygulanmasının ardından, toplumsal tepkiler de değişmiş, Türk bürokrasisi ve Türk halkı arasında bir kırılma yaşanmıştı. Şanlı ve Coşgun (2020) çalışmalarında, 1980'li ve 1990'lı yıllarda başörtüsü yasağına karşı yürütülen sivil itaatsizlik eylemlerinin sayısının arttığını belirtmektedirler (s. 387-392). Özellikle 1988 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yasağın kaldırılmasına ilişkin talebinin Anayasa Mahkemesi'nden geri dönmesi sebebiyle, ANAP (Anavatan Partisi) hükümetince oldukça yüksek katılımlı protesto mitingleri düzenlendiği belirtilmektedir (Kara & Berk, 2022, s. 106). Başörtüsü yasağı kısa vadede toplumda sorunlar çıkartırken, uzun vadede yasağı dayanak olarak sunulan laikliğe karşı toplumda tepki yaratmış, yasağın uygulanış şekli seküler kesim ve muhafazakâr kesim arasında kutuplaşma ortaya çıkartmıştı.

¹³ Bu genelgenin aslına ulaşılamamıştır. Aksoy (2005) genelgede erkek öğretmenlerin de sakallı olarak okula girmemeleri gerektiğinin vurgulandığını da belirtmektedir (s. 151-152).

Başörtüsü sorunu, Türk siyasetini de etkilemiş 80'lerin sonunda ANAP, 90'larda ise RP, (Refah Partisi) başörtülü kadınların haklarını savunup, mitinglerde din ve vicdan hürriyeti ile alakalı söylemlerde bulunmuştu (Şanlı & Coşgun, 2020). 1972'den 1998'e kadar olan süreçte başörtüsü meselesi hariç laiklik hakkında farklı politikalar da üretilmiş ancak bu politikaların çoğu, laikle doğrudan değil dolaylı bağlantıya sahipti. Örneğin; 12 Eylül döneminde hazırlanan 1982 anayasasının, 24. Maddesinde yapılan değişiklikle beraber, din eğitimi zorunlu¹⁴ hale getirilmişti (Tokdemir, 2014, s. 310). Zorunlu din eğitiminin 80'lerde ortaya çıkan komünizm akımına karşı türetildiği düşünülmektedir. Bu düşünceye kanıt olarak, araştırmanın bir önceki bölümünde aktarılan CHP'nin 1947 kongresinde, komünizmle mücadele için din eğitiminin zorunlu hale getirilmesinin önerilmesi gösterilebilir. Bu sebeple doğrudan laiklikle ilgili bir mesele olmadığı söylenebilir.

4.1.5.3. 1997 28 Şubat Kararları ve Sonrası Dönemde Laiklik

Laiklik ile alakalı politika değişimlerinde bir sonraki önemli olayın 28 Şubat kararları olduğu söylenebilir. Siyasi tarihte 28 Şubat süreci olarak aktarılan dönem, Turgut Özal'ın 1993 yılında vefat etmesinin ardından ANAP'ın zayıflaması ve yerini Refah partisinin alması sonrası başlamıştı.

1996 yılında ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz'ın istifasının ardından ANAP hükümeti çökmüş ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, yeni hükümeti kurması için Necmettin Erbakan'a görev vermişti. Erbakan'ın grubu RP ve Tansu Çiller'in grubu DYP (Doğru Yol Partisi) tarafından koalisyon kurulmuştu. Böylece Refah-Yol hükümeti dönemi başlamıştı (Çakmak, vd., 2014, s. 337). Erbakan'ın iktidara gelişinin ardından gelen 2 yıl boyunca, RP üyelerinin ve Erbakan'ın siyasette dine yakın bir politika izlemeleri çeşitli tartışmalara sebep olmuştu. Bu tartışmaların yanı sıra, Susurluk Kazası (3 Kasım 1996) ile mafya-siyaset ve polisin bir araya geldiği ve bu kaza sonrası Erbakan'ın mafya ile ilişkilerinin olduğu iddia edilmişti (Carter, 2012, s. 360). İddialara sessiz kalınması sebebiyle, 1 Şubat 1997 tarihinde “Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” sloganıyla bir dizi eylem düzenlenmişti. Eylemler

¹⁴ İlgili anayasa maddesi şu şekildedir: “Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır” (Anayasa Mahkemesi, 1982, s. 8).

sırasında dönemin adalet bakanı Şevket Kazancı'nın eylemcileri kastederek “bunlar mum söndü oynuyorlar” şeklindeki ifadeleri gerilimi tırmandırmıştı (Şanlı, 2021, s. 29).

Susurluk kazası henüz gündemdeyken, 11 Ocak 1997 tarihinde Necmettin Erbakan, başbakanlıkta bir iftar yemeği düzenleyerek, İsmailağa cemaati, Menzil cemaati, Süleymancılar, Caferiler ve Cerrahiler başta olmak üzere önemli cemaatleri iftar yemeğine davet etmişti (Sabah, 1997). Bu olayın öncesinde, Refah Partisi milletvekillerinin toplumda infial uyandıran sözlerinden dolayı hükümet ve ordu arasındaki bağın incelendiği belirtilmektedir. Bu bağ, 31 Ocak tarihinde Ankara'nın Sincan ilçesinde düzenlenen Kudüs gecesi programı ve bu programdaki laiklik karşıtı söylemler sebebiyle tamamen kopmuştu (Çakmak, vd. 2014, s. 338). TSK, programa tepki gösterdi ve bir ay kadar sonra Sincan'dan tanklar geçti. Böylece 28 Şubat bildirisi olarak tarihe geçecek olan MGK bildirisinin yayınlanması ile başlayan, Refah partisinin kapatılması ve Necmettin Erbakan'ın istifa etmesi ile sonuçlanan 28 Şubat sürecine girildi (Zürcher, 2017, s. 360).

28 Şubat sürecinde ordu, 12 Eylül dönemindeki kadar etkili olamamış ancak RP, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış, türban tartışmaları yükselmişti (Gürsel, 2002, s. 620-623). Bunun yanı sıra 28 Şubat kararlarında toplumda ve anayasada belirli düzenlemelerin uygulanması talep edilmişti (Zürcher, 2017, s. 360) Kararlarda, eğitim ve Atatürk ilkeleri ile ilgili konu başlıkları, bildirinin ikinci, üçüncü ve dördüncü maddelerinde bulunuyordu:

2- Tarikatlara bağlı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetki organlarıncı denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığına devri sağlanmalıdır, 3- Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından: 8 yıllık kesintisiz eğitim tüm yurtda uygulanmalı ve Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun olarak ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır (Birand, 2012)

4. 2. Milliyetçilik Kavramı

Milliyetçilik kavramının laiklik kavramı kadar karmaşık bir fenomen olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, milliyetçiliğin bölüntülerinin karmaşık yapılara sahip olduğu ve her birinin

özel olarak anlatılması gerektiği düşünülmektedir. Araştırmanın bu bölümünde, milliyetçilik kavramı, kavramın tarihçesi, özellikleri ve bölüntüleri anlatılmıştır.

Tek başına ele alındığında milliyetçilik kavramı, “nation” kelimesinin karşılığı olan millet kelimesinden türetilmiştir (Ertan, 2016, s. 235). Millet kavramı, ilk bakışta belli ortak özelliklere sahip, birbirlerine aidiyet hisseden büyük toplulukları tanımlamak için kullanılabilir fakat bu kavram, aslında karmaşıktır ve tarihsel süreçte ortaya çıkan bir olgudur. Armstrong (2018) araştırmasında, geçmişte geniş sınırlara sahip olan imparatorluklarda, devletlerde veya şehir devletlerinde ortak kültürel değerlere ve geçmişe sahip büyük topluluklar olduğunu fakat bu toplulukları millet olarak tanımlamanın mümkün olmadığını belirtmektedir (169-172). Renan (2016) çalışmasında, bu durumun vatandaşlık hukuku ile alakalı olduğunu belirtmiştir. Ona göre millet kavramı, vatandaşlık haklarının devletlerce tanınması ve böylece vatan bilincinin oluşmasıyla Yeni Çağ sonlarında ortaya çıkabilmişti. Eski Çağ’daki Mısır, Çin, Asur vd. uygarlıklara millet demek mümkün değildir. Bu topluluklar, vatandaşlık haklarından yoksun, teokratik monarklar tarafından yönetilen sürülerdi, vatan veya vatandaşlık bilinçleri yoksunlardı (s. 34). Batıda vatandaşlık haklarının ortaya çıkması ise Fransız İhtilâli sonrası olmuş ve böylece sübjektif millet anlayışını ilk kez sistematik bir şekilde ortaya koyulması da yine Ernest Renan tarafından yapılmıştı (Ertan, 2016, s. 235). Renan, millet kavramının tanımını şu cümleler ile yapmaktadır:

Ulus bir hissiyat, ruhani bir ilkedir. Bu hissiyatı, bu ruhani ilkeyi aslında bir olan iki şey oluşturur. Biri geçmişte, diğeri şimdidedir. Biri ortak zengin bir hatıralar mirasına sahip olmaktır; Diğeri şimdiki zamanda ortak karara varma, birlikte yaşama arzusu, bölünmemiş halde aldıkları mirası geliştirmeye devam etme iradesidir. Beyler, insan doğaçlama yapmaz. Ulus, birey gibi uzun bir gayret, fedakârlık ve özveri geçmişinin sonucudur (Renan, 2016, s. 50).

Renan’ın sözlerinden de anlaşılabilceği üzere, millet kavramının ortaya çıkışındaki ilkeler: karşılıklı rıza, geçmişe dayanan bir aidiyet hissi, dayanışma ve egemenliği koruyarak yücelmektir. Millet kavramından türeyen milliyet kavramı ise bir millete mensup olma halini nitelerken, milliyetçilik düşüncesi ise mensup olunan millete aidiyet hissi ve mensubiyet bilincinden güç almaktadır. Bireylerin, kendi rızaları dâhilinde bir arada ve aynı sınırlar içerisinde bağımsız bir şekilde hayat sürme ve üyesi oldukları toplumu yüceltme isteği, milliyetçiliği besleyen en önemli kaynaktır (Ertan, 2016, s. 235).

Milliyetçilik alanında yapılan yerli ve yabancı araştırmalar incelendiğinde, milliyetçiliği şu şekilde açıklamak mantıklı olacaktır: Milliyetçilik, orijinal ve bağlayıcı bir ortak özelliğe

sahip olan çok sayıda insandan oluşan bir topluluğun, aynı topluluğun ferdi oldukları bilincine ulaşmaları ve karşılıksız bir şekilde, birbirleri için çalışıp, yaşamalarıdır (Armstrong, 2018; s. 26-27; Eroğlu, 2010; 333-335; Loughlin, 1989, s. 17). Bu orijinal ve bağlayıcı özellik, toplumdan topluma; etnik köken, ortak ülkü, ortak geçmiş, coğrafya veya din olarak değişebilmektedir (Renan, 2016, s. 33). Orijinal ve bağlayıcı özelliğin seçimi, milliyetçiliğin tanımı açısından kritik bir konuma sahiptir. Millet kavramının doğası gereği, toplumlar seçtikleri ortak özelliğe göre millet haline gelmektedirler ve seçilen ortak özelliği destekleyici nitelikte milliyetçilik yapmaktadırlar (Çakmak, vd. 2014, s. 245).

Milliyetçilik ile alakalı dikkat edilmesi gereken husus, vatanseverlik duygusunun iyi niyetli olmayan kişilerce veya farklı uluslarca suistimal edilmesi sonucunda milliyetçi kişilerin silah olarak kullanılarak, şiddet olaylarına bulaştırılmasıdır. Bu durumun, milliyetçiliğin imajına zarar verdiği ve kolaylıkla ırkçılık olarak yorumlanabildiği belirtilmektedir (Harari, 2018, s. 118-119). Milliyetçilik düşüncesi, kişinin bireysel çıkar odaklı düşünmeyi bırakıp toplumla ortak çalışarak, mevcut toplum ve toplumun gelecekteki üyeleri olan çocuklar için karşılıksız fedakârlık yapabileceği bir düşüncedir. Milliyetçilik düşüncesi ile bireylerin kültürel özellikleri, yaşam tarzları, dili ve dini ezilmeden yalnızca millet bağı ile toplum olmaları ve birbirleri için çalışmaları mümkündür. Böylece, “ben” kavramının “biz” kavramına, “birey” kavramının ise “toplum” kavramına dönüşmesi bireyleri ezmeden mümkün olabilmektedir. Bu sebeple, önemli ve üzerinde durulması gereken bir kavram olarak görülmektedir. Araştırmanın bu bölümünde, milliyetçilik kavramının ortaya çıkışındaki tarihi süreçten ve milliyetçiliğin bölüntülerinden bahsedilmiştir.

4.2.1. Millet Kavramının Değişimi ve Avrupa’da Milliyetçiliğin Doğuşu

Millet kavramı, vatandaşlık hukukunun ortaya çıkışı öncesinde, belirli bir krallıkta ve coğrafyada yaşayan ortak özelliklere sahip kişilere verilen ad olarak tanımlanmaktaydı. Birbirleri ile etkileşim ve yardımlaşma halinde olan topluluklar, bulundukları duruma göre coğrafyanın adı, hanedanın adı ya da bir dine inananlara verilen adı alırlardı ve millet olarak tanımlanırlardı (Renan, 2021, s. 33; Armstrong, 2018, s. 26-28).

Coğrafya adı alan milletlere “Romalılar” örnek gösterilebilir. Roma İmparatorluğu’nun cumhuriyet ve imparatorluk dönemlerinde, Roma vatandaşları olan patrici sınıfının ve pleb sınıfının “Romalılar” olarak bir millet sayıldığı belirtilmektedir (Roberts, 2014, s. 4).

Romalılara benzer olarak coğrafya adını alma, kent devletlerinde veya küçük devletlerde de görülen bir olguydu (Armstrong, 2018, s. 127-130). Hanedan adına örnek olarak ise adını Osmanlı hanedanından alan “Osmanlılar” yani Osmanlı Devleti’nin idarecileri, askerleri ve reaya örnek gösterilebilir. Osmanlılar her ne kadar farklı dini ve etnik yapılardan oluşsalar da aralarında oluşan sosyal yardımlaşma ve dayanışma sebebiyle millet olabilmişlerdi (Öz, 2007, s. 534). Son olarak bir dine inanan kişilere örnek olarak ise Yahudi milleti örnek gösterilebilir. Yahudiler uzun yüzyıllar aynı yerde yaşamasalar da birbirleri ile dayanışma ve yardımlaşma halinde olmaya çalışarak millet olabilmişlerdi (Güleryüz, 2012, s. 169).

Millet kavramı, uzun yıllar bu şekilde maddi öğeler çerçevesinde şekillenmişti (Ertan, 2016, s. 235). Değişim, Avrupa’da Feodalitenin yıkılmasının ardından mümkün olabilmiş ve milli devletlerin kurulması ile millet kavramının ulusal çerçevede evrimi başlamıştı (Çakmak, vd., 2014, s. 246). Kavramın evriminde, laiklik kavramının evriminde de önem sahibi olan 1648 Vestfalya Barışı oldukça önem arz etmektedir (Ertan, 2016, s. 235).

Vestfalya Barışı ile modern Avrupa’daki devletlerin özelliklerine benzer olarak; sınırları belirli olan, bir ulusun hâkim olduğu ve o ulus ile beraber tanınan küçük büyük ulus-devletler ortaya çıkmış, bu devletler arasında günümüz uluslararası ilişkiler ve diplomasi arenasındaki milli çıkarlara bağlı ilişkilere benzeyen ilişkiler oluşmuştu (Özel Özcan, 2019, s. 56-58). Yeni ortaya çıkan ulus-devletlerde, milletlerin eskiye nazaran daha saygın oldukları, vatandaşlık haklarına sahip oldukları ve böylece halkın devlete karşı sevgi hissettiği, sevgi ve karşılıklı saygı bağı ile milliyetçilik hissinin ortaya çıkmaya başladığı belirtilmektedir (Farr, 2005, s. 160). Özetle milliyetçilik kavramı, vatandaşlık bağı ile sorumluluk ve saygınlık kazanma, böylece devlet üzerinde söz sahibi olma, buna bağlı olarak devlete ve topluma karşı aidiyet hissetme sürecinin sonunda ortaya çıkmıştı.

Milliyetçiliğe giden sürecin Vestfalya ile başladığı popüler fikir olmakla birlikte, süreç ile alakalı olarak farklı görüşler de bulunmaktadır. Roberts (2014) milliyetçilik ile alakalı olan, “The Roman Nation: Rethinking of Ancient Nationalism” (Türkçe: Roma ulusu antik milliyetçiliğin yeniden düşünülmesi) adlı çalışmada, Roma Cumhuriyeti (M.Ö. 509 – M.S. 27) döneminde Kartacalı ve Romalılar arasında yaşanan Pön Savaşları’nın (M.Ö. 264 – M.S. 146) etkisiyle, Romalılar arasında bir tür toplumsal dayanışmanın ve vatanseverlik duygularının yaygınlaştığını belirtmiştir. Roberts, bulgularını antik milliyetçiliğe örnek olarak değerlendirmiştir (s. 37). Roma ile ilgili söylemlere farklı araştırmalarda da rastlanmakta fakat Romalılar arasında yayılan görüşlerin milliyetçilik olmadığı beyan

edilmektedir. Renan (2016), Roma’da savaş olmayan dönemlerde halkın istikrardan kaynaklı olarak devlete sempati duyduğunu ve bazı Romalıların milliyetçiliğe yaklaşan görüşlere sahip olduklarını belirtmiştir. Savaş dönemlerinde ise özellikle Kavimler Göçü (M.S. 350-800) sırasında Hunların, Vizigotların, Frankların ve Vandalların ordularına karşı “Roma barışı” adı altında birlik olma ve dayanışma bilincinin din adamları tarafından Romalılar arasında yaygınlaştırıldığını da belirtmektedir. Bununla beraber, bu anlayışın bir milliyetçilik emaresi olarak tanımlanamayacağını, milliyetçiliğin tarih sahnesinde yeni bir ideoloji olduğunu ifade etmiştir (s. 35).

Milliyetçilik ile ilgili yapılan diğer araştırmaların neredeyse tamamında da milliyetçilik kavramının temelleri ve millet kavramının oluşumunun tarihi açıdan henüz yeni sayılabilecek bir gelişme olduğu bahsedilmiştir (Armstrong, 2018; Loughlin, 1989; Renan, 2016). Bu sebeple, tek bir araştırma ile önceki bulguları Roma dönemine götürmek fazla iddialı olacaktır. Milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve anlamlandırılması ise popüler olarak bilindiği üzere Fransız İhtilâli ile ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilâli’ne giden süreçte milliyetçilik çok önemli bir kilometre taşıdır ve 500 yıllık bir geçmişin sonucudur. 1789 ihtilaline giden 500 yıllık süreç kısaca şu şekildedir:

- XIII. yüzyıldan itibaren Fransa’da kralların kiliseye üstün gelmesi sonrası, halk arasında “*Dulce et decorum est pro patria mori*” (Türkçe: vatan için ölmek güzel ve uygundur) sözü ve mantığı yayılmaya başlamıştı (Bell, 2003, s. 22).
- XIV. yüzyılda İngiltere ve Fransa arasında çıkan Yüzyıl Savaşları sonrası millet olma bilinci Fransızlar arasında yerleşmiş, bu dönemde cephelerde gönüllü asker olarak savaşan Orléans kahramanı Jeanne d’Arc (Joan of Arc) kılıçların çağında bir kadın olarak yaptığı kahramanlıklarla, ordusundaki erkeklerin vatan için savaşma dürtüsünü tetiklemişti. d’Arc, gelecekteki Fransız milliyetçisi kadınların simgesi haline gelecekti (Loughlin, 1989, s. 21).
- XIV. Louis döneminde (1638-1715) yapılan reformlarla birlikte Fransızca dili başkentte yaygın olarak kullanılmaya başlandı ve Fransa’nın bir ulus devlete dönüşümü başladı (Bell, 2003, s. 203).
- 1789 İhtilaline yakın dönemlerde Maximilien Robespierre, vatanseverlik ve milliyetçilik temalı sözlerle yoğun propaganda yürütmüştü. Robespierre, 1789 İhtilâli sürecinde Jakobenler kulübünü kurmuş, bu kulüpte 1794 yılına kadar Fransız milliyetçilerine propaganda yapmaya devam etmiş ancak propagandaları, 1793-1794

arasında gerçekleşen terör dönemine ve etnik milliyetçiliğin ortaya çıkmasına yol açmıştı (Tunçay, 2002, s. 547-549).

- Jakoben iktidarı sonrası Napolyon başa geçse de Robespierre'nin sert milliyetçilik anlayışını devam ettirip yayılmacı politika izlemişti (Loughlin, 1989, s. 9). Fransız Milliyetçiliği ancak Napolyon dönemi (1804-1814) sonrasında şiddete dayalı yapısını belli bir ölçüde de olsa terk edebilmişti (Bell, 2003, s. 208).

Fransa'da milliyetçiliğin oluşumu ile ilgili olarak dikkat edilmesi gereken nokta, milliyetçilerin en başta kendisine milliyetçi dememeleri, kendilerini pür vatansever olarak görmeleri ve kendi radikal milliyetçilik anlayışlarından başka bir vatanseverlik anlayışı tanımamalarıdır (Bickford, 2014, s. 21-24). Özellikle Robespierre bu konuda hiç tolerans göstermezdi. Ona göre milliyetçilikte Jakoben görüş esastı ve milliyetçi olan bir kişi, mutlaka ve mutlaka gelişim için gerektiğinde kan dökebilmeli, şiddet eylemlerine başvurabilmeliydi (Bell, 2003, s. 203). Bu fikirlerin önünde bulunan sivil veya askeri her türlü unsurun ezilmesi onlara göre bir gerekliliktir. Bu görüş, çok sayıda kişinin radikaller tarafından kullanılmasına sebep olmuştu (Bickford, 2014, s. 31-33).

4.2.2. Milliyetçilik Türleri

Milliyetçilik alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde, milliyetçilik türlerinin kendi içinde önce kaynaklarına daha sonra siyasi içeriklerine göre sınıflandırıldığı gözlemlenmiştir (Korkmaz, 2014). Kohn (1946), milliyetçiliği kaynaklarına göre batı tipi milliyetçilik ve doğu tipi milliyetçilik olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre batı tipi milliyetçilik; Fransız ekolünden, liberal ve rasyonel esaslara dayalıyken, doğu tipi milliyetçilik ise; Alman ekolünden, totaliter ve romantik esaslara dayalıdır (s. 35-38). Batı ve doğu tipi milliyetçiliğin özellikleri üzerine zamanla başka esaslar da eklenmekle beraber, batı tipi milliyetçiliğin sivil ve Jus Soli¹⁵ mantığına dayalı, doğu tipi milliyetçiliğin ise etnik ve Jus Sanguinis¹⁶

¹⁵ “Toprak Esası” anlamına gelmektedir. Türkçe kaynaklarda “Ius Sanguinis” ifadesiyle de geçer (Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2009, 431). Bu anlayışta kişi, doğduğu topraklardaki egemen devlet tarafından vatandaş olarak kabul edilir ve toplum tarafından yurttaş olarak benimsenir (Aybay, 2000, s. 10)

¹⁶ “Kan Esası” anlamına gelmektedir. Türkçe kaynaklarda “Ius Soli” ifadesiyle de geçer (Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2009, s. 431). Bu anlayışta kişi, nerede doğarsa doğsun anne ve babasının uyruğuna göre vatandaşlık alır ve ailesinin uyruğundan gelen kişiler tarafından yurttaş olarak benimsenir (Aybay, 2000, s. 11).

mantığına dayalı olduğu belirtilmektedir (Korkmaz, 2014, s. 75). Doğu ve batı kaynaklı milliyetçiliklerin kendi içlerindeki sınıflandırılması ve ortaya çıkışlarına göre sıralanması ise şöyledir: Liberal milliyetçilik, ırk milliyetçiliği, din milliyetçiliği, coğrafya milliyetçiliği, totaliter milliyetçilik, devlet milliyetçiliği ve doktriner-ideolojik milliyetçilik (Ambrosio, 2001, s. 17; Eroğlu, 2010, s. 330-333; Güven, 2018, s. 8-12; Korkmaz, 2014, s. 79-82; Keskin, 1999, s. 10; Taneri, 1993, s. 84).

4.2.2.1. Liberal Milliyetçilik

Liberal milliyetçilik görüşü, 1789 Fransız İhtilâli sonrası ortaya çıkan ilk milliyetçilik görüşlerinden biri olup, demokrasi ve özgürlük esaslarına dayanan, serbest piyasanın ve halk iradesinin önemini vurgulayan bir milliyetçilik anlayışıdır (Türköne, 2005, s. 638). Liberal milliyetçilik görüşünde, diğer milliyetçilik görüşlerinden farklı olarak geleneklere ve geçmişe odaklanmak yerine günün şartlarına, geleceğe ve yeniliklere odaklanılır (Toprak, 2016, s. 3). Liberal milliyetçiliğe göre, tüm milletler eşit kabul edilmelidir ve her milletin bulunduğu toprak üzerinde bir devlet kurması sağlanmalıdır. Böylece ulus-devletlerden meydana gelen bir uluslararası sistem ortaya çıkacak ve bu sistemde özgürlükler, haklar, serbest piyasa ve demokrasi varlığını sürdürebilecektir (Türköne, 2005, s. 80).

Korkmaz'a (2014) göre liberal milliyetçilik, Kohn tarafından batı tipi milliyetçilik olarak sınıflandırılan milliyetçilik anlayışına benzemektedir (s. 81). Gerçekten de liberal milliyetçilik, batı tipi milliyetçiliğin temel özelliği olan rasyonel düşünce yapısını içerisinde barındırmaktadır (Toprak, 2016, s. 3). Bu açıdan bakıldığında liberal milliyetçiliğin, doğu tipi milliyetçiliğin tam tersi özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

4.2.2.2. Irk Milliyetçiliği

Toplum olma fikrini belirli bir etnik kökenle sınırlayarak, yalnızca belirli bir etnik kökenin çıkarlarına göre hareket etmek anlamına gelmektedir (Harari, 2018, s. 114-115) Irk milliyetçiliği, yayılmacı tip ırk milliyetçiliği ve romantik tip ırk milliyetçiliği olarak ikiye ayrılabilir (Bell, 2003, s. 43). Yayılmacı tip ırk milliyetçiliği, militarist düşünceye dayanır ve bir ulusun adına fetih yaparak belirli bir bölgenin hâkimiyetini tek bir ulusa verme, fetih yapılan yerlerde ise yalnızca tek bir ırkın üstünlüğünü savunma anlamına gelir. Bu görüş

“emperyalist milliyetçilik” olarak da tanımlanır (Korkmaz, 2014, s. 83). Yayılmacı milliyetçilik konusunda en bariz örnek olarak, Adolf Hitler ve II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa’ya dikte etmeye çalıştığı hayat sahası politikası gösterilebilir. Hitler’e (2016) göre, bir tilki için bir kazı avlamak nasıl doğal bir hak olarak görülüyorsa ve bir tilkiden bir kaza merhamet göstermesi beklenmiyorsa, bir Alman içinde diğer ırkları öldürmek, topraklarını ele geçirmek doğal bir haktır ve bir Almanın merhamet göstermesi beklenemez (239-240).

Romantik tip ırk milliyetçiliği görüşü ise yine bir ırkın; dili, kültürel ve tarihi nitelikleri etrafında kurulan çemberde yapılmakla beraber, yayılmacı milliyetçiliğe benzemez ve vatanseverlik esaslı, daha ılımlı tarzda bir milliyetçilik olarak tanımlanabilir (Harari, 2018, s. 117). Romantik milliyetçilik, özellikle Fransa’da 1789 ihtilalinin yaklaştığı yıllarda ilgi toplayarak, krala karşı oluşturulan halk hareketleri ve soylulara karşı halkın dayanışma içerisine girerek, halkçı bir cephe oluşturması neticesinde ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2012, s. 105-106). Kısaca yayılmacı tip ırk milliyetçiliğinden farklı olarak daha dayanışma esaslı ve halkın çıkarlarına odaklanmış bir milliyetçilik türüdür.

Romantik tip ırk milliyetçiliği, aynı ırkın kültürel özelliklerini ön plana çıkarması ve aynı ırktan olanlarla devlet kurma fikrini meydana getirmesi açısından, farklı çalışmalarda “devlet milliyetçiliği” veya “kültür milliyetçiliği” adlarıyla tanımlanabilmektedir (Güven, 2018, s. 11; Korkmaz, 2014, s. 86). Bu tip milliyetçilik türünün, temelde ırkçılık barındırmamasına rağmen aşırıya kaçtığı durumlarda etnik ırkçılığa kaydığı gözlemlenmiştir. Bell (2003) çalışmasında, milliyetçiliğin Fransa’da hâkim olduğu dönemlerde farklı ırklara karşı nefretin ve paranoyanın yükseldiğini, Fransız milliyetçileri arasında özellikle İngilizlere karşı “İngiliz’in, Fransız’dan nefret ettiği kadar dünyadaki hiçbir insan bir diğerkinden nefret edemez” düşüncesinin yerleştiğini belirtmiştir (s. 46).

4.2.2.3. Din Milliyetçiliği

Din milliyetçiliğinin, aynı dine inananlar arasında kolektif bir bilinç oluşturarak, kişiler arasında dayanışma ve dindaşlık esaslı bir toplumsallaşma ortaya çıkartmak isteğiyle meydana geldiği söylenebilir. Korkmaz (2014) çalışmasında, dinsel milliyetçiliğin başta kafa karıştırıcı bir fenomen olarak görülebileceğini belirtmekle beraber, temelde ırk milliyetçiliğinden çok da farklı olmadığını, yalnızca ırk çerçevesinin yerine din çerçevesinin konulduğunu ve ortak dini özellikler etrafında toplumlaşma, devletleşme süreçlerinin

işlediğini belirtmiştir (s. 88). Din milliyetçiliği, karmaşık yapıya sahip olmasına rağmen, dini inanç çerçevesinde dayanışma ve millet olma çabalarına pek çok örnek gösterilebilir.

Yahudi milliyetçiliğinin ortaya çıkardığı Büyük İsrail ideali, Panislamizm düşüncesinin Orta Doğu'da yayılması veya Hristiyanlar arasında oluşan birlik olma fikirleri din milliyetçiliğine örnekler olarak gösterilmiştir (Harari, 2018, s. 161; Berkes, 2021, s. 29). Din milliyetçiliği tıpkı romantik tip etnik milliyetçilik gibi amacından sapıp, dayanışma esassından çıkarak, diğer dine mensup kişilere zulmetmeye gidebilir. Örneğin: İsrail'in Filistin'e karşı uyguladığı yayılmacı politikalar ve savaş suçlarına kadar giden eylemleri, IŞİD terör örgütünün Suriye ve Irak'ta İslam devleti kurmaya yönelik faaliyetleri, din milliyetçiliğindeki bozulmaların 21. yüzyıldaki çıktıları olarak nitelendirilebilir.

4.2.2.4. Coğrafya Milliyetçiliği

Coğrafya milliyetçiliği, Belirli bir coğrafyayı ortak payda olarak edinmiş bir milletin, üzerinde bulunduğu coğrafyayı koruma ve yüceltme düşüncelerine dayanarak, toprak çerçevesinden milliyetçilik yapması olarak tanımlanabilir. ABD (Amerika Birleşik Devletleri) halkı ve İsviçreli coğrafya üzerinde millet olmuş uluslara örnek olarak gösterilebilirler (Kaynar & Sakaoğlu, 1996, s. 28)

Coğrafya milliyetçiliği farklı etnik kökenden veya farklı dinden kişileri ortak bir paydada ve ortak bir amaçta buluşturabilir. Coğrafya milliyetçiliğinde yalnızca aynı coğrafyada yaşama ve vatansever olma ön şartları vardır (Keskin, 1999, s. 19). Coğrafya milliyetçiliği, içerik olarak devlet milliyetçiliğine benzemektedir fakat bir toplumun, ulusal sınırlarını aşarak bulunduğu coğrafyanın tümünde milliyetçilik yapması veya hak iddia etmesi durumları da görülmektedir. Armaoğlu (1997) çalışmasında, ABD'nin 1823 tarihli "Monroe Doktrini" olarak bilinen politikasıyla, Amerika kıtasındaki Avrupalı güçlerin varlığını uzaklaştırma yoluna gitmesini ve böylece bölgedeki en güçlü politik figür olmasını coğrafya milliyetçiliğine örnek olarak göstermiştir (s.712-713). Konu ile ilgili çalışma yapan Güven (2018) araştırmasında, 28 Ocak 1920 Misak-ı Milli kararlarının (1920) anti emperyalist yapısını Monroe Doktrini politikalarına benzeterek, coğrafya milliyetçiliğine örnek olarak göstermiştir (s. 12).

4.2.2.5. Kùltür Milliyetçiliği

Aralarında dil, tarih ve gelenek bağları olan toplulukların, bu bağlar çerçevesinde milliyetçilik yaparak dayanışma içerisinde olması şeklinde tanımlanabilir (Taneri, 1993, s. 9). Kùltür milliyetçiliği, soyut kavramlarla olan bağları sebebiyle, özellik olarak romantik ırk milliyetçiliğine benzemektedir. Bununla beraber, kùltür milliyetçiliğinin esasları etnik kökenden ziyade ortak gelenek, ortak dil ve ortak tarihtir. Bu sebeple yayılmacılık yapacağı ya da agresif tavır sergileyeceği herhangi bir taraf olmadığı söylenebilir (Keskin, 1999, s. 15-16).

Kùltür milliyetçiliği faaliyetlerine örnek olarak, Cumhuriyet döneminde kùltür alanında yapılan inkılaplar ve çalışmalar gösterilebilir. Atatürk, milli kùltürün gelişmesi için TTK (Türk Tarih Kurumu) ve TDK (Türk Dil Kurumu) kurumlarını kurmuş, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakùltesi'ni açmış, arkeolojiye ve müzecilik faaliyetlerine önem vermişti (Ortaylı, 2018, s. 330-332). Atatürk için kùltürel gelişmeyi sürdürme, milli ekonominin gelişmesi ve kalkınmanın sağlanması kadar önemlidir: “Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Milli kùltürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız” (Arşan, 2006, s. 403).

4.2.2.6. Devlet Milliyetçiliği

Devlet milliyetçiliği veya bilinen diğer adıyla “resmi milliyetçilik” görüşü, Fransız İhtilâli sonrası ulus-devlet yapılarının yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan bir milliyetçilik görüşüdür. Devlet milliyetçiliği, aynı devletin içerisinde yaşayan bir ulusun ortak milliyetçilik anlayışlarını devletlerine aktarması olarak tanımlanabilir (Watson, 1977, s. 148). Bu tarz milliyetçilik anlayışı, temelde romantik milliyetçiliğe benzemekle beraber, aynı zamanda romantik milliyetçiliğin yarattığı halkçı anlayışa bir tepki olarak doğduğu da belirtilmektedir (Anderson, 2001, s. 37). Korkmaz'a (2018) göre, devlet milliyetçiliğinin özelliği, toplumun ortak paydaları üzerinden bir üst kimlik inşa ederek, halkta milli bilinç oluşturmak ve sınırların korunmasını sağlamaktır (s. 87). Devlet milliyetçiliğine örnek olarak, XIX. yüzyılda Rus imparatorluğuında ortaya çıkan Ruslaştırma ve 1867 yılında Macaristan'da meydana gelen Macarlaştırma politikaları gösterilebilir (Watson, 1977, s. 148).

4.2.2.7. Totaliter Milliyetçilik

Totaliter milliyetçilik, egemen bir ulusun, farklı devletler içerisinde dil veya soy birliği bulunan akrabalarını tek bir çatı altında birleştirme faaliyetlerine verilen isimdir (Keskin, 1999, s. 20).

Totaliter milliyetçilik, kurtarımcılık politikası adıyla da geçmektedir. Kurtarımcılık, büyük devletlerin, komşularının topraklarında yayılcılık yapması amacıyla kullanılabilir (Ambrosio, 2001, s. 9-12). Örneğin, 1938 yılında Nazi Almanyası'nın, Çekoslovakya'daki Almanca konuşan nüfusu gerekçe göstererek, Südet bölgesinin ilhak etmesi bir kurtarımcılık politikası olarak değerlendirilebilir.

4.2.2.8. Doktriner Milliyetçilik

Doktriner milliyetçilik görüşünde temel amaç, topluluğa belirli bir amaç vererek bu amaç çerçevesinde bir ideoloji oluşturmak ve ideoloji çerçevesinden milliyetçilik yapmaktır (Taneri, 1993, s. 85-87). Doktriner milliyetçilikte topluluğa verilen amaç; bir devlet kurmak, bir dini savunmak, bir etnik yapıyı güçlendirmek veya toprakları genişletmek ya da korumak olabilir. Bunun için topluluğun bulunduğu yerde organize olması ve kalabalık haline gelmesi yeterlidir (Keskin, 1999, s. 12-13). Örneğin, Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen Yunan isyanları doktriner milliyetçilik faaliyetleri olarak gösterilebilir (Taneri, 1993, s. 85-87).

Mora'da çoğunluk haline gelmiş, propaganda faaliyetleri neticesinde Türklerle kutuplaşmış olan Yunan toplumu, Osmanlı Devleti'ne karşı ideolojik bir isyan başlatarak devlet kurmak istemişlerdi (Örenç, 2011, s. 11-13). Bu isyanlar sırasında Yunanistan'da yaşayan Türklerin ciddi bir bölümü katledildiği belirtilmektedir (McCarthy, 2001, s. 11). Benzer isyanlar, Fransız İhtilali sonrası yayılan milliyetçilik akımı ile Osmanlı Devleti başta olmak üzere pek çok ülkede gerçekleşmişti (Feyzioğlu, 2008, s. 68).

4.2.3. Osmanlı Devleti'nde Milliyetçilik Akımları

Osmanlı Devleti'nin 1789 Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan milliyetçilik akımlarından oldukça kötü etkilendiği yaygın olarak bilinen bir bilgidir. Fransız İhtilali öncesinde, spesifik bir millettan oluşmayan ve hanedan adı ile tanımlanan Osmanlı toplumunda, ırklara göre bir ayrım yoktu. Toplum, inandığı dini inançlara göre Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak

ayrılmaktaydı (Öz, 2007, s. 535). Milliyetçilik ilkesinin yayılması sonrası, önce Gayrimüslimler içerisinde milliyetçilik kaynaklı isyan hareketleri çıkmış, Gayrimüslim kesimi içerisindeki Sırlar, Yunanlar, Ermeniler, Bulgarlar isyan çıkarmışlardı. Gayrimüslimlerin ardından Müslümanlar arasından ise Araplar ve Arnavutlar isyan çıkarmışlardı (Yalçinkaya ve Yılmazçelik, 2016, 507-509).

İsyanların çıktığı süreçte, devleti çöküşten kurtarmak amacıyla çeşitli fikir akımları ortaya çıkmıştı. Bu fikir akımlarından en popüler olanları; Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık¹⁷ ve Âdem-i Merkeziyetçilik olarak sıralanabilir (Carter, 2012, s. 4-8; Gökalp, 2014a, s. 13-16; Bakacak, 2016, s. 50). Bu fikir akımlarından üçü olan İslamcılık, Türkçülük ve Osmanlıcılık, içerikleri açısından milliyetçilik akımı olma özelliğine sahiptirler ve Fransız İhtilâli sonrası gerçekleşen negatif milliyetçilik akımlarına karşı ortaya atılan pozitif milliyetçilik akımları olarak değerlendirilirler (Korkmaz, 2014, s. 114). Araştırmanın bu bölümünde, Cumhuriyet öncesi dönemde ortaya çıkmış ve Osmanlı'ya karşı olmayan milliyetçilik akımlarından bahsedilmiştir.

4.2.3.1. Osmanlıcılık

XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan 1804-1878 Sırp isyanları ve 1821-1829 Yunan isyanı, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de zayıflamasına neden olan etnik isyanlardı (Yalçinkaya & Yılmazçelik, 2016, s. 457-461). Bu iki isyanda Sırlar ve Yunanlar birbirlerine yardım etmişlerdi ve bu isyanların dini arka planı da vardı (Feyzioğlu, 2008, s. 68). Ortodoks din adamları, Sırp ahalisini ve Yunan ahalisini, Müslümanlara ve Yahudilere karşı kışkırttılar (Aydın, 2018, s. 311-314). İsyanlar kısa sürede Türk nüfusu hedef alan katliam girişimlerine dönüşmüş ve 1821 yılında olan Tripoliçe katliamında, Mora'daki Türk nüfusun ve Yahudi nüfusunun çoğunluğu katledilmişti (Örenç, 2011, s. 13). McCarthy (1998) çalışmasında, 1821 Tripoliçe katliamında olanları şu sözlerle aktarır:

Üç gün boyunca zavallı Türk yerleşimciler, bir vahşiler güruhunun şehvetine ve zulmüne teslim edildiler. Ne cinsiyet ve ne de yaş yönünden bir esirgeme yapıldı. Kadınlarla çocuklar dahi öldürülmeden önce işkenceden geçirildiler. Kıyım öylesine büyük ölçekteydi ki, çetecilerin sergerdesi (elebaşısı) Kolokotronis'in kendisi bile, "kasabaya girdiğimde yukarı hisar kapısından başlayarak,

¹⁷ Bu akım farklı kaynaklarda modernlik veya muasırlaşmak olarak da geçmektedir (Carter, 2012, s. 8; Gökalp, 2014a, s. 13).

atımın ayağı hiç yere değmedi” demektedir. İlerlediği zafer kutlama töreni yolu, cesetlerden bir örtüyle döşenmişti (s. 11).

Osmanlıcılık akımı, Tripoliçe katliamı gibi katliamların yeniden yaşanmasını önlemek ve etnik isyanları bitirmek amacıyla ortaya çıkmıştı. Osmanlıcılık, Sultan II. Mahmud’un “Ben tebaamın Müslümanını camide, Hristiyan’ını kilisede, Musevi’sini havrada fark ederim aralarında başka bir fark yoktur” sözünden yola çıkarak oluşturulmuştu (Çakmak, vd., 2014, s. 36). “İttihad-ı Anasır” (ulusların birliği) olarak da ifade edilen Osmanlıcılık akımının amacı, Fransız devrimi ile ortaya çıkan vatandaşlık fikrini Osmanlı’ya getirmek, tüm halka eşit haklar ve sorumluluklar vererek bir tür Osmanlı üst kimliği oluşturmaktı. Böylece farklı etnik unsurlara Osmanlı üst kimliği benimsetilecek ve etnik kökenli isyanlar dindirilecekti (Bakacak, 2016, s. 48; Berkes, 2002, s. 287-296).

Osmanlıcılık akımı temsilcilerinin çoğu Avrupa’da devletin kaynaklarıyla okumuş, batılı tarzda merkeziyetçi yenilikleri savunan kişilerdi ve devletin idaresinde etkili olmuşlardı (Berkes, 2002, s. 184). Sultan Abdülmecid’in 1839 yılında tahta çıkışının ardından, Osmanlıcılık fikir akımının da etkisiyle 1839 Gülhane-i Hattı Hümayun yani Tanzimat fermanı yayınlanmıştı. Ferman, Osmanlı halkının arasındaki din, mezhep ve ırk ayrımlarını önleme amacı taşıyordu (Özcan, 2007, s. 485). Bu ferman ile Gayrimüslim ahalinin o döneme kadar sahip olduğu haklar genişletilmiş, Gayrimüslimlerin hakları ve sorumlulukları, Müslüman ahali ile eşit seviyeye getirilmişti (Hayta & Ünal, 2014, s. 121-122).

1861 yılına gelindiğinde ise Sultan Abdülaziz’in tahta geçmesinin ardından, sultanın batılı tarza ilgi duymayan yapısı ve yenilikleri zorunluluk haricinde gündeme getirmemesi sebebiyle yeni sultan ve aydınların arası açılmıştı (Berkes, 2002, s. 280-282). 1865 yılında ise Osmanlıcılık fikir akımının temsilcileri tarafından Yeni Osmanlılar Cemiyeti kurulmuştu (Beydilli, 2013, s. 432). Namık Kemal, Ziya Paşa ve Mustafa Fazıl Paşa, cemiyetin tanınmış üyeleri idi (Berkes, 2002, s. 280-283). Osmanlıcılık akımının temsilcileri, Sultan Abdülaziz döneminde muhalefet oldular ve tüm Osmanlı tebaasına eşit hak ve özgürlüklerin sağlanması ve meşrutiyet yönetiminin getirilmesi için çabaladılar (Çakmak, vd., s. 36). Meşrutiyet yönetiminin getirdiği yarı demokratik ortamda, Osmanlı tebaasının farklı unsurlarının sorunlarını diyalog yoluyla çözebileceklerini düşünüyorlardı (Bakacak, 2016, s. 48-49). 30 Mayıs 1876 tarihinde Mithat Paşa’nın saraya yaptığı darbeye katılan Yeni Osmanlılar, bu darbede her ne kadar büyük bir rol almasalar da daha sonra yapılacak anayasada etkili

oldular (Ramsaur, 1972, s. 24). Sultan Abdülaziz'den sonra tahta geçen II. Abdülhamid, Yeni Osmanlılar ile anlaşarak, meşrutiyete geçmeyi kabul etti ve 1876 Kanun-i Esasi metni, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olarak yayınlandı (Hayta & Ünal, 2014, s. 174-175).

Kanun-i Esasi, Yeni Osmanlıların eşit hak ve özgürlüklerin oluşmasına yönelik fikirlerine uyan yasalar barındırmakta, vatandaşların yönetimde söz sahibi olmasını sağlamaktaydı ve yine bu anayasa sayesinde, Osmanlılık esaslarına dayalı olan ve tüm tebaanın temsilcilerinin yer bulabildiği Meclisi Mebusan kurulmuştu (Bakacak, 2016, s. 49; Çakmak, vd., 2014, s. 36). Başlarda her şey Yeni Osmanlıların istediği gibi görünüyor olsa da Sultan Abdülhamid, Kanun-i Esasi'nin zayıflıklarından¹⁸ faydalanarak, anayasayı ve meşrutiyet sistemini rafa kaldırmış, önceden olduğu gibi mutlakiyet rejimine geçmişti (Ortaylı, 2021, s. 17). Bu durum, 1908 yılına kadar Osmanlılık fikir akımının, yönetimdeki etkisinin kaybetmesine yol açmış ve Osmanlılık akımının savunucuları, İTC üyeleri arasına karışmışlardı. 1908 yılında İTC'nin Sultan Abdülhamid'i devirmesi ile Osmanlılık akımı yeniden gündeme gelmişti (Ramsaur, 1972, s. 25; Bakacak, 2016, s. 49). Bununla beraber Osmanlılık akımının ikinci dönemi kısa sürmüş, I. Balkan Harbi (1912-1913) sonrasında ise rafa kaldırılmıştı (Çakmak, 2014, s. 36).

Osmanlılık akımına yapılan yatırımlara rağmen akımın hedeflerini gerçekleştirilememesi Osmanlıya pek çok şey kaybetirmişti. Ziya Gökalp, I. Dünya Savaşı yıllarında yazdığı “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı eserinde, Osmanlı vatandaşlığını savunan Osmanlılık akımı savunucularına şu sözlerle sitem etmişti; “Sırf unsurların itilafı (bir arada tutulması) maksadıyla -*Ben Türk Değilim Osmanlıyım.*- Diyen Türkler, unsurların ne yolda bir itilâfa (anlaşmaya) muvafakat edebileceklerini (razı olacaklarını) nihayet gayet acı bir suretle anladılar” (Gökalp, 2014a, s. 15).

4.2.3.2. İslamcılık

Yaygın bilinen diğer adı Panislamizm olan İslamcılık görüşü, İslam dininin siyasi bir ideoloji kimliği kazanması sonucunda ortaya çıkmıştı (Karpas, 2013, s. 19). Tüm Müslümanlar

¹⁸ Kanuni Esasi'nin 3. ve 4. maddelerinde, hükümetin meclise değil padişaha karşı sorumlu olduğu ve padişahın olağanüstü durumlarda meclisi feshetme yetkisinin olduğu belirtilmektedir. Sultan Abdülhamid, bu maddelerin verdiği yetkiye dayanarak ve gerekçe olarak 93 harbini göstererek ilk Osmanlı meclisini feshetmişti (Hayta & Ünal, 2014, s. 176-177).

arasında birliğin sağlanmasını savunan İslamcılık, Sultan Abdülhamid döneminde bir devlet politikası olarak ön plana çıkmanın yanı sıra, Cemalettin Afgani'nin başını çektiği bir düşünce akımı olarak da yükselmiş ve Batı emperyalizmine karşı İslam ülkelerinin sömürgeleştirilmesine önlem olarak görülmüştü (Bakacak, 2016, s. 49). İslamcılık akımının ortaya çıkışında, tıpkı Osmanlıcılık akımında olduğu gibi Gayrimüslim isyanları etkili olmuştur. Yunan ve Sırp isyanlarının ardından gelen 93 Harbi¹⁹ sırasında, tebaanın Müslüman ve Hristiyan unsurları arasında çıkan çatışmalar sonucunda, Balkanlardaki ve Kafkasya'daki Müslüman nüfusun ciddi bir bölümü vefat etmişti (Çakmak, vd., 2014, s. 37). Çatışmalardan canlarını kurtaranlar, Anadolu'ya göç etmişler ve Anadolu'daki demografik yapıyı değiştirerek Müslüman nüfusun sayısını arttırmışlardı (Korkmaz, 2014, s. 119-120). Böylece Anadolu'da ve Osmanlı'nın elinde kalan diğer topraklarda, belirli bir din üzerinden milliyetçilik yapılabilecek kadar homojen bir toplum oluşmuştu.

II. Abdülhamid, mevcut şartların ve kişisel tercihlerinin de etkisiyle İslamcılık ideolojisini savunmuş, Asya ve Orta Doğu'daki Müslümanları birleştirerek hem batılı sömürgecilere karşı koymayı hem de halifelik çatısı altında bir İslam birliği kurmayı amaçlamıştı (Çakmak, 2014, s. 37). İslam birliği fikri, sömürgecilerle yüzleşmek durumunda kalan Müslümanların bazıları tarafından da olumlu karşılanmıştı çünkü hem güvenliği sağlama ihtimali vardı hem de içerisinde barındırdığı özel mülkiyetçi tutumdan dolayı özgürlükçüydü (Karpat, 2013 s. 145-148). Bu sebeple ideoloji kısa sürede taraftar buldu ve İslamcılar, Sırat-ı Müstakim, Volkan ve Saday-ı Hak dergilerinde tartışmalara katılarak, propaganda faaliyetleri yürüttüler (Bakacak, 2016, s. 49). İslamcılık, Osmanlıcılıktan farklı olarak yalnızca Osmanlı elitleri arasında kabullenilmeyip, halkta da karşılık bulmuş, 1856 Islahat Fermanında Gayrimüslimlere geniş haklar ve ayrıcalıklar verilmesi sonrası "Millet-i Hâkime" statüsünü kaybeden Müslümanlar, konumlarını yeniden kazanmak için İslamcılık ideolojisini savunmuşlardı (Korkmaz, 2014, s. 122). İslamcılık ideolojisinin Türk tarihi açısından iki önemi vardı.

- İlk kez Hilafet kurumu etrafında bir ideoloji oluşturulmuştu (Türküne, 2001, s. 60).

¹⁹ 1877-1878 yılları arasında, Osmanlı ve Rus imparatorluğu arasında gerçekleşen ve Osmanlı Devleti açısından oldukça yıpratıcı sonuçlarının olduğu, demokrasi tarihine de Osmanlı meclisinin kapatılması olayıyla geçen savaş (Yalçınkaya & Yılmazçelik, 2016, s. 510; Karpat, 1967)

- İslamcılık ideolojisinin yayılmasının ardından, İslam'ın kurallarının dünyanın şartlarına göre değiştirilip değiştirilemeyeceği İslam tarihinde ilk kez tartışılmıştı (Bakacak, 2014, s. 49).

İslam tarihine ilkleri getirmesine karşın İslamcılığın geleceği, Arapların ve Arnavutların Osmanlı devletine bağlı olup olmaması ile belirlenecekti fakat Arapların, Osmanlı ile bağları o kadar da sağlam değildi. Musa Kazım Zeyrek (2014) anılarında, Arabistan'da Türklere “Nasranî gâvur” denildiğini ve Türklere düşmanlık edildiğini ifade etmektedir (s. 61-62). Bunun yanı sıra, II. Mahmud'un bir dönem uğraştığı Vahabi isyanlarına da Arapların destek verdiği ve Türk-İslam kültürüne zıt olan Vahabilik mezhebinin Arabistan'da taraftar topladığı bilinmektedir (Yalçınkaya & Yılmazçelik, 2016, s. 461-468) Bu isyanlar I. Dünya Savaşı döneminde de devam etmişti. İslamcılık ideolojisi, Arap isyanlarının (1916) ve bu isyanlardan önce çıkan Arnavut isyanlarının (1910) etkisiyle sahip olduğu etkinliği yitirmişti (Bakacak, 2014, s. 49; Korkmaz, 2014, s. 122).

4.2.3.3. Türkçülük

Türkçülük fikir akımı, Osmanlı Devleti'nin asli unsuru olan Türklere geri dönmeyi ve Türkler ile beraber devleti kurtarmayı hedeflemekteydi (Bakacak, 2016, s. 50). Türkçülük akımının iskeleti, II. Abdülhamid döneminde oluşmaya başlamıştı (Çakmak, vd., 2014, s. 37). Bu dönemde Avrupalı sanatçılar, tarihçiler ve arkeologlar arasında yayılan Türk hayranlığı ve Türkoloji akımı neticesinde ortaya çıkan tarih araştırmaları sonucunda, eski Türkler olan Hunlara ağırlık verilmiş ve böylece Türklerin çok köklü bir kavim olduğu, soylarının milattan önceye kadar dayandığı ortaya çıkarılmıştı (Gökalp, 2014b, s. 21). Bu araştırmaların gerek Osmanlı Devleti'ndeki Türk aydınlar gerekse Osmanlı vatandaşı olmayan Türkistan Türkleri tarafından okunması, Türkler arasında milliyetçilik ruhunun yayılmasına sebep olmuştu (Hanioglu, 2012). Türkçülük akımının temsilcilerinden olan Gökalp'e (2014) göre Türkçülük akımı, Sultan Abdülaziz dönemine kadar dayanmakta ve akımın ilk “babaları” olarak; Türk dili hakkında çalışmalar²⁰ yapan Ahmet Vefik Paşa'yı ve Türk edebiyatı hakkında çalışmalar²¹ yapan Süleyman Paşa'yı gösterilmektedir (s. 25). Bu isimlerin yanı sıra, Türk edebiyatı ve tarihi alanında önemli çalışmalara ev sahipliği yapan

²⁰ Ahmet Vefik Paşa, Moliere isimli eseri ve önemli romanları Türkçe diline kazandırmasıyla tanınmaktadır.

²¹ İlk Türkçe dil bilgisi kitabı olan İlm-i Sarf-ı Türki'yi yazması ile tanınmaktadır.

“Türk Ocakları” isimli derneğin kurucusu Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk tarihi alanında önemli çalışmalar yapmış olan Yusuf Akçura ve Rıza Nur, Türkçülük akımı açısından önemli şahsiyetlerdi (Keskin, 1999, s. 22-23). Türkçülük akımının yükselişinde birden fazla etken vardı ancak temelde, Osmanlıcılık ve İslamcılık fikir akımlarının faaliyetlerinin, soy ya da din farklılıklarına sahip olan unsurları bir araya toplama konusunda başarısız olması neticesinde ortaya çıktığı belirtilmektedir (Gökalp, 2014b, s. 15). Akımın yayılma sürecindeki diğer etkenler şunlardır:

- Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali ve Resulzade Mehmed Emin başta olmak üzere Orta Asya’dan gelen Türklerin çıkardığı eserler ve düşünceleri (Bakacak, 2016, s. 50).
- Avrupa basının ve Avrupalı siyasilerin Türkler aleyhine propaganda yürütüp Türklere yönelik ırkçılık yapmaları ve bu durumun Türkler arasında bumerang etkisi yaratması (Çakmak, vd., 2014, s. 39).
- Ahmed Mithat ve Namık Kemal’in dilde sadeleşme hareketini destekleyerek, sade Türkçe kelimelerle yazmaları ve böylece Arap harflerinin Türkçe’nin fonetiğine uymadığının ortaya çıkması (Karpas, 2013, s. 578).
- Balkan ve Kafkasya Türklerinin, Anadolu’ya göç etmeleri ve Anadolu’daki Türk nüfusu arttırmaları (Çakmak, vd., 2014, s. 38).

Türkçülük akımının temsilcilerinden biri olan Ziya Gökalp’e göre Türkçülüğün esasları, Türk milletini yükseltmek, Türklerin dilini, dinini, sanatını, sahiplenerek devam ettirmektir (Gökalp, 2014b). Bu özelliklerin ve tanımların yanı sıra Türkçülük, diğer milliyetçilik türleri gibi topluma ait olanı yüceltme, milli karaktere önem atfetme özelliği taşımaktadır. Bu tip önem atfetme isteğini, Mehmed Emin Yurdakul’un, savaşa giden Osmanlı askerlerine ithafen yazdığı “Cenk’e giderken” isimli şiirindeki şu mısırda görebilmekteyiz: “Ben bir Türküm; dinim cinsim uludur” (Yurdakul, 1979, s. 110).

Türkçülük kendi içinde ırki Türkçülük, kültürel Türkçülük, coğrafi Türkçülük olarak bölüntülere ayrılıp farklı şekillerde yorumlanmıştı (Gökalp, 2014b, s. 32-35). Bu yorum farklılıklarına birkaç örnek getirmek gerekirse, Musa Kazım Zeyrek’in, İTC’nin tarihini yazdığı kitapta Osmanlı Devleti’ni kast ederek “Bu devlete hizmet etmiş olan ve Türküm diyen Türk’tür” (Karabekir, 2014, s. 62-63). Demesi örnek olarak gösterilebilir. Kazım paşa bir nevi Osmanlı Devleti çerçevesinde kültürel- coğrafi Türkçülüğü tercih etmişti. Gökalp

ise kendisine Türk deyip, Türklere hizmet etmiş birine Türk değildir denilemeyeceğini onaylamış fakat Türklüğün sadece coğrafi ve kültürel olarak sınırlanamayacağını İran Türklerinin ve Azerbaycan Türklerinin ayrı milletten sayılamayacağını belirtmişti (Gökalp, 2014b, s. 35-39). Diğer milliyetçilik türlerinden farklı olarak Türkçülüğün kendi içinde bölüntülere ayrılmasının, Türklerin yüzyıllar içerisinde Altay dağlarından Tuna nehrine, Ötüken'den Budapeşte'ye, Sibiry'a'dan Anadolu'ya kadar geniş alanlara yayılarak farklı devletler kurmalarından ve bu devletlerde birbirlerinden farklı kültürel adetler hatta dinleri benimsemelerinden oluşan farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir.

Türkçülük akımı, siyasi yorumların yanı sıra dini yorumlamalara sahiptir ve ibadetlerin Türkçe olması, duaların ve ezanın Türkçeleştirilmesine yönelik düşünceler yaygındır. Gökalp (2014) çalışmasında, Türklerin dini ibadetlerini ve dini kitaplarını kavrayabilmesi için dinde Türkçeleştirme faaliyetlerinin uygulanması gerektiğini belirtmektedir (s. 195-197). Türkçülüğün, 31 Mart Vakası'nın (1909) ardından yaygın hale geldiği, belli bir siyasi grup tarafından program edinilmediği, zaman zaman Osmanlı idarecileri, düşünürleri, paşaları arasında bireysel olarak benimsendiği belirtilmektedir (Çakmak, vd., s. 37, Gökalp, 2014a, s. 28). Türkçülüğün yayın organları olan, Türk Yurdu dergisi (1910-...) ve Genç Kalemler dergisi (1910-1912) 31 Mart Vakası'ndan sonra kurulmuştur (Bakacak, 2016, s. 50).

4.2.4. Mustafa Kemal Paşa'nın Milliyetçilik Anlayışı

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı hakkında araştırmalar yapan yazarların bir bölümü Atatürk'ün saf Türkçü olduğunu iddia ederken diğer bir bölümü ise Atatürk'ün milliyetçilik görüşünün ırk milliyetçiliği meselesinden ziyade yurt milliyetçiliği ve yurdun ilerlemesi olduğunu belirtmektedir (İlhan, 2003, s. 88-89; Keskin, 1999, s. 100-101). Her iki görüşün de kendi içerisinde doğruluk payına sahip olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin ilanından önce Mustafa Kemal Paşa'nın milliyetçilik görüşleri, "Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal" kitabında yer yer ortaya çıkmaktadır. Kitabın bir bölümünde Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı subaylarını kastederek şu sözleri sarf eder:

"Hülagü, Timur ve Cengiz'den haberleri var mıdır? Yoksa bizim komutamızda sevk ve idare ettiklerimizin bakışları, Pandeli Yorgidis'in Rumca olduğunu iddia ettiği "Anadolu" ufuklarında mı sürüyor. Ey millet! Ey Türk kadını! Beş bin yıllık geleneği bugünkü subayların komutası altına verdiği

evlatlarına beşiklerindeyken güzel sesinle söyledin mi? Bu söylediğin şarkılarla onlara bir karakter yarattın mı?” (Atatürk & Conker, 2022, s. 15).

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından önceki dönemlerde yazdığı bu metin kolaylıkla Türk milliyetçiliği olarak yorumlanabilir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milliyetçiliğine ve Türkçülüğe yakınlığı cumhuriyet sonrası metinlerinde de gözlemlenebilir. Örneğin, Adana Türk ocağının kuruluşuna istinaden, ocağın hatıra defterine yazdığı 15 Mart 1923 tarihli bir notta, ocak hakkında şu cümleyi kurmuştu: “Adana Türk Ocağı, Türklük nurunun feyyaz menbaı olsun! Bu ocağın ateşi çok, pek çok kadimdir...” (Kocatürk, 1971a, s. 7). Aynı yıl Gazi, Türk Ocakları'nın başka bir şubesi olan Konya Türk Ocağı'nın hatıra defterine şu cümleleri yazmıştı:

Konya, muhtelif Türk devletleri yaşamış öz Türk vatanıdır. Konya, asırlardan beri tüten büyük bir Türk Ocağı'dır; Türk harsının esaslı menbaı'larından biridir. “Konya Türk Ocağı” Konya Türklüğünün hakiki bir timsali olmalıdır. Bu Ocak'tan milletin hissini, mefkuresini daima ısıtacak, nurlandıracak parlak alevler semalara yükselmelidir... (Kocatürk, 1971a, s. 7).

Metinlerden de anlaşılacağı gibi Gazi, Türk Ocakları'na büyük bir kıymet vermekte ve kurumu Türk kültürünün bir parçası olarak yorumlamaktadır. Gazi'nin Türk milliyetçiliğine yakınlığı, Türkçülük akımının babası olan Ziya Gökalp'in metinlerinde de onaylanmıştı. Gökalp, Türkçülüğün esasları kitabının “Siyasi Türkçülük” bölümünde, Türkçülük akımının Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın iradesinde güçlendiğini belirtmiş ve akımın siyasi kanadı olarak CHP'yi²² göstermişti:

Bugün Türkçülük, Halk fırkasına müzahirdir (yardımcıdır). Halk fırkası, hükümlerini millete, yani Türk halkına verdi. Devletimize Türkiye ve halkımıza Türk milleti adını bahşetti. Hâlbuki Anadolu inkılabına kadar, devletimizin, milletimizin, hatta lisanımızın adları, Osmanlı kelimesi idi. Türk kelimesi ağza alınmazdı. Hiç kimse “Ben Türk'üm” demeğe cesaret edemezdi. Son zamanlarda, Türkçüler böyle bir iddiaya cüret ettikleri için, sarayın ve eski kafalıların menfurı oldular (nefretini üzerlerine çektiler). İşte, halk fırkasının annesi olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, büyük müncimiz (kurtarıcımız) olan Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin irşâd (yol göstericiliği) ve rehberliğiyle bir taraftan Türkiye'yi düşman istilâlarından kurtarıken, diğer taraftan da devletimize, milletimize, lisanımıza hakiki adlarını verdi... (Gökalp, 2014b, s. 202-203).

²²O tarihlerde “Cumhuriyet Halk Fırkası” adı ile geçmektedir. 1936 tarihinde yayınlanan beyanname ile adı Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur (Aykut, 1936) Bu araştırma, ağırlıklı olarak 1936 sonrasını esas aldığından kafa karışıklığı olmaması ve tek bir ortak kısaltma kullanılması adına araştırma boyunca günümüzde geçerli olan “CHP” kısaltması esas alınmıştır.

Gökalp'in Atatürk hakkında 1920'li yıllarda yazdığı metin bu şekildeyken, Atatürk'ün de Ziya Gökalp hakkında "fikirlerimin babasıdır" dediği yaygın olarak bilinmektedir. Atatürk, Ziya Gökalp'in yanı sıra Türkçülük akımının bir diğer önemli neferlerinden biri olan, Mehmet Emin Yurdakul'a gönderdiği 1921 tarihli bir telgrafta şu cümleleri kurmuştur: "Türk milliyetperverliğinin ilahî mübaşiri olan şiirleriniz bugünkü mücadelemizin ruh-u hamasetine (yiğitlik ruhuna) ufk-u tulû (gün doğumu) olmuştur. Teşrifinizden duyduğum memnuniyeti beyan ile sizi milletimizin mübarek babası olarak selamlarım" (Kocatürk, 1971b, s. 15).

Söylemlerinden ve inkılaplardan yola çıkılarak, Atatürk'ün Türk milliyetçiliğine yatkın bir düşünceye sahip olduğu söylenebilir, ancak kendisi Turanizm veya yayılmacı milliyetçilik taraftarı değildir. Atatürk, nutuk adlı eserinde milli siyaset ile ilgili görüşünü, Panislamizm ve Panturanizm anlayışlarından da bahsederek şu cümlelerle açıklar:

Panislamizm ve Panturanizm siyasetinin başarıya ulaştığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine, tarihte tesadüf edilmemektedir. Irk ayrılığı gözetmeksizin, bütün insanlığı içine alan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihe yazılmıştır. İstilacı olmak hevesleri konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü kişisel duygu ve bağlılıklarını unutturup, onları tam bir kardeşlik ve eşitlik içinde birleştirerek, insancıl bir devlet kurma teorisinin de kendine göre şartları vardır. Bizim kendisinde açıklık ve uygulama imkânı gördüğümüz siyasî ilke milli siyasettir. Dünyanın bugünkü genel şartları, yüzyılların akıllarda ve karakterlerde yenileştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük bir yanılğı olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir (Atatürk, 2007, s. 317).

Bu cümlelerden yola çıkılarak, Atatürk'ün yayılmacı milliyetçilik anlayışına sahip olmadığı, günün şartlarına uygun bir siyaset takip edilmesi gerektiğini önerdiği söylenebilir. Kendisinin milliyetçilik anlayışı hakkında oluşan görüşlerin sebebi de aslında günün şartlarına göre değişen ve gelişen siyasi anlayışıdır.

4.2.5. Cumhuriyet Döneminde Milliyetçilik

Osmanlı Devleti'nin çöküşünün ardından gelen Millî Mücadele döneminde milliyetçilik, halkın örgütlenmesi ve Millî Mücadele'ye katılması adına oldukça önemli bir etkeni. Milli bağımsızlık için mücadele eden halk, işgalcilere karşı milli birlik ve beraberlik içerisinde vatanını korumuştur (Keskin, 1999, s. 120). Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise milliyetçilik, Türk inkılabında önemli bir yere sahip olmuştur. Atatürk, yaptığı konuşmalarda Türklük şuurunun ve milliyetçiliğin önemini sıklıkla vurgulamış, demeçlerinde milliyetçilik

hakkındaki görüşlerini beyan etmişti (Eroğlu, 2010, s. 336-337). Atatürk'ün milliyetçilik konusundaki görüşleri ve demeçleri ayrıca anlatılabilecek kadar detaylı bir konudur. Bununla beraber, Atatürk'ün milliyetçilik alanında yaptığı inkılapların amacını ve milliyetçiliğe bakış açısını, Afet İnan'ın kaleme aldığı medeni bilgiler isimli eserin “Atatürk'ün El Yazıları” adlı bölümünde, Atatürk'ün Türk milliyetçiliğini anlattığı şu cümleler vasıtasıyla anlamak mümkündür:

Türk milliyetçiliği terakki (gelişme) ve inkişaf (gelişme) yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde, bütün muasır milletlere muvazi (paralel) ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetini hususi seciyelerini (özelliklerini) ve başlı başına müstakil hüviyetini (bağımsız kişiliğini) mahfuz tutmaktır (İnan, 2020, s. 25).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Atatürk'ün milliyetçiliğe olan bakış açısı; yenilikçi, farklı ulusların siyasi varlığına saygılı, kültürel öğelere ve Türklük esasına dayanmaktadır. Milliyetçilik ilkesinin CHP'nin parti programındaki açıklaması da bu açıklamaya benzerdir. Aykut (1936) çalışmasında, CHP programında yer alan ulusçuluk ifadesini şu cümlelerle açıklamaktadır.

“Program ulusçulukta iki temel üzerinde duruyor. İlerleme ve gelişme yolunda arsiulusal temaslarda çağdaş uluslarla yan yana yürütüyor, bir de ulusun kendisine has seciyelerini (huylarını), müstakil (bağımsız) benliğini korumayı esas sayıyor. Demek oluyor ki hem arsiulusal yürüyüşümüz vardır hem ulusal bir durumdayız” (s. 20).

Atatürk döneminde milliyetçilik prensibinin, temelinde yatan vatanı geliştirme ülküsü sebebiyle Türk inkılabının diğer prensipleri arasında öne çıktığı ve Türk milleti açısından hayati öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Çakmak, vd., 2014, s. 246). Bu dönemde milliyetçilik ile alakalı yapılan inkılaplar ve çalışmalar, kültürel ve ekonomik gelişmeyi hedefleyen, milli egemenliği sağlamaya yönelik inkılaplardır (Eroğlu, 2010, s. 336-337). Bu inkılaplar ve çalışmalar şunlardır:

- 23 Nisan 1920 TBMM'nin açılması ve milli egemenliğin ortaya çıkışı,
- 12 Mart 1921 İstiklal Marşının kabulü ile bir milli egemenlik alametinin sağlanması,
- 28 Mart 1921 Kapitülasyonların kaldırılması ve ekonomide milli hâkimiyetin sağlanması,
- 1 Kasım 1922 Saltanatın kaldırılmasıyla milli egemenliğin tecelli etmesi,
- 17 Şubat – 4 Mart 1923 İzmir İktisat Kongresinde “Misak-ı İktisadi” esaslarının kabul edilmesiyle ekonomide milli bir ülkü belirlenmesi,

- 29 Ekim 1923 cumhuriyetin ilan edilmesi ve böylece milli egemenliğin sağlanması,
- 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki tüm okulların Milli Eğitim Bakanlığına bağlanması,
- 1 Temmuz 1926 Kabotaj Kanunuyla denizlerde milli hâkimiyetin sağlanması,
- 20 Şubat 1930 tarihinde kabul edilen Türk Parasını Koruma Kanunu,
- 28 Ağustos 1928 yeni Türk harflerinin kabulü,
- 15 Nisan 1931 TTK'nın açılması,
- 12 Haziran 1931 TDK'nin açılması,
- Kuran'ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesi, 3 Şubat 1932 tarihinde ibadetlerin Türkçe yapılması, 18 Temmuz 1932 tarihinde Türkçe ezan okunması
- 1935'te Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması (Aysal, 2016, 153-165; Çakmak, vd., 2014, s. 166-235; Eroğlu, 2010, s. 167-304; Uzun, 2001, s. 1).

Türk toplumunda milliyetçilik ve milliyetçiliğin unsurları olan vatanseverlik ve dayanışma özellikleri sıklıkla görülmektedir. Bu konuda 2022 yılında, toplumun milliyetçiliğe olan yakınlığını inceleyen bir anket çalışması düzenlenmiştir.

Araştırmada katılımcılara, “Ne kadar milliyetçisiniz?” Sorusu yöneltilmiş ve cevap olarak 0'dan 10'a kadar bir rakam söylemeleri istenerek, ne kadar milliyetçi olduklarını puanlamaları istenmiştir (Kentel & Ete, 2022). Anket sonuçlarına göre 10 puan verenlerin oranı %47,6 çıkarken, 0 puan verenlerin yani hiç milliyetçi değilim diyenlerin oranı ise %10 çıkmıştır (Kentel & Ete, 2022, s. 12). Özetle, milliyetçilik Türk toplumunda oldukça yaygın bir görüştür. Tarihi seyirde Türkiye'deki milliyetçilik anlayışlarının, Osmanlı döneminden kalan doktrinlerin de etkisiyle neredeyse her dönem toplumun karşısına çıktığı söylenebilir.

Türkiye'deki milliyetçilik anlayışları, sağ ve sol görüşe göre değişiklik göstermekle beraber, siyasi partilerin çoğunun, ideolojilerine göre uyguladığı bir milliyetçilik anlayışının mevcut olduğu belirtilmektedir (Toprak, 2016, s. 29-54). Örneğin, 1960'lı yıllarda görüş olarak enternasyonalizm yanlısı Türkiye İşçi Partisi'nin milliyetçi söylemler ürettiği belirtilmektedir. Bu dönemlerde, partinin bir üyesi olan Türk edebiyatçı Yaşar Kemal, milliyetçiliği tanımlarken “Kapitalizmin emrine almaya çalıştığı, ters bir yöne çektiği kutsal bir kavram” ifadesini kullanmıştı (Atılgan, 2009, s. 11). Milliyetçilik konusunda 60'lı yıllardaki bu yaklaşım, dönemin gündemine has bir durum olarak değerlendirilebilir.

1955 yılıyla beraber iyiden iyiye meydana çıkan Kıbrıs meselesi, 1964 yılından, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın gerçekleştiği 1974 yılına kadar Türkiye gündeminde kalmıştı. Kıbrıs meselesi, Türk-Yunan ilişkilerinde krizler meydana getirmiş ve bu dönemde ABD'nin Yunanistan lehine olan tutumu, Türk toplumunun ve siyasetinin ABD karşıtı bir tavır almasına sebep olmuştu (Armaoğlu, 2022, s. 279-307). Bu sebeple 60'larda ülke genelinde daha vatansever bir tavra ihtiyaç duyulduğu ve siyasi partilerin milliyetçilik anlayışlarını, bu çerçevede değiştirdiği söylenebilir. İlerleyen yıllarda sorunun gündemden düşmesine paralel olarak, partilerin milliyetçiliğe bakış açısında da değişiklikler gözlemlenmiştir.

Atılgan (2009) çalışmasında, 1970'lerde ve 1980'lerde milliyetçiliğin sol partiler arasında kınanan bir yaklaşım olduğunu ve daha çok sağ partiler arasında yaygın olduğunu belirtmiş, bununla beraber 1990'lı yıllarda ise sol partilerin milliyetçiliğe yaklaşımının daha olumlu olduğunu ifade etmişti (s. 2). Bu değişim de yine bir başka güvenlik problemi olan bölücü terör örgütünün, 1990'larda gerçekleştirdiği saldırıların Türk kamuoyuna etkilerinin bir sonucu olarak görülebilir. Türkiye'de milliyetçilik anlayışları, iç ve dış etkenlerden kaynaklı olarak dönemden döneme aşırı popülerleşmiş veya yalnızca sağ siyasetin çizgisinde kaldığı gözlemlenmiştir. Cumhuriyet döneminde yayılan milliyetçilik anlayışları ise temelde altı sınıfa ayrılmaktadır. Bu bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesini güçlendirmek ve politikanın ders kitaplarına yansımaları göstermeyi kolaylaştırmak adına, Cumhuriyet döneminde aktif olmuş milliyetçilik anlayışlarından kısaca bahsedilmiştir.

- Turan / Turancılık: Ural-Altay ve Fin-Macar Türklerini yaşadığı topraklarda birleştirerek, tek bir Türk devleti kurma hedefi taşıyan Turan idealinden doğmuş bir görüştür. Bu görüş farklı araştırmalarda “Büyük Türkçülük” olarak da geçmektedir (Korkmaz, 2014). Turan kelimesi esasen ilk kez 1786 yılında, Köprülü tarafından, Rus saldırıları ile karşı karşıya kalan Buhara hükümdarına gönderilen bir mektupta geçmişti (Sarınay, 2012, s. 407). Akımın resmiyette ortaya çıkışı, Azerbaycan Türklerinden Hüseyinzade Ali Bey'in 1900 yılında Mekteb-i Tıbbiye'yi Askeriye'deyken yazdığı “Turan” isimli manzumeye dayanmaktadır (Gökalp, 2014b, s. 25). Osmanlı döneminde de İTC üyelerinin bir kısmı tarafından savunulan Turancılık fikri, aslen I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde, Tekin Alp²³

²³ Yaygın olarak Moiz Kohen ismiyle de bilinen Tekin Alp, Türk-Yahudi toplumunun üyelerinden biridir. Tekin Alp, İTC'de görev yapmış, Osmanlılık, Türkçülük ve Kemalizm alanlarında akademik çalışmalar yürütmüştü (Kılıç, 2019).

tarafından yayınlanan “Türkler bu muharebede ne kazanabilirler”²⁴ isimli propaganda eseriyle beraber yaygınlaşmıştı (Landau, 1981, s. 34). Eserin açıklama bölümünde şu cümle vardır: “En çok istediğimiz şey bütün dünya Türklerini siyasi ve zihni büyük ve müstakil görmektir” (Alp, 1330). Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı sonrası parçalanması sonucunda, Turan tartışmalarının Millî Mücadele dönemine taşındığı gözlemlenmektedir. Bu yıllarda İTC’den eski harbiye nazırı İsmail Enver Paşa, Türkistan’a gitmiş ve Sovyetlere karşı Türkistan Türklerini örgütleyerek burada bir Turan devleti kurmaya çalışmış fakat amaçlarına ulaşmadan şehit olmuştu. Enver Paşa’nın yanı sıra “Orkun” dergisinin başyazarı Hüseyin Nihal Atsız da Türkçü-Turancı dünya görüşüne sahip yazarlar arasında gösterilmektedir. Turancılar, cumhuriyetin kuruluşu sonrası uzun bir süre Türk Ocakları çatısı altında faaliyet yürütmüşlerdir fakat 1944 yılında ırkçılık-Turancılık davası sonucu bürokrasiden uzaklaştırılmışlardı (Landau, 1981, s. 116-117; Keskin, 1999, s. 22-23).

- **Anadoluculuk:** 1917 yılında Türk ocağı içerisinde ortaya çıkan tartışmalar sonucu, Hilmi Ziya Ülken tarafından “Büyük Türkçülük” olarak tanımlanan Turancılığa karşı, “Küçük Türkçülük” olarak tanımlanan Anadoluculuk fikri ortaya atılmıştır (Korkmaz, 2014 s. 171). “Memleketçilik” veya “Türkiyecilik” olarak da adlandırılmaktadır (Keskin, 1999, s. 23). Anadolu Türklerinin, Turancılık veya İslamcılık adı altında genişleme politikası uygulamak yerine, Anadolu medeniyetini ilerletmeleri ve Anadolu kültürünü muhafaza etmeleri gerektiği savunulmaktadır (Alver, 2001, s. 135; Uçman, 1991, s. 144). Bu görüş Cumhuriyet döneminde oldukça yaygın hale gelmiştir ve Atatürk’ün görüşlerinin Anadoluculuğa yakın olduğu belirtilmektedir (Korkmaz, 2014, s. 171).
- **Ülkücülük:** Alparslan Türkeş tarafından sistemleştirilen, temelde Türkçülük akımının bir kolu olup, Türk milli değerlerini, Türklük şuurunu ve Türklerin yüzyıllardır benimsediği İslam’ın manevi değerlerini ve ahlak anlayışını muhafaza etmeyi esas edinmiştir (Bora, 1998, s. 128-129). Ülkücülük, 9 esas çevresinde toplanmıştır. Bu esaslar: Milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk,

²⁴ Bu eserin aslı, risale formatında kaleme alınmış olup, 68 sayfalık kısa bir metindir. Landau (1981) çalışmasında, eserden kitap olarak bahsetmekte ve Almanca çevirisinin daha popüler olduğunu belirtmektedir (s. 34).

köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçiliktir (Türkeş, 1975). Ülkücülük, büyük Türkçülük olan ifade edilen “Turancılık” görüşünün devamı veya bir başka biçimi olarak da değerlendirilmektedir (Bora, 1998; s. 128-129).

- **Ulusalcılar / Ulusalcılık:** Temelde totaliter milliyetçilik ve coğrafya milliyetçiliği görüşleri ile karıştırılabilen bir görüş olmakla beraber, batı ve doğu tipi milliyetçiliği harmanlamış, bir tür etnik-teritoryal milliyetçilik görüşü olarak değerlendirilmektedir (Ambrosio, 2001, s. 22). “Ulusalcı” kelimesi farklı araştırmalarda, milliyetçi olan fakat iktisadi ve sosyal alanda sosyalist politikaları tercih eden kişileri tarif etmek için veya iki kutuplu dünya düzeninde ABD ve Batı karşıtı kişileri tarif etmek için de kullanılmaktadır (Chomsky & Achcar, 2007, s. 60). Bu görüşe göre, bir devleti oluşturan ulusun çıkarları, güvenliği, sahip oldukları devletin toprak bütünlüğü esas alınmalı, ulusun güvenliğini tehlikeye atacak yayılmacı veya kurtarımcı çatışmalardan uzak durulmalıdır (Ambrosio, 2001, s. 22).
- **Ümmetçilik:** Geçmişte yerleşmiş Pan-İslamizm ideolojisinin günümüz dünyasında yerleşmiş hali olan, özellikle Orta Doğu’da yaygın olup, tüm Müslümanların hilafet devleti altında birleşmesi veya başka bir Müslüman devlet altında birleşmesini amaçlayan görüştür (Harari, 2018, s. 161).
- **Kemalist Milliyetçilik:** Siyasi ve tarihi literatürde Atatürkçülük olarak da kullanılan Kemalizm kavramı; dört ana esas ve altı ilke etrafında kurulmuştur. Bu esaslar sırasıyla; “vatan, ulus, devletin anayasal kurumu, kamusal haklar” (Aykut, 1936). Şeklinde sıralanmaktadır. Altı ilke ise aynı zamanda altı ok olarak da ifade edilen Atatürk ilkeleridir. Kemalizm, içerdiği milliyetçilik ilkesi ve önderi Atatürk’ün Türkçülüğe olan yakınlığı sebebiyle ayrıca bir milliyetçilik akımı ortaya çıkartmıştı. Bu görüş, daha sonra Atatürk milliyetçiliğine dönüştürülerek Türkiye’de resmi milliyetçilik haline gelmişti (Korkmaz, 2014, s. 5). Kemalist milliyetçilik, fikir olarak Atatürk’ün laisizm ve yenilik odaklı Türk milliyetçiliği görüşüne yakındır. İçerik olarak ise resmi milliyetçilik görüşü olan Atatürk milliyetçiliğinin ve ulusalcılığın amaçlarına yakın olduğu fakat Atatürk milliyetçiliğinden daha radikal, militarist bir görüş olduğu ifade edilmektedir (Çeçen, 2009, s. 25).

4.3. Türkiye’de Tarih Eğitiminin ve Tarih Ders Kitaplarının Geçmişı

İnkılap tarihi kavramını açıklamadan önce, bu kavram için bir çatı görevi gören tarih dersini ve Türkiye’de tarih dersinin geçmişini açıklamak, inkılap tarihi kavramının anlaşılabilirliğini kolaylaştırabilir. Araştırmamızın bu bölümünde, Türkiye’de tarih eğitiminin geçmişı aktarılmıştır.

Türk eğitim sisteminde bilimsel nitelikli tarih öğretiminin yeri, Türkiye Cumhuriyeti’nin selefi olan Osmanlı Devleti döneminde yayınlanan “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” isimli yasa metnine dayanmaktadır (Demircioğlu, 2008, s. 431). Adı geçen yasa metni, dönemin maarif nazırı Saffet Paşa, maarif dairesi reisi Ahmet Paşa ve askeri okullar müdürü Sadullah Paşa tarafından, eğitim kurumlarını çeşitlendirip, eğitimi modernleştirmek ve daha sistemli bir hale getirmek amacıyla hazırlanmıştı. Yasa metni ile tarih dersinin de doğa bilimleri dersleri arasında Osmanlı müfredatına girmesini sağlamıştı (Somel, 2015, s. 119-120). Nizamnamenin içeriğine göre Sıbyan mekteplerine Osmanlı tarihi, rüştiyelere dünya tarihi ve Osmanlı tarihi eklenmiş, daha ileri seviyede eğitim kurumları olan idadilere, sultanilere ve darülmuallimin okullarına dünya tarihi dersi eklenirken, kız rüştiyelerinde ise coğrafya ve tarih dersleri birlikte okutulmuşlardı (Gündüz, 2023, s. 84). Böylece tarih eğitimi, önceden yalnızca şehzadelere, idarecilere ve hükümette memur olarak çalışacak kişilere verilen bir ders olmaktan çıkmış, sivil Osmanlı tebaasına da tarih eğitimi verilmeye başlanmıştı (Türk, 2017, s. 8-9).

Tarih eğitiminin ortaya çıkışından sonra tarih dersinin amacının ne olacağı da tartışılmış ve tarih dersinin amaçları ve içeriği dönemden döneme değişmişti (Gündüz, 2023, s. 89). Demircioğlu (2008) araştırmasında, Osmanlı Devleti’nin tarih eğitimi politikasının ilk dönemlerde hanedan tarihini anlatmaya dayalı olduğunu ve hanedana duyulan bağı arttırma amaçlı olduğunu belirtmiş fakat daha sonra Osmanlılık akımının tarih derslerinde ön plana çıktığını ifade etmişti. II. Meşrutiyetin ilanından (1908) sonraki yıllarda, Osmanlılık akımının da etkisini yitirdiğini, 1913-1914 yıllarıyla beraber Türkçülük fikir akımının tarih eğitiminde etkili olduğunu belirtmektedir (s. 431).

Tarih derslerinde kullanılacak ders kitapları için de girişimlerde bulunulmuştu. Ahmet Vefik Paşa tarafından Tanzimat döneminde hazırlanan Fezleke-i Tarih-i Osmani adlı ders kitabı Osmanlı tarihi derslerinde okutulmuş, Ahmet Hilmi Mithat Efendi tarafından hazırlanan Umumi Tarih adlı ders kitabı dünya tarihi derslerinde okutulmuştu (Türk, 2017, s. 23-26).

Tanzimat dönemini takip eden I. Meşrutiyet döneminde ise Abdurrahman Şeref Bey tarafından hazırlanan Tarih-i Devlet-i Osmaniye, Fezleke-i Tarih-i Düvel-i İslamiyye, Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniye kitapları okutulmuştu. Bu dönemde Mizancı Murat, Ali Tevfik Bey ve Şevki Beyler de ders kitapları yazmışlardı (Gündüz, 2023, s. 90).

Bu yazarlardan Abdurrahman Şeref Bey, Osmanlı tarihi öğretimi açısından oldukça önemli ve Türk tarih öğretimine etkileri olmuş bir şahsiyetti. Abdurrahman Şeref Bey, 1909 tarihinde kurulan ve Osmanlı tarihini araştırma, yazma ve öğretme kurumu olarak açıklanabilecek Tarih-i Osman-i Encümeni adlı kurumun ilk başkanıydı. Dönemin coğrafya derslerine de giren Abdurrahman Şeref Bey, edebi fakat öz anlatımı ve yazarlığı ile öğrencilerinin hafızasına kazınmış ve “Son Vakanüvis” lakabı ile şereflendirilmişti (Ata, 2012, s. 78; Türk, 2017, s. 29-30). Hazırlanan ders kitapları, müfredata giren dersler ve dönemin ünlü tarihçileri, Türk İstiklal Harbi’ni yürüten ve cumhuriyeti kuran kadroyu yetiştirmiş dolayısıyla cumhuriyet dönemi tarihi eğitiminin alt yapısını oluşturmuşlardı. Bu sayede cumhuriyet döneminde “tarih eğitimi nedir, nasıl olmalıdır?” sorusu yerine “tarih eğitiminde ne öğretilmelidir?” sorusuyla başlanmıştı.

4.3.1. Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitapları ve Tarih Eğitimi

Cumhuriyet döneminde kullanılan ders kitapları ve eğitim politikaları ile ilgili olarak yapılan araştırmaların genelinde, bu ders kitaplarının ve dolayısıyla tarih eğitimi politikasının hükümet değişimlerine ve siyasi atmosfere göre şekil aldığı gözlemlenmiştir (Copeaux, 2003, s. 112-113; Hayta ve Karabağ, s. 34). Türkiye’de tarih eğitiminin tarihçesini aktaran araştırmalarda ilgili süreç, hükümetlere ve yıllara göre tasnif edilmiş altı alt maddede birbirinden ayrılmıştı. Bu alt maddeler şunlardır: 1923-1938 Atatürk dönemi, 1938-1950 İsmet İnönü dönemi, 1950-1960 DP dönemi, 1960-1970 yılları arası tarih eğitimi, 1980’lerde tarih eğitimi, 1990’larda tarih eğitimi, 2004 yılı sonrası tarih eğitimi (Demircioğlu, 2008; Gündüz, 2023; Şimşek, 2017). Bu araştırmada, konu ile yapılan diğer araştırmaların tasnif biçimi takip edilmekle beraber, araştırmanın amacından fazla sapmamak için Atatürk dönemi ve Atatürk dönemi sonrası olarak sıralama yapılmıştır.

4.3.1.1. Atatürk Döneminde Tarih Eğitimi ve Tarih Ders Kitapları

Atatürk döneminin tarih eğitimi politikası, milli bilinç oluşturma amacıyla inşa edilmişti. Bununla beraber, 1924-27 yılları arasında John Dewey isimli bir tarihçi tarafından, ilköğretim kademesinde pedagojik ilkelere dayalı tarih öğretimi oluşturma çabaları yürütülmüştü. Dewey, Atatürk ile de görüşmeler yaparak, insancıl ilişkilere dayalı bir tür faydacı tarih öğretimini teklif etmiş fakat önerisi kabul edilmemişti (Ata, 1998, 57-60).

Temelde cumhuriyet dönemi tarih eğitimi iki kaynaktan beslenmekteydi. İlki, II. Meşrutiyet döneminden gelen Türkçülük fikir akımıydı (Demircioğlu, 2008, 432-433). Türkçülük fikir akımı, bu dönemde görülen tarihçiliğin ve tarih eğitimi politikalarının Türkçü, Turancı görüşler çerçevesinde hazırlanmasına sebep olmuş, Türk ocaklarının üyeleri olan Yusuf Akçura, Zeki Velidi Togan ve Fuat Köprülü çalışmaları ile Türk tarih eğitimine katkıda bulunmuşlardı (Copeaux, 1998, s. 18-25). İkinci kaynak ise Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk tarihine ve Türk tarihinin öğretilmesine duyduğu özel ilgiydi. Karal (1983) araştırmasında, bu özel ilginin sebebini şu üç gerekçe ile açıklamıştır: “1-Türklerin sarı ırktan olduklarına dair dünyada yayılan uydurma bilgiler. 2-Türklerin medeni kabiliyet ve istidattan yoksun olduğuna dair kara propaganda²⁵ yapılması. 3-Bazı devletlerin tarihi geçmişlerini gerekçe göstererek Türk toprakları üzerinde hak iddia etmesi” (s. 158-159). Özetle Atatürk'ün Türk tarihi konusundaki ilgisinin, Türklere yönelik karalama kampanyalarına karşı argümanlar geliştirmek amacıyla ortaya çıktığı söylenebilir.

Atatürk, TTK'da düzenlettiği tarih kongreleri ile Türk tarih eğitimini geliştirmeye çalışmış, TTKB'yi kurarak eğitim öğretim programlarını ve dolayısıyla tarih eğitimi programını sistemleştirmiş, ders kitapların basımı ve hazırlanması için TTTC (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti) isimli topluluğu kurmuş bu topluluk daha sonra TTK bünyesine katılmıştır. Sürecin sonunda, TTK üyeleri tarafından “Türk Tarih Tezi” ortaya atılmıştı. Bu tez, Türklerin eski çağlardan beri Anadolu'da yaşadıklarını, diğer ırklardan üstün niteliklere sahip olduklarını, Türklerin eski uygarlıkların öncüsü ve kurucusu olduklarını iddia etmekteydi. 1930 yılında Atatürk bu teze dayanak oluşturmaları için “Türk tarihinin ana hatları” isimli bir kitap hazırlatmıştı. Dönemin tarih eğitimi politikaları bu kitabın ve

²⁵ XIX. Yüzyıl'da Avrupalı düşünürler, Osmanlı Türklerinin doğulu-militarist ve gerici oldukları fikrini benimsemişler, Türklerin aşağı bir ırk olduklarına, medeniyet kuramayacaklarına yönelik ırkçı söylemleri yaymışlardı. Sonraki yıllarda ise nesiller boyunca Avrupalılar bu söylemlere inanmışlardır. (Aydın, 2009, s. 352).

desteklediği tezin etrafında şekillenmişti (Copeaux, 1998, s. 81-83; Çapa, 2017, s. 108 – 109; Demircioğlu, 2008, s. 433-434; Gündüz, 2023, s. 193-194).

Tarih ders kitaplarına bakıldığında ise 1930 yılına kadar mevcut kitaplara ve programlara dokunulmadığı gözlemlenmiş, 1930 yılından sonra ise “lise ve orta mektepler talimatnamesi” yayınlanarak, bu talimatname ile öğretmenlerden, cumhuriyet tarihine önem göstermeleri istenmişti (Öztaş, 2009, s. 103-104). Bu talimatnamenin ardından, liselere 4 ciltlik tarih ders kitabı serisi yayınlanmış, Tarih-I, Tarih-II, Tarih-III ve Tarih-IV adlarıyla çıkan kitapların ilk cildinde ilk çağ tarihi, ikinci cildinde Orta Çağ tarihi, üçüncü cildinde yeni ve yakınçağlar, dördüncü cildinde ise Türkiye Cumhuriyeti tarihi aktarılmıştı (Gündüz, 2023, s. 195). TTTC tarafından yayına hazırlanan ders kitaplarının içeriği, İslam öncesi Türk tarihini ön plana çıkarmak ve Cumhuriyet tarihini anlatma amaçları taşmaktaydı (Copeaux, 1998, s. 86-87). Bu kitapların bağlı olduğu tarih öğretim programını, Öztaş (2009) çalışmasında, şu sözlerle açıklamaktadır:

Çocuklara Türk milletinin mazisi hakkında malûmat verip onlarda milli şuur uyandırmak, bugünkü medeniyetin uzun bir mazinin mahsulü olduğunu anlatmak, büyük şahısların hayat ve hareketleri tasvir edilerek çocuklara imtisale şayan numuneler göstermek... Bu programda medeniyet tarihine önem verilmesi, öğretmenlerin anlatımı isim ve tarihlere boğmaması, tarih dersinde resimlerden faydalanılması, öğrencilere eski eserlerin gösterilmesi ve müzelerin gezdirilmesi tavsiye edilmiştir (s. 101).

Bu öğretim programı felsefesi, ders kitabı içeriği ve tarih eğitimi politikası ile Atatürk’ün vefatına kadar korunmuş, Atatürk’ün vefatı sonrası ise farklı bir tarihçilik anlayışına geçilmiştir.

4.3.1.2. Atatürk Dönemi Sonrası Tarih Eğitimi ve Tarih Ders Kitapları

Atatürk dönemi sonrası tarih öğretimi politikaları ile ilgili araştırmalarda: Atatürk döneminde yetişmiş veya çalışmış önemli tarih eğitimcilerinin, sonraki dönemlerin politikalarında etkili oldukları belirtilmiş, Atatürk döneminde uygulanan bazı usullerin gelecek dönemde tekrarlandığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, Atatürk döneminde uygulanan Türk tarih tezi eleştirilmiş ve zamanla farklı politikalar üretilmişti (Copeaux, 1998; Copeaux, 2003; Demircioğlu, 2008; Gündüz, 2023; Şimşek, 2017).

Türk tarih tezine dayalı tarih öğretiminde ilk olarak İsmet İnönü döneminde (1938-1950) değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemde başlarda dört ciltlik tarih serisine ve mevcut tarih eğitimi politikasına dokunulmamış, bununla beraber ders kitaplarında ve tarih öğretiminde hümanist tarih anlayışı olarak ifade edilen yeni bir tür tarihçilik anlayışı ortaya çıkmıştı (Yıldırım, 2017, s. 133-134). Dönemin milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel ve eğitimci kadrosunun eğitimde evrenselliği ve hümanist bir felsefeyi benimsemesi sonucunda hümanist eğitim politikaları ortaya çıkmıştı. Hümanist tarih anlayışı ise hümanizm politikalarının eğitimde görülen yansımasıydı (Gündüz, 2023, s. 206).

Hümanist tarihçilik anlayışı, Grek ve Latin uygarlıklarının tarihlerinin ön plana çıkartılmasını ve tarih ders kitaplarında bu uygarlıkların tarihlerine ağırlık verilmesini kapsıyordu (Demircioğlu, 2008, s. 436). Bu dönemdeki ders kitaplarından özellikle ilk çağ dönemlerini anlatan Tarih I ders kitabında, Sümerler, Babiller ve Mısırlılara yer verilmiş, sonraki baskılarda Persler, Yunanlılar ve Romalıların tarihleri kitaplarda yer almıştı. Türk tarih tezinin ortaya attığı Türklerin eski uygarlıkların kurucusu ve öncüsü olduğuna dair iddialar terk edilmişti (Yıldırım, 2017, s. 145-146). Ders kitaplarında genel olarak dünya tarihi konularına ve batı tarihi olaylarına yer verilmiş böylece evrensel değerlere sahip bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştı (Copeaux, 1998, s. 82).

İsmet İnönü dönemi sonrası DP döneminde (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960) milli ve manevi değerlerin ön plana çıkartıldığı bir tarih öğretim programı hazırlanmış fakat tarih ders kitaplarında batı uygarlıkları eksenli tarih anlatımından uzaklaşılmamış ve hümanist tarih eğitimi değişmemiştir (Berk, 2017, s. 181-182). Copeaux (1998) çalışmasında, bu durumun DP'nin batı yanlısı politika gütmemesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Onlara göre batıya yaklaşmak için batı tarihini araştırmak gerekiyordu fakat Copeaux'a göre DP tarih öğretiminde anti laik bir politika da gütmüştü (s. 82).

1960'larda ve 1970'lerde ise hümanist tarih eğitimi yaklaşımına karşı, Türk tarihini ön plana çıkartma amacı güden ve Türklerin Asyalı kökenlerini reddetmeyen, bunun yanı sıra İslam dini ile de barışık olan yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştı (Copeaux, 1998, s. 54). Siyasi arenada I. Süleyman Demirel hükümeti içerisinde karşılık bulan bu yeni anlayış ile İslam tarihi ve Türk tarihinin kesişim noktası Malazgirt meydan muharebesi olarak belirlenmişti. Türklerin ulu ve yüce bir kavim olduklarından bahsedilerek, Türk milliyetçiliğine önem verilmiş, soğuk savaş döneminde Türkiye'de ortaya çıkan sağ sol olaylarından kaynaklı

olarak, evrensel değerlerden ziyade milli değerlere eğilen bir tarih öğretimi ortaya çıkmıştı (Akbaba, 2017, s. 212-213).

Eğitim ve kültür hayatında ise 1960'larda kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü ve bu kurumun yayın organı olan Türk Kültürü dergisi, yayınlar yapmış ve dönemin milli tarih söylemini yayma konusunda etkili olmuştu. 1970 yılında İbrahim Kafesoğlu, İnönü döneminin hümanist tarih anlayışına karşı çıkıp “Aydınlar Ocağı” isimli bir dernek kurarak, 70'lerin milli tarih odaklı tarih eğitimi anlayışına katkılar sunmuştu (Copeaux, 1998, s. 56). Bu dönemde, tüm bu ideolojik çatışmanın yanı sıra tarih derslerinin probleme dayalı olarak öğretilmesi konusunda bir vizyon geliştirilmiş, buna karşın dönemin tarih eğitimcileri arasında probleme dayalı tarih öğretimini uygulayabilecek kadar fazla sayıda nitelikli öğretmenin olmaması sebebiyle bu vizyon rafa kaldırılmıştı (Demircioğlu, 2008, s. 437).

1980'lere bakıldığında ise 1970'lerde yaşanan şiddet olaylarının etkisiyle Türklük şuurunu ve dini değerleri ön plana çıkaran ve Atatürkçülük düşüncesinin hâkim olduğu, Atatürk milliyetçiliği görüşü ortaya çıkmıştı. Bu milliyetçilik anlayışının değişimi ile tarih dersleri de daha bütünleştirici ve Atatürk ilkeleri çatısı altında birleştirici bir söyleme ve programa sahip olmuştu (Çencen, 2017, s. 261; Gündüz, 2023, s. 509). Bu dönemde ilköğretim kademesine “milli tarih” isimli bir ders eklenmişti. Milli tarih dersleri, genel tarihin ve sosyal bilgiler konularının Türk ve Türk tarihi perspektifi ile anlatılmasını kapsamıştı (Demircioğlu, 2008, s. 437). 1980'lerden sonra, 1990'larda, 80'lerin tarih öğretimi görüşü yeni nesil ders kitapları vasıtasıyla devam ettirilmiş, 2005 sonrasında ise tarih eğitiminde yapılandırmacı yaklaşıma geçilmiş, modern öğretim materyalleri ve ders kitapları kullanıma açılarak, öğrencinin derse katılması amaç edinilmişti (Gündüz, 2023, s. 509).

4.4. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi

Araştırmanın daha anlaşılır bir hale gelmesi için tam adı “T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” olan inkılap tarihi dersinin kökeni, tarihçesi, amaçları ve terminolojik anlamı ayrıca açıklanmıştır. Aslen bu dersin adı, “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” olmakla beraber farklı yıllarda yapılan farklı araştırmalarda; “Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi” (Çakmak, vd., 2014), “Türk İnkılâp Tarihi” (Eroğlu, 2010), “Devrim Tarihi” (Özbaran, 1992) adlarıyla da geçtiği görülmüştür.

Kelime kökeni olarak, Arapça “Kalb” sözcüğünden gelen inkılap kelimesi, çoğul halinde inkılâbât anlamına gelir ve “bir halden diğer bir hale geçiş” anlamına gelmektedir (Çakmak, vd., 2014, s. 3). Türk hukuk sözlüğünde, “devlet eliyle memleketin sosyal hayatının ve kurumlarının akla uygun ve ölçülü metotlar ile köklü bir suretle yenileştirilmesi” cümlesiyle tanımlanmaktadır (Dönmez & Yazıcı, 2008, s. 11). Atatürk, inkılap kelimesini anlatırken, “ihtilal” kelimesine benzediği fakat temelde ihtilalden daha farklı bir anlama geldiğini belirtmiştir (Karal, 1991, s. 65) Ders ile alakalı kavramlar; Rönesans, tanzimat, reform, savaş, Millî Mücadele, mutlakiyet, demokrasi, cumhuriyet, inkılâp, devrim, Atatürkçülük, ideoloji, isyan, doktrin, laiklik, hükümet darbesi kelimeleridir (Çakmak, vd., 2014, s. 3-8; Dönmez ve Yazıcı, 2008, s. 11-13).

İnkılap tarihi dersinin kapsamı sırasıyla: I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti’nin çöküşü, Millî Mücadele dönemi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları, Atatürk dönemi inkılapları ve Atatürk ilkeleri, Atatürk dönemi sonrası cumhuriyet tarihi olarak sıralanabilir. Eroğlu (2010) çalışmasında, dersin önemini ve özelliklerini şu sözlerle açıklamaktadır:

İnkılâp tarihi, yalnız sınırlanmış muayyen bir devrenin tarihi değildir. İnkılâp tarihi sadece olayların nakil ve hikâyesi ve insan hayatı ile ilgili unsurların tarihi metotla incelenmesi de değildir. İnsan hayatı ile ilgili unsurların tarihi metotla incelenmesi de değildir. Bir diriliş, kurtuluş ve yenilik hareketinin sosyal, politik, hukukî ve ekonomik sebepleri ile izahıdır. Yeni doğan bir devletin kurumları ile özelliklerinin çözümlenmesi, analizi ve tasviridir. Türk İnkılabı’nın nasıl ve ne gibi güçlükler içerisinde başladığı ve başarı ile sona erdiği Türk inkılap tarihi dersinin konusu olacaktır (s. 3).

İnkılap tarihi, Türkiye Cumhuriyeti’nde tarih derslerinin bir parçası olarak; İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde verilmektedir. Bu çalışmada ortaöğretim kademesinde verilen inkılap tarihi dersleri incelendiğinden gelişmeler ortaöğretim düzeyi üzerinden alt başlıklara ayrılarak aktarılmıştır. Bölümün geri kalanı boyunca dersin kısaltması olan “inkılap tarihi” ifadesi ile alt başlıklar hazırlanmıştır.

4.4.1. İnkılap Tarihi Dersinin Ortaöğretim Düzeyinde Amaçları

Ortaöğretim düzeyinde okutulan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin amaçları şunlardır:

- 1- Türk İnkılabının tarihi anlamını ve önemini kavramak.
- 2- Atatürk’ün milliyetçilik ve medeniyetçilik anlayışını benimsemek.
- 3- Atatürk’ün dahi asker, büyük devlet adamı ve inkılapçı kişiliği ile eşsiz önderliğini tanımak.
- 4- Atatürkçülüğü benimsemek, Atatürk’ün dünya görüşünü ve düşüncelerini

kavratmak. 5- Türk milletinin bütün kurumları ve değerleriyle birlikte uygarlığa hangi tarihi şartlar altında ve nasıl geçtiğini kavratmak. 6- Kurtuluş Savaşı'nı ve bu savaşta Türk milletinin varlığını sürdürmek için ne büyük fedakârlıklar gerçekleştirdiğini kavratmak. 7- Ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, dinamik temelini Atatürk ilkelerinin oluşturduğu bilincini kazandırmak. 8- Türk inkılabının, milli ve milletlerarası niteliklerini belirlemek, XX. yüzyılda masum milletlere nasıl ışık tuttuğunu göstermek. 9- Dünya devletlerinin ve Türkiye'nin içinde bulunduğu o günkü durum göz önüne alınmak suretiyle, Türk inkılabının ne güç şartlar altında gerçekleştirildiğini kavratmak. 10- Demokrasi hayatımızın gelişmesini inceleyerek, onlara demokratik düzenin gerektirdiği bilgi ve davranışları kazandırmak. 11- Atatürk'e Türk inkılabına ve onun ilkelerine yürekten bağlı, bunların inançlı savunucusu olma bilincini kazandırmak. 12- Günümüzün ve geleceğin sorunlarına Atatürkçü bir yaklaşımla çözümler getirebilecek tutum, davranış ve yetenekler kazandırmak şeklinde ifade edilmiştir (Dönmez & Yazıcı, 2008, s. 16).

Bu amaçların yanı sıra inkılap tarihi dersinin genel amacı; Millî mücadele döneminde soykırıma uğramış olan ve yok edildi zannedilen bir milletin, verdiği insanüstü mücadeleyi ve bu dönemin hemen ardından yeni kurulan Türk devletinde, Türk milletinin muasır medeniyetler seviyesine çıkarılma öyküsünü gelecek nesillere aktarmaktır (Çakmak, vd., 2014, s. 2). Böylece genç nesiller, devrimin kazanımlarını koruyacaklar ve Türk yenileşme tarihinin diğer yenileşme dönemleri olan, tanzimat ve meşrutiyet dönemlerinin aksine inkılapları sürdürecektir nesiller yetiştirilecekti (Erdaş, 2005, s. 10-11).

4.4.2. Ortaöğretim İnkılap Tarihi Dersinin Tarihçesi

İnkılap tarihinin Türk eğitim tarihindeki geçmişi, cumhuriyet dönemine dayanmaktadır. Dönmez ve Yazıcı (2008) çalışmalarında, inkılap tarihi derslerinin temelini, Ankara'daki Hukuk Yüksekokulunda verilen "İhtilaller Tarihi" isimindeki bir derse dayandığını, ders müfredatında, Türk inkılap hareketinin, dünyadaki diğer inkılap hareketleriyle karşılaştırmalı olarak anlatıldığını belirtmişlerdir (s. 17). İlk inkılap tarihi dersi, 4 Mart 1934 tarihinde dönemin Maarif Vekâleti nazırı Hikmet Bayur'un, İstanbul Üniversitesi'nde verdiği ilk dersti. Bu dersten sonraki inkılap tarihi dersi ise 20 Mart 1934 tarihinde, Ankara Türk inkılap tarihi kürsüsünde dönemin başbakanı İsmet İnönü tarafından verilmişti (Eroğlu, 2010, s. 5). Kocatürk (1973) çalışmasında, İsmet İnönü'nün dersin önemi ile alakalı şu sözlerini yazmıştır: "Türk İnkılabını anlamak ve sevmek, Türk İnkılabının muvaffakiyetine hizmet etmek, büyük Reis Mustafa Kemal'i anlamak, sevmek ve O'nun ülkülerini tatbik etmeğe candan çalışmakla bir ve beraberdi" (s. 559).

Dersin ilk öğretmenleri Millî Mücadele'ye katılan askerlerdi (Dönmez & Yazıcı, 2008, s. 17). Atatürk, dersin Millî Mücadele'ye katkı vermiş kişiler tarafından verilmesi hususunda görüş belirtmiş, ders veren kişiler de Atatürk'ün görüşüne istinaden seçilmişti (Arslan, 2000, s. 66) Dersin tarihçesi incelendiğinde, sonraki yıllarda birkaç kez isim değiştirdiği gözlemlenmektedir. 1942 yılında dersin ismi “İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi” şeklini almış, 1968 yılına gelindiğinde ise dersin adı değiştirilerek “Türk Devrim Tarihi” ismini alması kararlaştırılmıştı (Eroğlu, 2010, s. 5). Yıllar içerisinde ders ile ilgili değişen bir başka konu dersin amacıydı. Arslan'a (2000) göre, dersin yükseköğretim kurumlarında ilk kez verilmesinin sebebi, 1930'lu yıllarda Avrupa'da yükselen faşizm akımları sebebiyle yeni bir dünya savaşının yaklaşması ve bu savaş döneminde Türkiye'nin geleceğini şekillendirecek nesillerin bilinçlendirilmesinin istenmesiydi (s. 62). Ders, 1981 yılında ortaöğretim ve ilköğretim kurumlarında zorunlu ders haline gelmiş, 1987 yılında ise “Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” adını almıştı (Aktaş, 2011, s. 238-239).

4.4.3. Ortaöğretim İnkılap Tarihi Dersinde Atatürkçülük Etkisi

İnkılap tarihi dersi ile ilgili yapılan araştırmalarda dersin konusunun ve amacının dönüşümü hakkında siyasi meselelerinin etkisinin olduğuna dair savlar mevcuttur. Aktaş (2011) çalışmasında, dersin 12 Eylül sürecinin sonucu olarak ortaöğretim kurumlarında zorunlu hale getirildiğini ve dersin zorunlu hale getirilmesinin ana sebebinin, sağ-sol çatışmalarına son vererek öğrencilere Atatürkçülük ideolojisini benimsetmek olduğunu belirtmektedir (s. 355-359). Ordunun Atatürkçülüğü benimsetmeye karar vermesi uzun bir süreç boyunca Türkiye'de yaşanan asayişsizliklerin bir sonucudur. Bu araştırma bir siyasi tarih çalışması olmadığından, olayları özetleyerek aktarmak daha mantıklı olacaktır.

1970'li yıllarda MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ve temelde liberal muhafazakâr bir görüşe sahip olan AP (Adalet Partisi) ile “milliyetçi cephe” çatısı altında ittifak yapmıştı (Gürsel, 2002, s. 16). Bu ittifak, seçimde yüksek oranda oy alan bir başka parti olan CHP'ye karşıydı ve AP lideri Süleyman Demirel, “Milliyetçi partiler topluluğu, iktidarı sola teslim etmemeli” diyerek aslında bir nevi kendi partisini milliyetçi bir parti olarak tanımlayarak, MHP'nin yanında sağ ideolojiye, CHP'yi ise sol ideolojiye yerleştiriyordu (Çakmak, vd., s. 326).

Bu durum elbette yalnızca Süleyman Demirel'in tespiti değildi. CHP, Kıbrıs meselesinde ve dönemin önemli gündem meselelerinden biri olan Haşhaş sorununun karşılaştığı Amerika

baskısı sebebiyle SSCB ile yakınlaşmıştı ve zamanla daha sol politikalara geçiş yapmıştı (Armaoğlu, 2022, s. 302). CHP'nin lideri Bülent Ecevit de Amerikan karşıtı politikalarla tanınmaktaydı (Gürsel, 2002, s. 24; Tekin & Dokuyan, 2022, s. 60). Bununla birlikte, Bülent Ecevit AP ya da MHP ile ittifak yapılmayacağını belirtmişti. İki kutup arasındaki çekişmelerin artması ve tarafların birbirlerine yanaşmaması, hükümet değişikliklerinin art arda gelmesine ve siyasal istikrarsızlığa sebep olmuş, siyasi istikrarsızlık ise ekonomik sıkıntıları ve geleceğe dair belirsizliği peşinden getirmişti (Zürcher, 2017, s. 300).

Bu istikrarsızlığın yanı sıra 12 Eylül öncesinde öğrencilerin çoğu sağ – sol kutuplarına ayrılmış haldeydi. Bu kutuplar arasında yaşanan çatışmalar²⁶ diyalog yoluyla çözülememişti ve üniversite hocalarının, öğretmenlerin ve sayısız öğrencinin hayatına mâl olmuştu (Ortaylı, 2021, s. 154; Yalman, 2015, 122-124). Şiddet eylemlerinin tırmanması sonrası, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, hava, deniz ve kara kuvvetleri komutanlarının destekleriyle, emir komuta zinciri dâhilinde yönetime el koyarak yurt genelinde sıkıyönetim ilan etti (Yalman, 2015, s. 131). Yönetime el koyan ordu, TBMM'yi ve siyasi partileri kapatarak, yeni bir anayasa hazırlığına girişmiş ve devletin birçok kademesinde değişiklikler yapmıştı (Ortaylı, 2021, s. 155-156). 12 Eylül süreci eğitimde de değişiklikler getirmişti. Aktaş (2011) çalışmasında, 12 Eylül sonrasında eğitim ile ilgili olarak, üniversitelerde denetimi arttırmak için YÖK'ün (Yüksek Öğretim Kurumları) kurulduğunu, X. milli eğitim şûrasında (23-26 Haziran 1981) gençlerin Atatürkçülük çizgisinde birleştirilebileceğine dair savların sunulduğunu tespit etmiştir. Şura'da gençlere Atatürk ilke ve inkılaplarının öğretmenin milli birlik açısından önemini savunulduğu da belirtmişti (s. 232-234).

Şûradan önce yayınlanan 25 Mayıs 1981 tarihli Talim Terbiye Kurulu kararları ile açıklanan inkılap tarihi öğretim programında ise Atatürkçülük ile ilgili konuların yaygınlaştırılması esasının, programın temel amaçlarında yer alarak, dördüncü, yedinci ve on birinci maddelerde belirtildiği gözlemlenmektedir:

4- Atatürkçülüğü benimsetmek, Atatürk'ün dünya görüşünü ve düşüncelerini kavratmak, 7- Ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dinamik temelini "Atatürk İlkeleri"nin oluşturduğu bilincini kazandırmak, 11- Atatürk'e Türk inkılabına ve onun ilkelerine yürekten bağlı, bunların inançlı savunucusu olma bilincini kazandırmak (Milli Eğitim Bakanlığı, 1981, s. 205).

²⁶ 10 Temmuz 1977 Tarihinde Necdet Adalı'nın ve diğer sol görüşlü gençlerin, sağ görüşlü gençlerin bulunduğu kahveyi taramaları, 9 Ekim 1978 tarihinde Türkiye İşçi Partisi mensubu 7 öğrencinin kaldıkları evde öldürülmeleri, 16 Mart 1978 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde sol görüşlü öğrencilerin bulunduğu alana bomba atılması (Yalman, 2015, s. 123). Öğrenciler arasında gerçekleşen çatışmalardan bazılarıdır.

TTKB kararlarında Atatürkçülüğün vurgulanmasının yanı sıra, genelkurmay başkanlığı tarafından “Atatürkçülük” isimli bir kitap bastırılmıştır. Bu kitabın ön söz bölümü, Kenan Evren tarafından yazılmıştır. Ön söz bölümün bir kısmı şu şekildedir: “Geleceğin nesillerini kendi varlığımızın temeli olan Atatürkçülükte bütünleştirmek, sistemli bir eğitimle Atatürkçülüğe dayalı bir milli ahlak vererek Atatürkçülüğü bir bütün olarak ve tüm faaliyetleri kapsayacak şekilde açıklamak” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983, s. 1). Bu metnin yanı sıra ordunun Atatürkçülüğü yükseköğretim kademesinde benimsetmek adına girişimleri de bulunmaktaydı. Atatürk ilkelerinin öğretimi için “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü” adında birimlerin açılması istenmiş ayrıca Ankara’da bulunan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’nün adının da diğer enstitülere uyacak şekilde değiştirilmesi istenmişti. Bu değişiklik kararına, Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Enstitü’nün adının Atatürk tarafından verildiğini belirterek karşı çıkmış ve bu sebeple Doğramacı ile Orgeneral Tahsin Şahinkaya arasında tartışmalar yaşanmıştı (Aktaş, 2011, s. 280).

Dönemin askeri yönetimi, 12 Eylül öncesi yaşanan şiddet eylemlerinin yeniden oluşmaması için tüm eğitim kademelerinde Atatürkçülüğün gençlere benimsetilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Onlara göre Atatürkçülük, sağ ve sol ideolojinin yerini alıp huzuru yeniden tesis edecekti. Bu fikirlerden yola çıkılarak, MEB (1981) programında, altı Atatürkçülük ilkesinin ders kitaplarına ekleneceği belirtilmiş ve bu ilkelerin çerçeveleri çizilmişti (s. 205-207).

4.5.4. İnkılap Tarihi Dersinde Laiklik Konusu ve Programlardaki Yeri

İnkılap tarihi dersinin ortaöğretim düzeyine eklenmesinin ardından, Atatürkçülük konularının bir parçası olan laiklik ilkesinin öğretiminin esasları da 1981 ortaöğretim programı ile belirlenmişti. MEB (1981) öğretim programında laiklik ilkesi ile ilgili olarak: “Bu kavramın dinsizlik olmadığı belirtilerek, Atatürk’ün İslam dinine olan saygısı kendi sözleriyle açıklanacak; O’nun esas itibarıyla tutuculuk ve gericilik, yobazlık ve hurafelerde safsatalara ve din istismarına karşı olduğu belirtilecektir” (s. 206).

Atatürk’ün dini inancı meselesi, ilk kez Millî Mücadele döneminde ortaya çıkan ve daha çok Atatürk’ün yeniliklerdeki ısrarcılığını, dini esaslara uygun olarak yaşayan Anadolu halkının gözünde karalama amacı güden bir mitti (Ucuşsatar, 2007, s. 68). Aslında yenilikte ısrar eden yöneticilerin, dinsiz olarak anlatılması ilk kez Atatürk’ün başına gelmiyordu. Lewis

(1993) çalışmasında, II. Mahmud'un yaptığı ıslahatlar, getirdiği giyim tarzı ve Bektaşî tarikatını sürgün etmesi sonrası “gâvur padişah” lakabıyla anıldığını belirtmektedir (s. 81). Buna karşın Atatürk'ün dinsiz olduğuna dair iddialar yurt dışı kaynaklı araştırmalarda da tekrar edilmiştir.

Harold Courtney Armstrong, Atatürk'ün biyografisini yazdığı “Bozkurt” (orijinal dilindeki baskısında “Gray Wolf: The Life of Kemal Atatürk” adı ile geçmektedir) adlı kitabında Atatürk'ün, hiçbir şeye karşı inanç beslemeyen, yalnızca belli başlı batıl inançlara sahip olan, alkolik vahşi ve duygusuz bir adam olduğunu iddia etmiştir (Armstrong, 2021, s. 172). Tıpkı Armstrong gibi Mango (2000) çalışmasında, Atatürk'ün otoriter bir agnostik olduğunu, ahlaki değer yargılarına sahip olmadığını, alkolik ve merhametsiz bir adam olduğunu iddia etmiştir (s. 437). Bu iddialar, Türk tarihçiler tarafından bilinmekte ve histerik yazarlar tarafından ortaya atılmış mesnetsiz iddialar olarak nitelendirilmektedir. Örneğin, Yılmaz (1995) çalışmasında, Armstrong'un, askeri ateşeyken Türklere esir düştüğünü, bu sebeple Türk liderlere karşı öfke dolu olduğunu, eserlerini duyduğu öfkenin tesiriyle kaleme aldığını belirtmektedir (s. 722). Bozkurt kitabında Yılmaz'ın bahsettiği öfkeyi görmek mümkündür. Armstrong, 1908 ihtilalini ve ihtilale giden yolu anlattığı bölümlerde; Abdülhamid'i “Kızıl Tilki” lakabıyla anlatmış, Enver Paşa'yı “lakayıt ve kibirli bir adam” olarak tasvir etmiş, Cemal Paşa'yı ise “sapkın düşünceli bir doğulu” sözleriyle tanımlamıştır (Armstrong, 2021, s. 13-32). Diğer yandan Mango'nun çalışmasında da Türk komutanlar ya dinsiz ya da aşırı dindar olarak, Armstrong'un kullandığı sözlere benzer kaba sözlerle tasvir edilmektedir (Mango, 2000, s. 47).

Adı geçen çalışmaların her biri, Türkiye'de tepki çekmiş ve 1981 yılı öncesinde yayınlanmıştır. Bu sebeple 1981 yılında yapılan değişikliklere sebep oldukları söylenebilir. 1981 yılından sonraki süreçte ise 2021 yılına kadar laiklik ilkesi genel olarak sabit tutulsa da araştırmada detaylıca bahsedilen 28 Şubat kararlarından bir yıl sonra yayınlanan, 27 Nisan 1998 tarihli öğretim programına bakıldığında bu programda hedef kazanımın değiştirildiği gözlemlenmiştir. Hedef kazanım: “lâikliğin Türk toplumuna sağladığı faydaları değerlendirme” hedef davranış: “çağdaşlaşmada lâikliğin yerini ve önemini açıklama” olarak değiştirilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 1998). Laiklik ilkesi ile alakalı değişimlerin geneli ve bazı önemli yenilikler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7

İnkılap Tarihi Öğretim Programlarında Laiklik İlkesi

Tarih	Kaynak	Programın orijinal adı	Programın laiklik ilkesi bölümü açısından önemi	İlgili Örnekler
1981	Tebliğler Dergisi	Yüksek Okullar “Türk İnkılap Tarihi” ve Ortaöğretim “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi” Müfredat Programı	1981 öğretim programında ilk kez laiklik ilkesinin kitap bölümü olarak yer alması kararlaştırılmış, laiklik ilkesi bölümünde, Atatürk’ün dini inancının altının çizilmesi ve laikliğin İslam dinine ters olmadığı belirtilmesi istenmiştir.	Su & Mumcu 1981
1986	TTKB	Atatürkçülük ile ilgili konuların öğretim programlarına ve ders kitaplarına aktarılması	1986 kararı ile laiklik ilkesinin nasıl anlatılacağı yazılmış, konunun alt başlıkları ve çerçevesi detaylı bir biçimde çizilmiştir. Bu karar vasıtasıyla Atatürkçülük konuları diğer ders kitaplarına da eklenmiştir.	Su & Mumcu 1992 Kalecikli 1995 Palazoğlu & Bircan 1995
1998	TTKB	Ortaöğretim Kurumlarının Öğretim Programları ile kitaplarında yer alması gereken “Atatürkçülük ile alakalı konuların” kabulü	Laiklik ilkesi bölümünde verilmesi planlanan kazanımlar ve beceriler açıklanmış, laikliğin Türkiye Cumhuriyeti’ne getirdiği faydalara ve laiklik inkılapları ile gelen kazanımlara önem verilmesi istenmiştir	Su & Mumcu 2002 Akden vd. 2005 K. Kara, 2006
2012	MEB	Ortaöğretim T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı	Laiklik ilkesi bölümünün, bölüme bağlı etkinlikler yolu ile öğretilmesi kararlaştırılmış, din ve vicdan hürriyeti konusunun ayrı bir alt başlıkta detaylarıyla işlenmesi istenmiştir.	Komisyon 2012 Sevtap G. 2012 M. Ürküt 2015
2018	MEB	Ortaöğretim T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı	Atatürk ilkelerinin programdaki süresi ve ders kitabındaki yeri kısıtlanmış, bölüm ile ilgili detaylar çıkartılmış, etkinliklerin bölüm geneline taşınması kararlaştırılmıştır.	Çevik vd. 2018 Demirtaş 2019 Erdoğan 2019

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı. (1981). Talim Terbiye Kurulu Kararları. *Tebliğler Dergisi*, 44(2087), 205-220. – Talim ve Milli Eğitim Bakanlığı (1998). Ortaöğretim Kurumlarının öğretim programları ile ders kitaplarında yer alması gereken “Atatürkçülük ile ilgili konuların kabulü. *Tebliğler Dergisi*, 64(2488). – Milli Eğitim Bakanlığı (2012). Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. – Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. Künyeli eserler.

4.5.5. İnkılap Tarihi Dersinde Milliyetçilik Konusu ve Programlardaki Yeri

MEB (1981) öğretim programında milliyetçilik ile ilgili olarak, “Milliyetçilik ilkesinde şoven bir anlayışın olmadığı özellikle vurgulanacaktır” (s. 206). Denilmekteydi. Bu cümle aslında 12 Eylül dönemine kadar devam eden sağcı-solcu çatışmalarında sağcı gençlerin eylemlerine istinaden kurulmuş olabilir. Bu kadar şiddet aslında milliyetçiliğin, vatanseverlik mantığına tersti ve esasen Türkeş’e (1975) göre, ahlaki değerlere bağlı, Türk toplumuna ve geleneklerine saygılı iyi bir insan olmak, ülkücülüğün temel ilkelerinden biriydi (s. 20). Bu durum, Gökalp’in geliştirdiği Türkçülük için de geçerliydi. Vatani ahlak, mesleki ahlak ve aile ahlakı Türkçülüğün esasları içerisinde sayılıyordu (Gökalp, 2014b, s. 167-191). Buna karşın, 12 Eylül’e gidilen dönemdeki çılgınlıklar ideoloji dinlememişti. Askeri yönetimin de Atatürkçülüğü benimsetirken, milliyetçiliğin esas özelliklerinden biri olan şoven davranmama özelliğine dikkat çekmek istemiş olduğu düşünülmektedir. 1981 sonrası süreçte ilgili öğretim programlarında yaşanan değişimler Tablo 8’de sıralanmıştır.

Tablo 8

İnkılap Tarihi Öğretim Programlarında Milliyetçilik İlkesi

Tarih	Kaynak	Programın orijinal adı	Programın milliyetçilik ilkesi bölümü açısından önemi	İlgili Örnekler
1981	Tebliğler Dergisi	Yüksek Okullar “Türk İnkılap Tarihi” ve Ortaöğretim “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi” Müfredat Programı	İlk kez milliyetçilik ilkesinin kitap bölümü olarak yer alması kararlaştırılmış, milliyetçilik ilkesi bölümünde, milliyetçiliğin şoven bir biçimde anlatılmaması istenmiştir	Su & Mumcu 1981
1986	TTKB	Atatürkçülükle ilgili konuların öğretim programlarına ve ders kitaplarına aktarılması	Milliyetçilik ilkesinin nasıl anlatılacağı hakkında detaylar verilmiş, konunun alt başlıkları ve çerçevesi detaylı bir biçimde çizilmiştir. Milliyetçilik ilkesinde, milli birlik ve beraberlik, milli kalkınma konularına yer verilmesi istenmiştir	Su & Mumcu 1992 Kalecikli 1995 Palazoğlu & Bircan 1995
1998	TTKB	Ortaöğretim Kurumlarının Öğretim Programları ile kitaplarında yer alması gereken “Atatürkçülükle alakalı konuların” kabulü	Milliyetçilik ilkesi bölümünde verilmesi planlanan kazanımlar ve beceriler açıklanmış, içerik olarak 1986 öğretim programı tekrar edilmiştir.	Su & Mumcu 2002 Akdin vd. 2005 K. Kara 2006
2012	MEB	Ortaöğretim T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı	Milliyetçilik ilkesi bölümünün, bölüme bağlı etkinlikler yolu ile öğretilmesi kararlaştırılmış, milli güç unsurlarına yer verilmesi istenmiştir. Milli birlik ve beraberliğin anlamını kavrama, milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurları kavrama, Atatürk milliyetçiliğinin Türk toplumuna sağladığı faydaları değerlendirme kazanımlarına önem verilmesi istenmiştir.	Komisyon 2012 Sevtap G. 2012 M. Ürküt 2012
2018	MEB	Ortaöğretim T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı	Atatürk ilkelerinin programdaki süresi ve ders kitabındaki yeri kısaltılarak 10 ders süresi saatine indirilmiş	Çevik vd. 2018 Demirtaş 2019 Erdoğan 2019

Not: Tablo 7’de verilen kaynaklardan derlenmiştir.

BÖLÜM V

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular, bulgulara dair yapılan yorumlar paylaşılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler önce bulundukları ders kitapları ile beraber geniş bir çerçeveden incelenerek “bulgular” alt başlığı altında sunulmuş, sonraki aşamada ise elde edilen veriler “alt problemlere göre bulgular” şeklinde yeni bir alt başlık açılarak alt problemlerde belirtilen kriterlere göre değerlendirilip birbirleri ile karşılaştırılmıştır.

5.1. Bulgular

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgular ders kitaplarına göre gruplandırılıp, ders kitaplarının çıkış tarihine göre sıralanmıştır. Böyle bir tercih yapılmasının sebebi, incelenen bölümlerden elde edilen bulguların daha geniş bir çerçeveden ve hiçbir önemli detayını atlamadan sunulmak istenmesidir. Taramalar sonucu elde edilen ve incelenen ders kitapları ile ilgili önemli ön bilgiler şunlardır:

- 1981-2005 Yılları arasında Mükerrerem Kâmil Su ve Ahmet Mumcu tarafından hazırlanan bir ders kitabının birbirinden farklı dört sürümü vardır ve bu araştırmada üç sürümüne yer verilmiştir. 1981-1988-1992-2002 yılları arasında yayınlanan her bir sürüm birbirlerinden farklıdır fakat 1988 sürümünde yalnızca dış görünüş ve iç tasarım değişikliği tespit edilmiş, kitabın adının değiştiği gözlemlenmiştir. Bununla beraber 1988 sürümünde içerik açısından bir değişim yaşanmadığından analizlere

eklenmemiş sadece isminden ve değişikliklerden bahsedilmiştir (Su & Mumcu, 1988)

- 1981 yılından 2005 yılına kadar Mükerrer Kâmil Su ve Ahmet Mumcu tarafından yazılan kitap haricinde herhangi bir ders kitabı MEB Tarafından kullanıma sürülmemiş sadece MEB onaylı ders kitapları ek kitap olarak dağıtılmıştır (Özhan, 2008, s. 66-71). Arada geçen 24 yıl boyunca bahsedilen üç sürümün, içeriği etkilemeyen değişikliklerle kullanıldığı gözlemlenmiştir.
- 2005-2021 Yılları arasında MEB Tarafından doğrudan doğruya üç ders kitabının bastırılıp okullara dağıtıldığı tespit edilmiştir. Bu ders kitaplarının farklı sürümleri yoktur yalnızca yeni baskılarda görünüm değişiklikleri, metin düzeltmeleri olmuştur. Modern eğitim programlarına ve talim terbiye kurulu kararlarına göre hazırlanmış ders kitaplarıdır.
- MEB, 1993 yılına kadar yalnızca Su & Mumcu tarafından hazırlanan kitapların basımına onay vermiştir. Bu tarihe kadar herhangi bir özel yayınevinin kitabı MEB onayıyla çıkmamış, 1993 yılında ise Kemal Kara tarafından hazırlanan inkılap tarihi ders kitabına onay verilip basıldığı gözlemlenmiştir (Özhan, 2008, s. 66-71). 1993 yılında basılan orijinal kitap bulunamamıştır fakat taramalar sonucunda bu kitabın 1995 yılı basımı elde edilebilmiş ve araştırmaya eklenmiştir.

5.1.1. Su & Mumcu – T.C. İnkılap Tarihi Ders Kitabı – 1981

Mükerrer Kâmil Su²⁷ ve Ahmet Mumcu tarafından 1981 yılında ortaöğretim kurumları için hazırlanmış ders kitabının, inkılap tarihi öğretimi adına bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. İstanbul milli eğitim basımevi tarafından bastırılan ders kitabının kapak sayfasında herhangi bir fotoğraf yoktur ve kitap kendiliğinden ciltli değildir. Kitabın ulaşıldığı yer olan milli kütüphane tarafından kitabın korunması için bir cilt yerleştirildiği görülmüştür. Bu kitap, 1982 yılında ufak bir değişikliğe uğramış, 1987 yılında tasarımı değiştirilmiş fakat içeriği 1992 yılına kadar aynen kalmıştır. 1981 yılında yayınlanan kitabın kapak sayfasında: “Ülkemizden memnun ayrılan turist, dünyadaki yeni dostumuzdur”

²⁷ Mükerrer Kâmil Su olarak bilinen yazar aslen İstanbul Darulmuallimatı (kız öğretmen okulu) mezunu bir edebiyatçı ve öğretmendir. Tarihçi ve yazar Kâmil Su’nun eşidir. Türkiye’de kadınlar, soyadı kanunundan önce kocalarının adlarını, evlilikten sonra aldıklarından, normalde Mükerrer olan isminin sonuna kocasının adı olan “Kâmil” eklenmiş, soyadı kanunu ile Mükerrer Kâmil Su adını almıştır (Atbaşı, 2019, s. 2). Mükerrer Hanım aslen bu kitabın yazarı olmayabilir. Araştırma sürecinde danışılan uzmanlar, ilgili kitabın Mükerrer Hanımın tarihçi eşi Kâmil Su tarafından yazılmış olabileceğini, Mükerrer hanımın muhtemelen dil düzeltmesi yapmış olabileceğini belirtmişlerdir.

cümlesi bulunmaktadır (Su & Mumcu, 1981). Bu yazı, kitabın 1982 baskısında kaldırılmış ve yerine Atatürk'ün gençlere bir hitabı eklenmiştir. Hitap şu şekildedir:

Gençler!

Cesaretimizi güçlendirecek ve sürdüreceksiniz. Siz almakta olduğunuz eğitim ve anlayış ile insanlık meziyetinin, fikir özgürlüğünün en kıymetli simgesi olacaksınız. Ey yükselen yeni nesil! Gelecek sizindir Onu yüceltecek ve devam ettirecek sizlersiniz (Su & Mumcu, 1982)

Bununla beraber, 1982 basımında kitaba dair herhangi bir değişiklik gözlemlenmediğinden mütevellit, değerlendirme sırasında 1981 basımı esas alınmıştır. Kapağın geri kalan bölümünde yazarların isimleri, MEB devlet kitapları logosu, milli eğitim basımevi ibaresi bulunmaktadır.

Kitabın giriş bölümünde, siyah beyaz bir Atatürk fotoğrafı öğrenciyi karşılamaktadır. Herhangi bir şema, harita veya İstiklal marşı bulunmamaktadır. Kitap, şeklen tamamen siyah-beyaz ve son derece bunaltıcıdır. Kitabın tamamı 309 sayfadır. Kitabın giriş bölümüyle beraber toplam sekiz ünitesi bulunmaktadır. Bu üniteler “bölüm” ismiyle kitapta yer almışlardır. Kitapta yer alan ünitelerin adları şunlardır: Giriş: XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu. – Birinci bölüm: Birinci dünya savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğunun durumu. – İkinci bölüm: Mustafa Kemal'in hayatı. – Üçüncü bölüm: Kurtuluş Savaşı. – Dördüncü bölüm: Cumhuriyet dönemi. – Beşinci bölüm Türk ordusu ve milli savunma. – Altıncı bölüm: Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyaseti. – Yedinci bölüm: Atatürkçülük: Türk inkılabının dayandığı ilkeler ve inkılabın niteliği. – Sekizinci bölüm: Atatürk'ün ölümü ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi (Su & Mumcu, 1981, s. 3-6).

Kitapta Atatürk İlkeleri bölümü, adı geçen 7. Ünite, 252 ve 280 sayfaları arasındadır. 251. sayfada, hazırlık soruları bölümü ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bir sözü bulunmaktadır. İlgili hazırlık soruları ve söz Şekil 3'te yer almaktadır.

Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen bir bütün olarak modern ve tam anlam ve şekliyle uygar bir toplum haline ulaştırmaktır. İnkılaplarımızın asıl ilkesi budur.

K. ATATÜRK

Hazırlık Soruları :

- 1 — 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dayandığı temel ilke ne idi? Bu ilke ile cumhuriyet rejiminin bir ilgisi var mıdır, belirtiniz.
- 2 — Atatürk'ün "artık hükümet ile ulus arasında geçmişteki ayrılık kalmamıştır. Hükümet millettir millet hükümdür" sözlerinden ne anladığınızı açıklayınız.
- 3 — Halifelik kurumunun laik devlet sistemine gitmeye engel olup olmadığını araştırınız.

Şekil 3. Su & Mumcu 1981 örneğinde üniteye hazırlık soruları. Kaynak: Su, M. K., ve Mumcu, A. (1981). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi. İstanbul: Milli Eğitim.

Bölümün sonunda Atatürk'ün gençliğe hitabesi bulunmaktadır (Su & Mumcu, 1981, s. 278). Kitaptaki etkinlikler soru cevap bölümlerinden ibarettir. Kitabın son kısmında, kitap içerisinde olan olayların kronolojik sıralaması verilmektedir. Son kısımda bir sözlük ve kaynakça bölümü bulunmaktadır.

5.1.1.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Laiklik ilkesi bölümü kitapta, 262 ve 266 sayfaları arasında dört sayfadır. Bölümde herhangi bir alt başlığa, okuma metnine veya dipnota yer verilmemiştir. Oldukça düz ve sade bir anlatımla hazırlanan bölüm hakkında yapılmış görsel değerlendirme Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9

Su & Mumcu 1981 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu
	× / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	×
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	-
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	-
3. 1 Metin kutuları konu ile alakalı mı?	-

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı herhangi bir materyal kullanılmamıştır.

Bölümün girişinde, laikliğin Türk inkılabı açısından önemi, milliyetçiliğin önemine de vurgu yapılarak şu sözlerle açıklanmaktadır: “Türk ve yabancı bütün bilim adamları Atatürk inkılabının en önemli ögesi olarak laikliği kabul ederler. Gerçi Türk inkılabı, içinde taşıdığı ilkelerle bir bütündür. Ama bu bütünün dayandığı iki ana temel, milliyetçilik ve laiklik, öteki ilkeleri sağlamlaştırır” (Su & Mumcu, 1981, s. 262). Bölümün devamında, laikliğin, Türk inkılabı açısından ne kadar önemli olduğu konusunda savlar sunulurken, ilkenin tanımından önce öneminin anlatılması tercih edilmiştir. Bu başlangıç şeklinin, öğrencinin dikkatini laiklik ilkesine yönelik olarak çekme amacıyla yapıldığı söylenebilir. Laikliğin yanı sıra, milliyetçilik vurgusu da yapılarak laikliğin alakalı olduğu ilkedен de bahsedilmiştir.

Bölümün devamında, kalın punto ile laikliğin kısaca tanımı yapılmıştır. Yazarların uygun gördüğü tanım şu şekildedir: “Laiklik devlet düzeninin ve hukuk kurallarının dine değil, akla ve bilime dayandırılmasıdır” (Su & Mumcu, 1981, s. 262). İlkenin tanımı, sahip olduğu “din ve vicdan özgürlüğüne saygı duyma, din işleri ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması” esasları yerine, idari ve hukuki önemi merkeze alınarak yapılmıştır. Tanımın ardından laikliğin tarihçesi ile ilgili açıklamalara geçilmekte ve öncelikle laiklik öncesi toplum yapısından bahsedilmektedir:

Çok uzun bir zaman hemen hemen bütün insan toplulukları, dinlerin koyduğu esaslara göre yönetilmişlerdir. Çünkü insanların akıl ve bilim alanlarında olgunlaşması kolay olmamış, uzun bir zaman almıştır. Bu dönemde insanlar, kendi akıl ve iradeleri dışında kalan birtakım güçler tarafından yönetildiklerini kabul ederek rahatlamışlardır. Bu sebeple, devletlerle özdeşleşen dinler ve din adamları, giderek güçlenmiş, insan zekasının önüne engeller koyarak varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır (Su & Mumcu, 1981, s. 262).

Bölümün devamında, dinin dogmalarına vurgu yapılarak, Tanrının buyruğu ile belirlenen dini kuralların, insan hayatını yönettiği ifade edilmiştir. Müslümanların İslam hukukuna göre Hristiyanların ise kendi hukuk kurallarına göre yönetildiği, Hristiyanlığın daha baskıcı bir yapıda olması sebebiyle, Müslümanların bilimde Hristiyanlardan daha önde olduğu ancak zamanla Müslümanlar arasında da baskıcı düşüncelerin hâkim olması sonrasında bu durumun değiştiği belirtilmiştir (Su & Mumcu, 1981, s. 261). Türklerin, İslam’ı bahsedilen gerileme döneminde kabul edip, samimiyetle savunduklarının altı çizilmiş, Avrupa’daki gelişmeler de anlatılarak, kilisenin baskılarının Protestanlığı ortaya çıkarttığı, böylece önce

kilisenin baskısının azaldığı daha sonrasında ise Fransız İhtilâli sonucunda laikliğin ortaya çıktığı belirtilmiştir (Su & Mumcu, 1981, s. 262).

Bölümün devamında, Osmanlı'nın laiklik ile ilgili gelişmeleri yakalayamadığı, laikliğin Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra getirildiği ifade edilmiştir. Atatürk'ün laikliği getirmesinin sebeplerinin: Tutucu görüşten uzaklaşıp, dinin suistimal edilmesini önleyerek, İslam dinini eski parlak dönemlerine getirmek, demokrasiyi inşa ederek kimseye dini baskı uygulamamak, her dinden insanın inanç ve vicdan özgürlüğüne saygı duyulabilen bir ortam meydana getirmek olduğu belirtilmiştir (Su & Mumcu, 1981, s. 264-265). Kısaca laikliğin niteliği anlatılırken, din ve vicdan özgürlüğünü sağladığı ve dini suistimal etmeyi önlediği detaylarına öncelik verildiği tespit edilmiştir. Bu detaylara ek olarak, laik devletin İslam dinine uygun olduğu savının altı çizildiği tespit edilmiştir. Bu sava kanıt olarak, “dinde zorlama yoktur” ayeti örnek gösterilmiş, İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de ve Sünni Müslümanların ek kaynak olarak aldığı hadislerde, devlet yönetiminin akla dayandırılması ile ilgili hükümlerin olduğu belirtilmiştir (Su & Mumcu, 1981, s. 265). Laiklik ilkesi ile ilgili açıklamalara bakıldığında, öncelikle laiklik düşüncesinin öneminden bahsedildiği, sonra tanımı yapıldığı daha sonra ise tarihçesi ve niteliği anlatıldığı gözlemlenmiştir.

Laiklik ile alakalı açıklamaların sıralamasının özel olarak seçildiği söylenebilir. 1981 öğretim programına bakıldığında, kitap yazarlarından önce laikliğin tanımını yapmaları daha sonra ise tarihçesini ve niteliklerini anlatmaları istenmiştir (TTKB, 1981, s. 208). Bu açıdan bölümün öğretim programına uyum sağladığı söylenebilir. Bölüm ile alakalı olarak dikkat çekici olan bir başka husus, Atatürk'ün bir Müslüman olduğu ve İslam dinine saygı duyduğuna dair söylemlerinin sıklıkla vurgulanmasıdır. Bölümden alınmış metin örnekleri aşağıdaki gibidir:

Atatürk kesinlikle dinsiz değildi. Şu sözleri söyleyen Atatürk'ün dinsiz olduğu, laiklikle dinsizliği getirdiği söylenebilir mi? ‘Tanrı birdir, büyüktür. Bizim dinimiz en makul (akla en uygun) ve tabii (doğal) bir dindir. Ve ancak bundan dolayı da son din olmuştur...’ Atatürk'ün akla uygun bir uygulama istediğini belirten şu sözleri, ne derin anlamlar taşımaktadır: ‘Büyük dinimiz çalışmayan insanlıkla ilgisi olmadığını bildiriyor... Bizim dinimiz milletimize, düşkün, miskin ve hor görülmeyi tavsiye etmez. Tam tersi, Allah da peygamber de insanların ve milletlerin yücelik ve şereflerini korumayı buyuruyor. Bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar (ölçüt) vardır. Bu bir milyar ile hangi şeyin dine uygun olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki, akla mantığa, toplumun çıkarlarına uygundur, biliniz ki o, bizim dinimize de uygundur, o şey dindir. Eğer bizim dinimiz aklın,

mantığın uyduğu bir din olmasaydı, en mükemmel ve son din olmazdı' (Su & Mumcu, 1981, s. 264-265).

Atatürk'ün sözleri seçilirken özellikle İslam dininin akla ve mantığa uygun olduğunu ifade eden sözleri özellikle seçilmiştir. Bu yolla bölüm içerisinde laikliğin İslam dinine uygun olduğuna dair savlarını desteklemeyi amaçladıkları düşünülmektedir. Bölümde yer alan bu detayın da tıpkı bölümün genel tasarımı gibi öğretim programından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Öğretim programında laikliğin nasıl anlatılması gerektiği de yazmaktadır. Programda, açıklamalar bölümünün 13. maddesinde, Atatürk'ün dinsiz olmadığı ve İslam dinini övdüğü bir sözünün de eklenmesi gerektiği ayrıca laiklik ilkesinin de dinsizlik olmadığına altının çizilmesi istenmiştir (TTKB, 1981, s. 206). Programda belirtilen Laikliğin dinsizlik olmadığı savı ise, laik devletin çok sayıda cami yapıp, insanları dinlerinde özgür bıraktığına dair savlar ile desteklenmeye çalışılmıştır (Su & Mumcu, 1981, s. 266). Bu savın desteklenmesi önemlidir çünkü laiklik herhangi bir dini reddetmekten ziyade bütün dinleri kabullenip, anlayışla karşılamak demektir. Elbette bütün dinleri reddeden Ateizm veya Deizm gibi inanç sistemleri laik değildir. Bu inanç sistemlerine uygun yaşayan insanların tüm dinlere aynı mesafede bulunma mantıkları, tüm dinleri reddetmekten ibarettir. Bu sebeple dinsizlik laikliğe bir örnek olarak gösterilemez.

Bölüm, genel anlamda değerlendirildiğinde bölümün en büyük sorunlarının, görsellerden hiç faydalanılmaması ve bölüm içinde öğrenci ile etkileşime geçmeye sağlayacak herhangi bir soru, etkinlik veya okuma parçası olmamasıdır. Yazarlar savlarını bir makale şeklinde kaleme almışlar, öğrenciye ise sadece okumak düşmüştür. Bölümün içeriğine ağırlık verilmesine rağmen, içerik ile alakalı sorunlar da bulunmaktadır. Laiklik ilkesinin kazanımlarından ve laiklik ile ilgili inkılaplara doğrudan yer verilmemiştir. Konu ile alakalı olarak yalnızca bölümün sonunda şöyle bir ifade bulunmaktadır:

Türk Devleti, aynı zamanda nüfusumuzun yüzde doksan beşinden fazlasının inanç sahibi olduğu gerçeğini de görmüştür. Müslümanların inanç ve ibadet hizmetlerini devlete yüklemiştir. Din eğitimi ve öğretimi yapan kurumlar açılmış, buralarda Atatürkçü, aydın, akılcı, laik din adamları yetiştirmeye hız vermiştir. Hiçbir dönemde Anadolu'da Cumhuriyet dönemindeki kadar cami yapılmamıştır (Su & Mumcu, 1981, s. 266).

Bu ifadelerden hangi inkılapların yapıldığı veya yapılan inkılapların kazanımları hakkında bir fikir çıkarmak pek mümkün değildir. Cümleden yalnızca laiklik vasıtasıyla İslam dinine

yönelik yenilikler yapıldığı, din adamlarının yetiştirildiği ve camilerin inşa edildiği kesin olarak çıkartılabilir. Laiklikle ilgili olarak, Atatürk'ün sözlerini destekleyecek herhangi bir yazar metni eklenmemiştir. Bunun yanı sıra yazarlar, öğretim programında belirtilen kurallara uymak amacıyla metin içinde tutarsızlıklara ve konudan sapmalara yol açmışlardır.

Kitapta, laikliğin İslam dinine uygun olduğunu kanıtlamak için teoride İslam hukukunun akla mantığa tamamen uygun olduğu belirtilmiş, zamanla din suistimali sebebiyle pratikte bozulmaların olduğu ifade edilmiştir. Laikliğin bu bozulmaları önlemek amacıyla getirildiği ifade edilmiştir. Böyle bir sav en başta fazla iddialıdır laikliğin pratikte bozulmalar yaşamayacağı garanti edilemez ve araştırmanın kavramsal çerçevesinde ifade edildiği üzere daha önce laikliğin pratikte suistimal edildiğini belirten araştırmalar sunulmuştur. Bu ifadenin yanı sıra bölümde sorunlu olan bir başka ifade şudur: “İleri dinlerin koyduğu baş hukuk kuralları, aynı zamanda evrensel ahlakı da yansıtır. Hiçbir din insanlara erdemsiz yaşamayı, hırsızlığı, zinayı adam öldürmeyi buyurmaz” (Su & Mumcu, 1981, s. 263).

Bu ifadeler tamamen sorunludur. Cümlede geçen evrensel ahlak kuralları, inkılap tarihi dersi ile doğrudan doğruya alakası olmayan, ileri felsefeye dayalı karmaşık bir konudur. Bunun yanı sıra dinlerin tamamı evrensel ahlaka uygun olduğunu ifade etmek de böyle bir ders kitabı için iddialı bir söylemdir. “İleri din” ifadesi ise laikliğin hiçbir dini bir başka dine göre yüceltmeme özelliğine ters bir ifadedir ve laiklik ile çelişmektedir. Ders kitabında sıklıkla İslam dini için “ileri din” veya “üstün din” ifadesi kullanılmaktadır (Su & Mumcu, 1981, s. 263). Yazarlar büyük bir ihtimalle Müslüman kişiler oldukları için ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ciddi bir bölümünü Müslüman kişiler oluşturdukları için bu tarz ifadeler uygun olmasa da normal karşılanabilir.

Bölümde laikliğin temel tanımlarına, Türk devletindeki yerine ve tarihçesine yer ayrılmamış daha çok Atatürk'ün ne kadar Müslüman olduğu, İslam dininin tarihçesi ve kusursuzluğu anlatılmıştır. Laikliğin önemine ise İslam dini ile çelişmemesi açısından yer verilmiş, laiklik ile alakalı inkılaplardan ve bu inkılapların kazanımlarına fazla yer verilmemiştir.

5.1.1.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Milliyetçilik ilkesi, kitabın ilgili bölümünde 256- 262 sayfaları arasında işlenmiştir. Bölümde herhangi bir alt başlık okuma metni veya dipnot yoktur. Oldukça düz ve sade bir anlatımla yazılan metin hakkında yapılan görsel değerlendirme Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10

Su & Mumcu 1981 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	×
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	-

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yok, √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği var, √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği var. -: Bu ölçüt ile bağlantılı herhangi bir materyal kullanılmamıştır.

Milliyetçilik ilkesi bölümü, doğrudan doğruya tanımlamalar ile başlamıştır. Yazarların ilke adına uygun gördükleri tanım şu şekildedir: “Ait olduğu milletin varlığını sürdürmesi ve yükselmesi için diğer bireylerle birlikte çalışmaya, bu çalışmayı ve bilinci diğer kuşaklara da yansıtmaya milliyetçilik denir” (Su & Mumcu, 1981, s. 256). Tanımlamanın, bu araştırmanın kavramsal çerçeve bölümünde incelenen genel literatüre ve Atatürk’ün medeni bilgiler kitabında belirttiği Türk milliyetçiliği tanımına uygun olduğu söylenebilir. Milliyetçiliğin tanımı yapıldıktan sonra, millet kavramının tanımına geçilmektedir. Bu tanımda, Hamza Eroğlu’nun milliyetçiliği tanımlarken belirttiği ifadelerden yoğunlukla faydalandığı gözlemlenmiştir.

Millet tanımında, Eroğlu’nun kitabındaki gibi aynı ırktan olmayanların millet olabileceğini göstermek adına İsviçreliler ve Amerikalılar gösterilmiş, eski ırk birliği esaslı millet görüşlerinin aksine millet olmada ırkın engel olamayacağı belirtilmiştir. Diğer nitelikler olan dil ve dinin millet olmakta esas alınamayacağını göstermek için ise, Arap yarımadasındaki birbirinden farklı devletlere mensup olup Arapça konuşan milletler ve çok farklı din gruplarına sahip olan Japonlar gösterilmiştir (Su & Mumcu, 1981, s. 256). Millet anlayışının nasıl olması gerektiği, Atatürk’ün sözleri de örnek verilerek şu cümlelerle açıklanmıştır:

Öyle ise sayılan bütün bu şartlar bir insan topluluğunun millet olmasına yetmemektedir. Aynı toprak parçası üstünde yaşayan insanların millet olması için ilk şart, ortak bir geçmişe, kader birliğine, ortak bir gelecek hedefine sahip olmaktır. Bu en tutarlı ve geçerli görüştür. Milliyet bağı böylece maddi olmaktan çok manevi bir ilişkidir. Bu görüşü benimseyen Atatürk, milleti şöyle tanımlamaktadır: Bir insan topluluğunun millet sayılabilmesi için zengin bir hatıra mirasına, birlikte yaşamak hususunda ortak istekte samimi olmaya, sahip olunan mirasın korunmasını birlikte sürdürebilmek konusunda iradelerin ortak bulunmasına, gelecekte gerçekleştirilecek programın aynı olmasına, birlikte sevinmiş, birlikte aynı ümitleri beslemiş olmaya” ihtiyacı vardır. İşte bu ana şartları taşıyan bir insan topluluğuna millet denir (Su & Mumcu, 1981, s. 257).

Bu cümlelerle manevi öğeler üzerine kurulu olan modern millet anlayışının tanımı yapıldıktan sonra, Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti’ni modern millet anlayışına dayalı olarak, ırktan veya dinden ziyade coğrafi koşullara göre akılcılıkla kurduğu bahsedilmiştir. Atatürk’ün Türk milletine çok büyük bir değer ve önem verdiği, tüm milletini sevip hayatını milletine adadığı anlatılmış ve milliyetçiliğin nasıl olması gerektiği Atatürk’ün medeni bilgiler kitabındaki Türk milliyetçiliği bölümünde yazdığı cümlelere atıfta bulunarak anlatılmıştır (Su & Mumcu, 1981, s. 257). Kitaba göre Türkiye’deki milliyetçilik anlayışı, Türk milliyetçiliğidir ve Türk milliyetçiliği, akılcı, barışçıl ve millet için çalışma prensibine uygun olarak yapılmalıdır. Yazarlar, milliyetçilikten kasıttın Türk milliyetçiliği olduğunu, milliyetçiliğin akımının Avrupa’da doğduktan sonra Osmanlı’ya geldiğini ve Osmanlı Devlet’inde etnik köken ayrılıklarını ortaya çıkardığını, Türk milliyetçiliğinin bu ayrılıklar sonrası bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını anlatarak, şu sözlerle Türk milliyetçiliğini açıklamıştır:

Türk milliyetçiliği doğarken, yalnız Türklerin değil, bütün Müslümanların tek millet olması gereğini ileri sürenler de çıktı. Ama Müslüman Osmanlı vatandaşı olan Arapların Birinci Dünya savaşında, Hristiyan düşmanlarımızla iş birliği yaparak bizi arkadan vurmaları, milletin dine dayandırılmayacağını çok açık ve acı bir biçimde göstermiştir. Atatürk, yeni Türk Devleti’ni kurduğu vakit durum bu idi. Bütün millete Türklüğü anlatmak, göstermek, bu çok önemli konu üzerinde durmak gerekiyordu. Artık çok uluslu Osmanlı Devleti tarihe karışmıştı. Anadolu’da ve Doğu Trakya’da sadece Türkler yaşıyordu. Atatürk Lozan konferansında Türkiye’de yaşayan Rumları Yunanistan’a yollamayı başarmıştı. Engin ve büyük bir tarihe sahip olan Türkler, artık Türkiye’de en yüksek oranda çoğunluk idiler. Milli devlet kurulabilirdi. Bu bölümün başında belirtildiği gibi, her millet kendi yücelmesini, kendi yetenekleriyle sağlar. Bunun için de katıksız bir milliyetçilik gereklidir. Atatürk yaşadığı sürece hep Türk milliyetçiliğini geliştirmeye çalışmıştır. “Ne Mutlu Türküm Diyene” sözü, milletimiz yaşadıkça anlamı yücelecek çok üstün bir görüşün simgesidir (Su & Mumcu, 1981, s. 261).

Konunun anlatım biçimi, tıpkı laiklik ilkesi örneğinde olduğu gibi önce milliyetçiliğin tanımı daha sonra milliyetçiliğin tarihçesi ve nitelikleri sıralanarak anlatılmıştır. Bu sıralama biçimi de tıpkı laiklik ilkesi örneğinde olduğu gibi öğretim programı kaynaklıdır. Program ve bölüm arasında yalnızca tek bir fark vardır.

Öğretim programında milliyetçiliğin tarihçesinin anlatılması özel olarak belirtilmemiş, sadece tanımının yapılması ve niteliklerinin yazılması istenmiştir (TTKB, 1981, s. 208). Yazarlar ise milliyetçiliğin tarihçesini, XVII. yüzyıldan başlatarak batı düşünürleri arasındaki yükselen akılcılığın bir sonucu olduğunu belirtmişler, Avrupa ve Osmanlı'daki gelişmeleri sıralayarak anlatmışlardır (Su & Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi, 1981, s. 260).

Öğretim programında Atatürk'ün milliyetçilik anlayışından bahsedilmesi iki ayrı yerde özellikle belirtilmiştir Öğretim programında, milliyetçilik ilkesi bölümü ile ilgili belirtilen ve yazarların da riayet ettiği bir başka detay ilkenin anlatım yöntemi ile ilgilidir. TTKB (1981) kararlarında, “Milliyetçilik ilkesinde şoven bir anlayışın olmadığı özellikle belirtilecektir” (s. 208). Cümlesiyle milliyetçiliğin şovenist bir mantıkla yapılmaması gerektiği özel olarak belirtilmiştir. Yazarlar da bölüm içerisinde milliyetçiliğin, “vatan ve millet için çalışma” yöntemiyle yapılması gerektiğinin altını çizmişlerdir.

TTKB (1981) kararlarının milliyetçilik ilkesi ile ilgili bölümünde Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına özel olarak vurgu yapılması gerektiği belirtilmiştir (s. 209). Yazarlar da bölüm içerisinde Atatürk'ün Türk milletine büyük bir sevgi ile bağlı olduğunu, Türk milleti için yaşamını feda ettiğini, bütün milletlere saygı duyduğunu ancak Türkleri hepsinin üstünde tuttuğunu, onun için Türk'ten daha özel ve daha değerli bir millet olmadığını belirtmişlerdir (Su & Mumcu, 1981, s. 258). Yazarlar Atatürk'ün şovenist bir milliyetçilik anlayışına sahip olmadığını da yine Atatürk'ten alıntı yaparak şu sözlerle belirtmektedirler:

Atatürk'e göre, “asıl olan millettir. İlham ve güç kaynağı milletin kendisidir. Bir millet için mutluluk olan bir şey, diğer millet için felaket olabilir. Aynı sebepler ve şartlar birini mutlu ettiği halde, diğerlerini mutsuz kılabilir.” Öyle ise her millet akıl ve bilim yolu ile yalnız kendi değerlerini ve çıkarlarını bulmalıdır (Su & Mumcu, 1981, s. 257).

Bu sözlerle aynı zamanda Atatürk'ün yayılmacı ve saldırgan milliyetçilik anlayışına sahip olmadığı belirtilmiştir. Geçmiş dönemlerde aşırı saldırgan anlayışlara sahip olan Naziler, “hayat sahası” anlayışıyla tüm Avrupa'ya savaş açıp uluslarını felakete sürüklediklerinden, saldırgan olmamanın önemini Atatürk'ün ağzından böyle bir örnekle açıklamak yeterlidir.

Bölümle alakalı olumlu olarak dikkat çeken noktalar var olduğu gibi olumsuz kısımlar da oldukça fazladır. Öncelikle bölüm içerisinde sıklıkla milliyetçilik ilkesinden kastın Türk milliyetçiliği olduğu tekrarlanmaktadır. Bu bölüm içerisinde kendi içerisinde bir çelişkiye yol açmaktadır. Zira bölümün başında Türk milletinin ırka dayandırılmadığı şu sözlerle açıklanmıştır: “Görülüyor ki, Atatürk Türk milletini ırk veya din esas üzerine oturtmamıştır. Zaten akılcı bir yaklaşımla buna imkân da yoktur. Özellikle Anadolu’daki Türk toplulukları başka ırklarla, yüzlerce yıldan beri kaynaşmış durumdadırlar. Anadolu’nun uygarlıkları birbirine bağlayan bir bağ olması bu sonucu doğurmuştur” (Su & Mumcu, 1981, s. 257).

Bu cümle ile Türk milliyetçiliği arasında çelişkiler vardır. Türklük aslında bir ırktır ve Türk milliyetçiliği dendiğinde aslında ırk milliyetçiliği kastedilmektedir. Burada yazarların, Gökalp’in de bahsettiği kavmi Türkçülük anlayışını akıllara getirerek böyle bir çıkarımda bulundukları söylenebilir çünkü öğretim programında “Türk milliyetçiliği” ifadesi yoktur. TTKB (1981) kararlarında, milliyetçilik bölümü ile ilgili olarak, Türk milliyetçiliğine vurgu yapılacak denilmemiş, sadece Atatürk’ün milliyetçilik anlayışından bahsedilecektir denilmiştir (s. 209). Yazarlar Atatürk’ün milliyetçilik anlayışını Türkçülük olarak gördükleri için böyle bir kanıya sahip olmuş olabilirler.

Buradaki kafa karışıklığının, henüz “Atatürk Milliyetçiliği” kavramının ortaya çıkmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Zira 1981 tarihli bu kitaptan 1 yıl sonra 1982 anayasasında Türkiye Cumhuriyeti için: “Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir” denilmiştir. Kısaca Türk milliyetçiliğinden ziyade Atatürk milliyetçiliği esas alınmıştır. Kitapta ise böyle bir ifade geçmemektedir. Bölümde içerik olarak bir başka dikkat çeken eksiklik, milliyetçilik ilkesinin herhangi bir inkılapla bağdaştırılmamasıdır, Özellikle milliyetçilik ilkesi ile doğrudan doğruya ilgili olan: TDK, TTK, Tevhid-i Tedrisat Kanunundan bahsedilmemiştir. Aynı zamanda milliyetçilikte Türk dilinin korunmasının öneminden, Türk tarihinin korunmasının ve Türk ekonomisinin korunmasının öneminden bahsedilmemiştir. Son olarak bölüm ile alakalı bir başka problem ise öğretim araç gereçlerinin kullanımının yetersizliği ile alakalıdır.

Bölümde sadece tek bir resim kullanılmıştır bu resim ise Atatürk’ün sıradan bir fotoğrafıdır. Fotoğraf, “Hayatını çok sevdiği milletinin gönenç ve mutluluğuna adayan Atatürk” notu ile öğrenciye sunulmuş, siyah beyaz bir görseldir (Su & Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi, 1981, s. 259). Görselin kendi içinde pek bir anlamı ya da alakası yoktur. Sadece

öğrencinin yaş aralığına uygun, şiddet içermeyen bir görsel olduğu söylenebilir. Görsel Şekil 4'tedir.

Şekil 4. Su & Mumcu 1981 örneğinden Atatürk fotoğrafı. Kaynak: Su, M. K., ve Mumcu, A. (1981). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi. İstanbul: Milli Eğitim.

Bölümde tıpkı laiklik bölümünde olduğu gibi yazarlar savlarını bir makale şeklinde kaleme almışlar, öğrenciye ise sadece okumak düşmüştür. Bölümün içeriğine ağırlık verilmesine rağmen, içerik ile alakalı sorunlar da bulunmaktadır. Milliyetçilikle ilgili olarak metinlerde sadece Atatürk'ün sözleri kullanılmış ancak bu sözleri destekleyen başka bir yazarın görüşlerine yer verilmemiştir. Bu da anlatımın yalnızca Atatürk üzerinden yapılmasına sebep olmuştur.

5.1.2. Su & Mumcu – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 1987

Bu ders kitabı içerik bakımından 1981 basımı ile aynıdır, ünite adlarında ya da Atatürk ilkeleri bölümünde herhangi bir değişiklik yapılmamış, kitabın fiziksel özellikleri değişmiş ve ünitelerde bazı yapısal yeniliklere gidilmiştir. Kitabın kapağı tamamen değiştirilerek kırmızı beyaz fontta Atatürk'ün alfabeyi kara tahtaya yazdığı bir fotoğraf eklenmiştir (Ek 7.). Kitabın cildi sağlamlaştırılmış kâğıt kalitesi arttırılmıştır (Su & Mumcu, 1987).

Tebliğler dergisinin 1986 yılındaki bir sayısında kitabının isminin “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” ismini aldığı görülmektedir (MEB, 1986, s. 155). Diğer yandan ders kitabının içeriğinde herhangi bir değişiklik yapılmamış, laiklik ilkesi bölümü ve milliyetçilik ilkesi bölümü aynı kalmıştır. Kitabın bu nüshası analizlere dâhil

edilmemiştir. Yalnızca ders kitap ile ilgili bilgilerin görülebilmesi için bu metne yer verilmiştir.

5.1.3. Su & Mumcu – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 1992

1992 örneğinde, Su & Mumcu'nun yazdıkları kitap, kapak tasarımı, şekli, iç tasarımı ve ünite tasarımı açısından tamamen değiştirilmiştir. Ders kitabının kapağına Atatürk'ün tonlama yapılarak renklendirilmiş bir portesi yerleştirilmiş, kapağın etrafına ise yeşil bir çerçeve ve yine yeşil tonlarda iç çerçeveler eklendiği gözlemlenmiştir. Ders kitabı fiziksel açıdan büyültülmüş ve eski kare görünümlü tasarımın yerini, yukarı dikdörtgen görünümlü günümüz ders kitaplarına benzeyen bir tasarım almıştır (Ek 8.) Ders kitabının kapak tasarımında olduğu gibi iç tasarımında da değişiklikler yapılmıştır. Kitabın giriş bölümünde bulunan Türk bayrağı ve İstiklal marşı bölümü renklendirilmiş, Atatürk'ün giriş bölümünde yer alan fotoğrafının yerini renklendirilmiş bir portre almıştır.

Kitabın içeriğinde aşırı bir değişiklik olmamakla beraber, görseller, grafikler ve haritaların sayısı arttırılmıştır. İçerikte, Atatürk ilkeleri ile alakalı değişiklikler yapılmış, Atatürk ilkelerinin sayfa sayısı arttırılmış ve ilkeler alt başlıklar aracılığıyla öğrenciye aktarılmıştır. Atatürk ilkelerinin bulunduğu 7. Ünitinin adı değişerek, “Atatürkçü düşünce sistemi ve Atatürk ilkeleri” adını almış, bölümün girişine önceki kitapta bulunan hazırlık soruları ile iki hazırlık sorusu daha eklenmiştir. Eklenen sorular şunlardır: “Dünya üzerindeki güçlü devletlerin yapılanmalarındaki özellikler arasında “milliyetçilik” ve “laiklik” öğelerinin bulunup bulunmadığını araştırınız. – Bir milletin milli kültüründe dil ve tarih öğelerinin önemini düşününüz” (Su & Mumcu, 1992, s. 264). Atatürk ilkelerinin alt başlıklarla ele alınması, temel olarak 1987 yılı ile gerçekleşmeye başladığı gözlemlenmiştir ancak 1987 baskısında bir içerik değişikliği olmadığından 1992 örneği esas alınmıştır.

5.1.3.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Adı geçen kitapta laiklik ilkesi bölümü, 295 – 299 sayfaları arasında dört sayfadır. Bölümün alt başlıkları şunlardır: “Genel olarak laiklik ve din – Türk inkılabında laiklik – Atatürkçü düşünce sisteminde laiklik – laikliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar” (Su & Mumcu,

1992, s. 295-298). Bölümün genel tasarımında, 1981 örneğinden farklı olabilecek herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu sebeple, bölüm için genel tasarım tablosu hazırlanmamıştır.

Genel olarak laiklik ve din alt başlığının açılış paragrafında, 1981 örneğinde kullanılan açılış cümlesi aynen tekrar edilmiştir: “Türk ve yabancı bütün bilim adamları, Atatürk inkılabının en önemli ögesi olarak laikliği kabul ederler... (Su & Mumcu, 1992, s. 295). Bölümün devamında laiklik ilkesinin tanımı yapılmıştır ancak bu tanım öncekinden farklıdır.

Laikliğin tanımı, 1981 yılındaki örnekte “Laiklik devlet düzeninin ve hukuk kurallarının dine değil akla ve bilime dayandırılmasıdır” (Su & Mumcu, 1981). Şeklinde bir tanım kullanılırken, buna karşın Su & Mumcu (1992) örneğinde, “Laiklik, devlet düzeninin akla ve bilime dayandırılması, ancak kimsenin de dini inancına ve vicdan hürriyetine karıştırılmamasıdır” şeklinde bir tanımlama yapılmıştır (s. 295). 1992 örneğindeki değiştirilmiş tanımın laiklik ilkesi açısından daha kapsayıcı olduğu söylenebilir. Adı geçen alt başlığın devamında da laikliğin din ve vicdan hürriyetine saygı göstermeyi esas aldığı altı çizilerek laiklik anlatılmaktadır (Su & Mumcu, 1992, s. 295-296). Genel olarak laiklik ve din alt başlığında, laiklik dini bir çerçeveden anlatılmış, hukuki ve sosyal yönlerine fazla ağırlık verilmediği gözlemlenmiştir.

1981 örneğine benzer olarak bu kitapta da tanım-tarihçe-nitelikler sıralaması devam etmiştir. Laikliğin tarihçesi “Türk inkılabında laiklik” adlı alt başlıkta anlatılmıştır. Bu alt başlıkta, Atatürk’ün laikliği Türkiye’ye getirdiği dönemin anlatımında değişiklikler yapılmıştır. Laikliğin Türkiye’deki tarihçesi, laikliğin Avrupa’da ortaya çıkışı ve Avrupa’nın gelişmesindeki oynadığı rolde anlatılmıştır. Avrupa gelişirken, Osmanlı Devleti’nin bu gelişmelerin dışında kaldığı ve Atatürk’ün bu gelişmeleri sağlayabilmek adına laikliği getirdiği belirtilmiştir (Su & Mumcu, 1992, s. 296). Bu kısımda, 1981 örneğinden farklı olarak laikliğin milli egemenlik esasına dayanan yapısından da bahsedilmiştir: “Laiklik ilk önce devletin egemenlik Tanrısallık kaynaklar yerine millete yaslatmakla başlamıştır” (s. 297).

Laikliğin tarihçesinin anlatıldığı bölümün ardından “Atatürkçü düşünce sisteminde laiklik” kısmına geçilmiştir. Bu kısımda, laikliğin milli egemenlikle olan ilişkisinin altı sık sık çizilmektedir: “Milli egemenlik ilkesi laikliğin de temeli sayılmalıdır. Bu temel üzerinde de kitapta görülen çeşitli inkılap hareketleri ile sağlam ve çağdaş Türk Devleti yükseltilmiştir” (Su & Mumcu, 1992, s. 297). Buna karşın, önceki nüshada Atatürk’ün dinsiz olmadığının altını çizen sözler aynen eklenmiş, Atatürkçü düşüncede laikliğin yeri yine dini dayanaklar

ile anlatılmıştır (Su & Mumcu, 1992, s. 298). Son alt başlıkta ise laikliğin Türk toplumunda din ve vicdan hürriyeti sağladığından ve bu sayede kimsenin başka bir kişiye dini baskı uygulamadığından söz edilmiş, bu savlara ek olarak laikliğin milli egemenlik ile bağlantısına yeniden değinilmiş, laikliğin özgür düşünce ortamını sağladığı ifade edilmiştir (Su & Mumcu, 1992, s. 298-299). Yazarların önceki nüshadan farklı olarak milli egemenlik vurgusu yapmaları laiklik öğretimi açısından önemlidir. Laiklik her ne kadar daha çok din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ile gündeme gelse de milli egemenlik ve bireysel özgürlükler laiklik öğretimi açısından oldukça önemlidir.

Bunun sebebi, Avrupa’da laiklik fikrinin gücünü Tanrı’ya dayandıran teokratik yönetim sisteminin terk edilmesi, egemenliğin insana verilmesi ve insanın kendi seçimlerini yapabilme özgürlüğüne sahip olması çerçevesinde gelişmesidir (Berkes, 2021, s. 24). Avrupa’daki gelişime ek olarak, Türkiye’ye laikliği getiren Atatürk’ün de düşüncesi yarı teokratik Osmanlı Devleti’ndeki dini egemenliği değiştirerek, egemenliği tamamen halka teslim etmektir (Armstrong, 2021, s. 17).

5.1.3.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Adı geçen kitapta milliyetçilik ilkesi bölümü, 282-288 sayfaları arasında 6 sayfada anlatılmıştır. Bölümde görsel ve biçimsel açıdan bir değişiklik yoktur. İçerik olarak ise değişimler olmakla beraber temelde aynı metinler alt başlıklara dağıtılarak ve aynı ana fikri desteklemek amacıyla eklemeler yapılarak yazılmış olduğu görülmüştür. Metinde yer alan başlıklar şunlardır: “Milliyetçiliğin tanımı – Türk inkılabında milliyetçilik – milli birlik ve beraberliğin anlamı ve önemi – Atatürk milliyetçiliğinde milli birliği ve beraberliği güçlendiren unsurlar – milliyetçiliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar” (Su & Mumcu, 1992, s. 282-288).

Milliyetçilik bölümünde içerik değişikliği olarak yalnızca eklemeler yapılmış ve “Türk milliyetçiliği” kavramı yerine “Atatürk Milliyetçiliği” kavramına ağırlık verilmeye başlanmıştır (Su ve Mumcu, 1992, s. 287). 1981 örneğinden farklarına bakılacak olursa en başta metne, milli birlik ve beraberliğin önemini vurgulayacak iki bölümün eklendiği ve milliyetçiliğin faydalarının daha detaylı anlatıldığı görülmektedir. Bölümde Atatürk milliyetçiliği şu sözlerle vurgulanıp, milli birliğe bağlanmıştır: “Doğuşu ve nitelikleri yukarıda anlatılan Atatürk milliyetçiliğinin benimsenip uygulanmasının sonucu milli

birliktir” (Su & Mumcu, 1992, s. 286). Bölümde milli birliğin önemi ise şu cümlelerle vurgulanmıştır:

Hiç kuşkusuzdur ki, milli birlik, vatanı ve milleti koruyan askeri gücü de sağlamlaştırır. Vatanını savunmak için cephelerde çarpışan askerler, arkalarında milletin birlik içinde bulunduğunu bilirlerse, yenilmezler. Bunun en güzel örneği Kurtuluş savaşımızdır. Gene milli birlik ve dayanışma ile kültürün çeşitli öğeleri uyum içinde gelişirler. Böylece hem ekonomik hem de teknolojik gücümüz artar (Su & Mumcu, 1992, s. 287).

Yazarlar milli birliğin önemini, askeri gücün ve ekonomik gücün kalkınmadaki yeri açısından anlatmışlardır. Bu cümlelerde askeri personelliğe veya askeri teknoloji ile ilgili mesleklere yönelecek kişilere seslenilmekteyken, milli birliğin sivil halk açısından önemi ise şu cümleler ile anlatılmaktadır:

Milletimizi oluşturan bireyler bir bütüne bağlı parçalardır. İlk bakışta ayrı gibi duran parmaklar nasıl aynı ele aynı kola bağlı iseler, birbirinden ayrı doğum yerlerine, mesleklere, mezheplere bağlı vatandaşlar da aynı milletin içinde ona bağlı durumdadırlar. Milletimizin mensupları aynı gemide yol alan insanlara da benzetilebilir gemi su alırsa yolculuğa arasında geçimsizlik ve kavga çıkarsa yolculuk tamamlanamaz gemi batar. İşte milli birlik, vatandaşlarımızı ortak geleceğe doğru güven için de götürecek en büyük araçtır (Su & Mumcu, 1992, s. 287).

Bu bölümde milli birliğe ve beraberliğe, siviller arasında yaşanan bölünmelerin olası sonuçları ön plana alınarak vurgu yapılmıştır. Yazarların böyle bir tercihte bulunmalarının sebebinin dönemin gündemi ile alakalı olduğu söylenebilir. Ders kitabının çıktığı yıllarda güçlenen bölücü terör örgütünün²⁸ eylemlerinin 90’ların başında ağırlık kazanması ve bu örgütün Marksist, etnik bölücü eylemlerinin sonucunda, halk arasında bölünmelerin yaşandığı ve birçok sivilin terör örgütünün silahlı eylemleri sonucunda vefat ettiği bilinmektedir (Erdem, 2018, s. 24). Bu dönemde terör örgütünün faaliyetlerine karşı sadece askeri operasyonlar düzenlenmemiş, halk arasında bölücülüğe karşı farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır (Törel, 2002, s. 102). Ders kitabı yazarları da etnik bölünme tehlikesine ve vatanın değerine yönelik farkındalık oluşturmak istemiş olabilirler. Ders kitabındaki bir başka değişiklik Türk diline ve Türk tarihine vurgu yapılması ayrıca milliyetçiliğin anlam ve önemine yönelik olarak ek metinler yazılmasıdır. Yazarlar bu mühim konulara şu sözlerle değinmiştir:

²⁸ Bahsi geçen terör örgütünün reklamını yapmamak için TSK komuta kademesinin demeçlerinden “bölücü terör örgütü” kullanımı örnek alınmış ve araştırma boyunca örgütün isminden bahsedilmemiştir.

Milli birliğimizi güçlendiren en önemli unsurlar arasında tarihimizin eskiliği ve bütün bireylerimizin ve birbirine bağlayıcı etkisi tekrar vurgulanmalıdır... Dilimizi ortak ve en değerli varlığımız olarak benimsemek geliştirmek milli ruhu ve milli duyguları güçlendirmede çok önemli rol oynar. Tarih ve dil birliği, ayrıca ilgili bahiste önemi anlatılan milli kültürü geliştirir o kültüre bağlı olarak sürdürülecek manevi değerlerimizi de gözetecek. Milli eğitim, milli birliğimizi ortak duygularımızı güçlendirecek, Türklük bilincini en üst noktalara kadar yükseltecektir (Su & Mumcu, 1992, s. 287).

Milli dilin ve milli tarihin korunması, milliyetçiliğin olmazsa olmaz yöntemlerindendir. Bu yöntemlerin vurgulanması; öğrencinin milliyetçiliği şoven duygulardan arınarak, milli tarih ve milli dil ekseninde uygulaması açısından önemlidir. Son olarak kitapta milliyetçiliğin anlam ve önemi de milli birliğe dayalı olarak vurgulanmıştır. Su & Mumcu (1992) metinlerinde, milliyetçiliğin anlam ve önemini şu sözlerle vurgulamışlardır: “Atatürk’ün geliştirdiği milliyetçilik anlayışı, bugün 56 milyonu aşan büyük Türk milletini birlik içinde ileriye götürecek en önemli itici ve kaynaştırıcı güçtür” (s. 288).

5.1.5. Kenan Kalecikli – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı - 1995

Kenan Kalecikli tarafından yazılan “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” ders kitabı MEB onayıyla Gendaş A.Ş. Tarafından hazırlatılıp, Kaya matbaacılık tarafından 1994 yılında bastırılmıştır. Adı geçen ders kitabı iki ciltten oluşmaktadır her bir cildinin başında, MEB onay ibaresi ve 1994 yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak okutulmak üzere kabul edildiği bilgisi bulunmaktadır. Kitabın kapağında, “ders geçme ve kredi sistemine göre” ibaresi bulunmaktadır.

Ders kitabının ilk cildinin içeriğindeki üniteler şunlardır: “Giriş: XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu – Birinci ünite: Birinci dünya savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğunun durumu – İkinci ünite: Mustafa Kemal’in hayatı – Üçüncü ünite: Kurtuluş Savaşı” (Kalecikli, 1995, s. 1-2). Ders kitabının ikinci cildinin içeriğindeki üniteler ise şunlardır: “Birinci ünite: Cumhuriyet dönemi. – İkinci ünite: Türk ordusu ve milli Savunma – Üçüncü ünite: Türkiye Cumhuriyeti’nin dış siyaseti – Dördüncü ünite: Atatürkçü düşünce sistemi ve Atatürk ilkeleri – Beşinci Bölüm: Atatürk’ün ölümü ve İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi” (Kalecikli, 1995b, s. 1-2). Bu araştırmada, Atatürk ilkelerinden, laiklik ve milliyetçilik ilkeleri esas aldığı için ders kitabının sadece ikinci cildi dikkate alınmıştır.

Ders kitabının ikinci cildinin kapağı, açık mavi bir zemin üzerine kabartma yöntemiyle yerleştirilmiş Atatürk, Türk bayrağı ve biri kadın diğeri erkek olmak üzere iki adet koşucudan oluşmaktadır. Kitabın ismi kırmızı beyaz fontla karışık olarak yazılmıştır. Kapak tamamen pürüzlüdür, kaliteli bir malzemeden ciltlenmiştir, kapağa dokunulduğunda şekiller hissedilmektedir ayrıca cilt oldukça parlak ve dikkat çekicidir. Tasarımda şekiller az sayıda ve karmaşık değildir, gayet açık ve anlaşılırdır. Ders kitabının üniteleri, herhangi bir renkle birbirinden ayrılmamıştır, kitabın kenarında ve sayfa köşelerinde ünite başlarını ve sonlarını belli edecek herhangi bir ibare yoktur. Ders kitabının içeriğine bakıldığında, etkinliklerin daha çok hazırlık çalışmaları ve konu sonu testlerinden oluştuğu görülmektedir. Kitabın başında, kitap tanıtımı için bir köşe bulunmamaktadır. Kitabın sonunda, önceki örneklerde olduğu gibi kronoloji cetveli, harita, sözlük bulunmaktadır. Bu kitapta Atatürk ilkeleri 129-179 sayfaları arasındadır.

5.1.5.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Bu örnekte laiklik ilkesi bölümü, 159-166 sayfaları arasında, 7 sayfa boyunca, 7 alt başlıkta detaylı bir şekilde işlenmiştir. Bu alt başlıklar sırasıyla şunlardır: “Din nedir ve diğer müesseselerle ilişkiler – laikliğin genel esasları ve temel amaçları – Atatürkçü düşüncede laiklik kavramı – dini istismar ve taassup konuları – Atatürk ve İslam dini – cumhuriyet öncesinde ve sonrasında din ve devlet ilişkileri – laikliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar.” Bölümün görsel değerlendirmesi Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11

Kalecikli 1995 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	×
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	-
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	-
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	-

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bölümün başlangıcı, önceki örneklerden farklı olarak, dinin tanımı ve İslam dininin özellikleri ile başlamaktadır. “Din nedir ve diğer müesseselerle ilişkileri” başlıklı alt başlıkta: Din kavramının tanımlanmasında İslam dini örnek gösterilmiştir. Bölümde İslam dininin özellikleri ayrıca anlatılmış, İslam dininin kaynakları olan tefsir ve hadisten bahsedilmiş, dini bilimler olan: Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm bilimleri birer cümle ile açıklanmıştır (Kalecikli, 1995, s. 159). İslam dininin tanımlaması da ders kitabına eklenmiştir. Yazarın, dini tanımlarken ve dini anlatırken hangi cümleleri kullandığına bakılması önemli olabilir çünkü dini anlatırken kullandığı söylemler, laiklik düşüncesine nasıl baktığı hakkında da fikir verebilir. Kalecikli (1996) metinlerinde, İslam dinini şu söylemlerle tanımlamaktadır:

“Din, insanla Allah arasındaki bağıdır”. İslam dini, her şeyden önce Allah’a inanmayı ve O’nun iradesine boyun eğmeyi temel alan bir din olmakla birlikte, kuralcı ve hukuki yönü de ağır basar. Bütün inananları “*beşikten mezara kadar bilim öğrenmeye*” çağıran İslam dini, dünyevi (dünyayla ilgili) ve dini olmak üzere ikiye ayırır... İslam dini, diğer tek Tanrılı dinlerden oldukça farklıdır. Son din olması, ona bir mükemmellik vermiştir. İnsanın Allah’la ve insanın insanla ilişkilerini ayrıntılı olarak düzenlemiş, geniş hoşgörüsü ve kendine özgü uygarlığıyla Batı’nın her zaman ilgisini çekmiştir” (s. 159).

Din ile alakalı bölümün ardından laikliğin tanımına geçilmiştir. “Laikliğin genel esasları ve temel amaçları” adlı alt başlıkta laikliğin tanımı şu cümlelerle öğrenciye aktarılmıştır:

Laiklik, devlet işleri ile dünya işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Başka bir deyişle, Allah ile kul arasına devlet ya da başka bir kurumun girmemesidir. Laik devlet, dünya işlerini aklın ve bilimin öngördüğü biçimde düzenler. Laikliğin diğer esası, din ve vicdan özgürlüğünü sağlamasıdır. Laik devlet düzeni, din ve ibadet özgürlüklerini güvence altına alır. Kişilerin dini inançlarını seçmek, bunların gerektirdiği kişisel ve toplumsal ibadetleri yerine getirmek konusunda dokunulmazlıkları vardır (Kalecikli, 1995b, s. 160).

Bölümde laiklik, “daha bağımsız bir dini ortam sağlama” özelliği esas alınarak anlatılmıştır. Yazar, İslam dinini anlattığı bölümde, “insanla Allah arasındaki bağ” söylemi üzerinden kurduğu temeli destekleyecek ifadelerde bulunmuştur. Yazar, laikliğin genel amaçlarını da inanan ile inandığı Tanrı arasındaki bağdan yola çıkarak, inanan ile inandığı Tanrı arasına girmeme ve inançlı kişiyi kötü emellere alet etmeme esaslarına mantığına uyacak bir şekilde anlatmıştır. “Laiklik dinin çeşitli grupların elinde alet olmasını önlemeyi amaçlar. Bir başka amacı, toplumun ilerlemesinin önüne geçebilecek ve dinin alet edilmesiyle ortaya çıkan yanlışlara son vermektir” (Kalecikli, 1995b, 160). Dinin suistimal edilmesini önleme

söylemi, bölümün devamında da sıklıkla laikliğin gerekliliğine yönelik bir kanıt olarak kullanılmıştır.

Bölümde, Atatürk'ün laiklik, İslam dini ve din istismarı konuları hakkında düşünceleri, Atatürk'ün sözleri referans gösterilerek toplam 4 sayfa boyunca işlenmiştir. Bu kısımda yazar, öncelikle bir sav sunmuş ve bu savını Atatürk'ün konu ile ilgili bir sözünü göstererek kanıtlamaya çalışmıştır. Örneğin, “Atatürkçü düşüncede laiklik kavramı” alt başlığında, Tanzimat dönemindeki ıslahatlara yönelik tepkiler örnek gösterilmiş ve bu tepkilerin sebepleri şu şekilde açıklanmıştır:

Tanzimat Dönemi'ndeki ıslahatların neden başarılı olmadığını çok iyi bilen Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni laiklik temeli üzerine kurarak yükseltmek istemişti. “Gerici fikirleri güdenler, belirli bir sınıfa dayanacaklarını sanıyorlar. İlerleme yolumuz üzerine dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz... Ortada bulunan tarikatların amacı kendilerine bağlı olan kimseleri dünyevi ve manevi hayatta mutlu kılmaktır. Bugün ilim ve fenin bütün şümülü (kapsamı) ile uygarlığın göz kamaştıran ışığı karşısında filân şeyhin irşadıyla maddi ve manevi mutluluğu arayacak kadar ilkel insanların Türkiye uygar toplumunda var olabileceğini asla kabul etmiyorum (Kalecikli, 1995, s. 160-161).

Özetle yazar, Atatürk'ün dine karşı olmadığını, dinin kullanılmasına ve dinden faydalanılarak statü kazanmaya karşı olduğunu belirtmiştir. Statü kazanma ve dini kullanma meselelerinin sakıncalarını kendi sözleriyle de açıklamıştır. Kalecikli (1995) metninde, dinin siyasete alet edilmesinin toplumda bölünmeler yaratacağından, tarikat şeyhlerinin ellerini güçlendireceğinden ve ilerlemenin önüne ket vuracağından bahsetmiştir (s. 161). Din istismarı ve din istismarının sakıncalarının, bu nüshadaki örneğin ana temalarından olduğu ve sıklıkla altının çizildiği söylenebilir.

Bölümdeki alıntılar çoğunlukla medeni bilgiler kitabındaki metinlerinden alınmıştır. Örneğin, “dini istismar ve taassup konusu” adlı alt başlıkta taassubun sakıncaları, yazarın söylemleri ve medeni bilgiler kitabından alınan cümlelerle harmanlanarak, şu sözlerle anlatılmıştır:

Atatürk, laikliğin bir düşünce olarak Türk inkılabına kazandırılışından bir süre sonra yazdığı “*Vatandaşlar için Medeni Bilgiler*” adlı kitabında, Türkiye’de taassubun (bağnazlığın) ne derece değişim geçirdiğini tarihsel süreci içinde incelemiştir... O’nun şu sözleri çok belirgin bir gerçeğin altını çizmektedir. “Muhtelif çeşitli inanışlı kimseler, birbirlerine kin ve nefret besliyorlarsa, birbirlerini hor görüyorlarsa ve hatta birbirlerine sadece acıyorlarsa, bu gibi kimselerde hoşgörü yoktur. Hoşgörü o kimsede vardır ki, vatandaşının veya herhangi bir insanın vicdanından doğan inançlarına karşı hiçbir kin duymaz” (Kalecikli, 1995b, s. 162).

Kısaca yazar, taassubun hoşgörüyü engellediğinden, bu sebeple Atatürk'ün laiklik ile hoşgörü ve birlik getirmeyi amaçladığını belirtmektedir. Yazar önceki örneklerde olduğu gibi laiklik ile alakalı argümanlarını beyan etmiş fakat burada bir alıntılama hatası yapmıştır. Söz konusu alıntıda geçen “Atatürk, laikliğin bir düşünce olarak Türk inkılabına kazandırılışından bir süre sonra yazdığı *“Vatandaşlar için Medeni Bilgiler”* adlı kitabında” ifadesinden ilgili kitabın Atatürk tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır fakat bu kitap direkt olarak Atatürk'ün ellerinden çıkmamıştır.

Adı geçen kitap, Atatürk'ün manevi kızı Afet İnan tarafından kaleme alınmıştır. Atatürk, İnan'ın medeni bilgiler kitabını yazacağını öğrenmiş ve İnan'a, müsvedde kâğıtlardan oluşan, devlet, toplum, hukuk vd. idari ve sosyal normlar hakkındaki birikimlerini yazdığı, 68 sayfa kadar süren tür bir kitap denemesi vermiştir. İnan, bu denemeden yola çıkarak, adı geçen kitabı yazdığını Atatürk'ün 25. ölüm yıl dönümünde düzenlenen bir TTKB kongresinde açıklamış ve kitap, sonuna Atatürk'ün el yazısıyla yazdığı müsvedde kâğıtlar da eklenerek, “Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları” adıyla TTKB tarafından yeniden bastırılmıştır (Güvenoğlu, 2021, s. 1). Yazar her ne kadar alıntılama hatası yapsa da ana fikir olarak Atatürk'ün elinden çıkmış bir metni alıntılar yapmak istediğinden, doğru bir kaynağa gittiği söylenebilir.

Yazarın metinlerine genel olarak bakıldığında, bölümün genelinde önceki örneklerle hemen hemen aynı temaların ve ana fikirlerin kullanıldığı söylenebilir. Örneğin: “Atatürk ve İslam Dini” bölümünde, Atatürk'ün Müslüman olduğunun altı çizilerek, Atatürk döneminde İslam dininin orijinal haline geri döndüğünden bahsedilmiştir (Kalecikli, 1995, s. 162-163). “Laikliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar” alt başlığında ise bölümün ikinci kısmında olduğu gibi dini taassubun önüne geçilmesi, dinin suistimale edilmesinin önlenmesinden bahsedilmiştir. Önceki nüshalardan farklı olarak, kadın haklarının ve insan haklarının laiklik inkılapları sonrası önem kazandığından bahsedilmiştir (Kalecikli, 1995b, s. 166).

Adı geçen bölümün geçmiş kitaplardaki örneklerden tek farkı, “Cumhuriyet Öncesinde ve Sonrasında Din ve Devlet İlişkileri” isimli bölümdür. Bu bölümde, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının eski Türklerden bu yana var olduğu belirtilmiş, Selçuklu Devlet'inde Tuğrul Bey'in politikaları ve Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamlık makamı konu ile alakalı örnekler olarak seçilmiştir (Kalecikli, 1995, s. 164). Laikliğin Türkiye'deki tarihi gelişimini de anlatan bölümde, Tanzimat Fermanı (1839 Gülhane-i Hattı Hümayunu) ve Mecelle Kanunu laikliğe giden yolda basamaklar olarak öğrenciye aktarılmıştır (Kalecikli,

1995, s. 164). Laikliğin Türkiye’deki tarihçesi ile alakalı verilen bilgiler, öğrencinin inkılapları anlaması ve laikliğin cumhuriyet ile bir günde gelmediğini, Osmanlı zamanında yapılan ıslahatların ve Türklerin geçmişten gelen geleneklerinin laikliğe zemin oluşturduğunu görmesi açısından önemlidir.

Bölüm içerik açısından oldukça zengin olsa da bölümün geneli bir araştırma örneği olarak değerlendirildiğinde, yenilikçi nitelikler taşımayan, akranı olan diğer MEB örneklerinde olduğu gibi akademik makale tarzında yazılmış bir bölüm olduğu söylenebilir.

5.1.5.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Bu örnekte milliyetçilik ilkesi bölümü, 141-148 sayfaları arasında, 7 sayfa boyunca, 5 alt başlıkla işlenmiştir. Bu alt başlıklar sırasıyla şöyledir: “genel olarak milliyetçiliğin açıklaması – Atatürkçü düşünce sisteminde milliyetçilik kavramı – Atatürk milliyetçiliğinin tarifi ve nitelikleri – milli birlik ve beraberliğin anlam ve önemi – Atatürk milliyetçiliğinde milli birlik ve beraberliğimizi güçlendiren unsurlar – milliyetçiliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar” (Kalecikli, 1995, s. 141-148). Bölümün görsel açıdan değerlendirmesi Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12

Kalecikli 1995 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümünün Görsel Değerlendirme Sonuçları

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	-

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Kalecikli (1995) çalışmasında, millet kavramını şu sözlerle açıklamıştır: “Millet, geçmişte bir arada yaşamış, şimdi de bir arada yaşayan ortak bir geleceğe inanmış (ülkü birliği), aynı vatana ve o vatanın maddî manevî değerlerine ortaklaşa sahip çıkan, aralarında kültür ve duygu birliğinin bulunduğu insan topluluğudur” (s. 141). Yazar, millet kavramını, doğrudan doğruya sübjektif millet anlayışına göre ve modern milliyetçilik anlayışlarına uygun ifadelerle açıklamıştır. Eski ırka veya dine dayalı millet anlayışlarından hiç bahsetmemiştir. Uluslararası örnekler vermeden doğrudan doğruya Türkiye Cumhuriyeti’ndeki millet anlayışını örnek vermiştir:

Milleti, belli bir ırk olarak tanımlamak son derece yanlıştır. Irk; renk, vücut yapısı gibi bazı bazı özelliklere bakarak tespit edilebilir. Uygar dünyada böyle bir kavramın millet kavramı yerine geçmesi söz konusu değildir. Bu gerçeği çok iyi gören Atatürk; “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir” diyerek günümüze de ışık tutmuştur. Bu çok sağlıklı tespit, Türkiye’nin bölünmez bütünlüğünün anlamını belirtmektedir (Kalecikli, 1995, s. 142)

Bölümde milliyetçilik ilkesinin anlamı yalnızca Atatürk milliyetçiliğine dayandırılmış, Atatürk milliyetçiliğinin ise maddi esaslara dayanmadığının ve son derece kapsayıcı olduğunun altı sürekli çizilmiştir. Örneğin, milliyetçilik ilkesinin Atatürkçü düşünce sistemindeki yeri ve önemi hakkında şu sözlere yer verilmiştir:

Atatürkçü düşünce Sistemi’nde milliyetçilik manevî bir anlam taşır. Böyle olunca da Atatürk’ün dediği gibi; “Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı, hep bir ırkın evlâtları, hep aynı cevherin damarlarıdır” sözleri büyük bir gerçeğin ifadesi olmaktadır. Bu durumda, “Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında milli birlik, iyi geçinme, çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur”. Bu bilinç yitirilmediği sürece de “Türk milletinin toplumsal düzenini bozmaya yönelen didinmeler boğulmaya mahkûm olur.” Çünkü. “Türk milleti, kendinin ve memleketinin yüksek çıkarları aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, alçak, vatansız ve milliyetsizlerin saçmalamalarındaki gizli ve kirli emelleri anlayamayacak ve onlara müsamaha edecek bir topluluk değildir” (Kalecikli, 1995, s. 142).

Özetle Atatürk milliyetçiliği, belirli bir etnik özellikten ziyade ortak kader ve ortak ülkü anlayışlarına dayalı, milli birlik ve beraberliğe önem veren, bozgunculuğun karşısında olan bir nitelik ile anlatılmıştır. Yazar, milli birlik ve beraberliğin öneminden sıklıkla bahsetmiş ve bu konuyu bölümün ana fikri olarak belirlemiştir. Örneğin, Atatürk milliyetçiliğinin tarifi ve nitelikleri bölümünde; milli birlik ve beraberlik, bağımsızlık, şovenizm karşıtlığı ve ırkçılık karşıtlığı, Atatürk milliyetçiliğinin nitelikleri olarak gösterilmiştir (Kalecikli, 1995, s. 143-144). Bölümün diğer kısımlarında, milli birlik ve beraberliğin öneminden ve bunu güçlendiren unsurlardan bahsedilmiştir. Milli birlik ve beraberliğin, dayanışma, birlikte

Çalışma ve sevginin sağlanmasındaki yeri, milli birlik ve beraberliğin önemi olarak gösterilirken, milli eğitim, milli tarih, milli kültür ve misak-ı milli, milli birlik ve beraberliği güçlendirici unsurlar olarak gösterilmiştir (Kalecikli, 1995, s. 146-147).

Milli birliği ve beraberliği güçlendirici unsurlar arasında sayılan Misak-ı Milli, bu konudaki değerlendirmelerin içinde ayrı bir öneme sahiptir. Bölümde, Misak-ı Milli kavramından kasıt, kongreler döneminden çizilen sınırlardan çok şu an ki sınırlar olarak ifade edilmektedir. Yazar, vatan için savaşma ve hudutları koruma bilinci açısından Misak-ı Milli'nin önem arz ettiğini belirtmektedir (Kalecikli, 1995, s. 146). Yazar, bu konunun altını çizmek için bir görsele de yer vermiştir. Kalecikli (1995) alışmasında, “1920’lerde işgalcilere karşı savaşan yiğit insanların torunları, bugün Misak-ı Milli sınırlarını korumak için şehit düşüyorlar” (s. 147) Notu ile şehitlerin Türk bayrağına sarılı tabutlarını ve cenaze törenlerini gösteren bir görseli eklemiştir (şekil 5).

şekil 5. Kalecikli 1995 rneğinde şehit olan askerlerin fotoğrafları. Kaynak: Kalecikli, K. (1995). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 2 (Cilt 2). İstanbül: Gendaş A.ř. s. 147.

Böyle bir örneğe tıpkı 1992 örneğinde olduğu gibi dönemin terör olayları sebebiyle yer verildiği düşünülmektedir. Kitabın kaleme alındığı ve dağıtıldığı 1992-1995 yılları arasında; 2175 asker, 262 polis, 637 köy korucusu terör örgütünün saldırılarında ve terör örgütüne karşı yapılan operasyonlarda yaşamını yitirmiş, 4 bine yakın sivil ise terör örgütünün eylem ve bombalı saldırılarında hayatını kaybetmiştir (Federation American Scienist [FAS], 2000,

s. 5-6). Bu çatışmaların yarattığı gündem, bölümün genelindeki anlatıma ve verilen örneklere etki etmiştir. Yazar, vatanı korumanın önemini şu cümlelerle ifade etmiştir:

Bu aziz vatan topraklarını çok sevmenin, milletimizi büyük mutluluklara, gelecek yüzyıllara taşımanın önemi bilindiği sürece, hiçbir engel aşılmaz değildir. Milliyetçilik bize bu bilinci aşılamıştır. Günümüzde Türkiye'mizin bütünlüğüne yönelik ihanete karşı mücadele ederken şehit düşen evlâdının ardından “Vatan sağolsun” diyebilenlerde bu bilinç fazlasıyla vardır. Milliyetçilik yurdumuzu kalkındırmak için çalışmaktır. İç ve dış tehlikelere karşı uyanık ve duyarlı olmaktır. Bize bu kararlılığı aşılayan Atatürk milliyetçiliğidir (Kalecikli, 1995, s. 148).

“Milliyetçiliğin Türk toplumuna faydaları” bölümünde yazan bu sözlerle bakılarak, milliyetçiliğin faydalarının, vatanı koruma düşüncesini sağlaması olarak gösterildiği söylenebilir. Bu ifadeler, bölümün kavramsal çerçevesinin milliyetçilik ile alakalı bölümünde ifade edilen “*Dulce et Decorum Est Pro Patria Mori*” (Türkçe: “Vatan İçin Ölmek Güzel ve Uygundur”) mantığına da uygundur. Yazar, vatanı koruma bilincinin yanı sıra askeri teknolojinin öneminden de bahsetmektedir:

Milli birlik ve beraberlik, toplum dayanışmasını güçlendirir. Bu durum, siyasi gücü arttırarak zaten ateş çemberindeki yurdumuzun daha iyi korunmasını, askeri gücümüzün artmasını sağlar. Sevgi birlikteliğinin yarattığı kültürel kaynaşma güzel bir mozaik oluşturur. Milli birlik ve beraberlik sonucu olarak, ekonomik ve teknolojik gücümüz artar, yurdumuz daha çok kalkınır (Kalecikli, 1995b, s. 145).

Bölümün geneline bakıldığında, sadece tek bir görsel kullanıldığı için görselliğin biraz zayıf olduğu düşünülmekle beraber, yazım tarzının ve işlenişin ders kitabı mantığına uygun olduğu söylenebilir. Bölümde önceki bölümlerde olduğu gibi etkinlikler veya soru-cevap bölümleri tipi öğrenci etkileşimli materyaller kullanılmamıştır. Bölüm, yöntem olarak da geçmiş örneklere benzemektedir.

Bölümde Atatürk'ün çok sayıda sözü kullanılmıştır. Sözlerin kullanılış biçimi laiklik bölümündeki bulgulara rastladığımız yöntemle aynıdır. Atatürk'ün sözleri kalın puntolarla yazılmış, sözler içeriğe harmanlanırken, yazar bir sav sunmuş ve o savı kanıtlamak için Atatürk'ün bir metninden alıntı yapmıştır. Bu kullanımlara bir örnek olarak, aşağıdaki metnin yazılış tarzı örnek gösterilebilir.

Atatürk milliyetçiliği boş gurura karşıdır. Ama bir millet varlığının önemini kavrayamamışsa, başka bir deyimle millet olma bilinci yoksa, asla ilerleyemez. İşte bunun içindir ki, “Türk öğün çalış güven” sözü büyük bir önem taşımaktadır. Varlığıyla övünmesini bilmeyen bir millet, yarınları için çalışamayacağı gibi, hüven duygusu da taşımayacaktır... Atatürk'ün “Beni seven arkadaşlarıma tavsiyem şudur; Şahsımız için değil, fakat mensup olduğunuz millet (Türk milleti) için el birliği ile çalışalım.

Çalışmaların en yükseği budur.” Derken, anlatmak istediği gerçek bellidir” (Kalecikli, 1995b, s. 144-145).

Atatürk sözleri ile ilgili olarak önceki bölümlerden farkı, önceki örneklerde Atatürk’ün millet sevgisi ön plana çıkartılırken, bu örnekte Atatürk tarafından söylenip, bağımsızlığın öneminin anlattığı ve vatan için çalışmanın öneminden bahsedildiği sözlerinin ön plana çıkarılmasıdır (Kalecikli, 1995, s. 142-143). Bölümün içeriği zengin olmakla beraber, aynı zenginliğin görsel materyaller açısından sağlandığı söylenemez. Buna rağmen yazarın kullandığı görsel oldukça yerinde, vurucu ve anlamlıdır. Bölüm içeriğinde sunduğu savlar ve öğrenciye milliyetçiliği aşlamak amacıyla kullandığı heyecanlı sözlerin de öğrenciyi metne bağlayabilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

5.1.6. Palazoğlu & Bircan – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabı – 1995

Ahmet Bekir Palazoğlu ve Osman Bircan tarafından yazılan “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” ders kitabı MEB onaylı “Koza eğitim ve yayıncılık LTD ŞTİ” tarafından hazırlatılıp, 1994 yılında bastırılmıştır. Adı geçen ders kitabı, iki ciltten oluşmaktadır her bir cildinin başında, MEB onay ibaresi ve 1993 yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak okutulmak üzere kabul edildiği bilgisi bulunmaktadır. 1995 yılında hazırlanan baskısına ulaşılabildiğinden 1995 baskısı incelemede esas alınmıştır. Bu baskıda, “ders geçme ve kredi sistemine göre” ibaresi bulunmaktadır (Palazoğlu & Bircan, 1995)

Ders kitabının ilk cildinin içeriğindeki üniteler şunlardır: Giriş: XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu – Birinci ünite: Birinci dünya savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu’nun durumu – İkinci ünite: Mustafa Kemal’in hayatı – Üçüncü ünite: Kurtuluş Savaşı (Palazoğlu & Bircan, 1995, s. 1-3). İkinci ciltte yer alan üniteler ise şunlardır: Birinci ünite: Cumhuriyet Dönemi – İkinci ünite: Türk ordusu ve milli savunma – Üçüncü ünite: Türkiye Cumhuriyeti’nin dış siyaseti – Dördüncü ünite: Atatürkçü düşünce sistemi ve Atatürk ilkeleri – Beşinci ünite: Atatürk’ün ölümü ve İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı seçilmesi (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 1-3). Atatürk ilkeleri ünitesi 2. ciltte olduğundan, ders kitabının 2. cildi değerlendirmeye alınmıştır.

Ders kitabının ünite formatı, Kalecikli örneği ile aynıdır. Baskı formatının sebebinin, yayıncıdan kaynaklı olduğu söylenebilir. Bu dönemde hazırlanan Su & Mumcu tarafından hazırlanan ders kitaplarının tümünde çift ciltle basılma gibi bir durum tespit edilememiştir.

Buna karşın Palazoğlu-Bircan ve Kalecikli örnekleri arasında paralellikler gözlemlenmiştir. Örneğin, Palazoğlu-Bircan örneğinde kapak pürüzlüdür, kapak üzerindeki şekiller kabartma yöntemiyle yerleştirilmiştir, içindekiler bölümü renksizdir ve kitabın ünitelerinin kenarlardan tespiti imkânsızdır. Kitabın sonunda, kronoloji cetveli, harita, sözlük bulunmaktadır (Palazoğlu & Bircan, 1995, s. 230-248).

Kitaplar arasında iki farklılık vardır. İlki elbette kapak tasarımıdır. Palazoğlu-Bircan örneğinde kitabın adı mavi bir kutucuk içerisine yerleştirilmiş, bir diğer mavi kutucuğa ise Cumhuriyet döneminden Atatürk'ün fotoğrafları yerleştirilmiştir. İkincisi Palazoğlu-Bircan ders kitaplarının giriş kısmında bulunan ön söz bölümüdür. Ön söz bölümünde, öğrencilere bir organizasyon şeması hazırlanmış ve bu şema vasıtasıyla, kitabın içerisinde etkinlik olarak bulunan hazırlık soruları, değerlendirme soruları, kronolojik cetvel bölümlerinin açıklamaları yapılmıştır (Palazoğlu & Bircan, 1995). İlk defa bir organizasyon şeması içermesinden, Palazoğlu-Bircan örneğinin önemli olduğu söylenebilir. Ders kitabında, bu araştırmaya konu olan Atatürk ilkeleri, 125-186 sayfaları arasında 61 sayfa boyunca işlenmiştir.

5.1.6.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Adı geçen kitapta laiklik ilkesi, 173-182 sayfaları arasında, 9 sayfa boyunca 7 alt başlıkta detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu alt başlıklar sırasıyla şunlardır: “din nedir ve diğer müesseselerle ilişkiler – laikliğin genel esasları ve temel amaçları – Atatürkçü düşüncede laiklik kavramı – dini istismar ve taassup konularında – Atatürk ve İslam dini – cumhuriyet öncesinde ve sonrasında din ve devlet ilişkileri – laikliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar” (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 173-182). Bölümün görsel değerlendirmesi Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 13

Palazoğlu & Bircan 1995 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	×
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	-
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	-
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	-

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bu örnekte laiklik ilkesi bölümü, Kalecikli örneğinde olduğu gibi “din nedir ve diğer müesseselerle ilişkiler” alt başlığıyla başlatılmıştır. Önceki örnekten farklı olarak, din başlığı altında sadece İslam dini anlatılmamış, tüm dinlerden bahsedilmiştir (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 173). Dinlerin, insanoğlunun varlığı kadar eski olduğu, geçmişten günümüze insanoğlunun açıklayamadığı olgulara veya doğum, ölüm gibi etkileyici olaylara anlam getirdiği, böylece insanların kültürlerini zenginleştirdiği ve toplumların olmazsa olmazı haline geldiği belirtilmiştir (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 173). Yazar, dinler tarihini genel hatlarıyla ifade ettikten sonra, İbrahimi dinlerin anlatımına geçmiştir. Yazarın İbrahimi dinleri anlatırken kullandığı söylemler araştırma açısından önemlidir.

Gelişmiş ve ileri dinlerin, yani ilâhi dinlerin koyduğu baş hukuk kuralları bütün toplumlar için geçerli evrensel ahlâkı da kapsarlar. Hemen bütün ileri dinler, insanlar arasında erdemli, ahlâklı, iyi ve huzurlu ilişkilerin kurulmasını isterler. Bu dinlere göre ölüm sonrasında rahat edebilmek, ancak hayatta iken günah işlememekle mümkündür. Bu günahların neler olduğu her dinin kendi ölçütlerine göre değişim gösterebilir... Hiçbir din adam öldürmeyi, hırsızlığı, zinayı buyurmaz. Bütün dinlerde ahlâklı ve erdemli yaşamak esastır (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 173).

Dinin tanımının ve açıklamaların sübjektif bir şekilde yapıldığını söylemek mümkündür. Yazarlar, metin içerisinde dinsiz toplum olamayacağını ifade etmiştir. Bu bir nevi inançsız kalabilmeye saygısızlıktır. Bu sebeple laikliğin genel prensiplerine aykırıdır. Yukarıda

kitaptan aynı şekilde alınmış açıklamalarda kullanılan “ileri din” ifadesi de konu ile çelişmektedir. Bu ifade, belirli dinleri yukarıda, belirli dinleri aşağıda gösterdiği için laikliğin genel yapısına aykırı olduğunu söylemek mümkündür. Bu çelişkinin yanı sıra genel gidişatta din konusu laikliğe bağlanmadığı tespit edilmiştir. Adı geçen alt başlıkta, Hristiyanlığın ve Müslümanlığın tarihleri paralel olarak anlatılmış, Avrupa’da laikliğin ortaya çıkışı sırasında yükselen Protestanlık, Sekülerlik kavramlarından bahsedilmemiştir (Palazoğlu & Bircan, 1995b, 173-175).

Sonraki kısımda “laikliğin genel esasları ve temel amaçları” isimli alt başlıkla, laiklikle ilgili bilgiler verilmiştir (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 175). Bu bölümde, genel esaslar ve temel amaçlar maddeler halinde anlatılmıştır. Palazoğlu & Bircan (1995b) çalışmalarında, laikliğin genel esaslarını şu söylemlerle anlatırlar: “Devletin, dünya işlerine ait kurumlarını akıl, bilim ve en ileri teknolojiye göre kurması, yönetmesi ve bu uygulamayı sürdürmesi – İnsanın vicdan ve ibadet özgürlüğünün sağlanması ve korunmasıdır” (s. 175). Laikliğin temel amaçları ise şu söylemlerle anlatılmıştır:

Gerçekte, temelde tutucu, gerici olmayan dini çalışmaların çıkarıcı, cahil, gerçek dini bilmeyen kimselerin elinden kurtarılması, Kültürü çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracak, yüksek ve inkılâpçı niteliklere kavuşturacak tertip ve çalışmaların sürdürülmesi, Bütün kurumlarda bilimsel esasların ve ileri teknolojinin yaygın ve etkili biçimde kullanılması ve böylece insanların kalkınmalarının sağlanması, ayrıca bütün kurumların sürekli modernleştirilmesidir (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 175).

Görüldüğü üzere laiklik, inkılapların önünün açılmasındaki önemi ve teknolojik ilerlemedeki yeri açısından değerlendirilmiştir. Bununla beraber, laikliğin getirdiği özgür düşüncenin öneminden bahsedilmemiştir. Laikliğin genel esaslarında ise hukukta ve idarede laik yönetim benimsenmesinden bahsedilmemiştir. Sonraki alt başlıklarda Atatürk’ün laiklik ve din hakkındaki görüşlerinden “Atatürkçü Düşünce de Laiklik Kavramı, Dini İstismar ve Taassup Konularında Atatürk’ün düşünceleri, Atatürk ve İslam Dini” alt başlıklarında bahsedilmiştir (Palazoğlu & Bircan, 1995b). Bu alt başlıklarda ana fikir, Atatürk’ün dine değil, dinin kullanılmasına karşı olduğu, İslam dinini eski parlak dönemlerine kavuşturmak için laikliği tercih ettiği, İslam dini akla uygun olduğu için laikliğin İslam’a uyum sağladığı belirtilmiştir (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 176-179). Bu alt başlıklarda yöntem, bir önceki örneklerde olduğu gibi yazarların bir sav sunması ve savına örnek olarak Atatürk’ün düşüncelerini örnek göstermesidir. Örneğin: “Atatürkçü düşünce sisteminde laiklik

kavramı" adlı alt başlıkta laikliğin özellikleri ile alakalı olarak şu söylemlerde bulunulmuştur:

Laiklik anlayışı ile dini yönden baskı kalkmış ve insan kişiliğine saygı duyulması yerleştirilmek istenmiştir. Dini ve mezhebi bir vicdan meselesi olarak gören Atatürk, dinin bir politika aracı olmadığını kesin bir dille anlatmıştır: “Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiçbir kimse, hiçbir kimseyi ne bir din ne de bir mezhep kabulüne zorlayabilir. Din ve mezhep hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 176).

Bu kısımda bahsedilen politika konusundan, bölümde sıklıkla bahsedilmekte ve dini istismar cemaat, tarikat faaliyetlerinden ziyade dinin politikada kullanılması ile anlatılmaktadır. Din istismarı ile ilgili alt başlıkta konu ile alakalı söylemler şöyledir:

Atatürk, kendi çıkarları için dini sömürenleri, araç olarak kullananları ortadan kaldırmak istemiştir: “Bizi yanlış yola sevk eden soysuzlar, bilirsiniz ki, çok kere din perdesine bürünmüşler, saf ve temiz halkımızı hep din kuralları sözleriyle aldatagelmışlerdir. Tarihimizi okuyunuz dinleyiniz... Görürsünüz ki milleti mahveden, esir eden, harabeden fenalıklar hep din örtüsü altındaki küfür ve kötülüklerden gelmiştir” (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 177).

Bölümün diğer iki alt başlıkta ise, Türkler neden laikliği tercih ettiği ifade edilmiş ve laik politikaların Türklere sağladığı faydalardan bahsedilmiştir. Bu alt başlıklardan, “Cumhuriyet öncesi ve sonrası din ve devlet işleri” kısmında Türklerin laikliği bir devlet sistemi olarak kabul etme süreçleri, İslam dinine geçme süreçlerinden başlatılarak anlatılmıştır:

Türkler, çok çabuk İslamlığı benimseyerek, bu dinin en büyük gücü ve savunucusu oldular. Bugün dahi Türklerin en büyük çoğunluğu Müslümandır. İslamlık, çok ileri ve üstün bir nitelik taşıyan mükemmel bir din olarak doğmuştur ve son din olmuştur... Gelişen ve evrensel bir nitelik kazanmaya başlayan Müslümanlık, zamanla Kur'an ve hadiste bulunan hükümlerle yetinemez oldu. Bu iki kaynağın dışına da çıkılmıyordu. Ancak İslamlık akla dayanan ileri bir dindir... Akıl ve mantık yolu ile, İslâm dinine bir ölçüde, hep ilerleyen hayatın ihtiyaçlarını karşılama imkânı verilebilmiştir. Ancak ne yazık ki, İslâm dünyasında akıl ve mantığa verilen değer X. yüzyıla kadar tam üç yüz yıl sürdü. İslamlık gelişen dünyanın yeni hayatın ihtiyaçlarını karşılama özelliğini yitirmiş, böylece İslamlıkta gelişmede durmuştu. İslamlık sonunda donmuş, kalıplaşmış bir din olup çıkmıştır. İslâm dünyasında aklın yerine tutucu ve durgun bir inanç egemen oldu (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 179-180)

Yazarlar, bu açıklamanın ardından, Türklerin İslamiyet'i bu dönemde kabul ettiklerinin ve uzun süre geliştirmeye çalışmalarına rağmen, zamanla Türk toplumunun da tutuculuklar ve hurafeler sebebiyle geri kaldığının, en basit yeniliklerin bile dinsizlik olarak görüldüğünün altını çizmişlerdir. Tutuculuk konusu daha sonra laikliğe bağlanarak, yeni Türk devletinde laikliğin tercih edilmesinin temel sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir (Palazoğlu &

Bircan, 1995b, s. 181). Bu tutuculuk ve dini baskı meselesi diğer alt başlığında ana konuları hale gelmiş, “dinde zorlama yoktur” ayetinin altı çizilerek İslam’ın dini baskılara karşı akıl ve mantığa uygun bir din olduğu belirtilmiştir. Laiklikle birlikte dini baskıların kalktığı, laikliğin, dini baskıyı kaldırması sebebiyle İslam’a uygun olduğu ve baskının kalkması ile özgür düşünce ortamının sağlandığı belirtilmiştir (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 181).

Bölüm genel olarak incelendiğinde, içeriğin oldukça uzun tutulması ve ders kitabı tarzında yazılmasına rağmen, içerikte ciddi eksiklikler olduğu söylenebilir. Palazoğlu & Bircan (1995b) metinlerinde, laikliğin Fransız İhtilâli ile ortaya çıkan fikir akımlarından biri olduğundan bahsetmiş, laikliği tetikleyen Protestanlık mezhebinden ve Rönesans döneminden bahsetmemişler, Osmanlı’daki laik politikalara örnek vermemişlerdir (s. 178-181). Bölüm 9 sayfa olmasına rağmen, sürekli dinin suistimal edilmesinin ne kadar kötü olduğundan, taassubun zararlarından bahsedildiği için içerik kısıtlı kalmıştır. Bu konuların altı çok çizilmesine rağmen bu konularla alakalı örnek vakalarda verilmemiştir. Hâlbuki özellikle Millî Mücadele dönemi ve sonrası yakın cumhuriyet döneminde Menemen Olayı ve Şeyh Eşref Vakası gibi iki önemli mesele vardır.

Bu vakalar kut istismarına örnek olmakla beraber, inançlı kişilerin manipüle edilerek ellerinin kana bulanmasını sağlayanların, toplumda bıraktıkları yıkımı göstermektedir (Ucuzsatar, 2007, s. 204). İçerikteki eksikliklerin yanı sıra bölüm görsel açıdan da sorunludur, önemli cümlelerin altı çizilmekle beraber, herhangi bir etkinliğe görsele veya soru cevap bölümüne başvurulmamıştır.

5.1.6.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Bu örnekte milliyetçilik ilkesi bölümü, 148-159 sayfaları arasında, 11 sayfa boyunca 5 alt başlıkla işlenmiştir. Bu alt başlıklar sırasıyla şöyledir: “Genel olarak milliyetçiliğin açıklaması – Atatürkçü düşünce sisteminde milliyetçilik kavramı – Atatürk milliyetçiliğinin tarifi ve nitelikleri – milli birlik ve beraberliğin anlam ve önemi – Atatürk milliyetçiliğinde milli birlik ve beraberliğimizi güçlendiren unsurlar – milliyetçiliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar.” Bölümün görsel değerlendirmesi Tablo 14’te yer almaktadır.

Tablo 14

Palazoğlu & Bircan 1995 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	-

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Milliyetçilik ilkesinin başlangıç bölümünde, doğrudan doğruya milliyetçiliğin tanımı yapılarak bölüme başlanmıştır:

Bir millete dayanarak ve o milletin değerlerini göz önüne alarak bir devlet kurup yaşatmayı, bu devleti, milletin özelliklerine uygun bir kişilik yapıp geliştirmeyi ve başka devletlerin arasında kendine özgür karakteri ile belirginleştirmeyi ve milli çıkarları korumayı amaçlayan ideolojiye “milliyetçilik” denilir (Palazoğlu & Bircan, 1995, s. 148)

Milliyetçiliğin tanımının ardından “millet” kavramının tanımlaması yapılmaktadır. Bu açıklama artık klasikleşmiş, önceki örneklerde tekrar edilmiştir. Palazoğlu & Bircan (1995b) çalışmalarında, millet kavramının ırka dayalı olamayacağını belirtip, ABD ve İsviçre’yi örnek göstermişler, daha sonra dile dayalı olamayacağını belirtip, aynı dili konuşan Arap ve Latin Amerika ülkelerini örnek göstermişlerdir. Bunun ardından millet kavramının dine dayalı olamayacağını da Katolik ve Protestanlık mezheplerinin yaygın olduğu Fransa ve İngiltere’yi örnek göstererek açıklamışlardır (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 148-149). Bu kısımdaki cümleler, Hamza Eroğlu’nun Türk inkılap tarihi kitabında yer alan milliyetçilik ilkesi içeriğinin mantığına ve milliyetçiliği aktarırken kullandığı argümanlara oldukça benzemektedir (Eroğlu, 2010, s. 325-350).

Bu cümlelerin ardından takip eden kısımda, Atatürk’ün milliyetçilik anlayışından bahsedilmiş Türkiye kurulurken ırka, dine, dile dayalı milliyetçilik esaslarına göre değil

ortak kader ve ortak ülkü esaslarına göre kurulduğu ifade edilmiştir (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 149). Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının temelinde maddi ögeler değil manevi ögelerin bulunduğu belirtilmiş, Atatürk'ün özellikle “birlik olma” meselesi üzerinde çok durduğu ancak birlik olabilen ve ortak değerlere sahip olan toplumları millet olarak nitelediği belirtilmiştir (Palazoğlu & Bircan 1995b, s. 151). Bölümün geneline bakıldığında, kullanılan metinlerin, materyallerin ve ifadelerin çoğunlukla Su & Mumcu 1992 örneğinde yer alan laiklik ilkesi bölümüne benzediği söylenebilir. Örneğin: Görsel materyal olarak, 1992 örneğine benzer bir şekilde hiçbir etkinlik ya da soru cevap kullanılmamış, yalnızca Atatürk'ün, bir fotoğrafı kullanılmıştır. Atatürk'ün halkı selamlarken çekilen fotoğrafın altında, Su & Mumcu 1992 örneğinde olduğu gibi “hayatını milletine adayan Mustafa Kemal Atatürk” notu yazılmıştır.

Şekil 6. Palazoğlu & Bircan 1995 örneğinden Atatürk görseli. Kaynak: Palazoğlu, A. B., ve Bircan, O. (1995). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 2 (Cilt 2). Ankara: Koza Yayıncılık. s. 155.

İçerik olarak ise takip edilen tema ve metinler açısından benzerlikler bulunmaktadır. Palazoğlu & Bircan (1995b) metinlerinde, milliyetçiliğin tarihçesinden ve özelliklerinden bahsetmişler, milliyetçiliğin şoven olamayacağını, Türk milleti arasında etnik ayrılıklara izin verilmemesi gerektiğini, milliyetçiliğin vatan için çalışarak yapılması gerektiğini belirtmişlerdir (s. 149-152). Bu savlara tutarlı olarak, milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlar kısmında: Milli eğitim, milli kültür ve milli tarih konularına değinilmiş, özellikle milli kültürün önemi, milli birliği ve beraberliği güçlendiren unsurlardan biri sayılarak defalarca vurgulanmıştır (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 153). Kalecikli örneğinde bahsedilen Misak-ı Milli konusu bu örnekte de ele alınmış, Misak-ı Milli sınırlarını korumanın ve bölücü faaliyetlere karşı birlik olmanın önemi şu cümlelerle anlatılmıştır.

Bugün Misak-ı Milli, ruhu ve anlamı ile her türlü bölücülüğe ve bölgeciliğe karşı olmak ve milli birlik içinde yurttaki bütün sorunları belirlemek ve çözmek demektir. Bu vatan bizim ortak hatıralarımızı,

öğünçlerimizi, gururlarımızı, acılarımızı ve isteklerimizi bağrında taşır, geçmişimizin kültür varlığını ve zenginliğini içinde saklar. İşte Misak-ı Milli'nin sınırlarını çizdiği bu Türkiye vatani, Türk milliyetçiliğinden güç alınarak milli birlik içinde sonsuza kadar korunacaktır (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 157)

Bölümün içeriğinin, önceki kitaplardan ayrıldığı farklı noktalarda bulunmaktadır. Kitapta, milli birlik ve beraberliğin anlam ve önemi açıklanırken diğer ders kitaplarından farklı olarak, sosyal güç, siyasi güç, askeri güç, kültürel güç unsurlarının sağlanmasından bahsetmişlerdir. Bu unsurlarla ilgili söylemler şu şekildedir:

Milli birlik ve beraberlik, sosyal adalet içinde toplumsal dayanışmayı gerçekleştirerek “sosyal güç”ün gelişmesini sağlar. Toplumun çeşitli kesimlerini oluşturan bireyler, arasındaki dengeli, tutarlı ve uyumlu iş bölümü, iş birliği, milli birlik ve beraberlik ruhu ile oluşur ve gelişir... Milli birlik, “siyasi güç”ün gelişmesinde ve pekişmesinde de etkindir. Devlet gücünü milli birlik ve beraberlikle sağlar... Milli birlik, bağımsız devletlerin oluşması, gelişmesi ve güçlenmesinde zorunlu ve vazgeçilmez bir ögedir... Milli birlik, “askeri güç”ün geliştirilmesinde hayati öneme sahiptir. Birlik içinde bir millet, gerektiğinde el birliği ile hareket edebilme erdemine ulaşan siyasi kuruluşların olduğunu bilen Türk askeri, cephede vatani savunmak için kendinde büyük bir güç görür ve yenilmez... Milli birlik ve beraberlik “kültürel güç”ün gelişmesi ortamını da hazırlar... Birlik ve beraberlik ve dayanışma ortamı içinde kültürün bütün öğeleri uyum içinde sağlıklı bir gelişme gösterir (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 156-157)

Bahsedilen unsurlar, “milli güç unsurları” olarak adlandırılmaktadır (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 156). Milli güç unsurları ifadesi, eski bir ifade olmakla beraber, bu ders kitabından örnekle alınmış olma ihtimali vardır. Ders kitabı, milli güç unsurlarını ilk defa kullanması yönünden, kendi içinde bir orijinallığe sahiptir. Ders kitabını, diğer kitaplardan farklı kılan farklı özellikler de tespit edilmiştir.

Palazoğlu & Bircan (1995b) metinlerinde, Atatürk’ün sözlerine oldukça az yer vermişler, Atatürk’ten alıntı yapacakları zaman ise sadece Türk milleti ve milliyetçiliği tanımlamalarından ve bazı etkileyici sözlerinden faydalanmışlardır. Atatürk milliyetçiliğinin anayasadaki yerinden bahsetmemişler, doğrudan doğruya Türk milliyetçiliği vurgusu yapmışlardır (s. 158).

5.1.4. Su & Mumcu – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2002

Bu ders kitabı temel olarak 1992 yılında hazırlanan nüsha ile aynı içeriğe sahip olmakla birlikte fiziksel değişikliklere ve öğretim materyali değişikliklerine sahiptir. Bu kitap, Mükerrrem Kamil Su ve Ahmet Mumcu adına çıkarılsa da ders kitabının önceki

sürümlerinden farklı olarak editör ekibi²⁹ tarafından düzenlendiği kitabın giriş bölümünde belirtilmektedir. Ders kitabının büyük bir kısmının da editör ekibi tarafından düzenlenerek yeniden kaleme alındığı düşünülmektedir. Kitabın fiziksel tasarımı, 1992 nüshasından çok farklı bir biçime sahiptir. Kitabın kapağı yeniden kare olarak değiştirilip, renklendirilmiştir. Kitabın kapağında, mavi bir zemin üzerine: TBMM, Atatürk'ün harf inkılabı sırasında kara tahtaya yazı yazdığını gösteren fotoğrafı ve Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de Nif kentine³⁰ girişini gösteren bir yağlı boya tablosu, kolaj biçiminde eklenmiştir. En üstte ders kitabının adı kalın puntoda sarı harflerle yazılmıştır. Ders kitabının görüntüsü oldukça güzel olmakla beraber, kâğıt kalitesi ve kapağı kolay yıpranabilir gibi görünmektedir. Ders kitabının ünite isimleri ve ünite girişleri önceki örneklerle aynıdır.

5.1.4.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Bu örnekte biçim ve tasarım olarak, 1992 örneğine kıyasla herhangi bir değişiklik yapılmadığından, bölümün görsel analizi ayrıca verilmemiştir. Bölümün içeriğinde ise anlatım tarzının değişiklikler gözlemlenmiş, alt başlıkların eklendiği tespit edilmiş, kelimeler ve söylemlerde değişikliklere rastlanmıştır. Bu sebeple bu nüsha ayrıca bir örnek olarak ele alınmıştır.

“Genel olarak laiklik ve din” bölümünde Su & Mumcu (1992) örneğinde, İbrahimi dinlerin akla yatkınlığı için, “İleri dinlerin koyduğu baş hukuk kuralları, aynı zamanda evrensel ahlakı da yansıtır” (s. 295). İfadesi kullanılırken, buna karşın 2002 örneğinde, bu ifadeler ve ilgili paragraf tamamen kaldırılmıştır (Su & Mumcu, 2002, s. 282). Sonraki bölüm olan “Türk inkılabında laiklik” bölümünde de kelime ve söylem değişiklikleri oldukça fazladır. Su & Mumcu (1992) örneğinde, laikliğin Türkiye'deki tarihçesi anlatılırken, şu ifadeleri kullanmaktaydı: “Çok ileri ve üstün bir din olan İslamlık kısa sürede inanç sistemini birçok millete benimsetmişti” (s. 296). Buna karşın 2002 örneğinde, bu ifade değiştirilerek “İslamiyet, kısa sürede inanç sistemini birçok millete benimsetmişti” (s. 283). Şeklinde ifadeler kullanılmıştır yani İslam'ın tarihi anlatılırken kullanılan üstünlük ifadeleri çıkarılmış, yalnızca sistemine övgü verilmiştir. Bu konu ile alakalı bir başka değişiklik,

²⁹ Kitabın kapağında “Yeni baskıya hazırlayanlar” notu ile isimleri verilen editörler şunlardır: Güler Şenünver, Nilay Işıksan, Hamiyet Bican (Su & Mumcu, 2002).

³⁰ Bu kentin adı daha sonra Kemal Paşa olarak değişmiştir.

Atatürk'ün örnek gösterilen sözlerinde de yapılmıştır. “Atatürkçü düşünce sisteminde laiklik kavramı” bölümünde Atatürk'ün laiklikle ilgili sözleri değiştirilmiş, Atatürk'ün İslam dinini övdüğü ve Müslüman olduğunu vurguladığı sözleri çıkartılarak, yerlerine şu sözleri örnek olarak yazılmıştır:

Laiklik prensibinde ısrar ediyoruz. Çünkü milli iradenin, insanlığa mâl olmuş değerlerin belki de en kutsalı olan din özgürlüğü ancak, laiklik prensibine bağlanmakla korunabilir... Din bir vicdan meselesidir. Herkes, vicdanın emrine uymakta serbesttir. Biz, dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kaste ve fiile dayanan taassupkâr hareketlerden sakınıyoruz. Gericilere asla fırsat vermeyeceğiz” (Su & Mumcu, 2002, s. 284-285).

Aynı bölümde laiklik ilkesinin anayasada yer alan maddelerinden de bahsedilmiş, anayasanın kimseye ibadet zorlaması yapılamayacağına dair 24. Maddesi ve siyasi partilerin laikliğe aykırı seçim programları belirleyemeyeceklerine dair 68. Maddesi, anayasada laikliğin yerine ilişkin örnek gösterilmiştir (Su & Mumcu, 2002, s. 285). Bölümde laikliğin önemi ise şu cümlelerle anlatılmıştır:

Çağdaşlaşmayı hızlandıran ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinden olan laiklik ilkesi, devletin akla ve bilim kurallarına göre kurumlaşmasını amaçlar. Karşılıklı saygı, hoşgörü ve anlayışa katkıda bulunur, ulusal birliğin de temelini oluşturur... Laiklik ilkesi kabul edilmeseydi, toplumumuz Orta Çağ özelliklerinden kurtulamazdı. Laiklik sayesinde Türkiye’de akılcı ve bilimsel yöntemler gelişmiştir (Su & Mumcu, 2002, s. 285-286).

Bölümde değişiklikler olmakla beraber önceki 1992 örneğine benzer cümleler de tespit edilmiştir. 2002 örneğinin girişinde laiklik ve milliyetçilik birbirleri ile tıpkı 1992 yılında kullanılan cümle de olduğu gibi bağdaştırılmıştır; “Türk ve yabancı bütün bilim adamları, Atatürk inkılâbının en önemli ögesi olarak laikliği kabul ederler” (Su & Mumcu, 2002, s. 282). 2002 örneğinde Atatürk'ten yapılan alıntılar, din odaklı olmalarının yanı sıra milli iradeye vurgu yapan metinler de görülmektedir: “Laiklik prensibinde ısrar ediyoruz. Çünkü milli iradenin, insanlığa mâl olmuş değerlerin belki de en kutsalı olan din özgürlüğü ancak, lâiklik prensibine bağlanmakla korunabilir” (Su & Mumcu, 2002, s. 284).

Bölümle alakalı geriye kalan değişiklikler, içerikten ziyade üslup ve imla ile ilgilidir. Önceki bölümden kalan imla hataları ve bazı anlatım bozukluklarının düzeldiği göze çarpmaktadır. Bölümde laikliğin anlatımı, “Akla ve bilime uygun prensipleri esasa alma” özelliğini odağa almak yerine, “din ve vicdan özgürlüğü sağlama” özelliği ön plana alınarak yazılmış ve bu özelliğin faydalarından bahsedilmiştir.

5.1.4.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Bu örnekte milliyetçilik ilkesi bölümü, 269-275 sayfaları arasında 6 sayfadır. Metinde içerik ya da tema değişikliği yapılmamış, yalnızca bazı paragraflar silinmiş, imla hataları düzeltilmiş, kullanılan görsel yenilenmiş, üslup ve içerik değişiklikleri yapılmıştır. Örneğin: “Atatürk milliyetçiliğinde milli birliği ve beraberliği güçlendiren unsurlar” alt başlığı Su & Mumcu (1992) örneğinde, şu sözler yer almaktaydı.

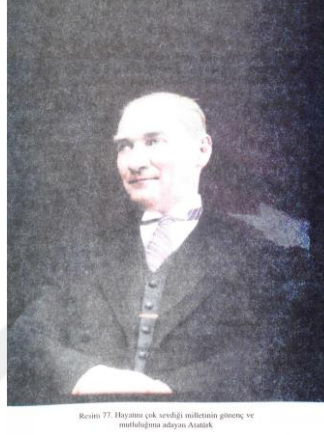
Milliyetçilik ilkesinin uygulanmasından doğan sonuç olduğu ve önemi belirtilen milli birliğimizi güçlendiren unsurlar vardır. Bunlar aynı zamanda milliyetçiliğimizi doğuran etkenler arasında da sayılabilirler. Yani hem sebep hem de sonuçturlar. O konudan kısaca gözden geçirilirse önemlileri bir kez daha anlaşılabacaktır (s. 287).

Buna karşın, 2002 örneğinde hazırlanan ders kitabında, “Milli birliğimizi güçlendiren unsurlar aynı zamanda milliyetçiliğimizi doğuran etkenler arasında da sayılabilirler. Yani hem neden hem sonuçturlar” (Su & Mumcu, 2002, s. 274). Şeklinde bir cümle bulunmaktadır. Böylelikle metin daha anlaşılır bir hale dönüştürülmüştür. Benzer değişiklikler ilgili örnekler farklı kısımlarında da görülmektedir. Su ve ve Mumcu (1992) çalışmalarında, milliyetçiliğin Türkiye’deki tarihçesi ve niteliklerinin yer aldığı kısmı şu cümleler ile tamamlamıştı:

Bütün millete Türklüğünü anlatmak, göstermek, bu çok önemli konu üzerinde durmak gerekiyordu. Artık çok uluslu Osmanlı Devleti tarihe karışmıştı. Anadolu’da ve Doğu Trakya’da yalnız Türkler yaşıyordu. Atatürk, Lozan Konferansı’nda Türkiye’de yaşayan Rumları Yunanistan’a yollamayı başarmıştı. Engin ve büyük bir tarihe sahip olan Türkler artık Türkiye’de en yüksek oranda çoğunluğa sahip idiler. Milli devlet kurabilirlerdi... Atatürk yaşadığı sürece hep Türk milliyetçiliğini geliştirmeye çalışmıştır. “Ne mutlu Türküm diyene” sözü, milletimiz yaşadıkça anlamını yükselecek çok üstün bir görüşün simgesidir (Su & Mumcu, 2002, s. 286).

Buna karşın 2002 örneğinde, ilk satır değiştirilmeden bu kısım kısaltılmış ve yazım hataları düzeltilerek şu şekilde yazılmıştır: “Bütün millete Türklüğünü anlatmak, göstermek, bu çok önemli konu üzerinde durmak gerekiyordu. Atatürk, yaşadığı sürece hep milliyetçiliği geliştirmeye çalışmıştır. “Ne mutlu Türk’üm diyene” sözü, milletimiz yaşadıkça anlamı yücelecek çok üstün bir görüşün simgesidir” (Su & Mumcu, 2002). Böylece anlatımda sadeleştirme yapılmış ve önceki nüshada belirtilen etnik farkların altı çok çizilmeyerek, “Ne mutlu Türküm diyene” sözünün vatandaşlık bilinci ve millet sevgisi ile olan bağlantısı vurgulanmıştır.

Metinde, içerik değişikliklerin yanı sıra kullanılan görsel de değiştirilmiştir. Millet kavramının açıklandığı bölümdeki Atatürk fotoğrafı değiştirilerek yerine renkli bir Atatürk fotoğrafı yerleştirilmiş, Görselin altındaki notta herhangi bir değişiklik yapılmadan kaldırılarak, yerine renkli ve daha göze hoş görünen bir Atatürk çizimi yerleştirilmiştir. Bu değişikliğe rağmen, bu fotoğrafın da metin ile ilişkili olduğunu söylemek mümkün değildir (Şekil 7).

Şekil 7. Su & Mumcu 2002 Örneğinde Atatürk görseli. Kaynak: Su, M. K., ve Mumcu, A. (2002). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük. (G. Şenünver, ve H. Bircan, N. Işıksalan, Ed.), İstanbul: Milli Eğitim.

5.1.7. Akdin, Çakmak ve Genç – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2005

Lise 3. Sınıflara özel olarak hazırlanan bu ders kitabının yazarları, İdris Akdin, Muhittin Çakmak ve Mustafa Genç'tir. Kitap, 2005 yılında ders kitabı olarak kabul edilmiş ve aynı yıl bastırılmıştır. Kitabın kabul edildiği duyurusu, MEB tebliğler dergisi yayımlar dairesi başkanlığınca yayınlanan genelgede kitabın yazarlarının adı ile bulunmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB], 2005, s. 317).

Kitabın kapağında, MEB devlet kitapları logosu bulunmaktadır. Kitabın kapağı, mavi bir zemin üzerine kesyap şeklinde yayılmış Atatürk'ün çeşitli yaşlarda çektiği fotoğraflarından oluşmaktadır. Ders kitabının ismi beyaz renklerle kalın punto ile yazılmıştır. Kapaktaki renk yelpazesi ve fotoğraflar, öğrenci için oldukça dost canlısı ve ferah bir görüntüye sahiptir. Kitap, 1981'den beri kullanılan ders kitabının yerini alması bakımından önemlidir. Kitap, giriş bölümü hariç 263 sayfa oluşmaktadır. Kitabın giriş

bölümünde istiklal marşı, Atatürk'ün gençliğe hitabesi ve Atatürk fotoğrafı bulunmaktadır. Bu bölümde herhangi bir tanıtım şeması bulunmamakla beraber, kitabın içeriğine bakıldığında okuma metni ve soru-cevap bölümlerinin bulunduğu görülmüştür. Bu açıdan kitabın öğretim materyalleri açısından önceki nüshayı geliştirdiği fakat yeterli özelliklere sahip olmadığını söylemek mümkündür.

Kitabın üniteleri şu şekildedir: Giriş: XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu – Birinci ünite: Birinci dünya savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu – İkinci ünite: Mustafa Kemal'in hayatı – Üçüncü ünite: Kurtuluş Savaşı – Dördüncü ünite: Cumhuriyet dönemi – Beşinci ünite: Türk ordusu ve milli savunma – Altıncı ünite: Türkiye Cumhuriyetinin dış siyaseti – Yedinci ünite: Atatürkçülük: Türk inkılabının dayandığı ilkeler ve inkılabın niteliği – Sekizinci ünite: Atatürk'ün ölümü ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi (Akden, Çakmak, & Genç, 2005). İçindekiler bölümünde ünitelerin her biri için farklı renkler kullanılmamış sadece mavi – pembe renklere boyanmış, içerikte ise her bir üniteye farklı bir renk atanarak dış yüzeyde ünite ayrımları belli edilmiştir.

Ünite girişlerinde, Mustafa Kemal Atatürk bir sözü, ünite alakalı birkaç soru ve ünite içeriği bulunmaktadır. Ünite sonunda ise değerlendirme soruları ve ünite sonu testleri bulunmaktadır. Bu araştırma ile alakalı olan Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Atatürk İlkeleri Bölümü'nün başında öğrenciye şu sorular yöneltilmiştir: “Milliyetçilik ne demektir? Milliyetçilik ilkesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmesinde ve sürekliliğinde etkileri var mıdır?” (Akden, Çakmak, & Genç, 2005, s. 208). Ünite sonunda yöneltilen sorular arasından ise laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi ile ilgili sorulan sorular şunlardır:

Atatürk'ün din hakkındaki görüşlerini belirtiniz- Laiklik ne demektir? Bu konuda ne gibi gelişmeler yaşanmıştır? – Millet nedir? ve milleti oluşturan unsurlar nelerdir? – Atatürkçü düşüncede milli birlik ve beraberliğin önemini belirtiniz. – Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını belirterek bu anlayışın Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki rolünü açıklayınız (Akden, Çakmak, 2005, s. 237).

Atatürk ilkeleri, adı geçen ünite 222 ve 232 sayfaları arasındadır. Cumhuriyetçilik ilkesi 3 sayfa, milliyetçilik ilkesi 4 sayfa geriye kalan ilkeler ise ikişer sayfadır.

5.1.7.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Laiklik ilkesi bölümü, 130-131 sayfaları arasında 2 sayfa ile sınırlı bir alanda yer almıştır. Bölümde alt başlıklara ve görsellere yer verilmemiştir. Bölümün görsel değerlendirmesi Tablo 15’te yer almaktadır.

Tablo 15

Akđin vd. 2005 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	×
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	-
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	-
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	-

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bölümün girişı, bir önceki örnekten farklı olarak laikliğin etimolojik tanımını açıklamakla başlanmıştır. Laiklik kelimesinin Latince kökenli “laicus” kelimesinden Fransızcaya geçtiği, Fransızcadan ise Türkçeye aktarıldığı belirtilmektedir (Akđin, Çakmak, & Genç, 2005, s. 230). Bölümde laiklik, bireylerin din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devletin bütün dinlere karşı eşit mesafede durması ilkeleriyle anlatılmıştır. Yazarların laikliği anlatırken kullandığı söylemler şunlardır: “Laiklik, din ve dünya işlerini, kendi özel kanun ve kurallarına terk etmek anlamına geldiği gibi, diğer bütün dinlere bağlı kişilerin inançlarına saygı gösterilmesi anlamını da taşır. Bu düşünce “hoşgörü” ile ifade edilir” (Akđin, Çakmak, & Genç, 2005, s. 230). Metinde laikliğin Avrupa’daki ya da Osmanlı’daki tarihçesine yer verilmemiştir. Bunun yerine laikliğin niteliklerine değinilerek, anayasada laikliğin bulunduğu maddelere yer verilmiştir. Yazarlar, anayasa maddelerini aşağıdaki söylemlere açıklamışlardır.

1937 yılında anayasaya girmiş olan laiklik ilkesi, “Herkesin vicdan ve dini düşünce özgürlüğüne sahip olduğunu” vurgulamaktadır. Halen anayasamızın 2. maddesi “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin demokratik laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu”, 10. Maddesi, “Herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ve kanaat hürriyetine sahip olduğunu,” 24. Maddesi, “Herkesin vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahip olduğunu, devletin bölünmezlik ilkesine aykırı olmamak şartı ile ibadet, dinî ayin ve törelerin serbest olduğunu, kimsenin ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya zorlanmayacağını, dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanmayacağını ve suçlanmayacağını” hükme bağlamaktadır (Akden, Çakmak, & Genç, 2005, s. 230).

Yazarların söylemlerinde görüldüğü üzere laikliğin tanınımının yapıldığı bölümünde, ağırlıklı olarak din ve vicdan hürriyetinden ve laikliğin hukuki zemininden bahsedilmiş, laikliğin demokrasi ile bağlantısından, laikliğin devlet kuramı içerisindeki yeri ve öneminden bahsedilmemiştir. Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinde açıklanan 1981 ve 1987 talim terbiye kurulu kararlarına uygun olacak bir şekilde, Atatürk’ün din hakkındaki sözlerine yer verilmiş ve Atatürk’ün bir Müslüman olduğunun altı çizilmiştir. Bu sözler şunlardır:

Bizim dinimiz en makul ve en doğal bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin doğal olması için akla, fenne, ilime ve mantığa uygun olması lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur. Müslümanların toplumsal hayatında, hiç kimsenin özel bir sınıf hâlinde mevcudiyetini muhafaza hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler, dinî emirlere uygun harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz dinimizin hükümlerini eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, din duygusunu, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir (Akden, Çakmak, & Genç, 2005, s. 231).

Kitapta, laikliğin getirilmesinin amacının din karşıtlığı olmadığı belirtilmekte, tarikatlar ve cemaatler gibi dini suistimal eden yapılara bir karşılık olarak laikliğin getirildiği, Atatürk’ten alıntılar vererek belirtilmektedir (Akden, Çakmak, & Genç, 2005, s. 231). Laikliğin demokratik özelliklerinden ve laiklikle alakalı inkılaplardan en son bölümde bahsedilmiştir. Akden, Çakmak, ve Genç (2005) metinlerinde, laikliğin devlet kuramı ile ilgisini, “Laik devlette yönetim işleri, din kurallarına göre değil, demokratik yöntemlere göre yürütülür. Atatürk pek çok konuşmasında, devlet yönetiminde sadece aklın, bilimin ve çağın gerçeklerine rehberlik edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.” Sözleriyle ifade etmişlerdir (s. 231). Laiklikle alakalı yapılan inkılaplardan da bahsedilmiş, Atatürk’ün diyanet işleri başkanlığını dinin suistimalini engellemek için kurduğu, laiklik ilkesi sayesinde dini inanç fark etmeksizin tüm vatandaşların hukuk önünde eşit olduğu böylece hukuk birliğinin sağlandığı ifade edilmiştir (Akden, Çakmak, & Genç, 2005, s. 231). Bölümün sonunda,

laiklik sayesinde tüm vatandaşların devlet önünde eşit hale geldiğinden, laikliğin milli birlik ve beraberliği sağlamada mühim olduğunu, toplumda din kavgalarını bitirip huzuru ve sükûneti sağladığını, devleti çağdaş özgür demokratik bir düzleme oturttuğunu belirtmiştir (Akden, Çakmak, & Genç, 2005, s. 231). Böylece laikliğin faydalarına da değinilmiştir.

Bölüm genel olarak değerlendirildiğinde, önceki örneklerden farklı olarak bir makale metninden ziyade bir blog yazısı halinde olduğu, biraz daha konuşma tarzında yazıldığı söylenebilir. Bölüm içerisinde iddialı cümleler veya okuyucuyu heyecanlandıracak ifadeler kullanılmamıştır. İçerik açısından bölümde, laikliğin siyasi ve idari yönlerinden daha fazla bahsedildiği, laikliğin din ve vicdan hürriyetini sağlama ve suistimalleri yok etme amacıyla getirildiğine sıkça vurgu yapıldığı ancak din ve vicdan hürriyeti ile ilgili esasların yalnızca tanım bölümünde metnin merkezine alındığı söylenebilir. Kısaca, laikliğin daha çok siyasi ve idari boyutlarından bahsedilmiş, sosyal boyutları ise yalnızca bölümün başında din ve vicdan hürriyetinden bahsedilirken vurgulanmıştır. Bölüm bir önceki örneklere göre daha pozitif bir yapıya sahip olmasına rağmen öğretim araç gereçleri ile ilgili olarak önceki bölümlerde de gözlemlenebilen sıkıntılar aynı şekilde devam etmiştir. İçerikte gözlemlenen yenilikçi üslup, öğretim araç gereçlerine yansıtılmamıştır.

5.1.7.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Bu kitapta milliyetçilik ilkesi, 222 ve 226 sayfaları arasında 4 sayfa boyunca işlenmiştir. Milliyetçilik ilkesinin ve milliyetçiliğin tanımları yapıldıktan sonra konu iki alt başlığa bölünerek anlatılmıştır. Bu alt başlıklar şunlardır: “milliyetçiliğin Türk inkılabındaki yeri ve Önemi.” “Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı.”

Tablo 16

Akden vd. 2005 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu
	× / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Tabloda 16’da görüldüğü üzere öğrenciye sorular yöneltilmemiş, etkinliklerden faydalanılmamıştır. Milliyetçilik ilkesine yönelik maddeler modern öğretim yöntemlerine uygun değildir ve son derece sıkıcıdır. Renklendirme bakımından sadece başlıklar farklı renklerde soluk bir mavi ile kullanılmıştır. (Akden, Çakmak, & Genç, 2005, s. 222-226). Özetle bölümün görünümünün ve şeklinin öğrencilerin ilgisini çekecek bir şekilde hazırlanmadığı söylenebilir.

Bu ders yılındaki kitap örneğinde, yıllardan beri milliyetçilik ilkesi bölümünde kullanılan görsel değiştirilmiştir fakat kullanılan görsel, Atatürk’ün halktan bir vatandaş ile görüştüğü ve derdini dinlediği sıradan bir görseldir. Milliyetçilik konusundan çok halkçılık konusu ile alakalıdır. Ders kitabında, “Atatürk Denizli’de halkın derdini dinlerken” notuyla yer alan 1931 tarihinde çekildiği belirtilen fotoğraf şöyledir:

Şekil 8. Akden vd. 2005 örneğinden bir görsel. Kaynak: Akden, İ., Çakmak, M., ve Genç, M. (2005). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Görsel analiz ile alakalı notlar bu şekildeyken, metinsel analize bakıldığında, bölümün girişinde millet kavramının terminolojik tanımlaması ve bu tanımlamadan hareketle milliyetçiliğin tanımının yapıldığı gözlemlenmektedir. Tanımlama şu şekildedir:

Millet, insanlık tarihi içindeki zengin mirasa, birlikte yaşamak hususunda samimi olmaya, sahip olunan mirasın korunması inancına dayanan gelişmiş bir toplumu ifade eder. Milleti oluşturan unsurlardan biri olan milliyetçilik ise millet gerçeğinden hareket eden bir fikir akımıdır. Milliyetçilik, Türk inkılabının temel prensibi olduğu kadar, Türk milletinin kaderini tayin eden, milleti huzur ve refaha yöneltti en güçlü bağlardan biridir (Akden, Çakmak, ve Genç, 2005, s. 222).

Bu tanımlama, Medeni Bilgiler kitabının müsvedde kâğıt bölümünde, Atatürk’ün, millet kavramını tanımlamak amacıyla kurduğu cümleye benzetilmektedir. “Zengin bir geçmiş

mirasa sahip bulunan, birlikte yaşamak konusunda ortak arzu ve kabulde samimi, içten olan ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam konusunda iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden meydana gelen topluluğa millet adı verilir...” (İnan, 2020, s. 47).

Ders kitabında verilen tanımın özelliği, birlik konusunu ön plana çıkartarak Atatürk’ün sözünü yorumlamasıdır. İlerleyen sayfalarda, millet ifadesinin tanımı ve milliyetçiliğin tarihçesi de direkt olarak Türkiye’deki milliyetçilik algısı ve millet tanımlaması üzerinden yapılmış, önceki örneklerin aksine yabancı ülkelerde yer verilen millet tanımlamalarına yer verilmemiştir. Kullanılan söylemler şu şekildedir:

Atatürkçü düşünce sistemi içinde yer alan milliyetçilik ilkesinin dayanağı da millettir. Millet, aralarında dil, kültür ve duygu birliği olan insan topluluğudur. Millet, toplum hayatında erişilen son aşamadır. Millet; tarihi, sosyal, siyasi ve hukuki bir gerçektir. Özellikleri itibarı ile ırk ve kavimden ayırdır (Akden, Çakmak ve Genç, 2005, s. 223).

Yazarlar önceki örneklerde olduğu gibi Türk milletinin ırk esasına dayanmadığını belirtmişlerdir. Yazarların millet tanımlamasını açıklarken başvurduğu söylemler şunlardır:

Atatürk, Türk milletini ırk esasına dayandırmamıştır. Atatürk’ün millet anlayışı akılcı ve insancıdır. Bir insan, kökeni ne olursa olsun, kendini hangi millete ait kabul ediyorsa o milletin kimliğini taşıyor demektir. Bu nedenden dolayı Atatürk “Ne mutlu Türk olana” değil “Ne mutlu Türküm diyene” demiştir. Bu durum anayasamızda “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” şeklinde ifade edilmiştir.

Millet kavramı, anayasanın 66. Maddesine uygun olacak şekilde, Milliyetçiliğin, Atatürk ilkelerinin ve devletin temel taşlarından biri olduğu ifade edilerek, prensibin içerdiği milli birlik ve beraberlik öğeleri sebebiyle bu ilkeler arasında ayrıca önemli olduğu ifade edilmiştir (Akden, Çakmak ve Genç, 2005, s. 223). Milliyetçilik, milli birlik ve beraberliği koruma, geleneklere ve devlete bağlı olma prensiplerine dikkat çekilerek anlatılmıştır. Kitapta milliyetçiliğin kısa tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Milliyetçilik, yani milliyet duygusu bir millete mensup fertlerin milli tarihlerine, milletlerin mazideki parlak başarılarına, felaket ve ızdıraplarına karşı derin bir bağlılık ve saygı hissidir... Milliyetçilik, kişiyi topluma bağlayan bağıdır. Milliyet, bir millete mensup olma, bir millete bağlı olma halidir. Bu da milliyet duygusunun esasını teşkil etmektedir” (Akden, Çakmak, ve Genç, 2005, s. 224).

Kitap yazarları, tanımların ardından milliyetçilik anlayışını, ortak bir hedef ve gayeyle millet için çalışmaya bağlamışlardır (Akden, Çakmak, ve Genç, 2005, s. 224). Millet için çalışma prensibinin ancak milli birlik ile olabileceği düşünülürse, bölümdeki milli birlik ve beraberlik odaklı anlatım tarzının milliyetçilik ilkesinin temel prensibine uyduğu

söylenebilir. Bu düşünce aynı zamanda diğer örneklerde Atatürk'ün hayatını millete adadığı ve milleti için çalıştığı düşüncesine uygundur.

Kitapta, milliyetçilik ile tanımlamalar yapılırken genel olarak ortak kültür, ortak dil ve ortak tarih kavramları üzerinden anlatım yapılmış, ırk konusuna çok fazla girilmemiştir. Bu detayın yanı sıra, Türk milliyetçiliği ve Atatürk'ün Türklük ile ilgili söylemlerine de yer verildiği gözlemlenmiştir:

Büyük önder Atatürk, Türk milletine olan sevgisini, inancını ve güvenini de her fırsatta dile getirmiştir. O'na göre “Benim hayatta yegâne fahrim, servetim Türklükten başka bir şey değildir. Bu memleket tarihte Türk'tür, halen de ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır.” Bu duygular ve düşüncelerle beslenen Türk milliyetçiliği, Türk kurtuluş savaşını ve Türk İnkılabı'nı başarıya ulaştırmış ve Milli Mücadelenin temsili olmuştur (Akden, Çakmak ve Genç, 2006, s. 226).

Bölümün devamında, Atatürk'ün aynı temadaki sözlerinin sıklıkla tekrar edildiği gözlemlenmiştir. Bu sözlerin geneli, Türk milletinin azimli ve kararlı olduğu, zeki olduğu, Atatürk'ün Türk milletinin faziletini ve güvenilirliğini övdüğü sözlerden seçilmiştir. Bu sözlerden örnekler şunlardır:

Ben, 1919 senesi Mayıs'ı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddi manevi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu milli kuvvetle, bu Türk milletine güvenerek işe başladım... Türk'ün haysiyeti, izzeti nefis kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evladır... Türk milletinin karakteri yüksektir, Türk milleti zekidir, Türk milleti çalışkandır... Türk milletinin büyük bir millet olduğunu bütün medeni âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır (Akden, Çakmak ve Genç, s. 224).

Bu anlatım tarzı, çok klasik ve ırkçı görülse bile aslında Türk toplumunun içerisinde barındırdığı “biz bilmeyiz, başaramayız, yapamayız” anlayışını kırmaya yönelik olduğu söylenebilir. Bu anlayış günümüze kadar gelen ve toplum içinde artık kanıksanmış kolektif kötümserliğe dönüşmüştür. Bu sebeple bu kötümserliği kırmak gerektiğini Atatürk birçok yerde belirtmiştir. Örneğin, Nutuk'ta 1920 yılının anlatıldığı bölümde bahsedilen kötümserliği meclis içerisinde yayan, manda ve himaye isteyen vekilleri, Atatürk şu sözlerle anlatmıştır:

“Derler ki: Biz adam değiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olmamıza imkân yoktur. Biz kayıtsız ve şartsız olarak varlığımızı bir yabancıya teslim edelim... Türkiye'yi, böyle yanlış yollarda çökme ve yok olma uçurumuna sürükleyenlerin elinden kurtarmak lazımdır. Bunun için Bulunmuş bir gerçek

vardır ona uyacağız, O gerçek şudur: Türkiye'nin düşünen kafalarını yepyeni bir imanla donatmak... Bütün millete taptaze bir manevi güç vermek..." (Atatürk, 2007, s. 452).

Özetle sürekli tekrar edilen bu sözlerin altının boş olmadığı, kitapta geçirilmesinin uygun olduğu söylenebilir. Kitapta, Milliyetçiliğin Türk inkılabındaki yeri anlatılırken, yeterli örnekler verilmemiştir sadece 1924 ve 1961 anayasalarında milliyetçilik ile ilgili maddeler örnek verilmiştir. Böyle bir başlık açılmışken en azından Türk dil kurumunun ve Türk tarih kurumunun açılmasından bahsedilebilir ve milliyetçilik ilkesi ile bağlantı kurulabilirdi.

Bölümün sonunda, milli birlik ve beraberliğin önemi tekrar edilmiş, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını ırkçı bir zemin üzerinde kurmadığı, milli birlik ve beraberlik üzerine kurulduğu belirtirmiştir. Atatürk'ün milli eğitime, milli kültüre, dil, tarih ve ülkü birliğine verdiği önemden bahsedilmiş, bu değerlerin milli birlik ve beraberliği beslediği ifade edilmiştir. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, bölümün son cümlelerinde öğrenciye şu şekilde aktarılmıştır; (Aydın, Çakmak, ve Genç, 2005, s. 225). "Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı birleştiricidir. ırkçı olmayan, sosyal dayanışmayı hedef alan bir milliyetçiliktir. Memleketin her köşesindeki insanları hep aynı cevherin damarları olarak vasıflandıran Atatürk, ırk, mezhep sınıf ayrılıklarını körüklemeye karşı çıkmış; milli birlik ve bütünlüğü sarsmaya çalışanlara izin vermemiştir..."

Bölüm içeriğinden elde edilen bulgulardan yola çıkarak, 2005-2006 ders kitaplarının milli birlik ve beraberlik teması altında işlendiği, genel olarak Atatürk'ün sözlerinin ön plana çıkardığı, inkılaplardan fazla bahsedilmediği söylenebilir. Metin yazarları, genel olarak anlatmaya çalıştığı ilkeyi düzgün bir şekilde ifade etse bile kendilerini çok fazla tekrar düşükleri gözlemlenebilmektedir.

5.1.8. Kemal Kara – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabı – 2006

Kemal Kara tarafından yazılan "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük" ders kitabı MEB onaylı olarak, önde yayıncılık tarafından 2006 yılında bastırılmış, MEB ve TTKB tarafından 2006-2007 öğretim yılından itibaren 5 yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir (Kara, 2006). Adı geçen ders kitabının ilk baskısı 1994 yılında okutulmaya başlandığı tespit edilmiştir (Özhan, 2008, s. 66-71) Buna rağmen ders kitabının yalnızca 2006 baskısına ve bu baskının bir başka sürümü olan 2010 yılında kullanılan bir diğer baskısına ulaşılabilmiştir. Bu sebeple 2006 yılı baskısı incelemeye alınmıştır.

Ders kitabının kapak sayfasında şeffaf bir ay yıldız üzerine, Atatürk'ün yaşamından kareler bir kesyap halinde dizilmiş, ay yıldızın arkasına ise Atatürk'ün, milletvekillerinin, bürokratların ve askerlerin çektiydikleri bir toplu fotoğraf, efekt yardımıyla beyazlaştırılarak yerleştirilmiştir. Ders kitabının ismi mavi fonttadır. Kitabın kapak sayfasının ilgi çekici ve iç açıcı olduğu söylenebilir. Kitabın cilt ve kâğıt kalitesi oldukça iyidir, ön ciltteki kapakta ay ve yıldız sembolleri kabartma ile yapılmıştır ve el ile hissedilebilmektedir. Sayfaların arkalarındaki resimler ve yazılar görünmemektedir. İncelenen ciltte herhangi bir yıpranma, renk bozulması veya yırtılma tespit edilmemiştir. (Ek 10.). Kitabın içeriğinde, ünitelerin başlangıç bölümlerinde ise pembe renk kullanılmıştır ancak ünitelerin başlangıç bölümleri kitabın kenarından belli edilmemiştir.

Kitabın içeriğine bakıldığında, giriş bölümünde kullanılan öğretim araç gereçlerini ifade eden bir şemaya rastlanmamıştır. Etkinlik olarak, okuma metinleri, bu okuma metinlerine bağlı soru cevaplar ve bölüm sonu tarama testleri kullanılmıştır. Kitaptaki üniteler ve ünite sıralaması şu şekildedir: Giriş: XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu. – Birinci ünite: Birinci dünya savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğunun durumu. – İkinci ünite: Mustafa Kemal'in hayatı. – Üçüncü ünite: Kurtuluş Savaşı. – Dördüncü ünite: Cumhuriyet dönemi. – Beşinci ünite: Türk ordusu ve milli savunma. – Altıncı ünite: Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyaseti. – Yedinci ünite: Atatürkçü düşünce sistemi ve Atatürk İlkeleri. – Sekizinci ünite: Atatürk'ün ölümü ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi (Kara, 2006, s. 6-10). Atatürk ilkeleri, yedinci ünite 293-307 sayfaları arasında 14 sayfa işlenmiştir.

5.1.8.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Bu örnekte laiklik ilkesi bölümü, 306-310 sayfaları arasında 4 sayfa hazırlanmıştır. Bölüm ana başlık dâhil iki alt başlığa ayrılarak işlenmiştir: Alt başlıklar şu şekildedir: “Laiklik ilkesi – Laikliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar” Bölümün görsel açıdan inceleme sonuçları Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17

K. Kara 2006 Örneğinde Laiklik İlkesinin Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu
	× / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	-

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bölümde laiklik ilkesi, laikliğin tüm özellikleri ele alınarak şu sözlerle ifade edilmiştir:

Laiklik, devlet düzeninin ve hukuk kurallarının dine değil, akla ve bilime dayandırılması, ancak kimsenin de inancına, vicdan özgürlüğüne karışılmamasıdır. Laiklik, aklın öncülüğünde ve bilim aydınlığında gelişen, özgürlük ve demokrasi anlayışının, bağımsızlığın, ulusal egemenliğin ve insanlık idealinin temeli olan bir yaşam şeklidir. Laik anlayışta devlet belli bir dine üstünlük tanıyıp, onun kurallarını bütün vatandaşlara benimsetmeye ve uygulamaya çalışmaz (Kara, 2006, s. 306).

Yazara göre laiklik uygulamalarının, Türkiye Cumhuriyeti açısından amaçları iki madde ile özetlenmiştir; “Dini faaliyetlerin, çıkarıcı, cahil din bilmeyen kişiler tarafından bir çıkar aracı olarak kullanılmasını önlemek toplumsal gelişme ve kalkınmayı sürekli kılabilmek için toplumun ihtiyaçlarını temel alan, sorunlara akılcı ve bilimsel yöntemle yaklaşan anlayışı uygulamak” (Kara, 2006, s. 306). Yazar, laiklik ile alakalı yaptığı açıklamalarda prensibi tüm yönleriyle açıklamak için çaba sarfetmiş, laikliğin idari, hukuki ve sosyal boyutları için ayrı ayrı örnekler vererek açıklamalar yapmıştır. Hukuki açıdan: laik bir devlette, belli bir dine üstünlük verilmediği ve kanunlar uygulanırken vatandaşlar arasında dinlerine göre ayırım yapılmadığı belirtilmiştir (Kara, 2006, s. 306). Laikliğin hukuki yönünü, anayasada bulunan laiklikle alakalı bölümleri kalın puntuyla yazmıştır:

Anayasamızın 10. Maddesine göre herkes “Din, mezhep ve benzeri sebepler ayırım gösterilmeksizin eşittir...” Anayasamızın laiklik ile ilgili çeşitli düzenlemeleri vardır. Anayasa’nın başlangıç kısmında

“...laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı” belirtilmiştir. Cumhuriyetin niteliklerini belirleyen 2. maddesinde ise Türkiye Cumhuriyeti’nin laik bir hukuk devleti olduğu hükmü vardır. Anayasanın 4. maddesi ile de 2. madde de belirlenen cumhuriyetin nitelikleri değişmez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez (Kara, 2005, s. 307).

İdari açıdan: laikliği esas alan bir devlette ekonomi, eğitim, bayındırlık işlerin din kurallarına göre değil, akılcı ve bilimsel esaslara göre düzenlendiği belirtilmiştir (Kara, 2006, s. 306). Laikliğin idari özelliğine örnek vermek amacıyla Atatürk’ün sözlerinden atıf vermiştir: “Din ve devlet işlerinin birbirine karıştırılmasına karşı olan Atatürk, bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir: Biz sadece din ve millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kasıt ve fiile dayanan tutucu hareketlerden sakınıyoruz” (Kara, 2006, s. 306).

Sosyal açıdan: laikliği esas alan bir devletin, vatandaşların dini tercihlerini kişisel bir vicdan meselesi olarak gördüğünü ve dini kullanamayacağı gibi dinin kullanılmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır (Kara, 2006, s. 306). Laikliğin sosyal hayattaki güvencesi olarak anayasanın 24. maddesini örnek vermiştir: “Anayasamızın 24. Maddesinde “... Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz...” denilmiştir” (Kara, 2006, s. 306).

Bölümde, önceki örneklerde olduğu gibi Atatürk’ün sözlerine de yer verilmiştir. Bu sözler, din ve vicdan özgürlüğünün altını çizen, din suistimalinin önüne geçmenin öneminden bahseden ve Atatürk’ün bir Müslüman olduğunu kanıtlayacak örneklerden seçilmiştir. Kullanılan sözler şunlardır:

Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiçbir kimse, hiçbir kimseyi ne bir din ne de bir mezhebi kabul etmeye zorlayabilir. Din ve mezhep, hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz... Milletimiz, din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete sahiptir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz... Softa sınıfının din simsarlığına izin verilmemelidir. Dinden menfaat sağlayanlar, iğrenç kimselerdir. İşte biz, bu duruma karşıyız ve buna izin vermiyoruz... (Kara, 2006, s. 307).

Bölümün sonunda, “laikliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar” isimli bir alt başlık açılarak, laikliğin Türk toplumu için öneminden ve topluma yararlarından bahsedilmiştir. Bu bölümde yazar, üç farklı örnek vererek laikliğin önemini açıklamışlardır.

İlk örnekte, geçmişte Osmanlı Devleti’nde her vatandaşın kanun önünde eşit olmadığı, kişinin inandığı dine göre vatandaşlık haklarının ve ödevlerinin değiştiği, belirli dinlere

mensup kişilere ayrıcalıklar verildiği, bu durumun toplumsal huzuru ve birliği bozduğu, laikliğin birliği yeniden sağlama da önemli olduğu belirtilmektedir (Kara, 2006, s. 308). Bu örnekteki mantık: devletin dini olmazsa, toplumun içerisinde kendi kanunlarına ve kurallarına uygun devlet isteyip ayrılıkçı isyan çıkaracak kimsenin olmayacağı düşüncesine dayanmaktadır. İkinci örnekte yazar laikliğin faydalarını ulusal egemenliğe bağlamışlardır. Bu bölümde yer alan söylemler şu şekildedir: “Laiklik ilkesinin uygulanmasıyla Türk toplumu egemenliği de kendi ellerine almış, geleceğini kendi iradesiyle belirlemeye başlamıştır” (Kara, 2006, s. 309).

Üçüncü örnekte ise laikliğin yeniliklere faydasından bahsedilmiştir: “Laikliğin uygulanmasıyla, toplumun ihtiyaçlarının üstünde, değişmez ya da değiştirilemez kural ve yasaların varlığı kabul edilemediği için değişimin ve çağdaşlaşmanın da önü açılmıştır” (Kara, 2006, s. 308). Bölümün geneline bakıldığında, laikliğin tüm yönlerine eşit oranda değinildiği görülmektedir. K. Kara örneği, Önceki nüshaların aksine laikliğin belirli bir yönünde kilitli kalmamıştır. Bölümde önceki nüshalardan farklı olarak, Atatürk’ün görüşlerinden ziyade kişisel görüş ve düşüncelere de ağırlık verilerek anlatım yapılmıştır. Anayasaya sık sık başvurularak laikliğin Türkiye Cumhuriyeti’ndeki yeri ve önemi vurgulanmıştır. Buna karşın önceki örneklerden farklı olarak, laikliğin geçmişinden ve Türk tarihindeki yerinden bahsedilmemiş, Millî Mücadele dönemi isyanlarına yer verilmemiş, Osmanlı zamanında yapılan ıslahatlardan bahsedilmemiştir. Bölüm görsel açıdan da önceki nüshalardaki aynı eksiklikleri devam ettirmektedir.

5.1.8.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Bu örnekte milliyetçilik ilkesi, 297-301 sayfaları arasında toplam 4 sayfa işlenmiştir. Bölüm, milliyetçilik ilkesinin anlatıldığı ana başlık dâhil 4 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlıklar şu şekildedir: “Milliyetçilik ilkesi – milli birlik ve beraberliğin anlamı ve önemi – milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlar – Atatürk milliyetçiliğinin Türk toplumuna sağladığı faydalar.” Şeklinde. Bölümün görsel açıdan inceleme sonuçları Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18

K. Kara 2006 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	×
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	-
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	-
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	-

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bölümün girişinde milliyetçilik şu söylemle açıklanmıştır: “Ait olduğu milletin varlığını sürdürmesi ve yücelmesi için diğer bireylerle birlikte çalışmaya ve bu bilinci diğer kuşaklara da yansıtmaya “milliyetçilik” denir. Milliyetçiliğin en önemli ögesi ise millettir” (Kara, 2006, s. 297). Bu tanım daha önceden Su & Mumcu örneklerinde tespit edilen tanıma uyumaktadır. “Millet” kavramının tanımı ise daha önceden kullanılmış ifadelerden farklıdır. Yazar, millet anlayışlarını objektif ve sübjektif olarak ikiye ayırarak anlatmıştır. Kara (2006)’ya göre, aralarında dil, din, ırk bağı olan topluluklar objektif millet anlayışına karşılık gelmektedir. Bu bağlardan herhangi birine sahip olmayan aynı topraklar üzerinde yaşayan topluluklar ise sübjektif millet anlayışına uymaktadır (s. 298). Dünyada millet olmayı başarabilip, aralarında herhangi bir dil, din ya da ırk bağı bulunmayan birçok toplum olduğunu belirtip, ABD, İsviçre ve Latin Amerika örnek göstermiştir (Kara, 2006, s. 298). Bu örnekler sebebiyle, sübjektif millet anlayışının daha isabetli olduğunu belirtmiş ve Atatürk’ün de millet anlayışının, sübjektif millet anlayışına daha yakın olduğunu eklemiştir (Kara, 2006, s. 298). Kara (2006) metinlerinde, Atatürk’ün millet anlayışını şu söylemlerle açıklamıştır:

Atatürk, milleti şöyle tanımlamaktadır: Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasi ve sosyal toplumdur. Atatürk, her millete uyabilecek olan bu genel tanımın yanı sıra, Türk milletinin oluşumunda etkili olduğu görülen tabii ve tarihi olguları da şöyle sıralamıştır:

Siyasi varlıkta birlik, dil birliği yurt birliği, ırk birliği, tarih birliği. Atatürk'ün ilk sırada yer verdiği, siyasi varlıktan anlaşılan bağımsız yaşama olgusudur. Dil birliği de Türk milletinin ortaya çıkışında ve varlığını devam ettirmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Yurt birliği, siyasi varlıkta birlik unsuruyla yakından ilgilidir. Atatürk'ün Türk yurdundan anladığı, bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurttur (s. 298).

Bölümde, Atatürk'ün millet anlayışını kültürel değerlere ve tabii unsurlara bağı tuttuğu, Türk yurdundan kastının Turan veya Türkistan değıl Türkiye toprakları olduğu belirtilmiştir. “Siyasi birlik” terimi ise ‘vatanın bölünmez bütünlüğünü korumak’ olarak açıklanmıştır.

Atatürk'ün Türk milletini, akılcı ve insancıl ilkelere dayanarak ırk veya din esası üzerine oturtmadan kurduğu belirtilmiştir (Kara, 2006, s. 298). Milliyetçilik, önceki MEB örneklerinde olduğu gibi Atatürk'ten alıntı yapılarak anlatılmıştır. Bölümde kullanılan Atatürk sözlerinden biri, medeni bilgiler kitabında Türk milliyetçiliğinin anlatıldığı bölümdür. Diğeri Atatürk sözü ise aynı kitabın ‘milliyet’ bölümünden alınmış olup şu şekildedir:

Bir milletin diğeri milletlere oranla doğal veya sonradan kazanılmış, özel karakter sahibi olması, diğeri milletlerden farklı bir özellik göstermesi, genellikle onlardan ayrı olarak onlara paralel gelişmeye çalışması niteliğine milliyet prensibi denir... Bu prensip, bize hangi milletlerin hür, hangilerinin hürriyetinden şu veya bu şekilde yoksun olduklarını, yani millet adını taşımaya layık olup olmadıklarını gösterir (Kara, 2006, s. 299).

Alt başlığın son bölümünde ise Atatürk milliyetçiliğinden bahsedilmektedir. Bölümde Atatürk milliyetçiliğı, ülkenin tabii ve kültürel gerçekliklerine ve yapısına uygun, ırkçı olmayan, çağın şartlarına uygun, Türkiye Cumhuriyeti'ni muasır medeniyetler seviyesine çıkartıp, laik ve demokratik yapısını korumayı amaçlayan bir sistem olduğu belirtilmiştir (Kara, 2006, s. 299). Son sayfada alt başlıklara geçilmiş bu alt başlıklarda anlatılanları özetlemek isabetli olacaktır.

“Milli birlik ve beraberliğin anlamı ve önemi” alt başlığında: Milli birlik ve beraberliğin, askeri gücün geliştirilmesinde, siyasilerin vatandaşların ülkenin çıkarlarını gözetmesinde ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasında önemli olduğu belirtilmiştir (Kara, 2006, s. 300). Milli birliğin vatanın bütünlüğünü koruma konusunda oldukça önemli olduğu, Millî Mücadele dönemi savaşlarının böylece kazanıldığı belirtilmiştir (Kara, 2006, s. 300). Bir başka deyişle bu kısımda askeri ve politik konuların önemine vurgu yapılmıştır.

“Millî birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlar” bölümünde, millî kültür, millî tarih, manevî değerlerin korunmasının öneminden bahsetmekle beraber, millî eğitimin önemini merkeze almış ve Tevhid-i Tedrisat kanununun çıkarılması bu konuya örnek verilmiştir (Kara, 2006, s. 300). Konu ile alakalı olarak Atatürk’ün şu sözlerine yer verilmiş ve konunun önemi öğrenciye aktarılmaya çalışılmıştır: “Yetiştirilecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görececekleri öğrenimin sınırı ne olursa olsun, her şeyden önce Türkiye’nin bağımsızlığına, kendi benliğine, millî geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etme gereği öğretilmelidir” (Kara, 2006, s. 300). Son bölümde ise Atatürk milliyetçiliğinin yukarıda sayılan unsurların korunmasını ve sürekliliğini sağladığı için topluma faydalı olduğundan bahsedilmiştir (Kara, 2006, s. 300).

Bölüm genel olarak değerlendirildiğinde, milliyetçiliğin özellikle ‘millet’ kavramı esas alınarak detaylı olarak anlatıldığı bu sebeple akademik ağırlığının fazla olduğu söylenebilir. Bununla beraber, bölümde aktarılan çoğu bilginin fazlaca örnekle pekiştirildiği, maddeli ve sıralı bir anlatıma sahip olduğu söylenebilir. Bu sebeple kullanılan üslup her ne kadar akademik olsa da ders kitabı mantığına uygun olduğu düşünülmektedir. Bölümde önceki örneklerin aksine tek bir fotoğrafa bile yer verilmemiştir. İçerikteki yenilikçi üslup, öğretim araç gereçlerine yansıtılmamıştır.

5.1.9. Komisyon – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2012

MEB yazar komisyonu tarafından hazırlanan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı, doğrudan MEB yayınları tarafından bastırılmış ve 2011 yılında ders kitabı olarak kabul edilmiştir (Komisyon, 2012). Kitabın ismi ve kabul kararı, 8 Aralık 2011 Tarihli TTKB Kararında yer almakta, 2012 yılında ders kitabı olarak bastırılacağı belirtilmektedir (Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB], 2011 s. 22). Aynı belgede, komisyon yazarlarının isimleri de verilmektedir. Kitabın yazarlarının isimleri şunlardır: Celal Genç, Şenol Türedi, Vicdan Cazgır, İlhan Genç, Yasemin Okur, Akın Sever, Mehmet Öztürk (TTKB, 2011, s. 22). Ders kitabının kapak sayfasında MEB Devlet kitapları logosu bulunmaktadır.

Adı geçen kitap; 236 sayfa, 7 üniteden oluşmaktadır. Ders kitabının kapak sayfası siyah arka planda, Atatürk fotoğrafı ve fotoğrafa paralel Türk ordusu şeklindedir. Kitaptaki ünitelerin isimleri şunlardır: Birinci ünite: 1881’den 1919’a Mustafa Kemal – İkinci ünite: Millî Mücadelenin hazırlık dönemi – Üçüncü ünite: Kurtuluş Savaşı’nda Cepheleler – Dördüncü

ünite: Türk inkılabı – Beşinci Ünite: Atatürkçülük ve Atatürk ilkeleri – Altıncı ünite: Atatürk Dönemi Türk dış politikası – Yedinci ünite: Atatürk’ün ölümü (Komisyon, 2012). Ders kitabında, 1981’den bu yana devam eden konu dağılımı sürdürülmektedir. Ünitelerin her biri içindekiler bölümünde farklı renklerle birbirinden ayrılmış ve bu renkler dışarıdan bakıldığında bölümlerin yerlerini belli edecek şekilde, sayfaların köşelerine yerleştirilmiştir. Her bir ünite içindekiler bölümündeki renkler ile başlamaktadır.

Ders kitabının giriş bölümüne modern ders kitaplarına uygun olarak bir tanıtım şeması yerleştirilmiştir. Tanıtım şemasında ders kitabı içerisinde hazırlanan etkinlikleri, metin kutularını ve soru cevap vb. kısa diyalog bölümlerini belli etmek için kullanılan semboller gösterilmiştir (Komisyon, 2012, s. 1). Özetle ders kitabının, modern ders kitaplarına uygun olduğu söylenebilir.

5.1.9.1. *Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü*

Bu örnekte laiklik ilkesi bölümü, 174-178 sayfaları arasında 4 sayfada alt başlıklar ile işlenmiştir. Bölümde kullanılan alt başlıklar şu şekildedir: “Tanımı – Atatürkçü düşünce sisteminde laiklik – laiklik ilkesinin önemi ve sonuçları” Bölümün görsel inceleme sonuçları Tablo 19’da verilmiştir.

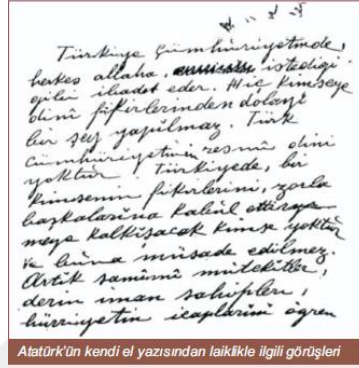
Tablo 19

Komisyon 2012 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√√
2. Etkinlik var mı?	√√
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	√√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Adı geçen bölüm bir etkinlik ile başlamaktadır. Bu etkinlikte 1982 anayasasının 10. ve 24. Maddeleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün laiklik ilkesi ile alakalı düşüncelerini el yazısı ile yazdığı bir görselle beraber verilmiş ve öğrenciye şöyle bir görev yöneltilmiştir: “Aşağıdaki metinde anayasamızın laiklikle ilgili maddeleri yer almaktadır. Maddeleri okuyarak laiklik ilkesinin özelliklerini tespit ediniz. Örneğe uygun olarak aşağıdaki yazma alanlarına yazınız” (Komisyon, 2012, s. 174).

Şekil 9. Komisyon 2012 örneğinden Atatürk'ün el yazısının gösterildiği görsel. Kaynak: Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Komisyon (2012) etkinliğe verilebilecek cevaplara örnek olarak şöyle bir cümle yazmışlardır: “Laiklik anlayışında hiçbir dinin veya mezhebin birbirine karşı üstünlüğü söz konusu değildir” (s. 174). Etkinlikte, anayasanın örnek gösterilmesi ve medeni bilgiler kitabından, doğrudan Atatürk'ün yazdığı müsvedde kâğıt kısmından bir parçanın örnek gösterilmesi bilimsel açıdan yerinde bir tercih olmuştur. Bölümde laikliğin tanımı, kelimenin etimolojik kökeni, tarihçesi ve laikliğin nitelikleri harmanlanarak şu cümlelerle özetlenmiştir:

Türkçeye, Fransızca “laïque” kelimesinden gelen laik kelimesinin aslı Yunanca “laikos”tur. Halka, kalabalığa ait anlamına gelen bu kelime başlangıçta din adamı olmayanları belirtmek için kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa’da siyasi iktidarın kaynağı, kullanılması ve düzenlenmesi konusunda kilise ile devlet arasında yaşanan çatışma sonucunda laiklik kelimesinin anlamı değişmiştir. Bu tarihten sonra toplumun ve devletin niteliğini gösteren felsefi, siyasi ve hukuki bir kavrama dönüşmüştür. Laik okul, laik toplum, laik devlet gibi... (Komisyon, 2012, s. 174).

Öğrencinin seviyesine hitap edecek kadar akademik olan bu tanımlama, laiklik ilkesi için yeterli bir özetdir. Tanım bölümünde laikliğin nitelikleri daha da genişletilerek ayrı bir paragrafta şu cümlelerle anlatılmıştır:

Laiklik, devlet işleriyle din işlerinin birbirinden ayrılması ve devletin siyasi, iktisadi ve hukuki düzende sadece aklın egemenliğini kabul etmesi demektir. Hukuki anlamda da devletin ayırım yapmaksızın kişilerin vicdan hürriyetine sahip olmalarını sağlamasıdır. Bu tanıma göre laikliğin iki temel unsuru ortaya çıkmaktadır. Birincisi laik anlayışta devletin resmi dini yoktur; devlet bütün din ve inançlara eşit mesafededir. İkincisi ise kişiler din, inanç ve ibadet hürriyetine sahiptirler. Bu noktada devlet herkesin bu hürriyetlerini eşit bir biçimde kullanmasını sağlamak ve haklarını kullanırken karışılacakları tüm engelleri ortadan kaldırmakla yükümlüdür.

Niteliklerin açıklanmasında özellikle siyasi, idari, iktisadi alanlarda aklın egemenliğinin altının çizilmesi laikliğin ve laik devlet sisteminin gerekliliğini göstermesi açısından önemlidir. Bölümün devamında, laikliğin Türkiye’deki geçmişinden bahsedilmektedir: “Laik kelimesinin günümüzdeki anlamıyla hayatımıza girişi Gülhane Hattı Hümayununda din ve mezhep hürriyetinden bahsedilmesiyle olmuştur” (Komisyon, 2012, s. 175). Tanzimat fermanı ile Osmanlı Devlet’inde bir gelenek olarak süregelen din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, Tanzimat fermanı metni ile yazılı olarak güvence altına alınmış ve bu metin ile Gayrimüslim halkın inanç özgürlüğüne saygı duyulacağı yinelenmiştir (Lewis, 1993, s. 85; Yılmaz, 2003, s. 37).

Bölümün devamında, Tanzimat döneminin ardından, laikleşme politikalarının devam ettiği belirtilmektedir. 1876 anayasasının 11. Maddesinde, devleti laikleştirmeye yönelik politikaların bir anlamda taahhüt edildiği, 1909 anayasa reformunun bu konuda önemli olduğu, Türk devletinin kuruluş döneminde eklenmiş olan “Devletin dini İslam’dır” ibaresinin kaldırıldığı ve 1937 reformuyla laikliğin anayasaya girdiği belirtilmiştir (Komisyon, 2012, s. 176-177). Bahsedilen 11. Madde ile din ve vicdan hürriyeti anayasal güvence altına alınmaktadır ancak aynı zamanda Devletin dininin İslam olduğu da belirtilmektedir (Yılmaz, 2012, s. 228). 1909 reformunda ise yasama ve yürütmede meşruti yönetime geçilmiştir (Hayta & Ünal, 2014, s. 201). Böylelikle idareye Tanrının buyruklarının yanı sıra halkın seçtiği vekillerin de karışması ve insan aklının etkili olmasıyla, hukukun laikleşmesi sağlanmıştır.

Bölümün devamında laikliğin diğer Atatürk ilke ve inkılapları arasındaki yeri şu şekilde ifade edilmiştir:

Atatürk ilkelerinin ve cumhuriyetin en önemli yapı taşlarından biri olan laiklik, çağdaş olma, toplum ve devlet yaşamının akla ve bilime dayandırılmasıdır. Bu ilkenin yeni kurulan devlette hayata geçirilebilmesi eğitimde, siyasette, devlet ve toplum yönetiminde ve örgütlenmelerde laikliğin yer almasıyla sağlanabilecektir. Bu sebeple laiklik ilkesinin devlet ve toplum içinde yerleştirilmesi aşamalı

olarak gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda bazı inkılaplar laik bir toplum oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Laikliğin toplum tarafından benimsenmesiyle de diğer inkılaplar yürürlüğe girmiştir (Komisyon, 2012, s. 175)

Yazarlar, laikliğin devlet idaresini akıl ve bilime dayandırması niteliğini merkeze alarak anlatmışlardır. Yine laikliğin kendi başına önemini örneklemek için de benzer söylemler kullanılmıştır:

Laiklik, aklın ve düşüncenin özgürlüğü esasını kabul etmiş ve Türk toplumu için bir çağdaşlaşma ilkesi olmuştur. Özgür düşünce sayesinde bilim, sanat ve kültürel alanda gelişmeler sağlanmıştır. Eğitimin akıl ve bilime dayandırılması, kadın haklarının tanınıp kadın- erkek eşitliğinin her alanda gerçekleştirilmesi gibi gelişmeler laiklik sayesinde olmuştur (Komisyon, 2012, s. 176).

Bölümde Atatürk'ün sözleri de kullanılmış, Atatürk'ün sözleri seçilirken önceki nüshalarda olduğu gibi Müslüman bir kişi olduğunu gösterecek sözleri seçilmiş, Atatürk'ün laikliği getirmesindeki amacın dinin suistimal edilmesini önlemek olduğu belirtilmiştir (Komisyon, 2012, s. 176-177). Bölümde konu ile ilgili bir etkinlikte vardır. Bu etkinlikte, Atatürk'ün meclis açılışında dua ederken görüntülediği fotoğrafın yağlı boya ile çizilmiş hali verilmiş, Atatürk'ün din üzerine düşüncelerini yansıtan iki okuma metni öğrenciye sunulmuş ve yorumları istenmiştir.

Metinleri okuyarak aşağıdaki soruların cevaplandırınız.

Laiklik Üzerine	Atatürk ve Din
Fransız muharriri Maurice Perno'nun, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakat: "Mustafa Kemal Paşa'nın dini mesele hakkındaki fikirlerini dinlemek merakında idim. Bu konuda alınan bazı tedbirler ne maksat takip edildiğini izah etmesini rica ettim. Türkiye'nin siyasetinde dine aykırı bir anlayış var mıdır? - Siyasetimizi dine aykırı olmak şöyle dursun, (kendimizi) bu konuda eksik bile hissediyoruz. Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır, demek istiyorum. Dinimiz akla karşı, ilerlemeye mani hiçbir şey içermiyor. Halbuki Türkiye'de daha karışık suni, batıl inanışlardan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller sırası gelince aydınlanacaklardır. Eğer ışığa yaklaşıp karanlıkları kendilerini mahvetmiş ve mahkûm olmuşlardır. Onları kurtaracağız."	Atatürk'le Orman Çiftliğinde, baş başa kaldığımız bir gün, din hakkında ne düşündüğümü sordum. Bana dedi ki: "Din vardır ve lazımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz var. Maltemesi iyi fakat bina, uzun asırlardır ihmale uğramış. Harçlar döküldüğü için yeni harç yapıp binayı takviye etmek lüzumu hissedilmemiş. Aksine, hurafeler binayı daha fazla hırpalamış. Ancak zamanla çatıklar derinleşecek ve sağlam temeller üstünde yeni bir bina kurmak lüzumu hasıl olacaktır. Din, bir vicdan meselesidir. Herkes, vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteriz. Düşünüşe karşı değiliz. Biz sadece, din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kaste ve file dayanan taassupkar hareketlerden sakınıyoruz."

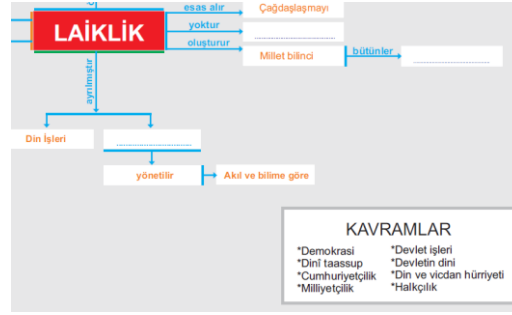
Niyazi Ahmet Baroğlu, Nüket, Fikra ve Çiğdemle Atatürk, s. 8 (Düzenlenmiştir)

Atatürk'ün Sözleri ve Demecleri, C. III, s. 93 (Düzenlenmiştir.)

1. Yukarıdaki metne göre Atatürk'ün laiklik ilkesini uygulamasındaki amacı ne olabilir?
2. Atatürk'ün laikliğin anlayışının özellikleri nelerdir?

Şekil 10. Komisyon 2012 örneğinden Atatürk'ün dini anlayışı üzerine bir etkinlik. Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Bu metinlerde Atatürk'ün laiklik anlayışının örneklendiği belirtilmiş, ancak aslında Atatürk'ün dini görüşleri ifade edilmiştir. Her iki metinde, Atatürk'ün din karşıtı olmadığını öğrenciye kanıtlamak, laiklik ilkesine ilişkin düşüncelerinin din karşıtlığından kaynaklanmadığını belirtmek amacıyla örnek olarak verilmiştir. Kavram şemasının bir bölümü şu şekildedir:

Şekil 11. Komisyon 2012 örneğinden laiklik ilkesi kavram şeması. Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Bölümde etkinlikleri ve anlatımı destekleyici nitelikte görseller bolca kullanılmıştır. Örneğin, laiklik aracılığıyla toplum hayatına karışmış kadınlarla Atatürk'ün bir fotoğrafı, "Laiklik ilkesiyle toplumsal hayatta daha aktif olan kadınlar İzmit'te Gazi Mustafa Kemal'i karşılarken (1928)" notu ile paylaşılmıştır (Şekil 12) (Komisyon, 2012, s. 177).

Şekil 12. Komisyon 2012 örneğinden bir Atatürk görseli. Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Bölümde diğer Atatürk ilkelerine de değinilmiştir. Laikliğin, Osmanlı Devleti'ndeki din esasına dayalı millet sisteminin ve dinlere göre ayrışmanın cemaatleşmenin kaldırılması sonucunda, toplumda milli birlik ve beraberliğin sağlandığı böylece milliyetçiliğin yapılabildiği belirtilmiştir (Komisyon, 2012, s. 177). Bölüm içerik kısmında laikliğin hukuki, sosyal ve idari özelliklerine yer vermesi, Osmanlı Devleti'ndeki geçmişine yer vermesi ve etimolojik açıklamalar yapması açısından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Bu içerik, çeşitli etkinlikler ve fotoğraflar ile desteklenmiştir.

5.1.9.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Bu kitapta Milliyetçilik ilkesi, Atatürkçülük ve Atatürk İlkeleri ünitesinde bir madde olarak ele alınmıştır. İlke, 146-154 sayfaları Arasında 8 sayfa boyunca işlenmiştir. 4 alt başlık ile aktarılmıştır: “Tanımı - Atatürkçü düşünce sisteminde milliyetçilik - milli birlik ve beraberliğin anlam ve önemi - Atatürk milliyetçiliğinin önemi ve sonuçları.”

Tablo 20

Komisyon 2012 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√√
2. Etkinlik var mı?	√√
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltmiş mi?	√√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

İlgili maddede görsellere bolca yer verilmiştir. Maddenin girişinde Atatürk’ün Türk Ocaklarındaki 1930 tarihli bir fotoğrafı, “Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Ankara’da milli kültürün yayılmasında etkili olan Türk ocakları delegeleri ile” şeklinde bir not ile yer almaktadır (Komisyon, 2012, s. 146). Türk ocakları, cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türk dilinin, Türk milli kültürünün ve Türk tarihinin öğretilmesine yardımcı olmuş bir sivil toplum kuruluşudur. Atatürk, Türk ocaklarını takdir edip, bazı şubelerini ziyaret etmişti ve 1930’larda kapatılana kadar Türk ocakları ile iyi ilişkilere sahipti (Kocatürk, 1971, s. 7; Keskin, 1999, s. 22). Yazarların, milliyetçilik vurgusu yapmak istedikleri ve Türk ocaklarının faaliyetleri sebebiyle bu fotoğrafı seçtikleri söylenebilir.

İlerleyen sayfalarda, Atatürk’ün milliyetçilik anlayışında vatan için mücadele etmenin önemi anlatılmış ve örnek olarak Millî Mücadele döneminden bir gazete kesiti kullanılmıştır. Bu gazete kesitinde; millet, milli birlik, dayanışma, Türklük vurguları yapılan sözlerin ön

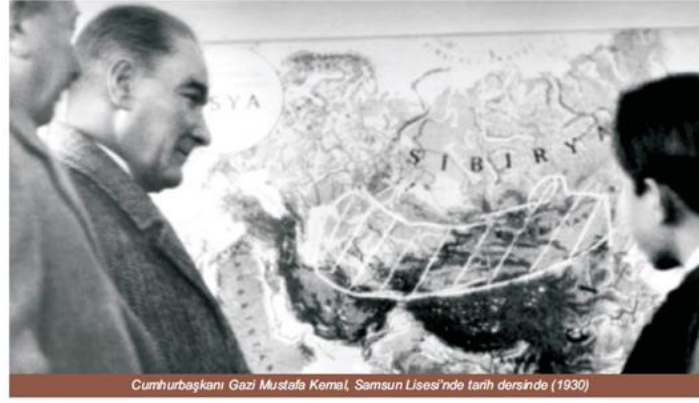
plana alındığı gözlemlenmiştir. Bu bölümde benzer gazete kesitlerine de rastlanmıştır, kullanılan gazete kesitlerinin tamamının Millî Mücadele dönemi yıllarında basılan gazete kesitleri olduğu gözlemlenmiştir (Komisyon, 2012, s. 147-148). Bölümde yer verilen gazete kesitlerinden bir örnek aşağıdaki gibidir:

Şekil 13. Komisyon 2012 örneğinden bir gazete kesiti. Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Millî mücadele döneminde yayınlanan gazete kesitlerine milliyetçilik bölümünde yer verilmesinin örnekleri, bu araştırmada incelenen ve sonraki iki bölümde sunulacak olan milliyetçilik ilkesi bölümlerinde de gözlemlenmiştir (Gamsız, 2012; Ürküt, 2015). Dönemin basılı gazetelerinin Millî Mücadeleyi ön plana çıkardıkları düşünülürse, öğrenci için oldukça faydalı ve dönemin milliyetçilik fikrinin oluşumunu anlayabileceği görseller oldukları söylenebilir.

İlerleyen sayfalarda, milli eğitimin önemine örnek olarak Mustafa Kemal'in bir lise sınıfını tarih dersi sırasında ziyaret ettiği sırada çekilen bir fotoğraf karesi aktarılmış, bu fotoğrafın tam arka planında tahtada Asya haritasının gösterildiği ve Türkistan'ın olduğu bölgenin sınırlarının işaretlendiği gözlemlenmiştir (Komisyon, 2012, s. 148). Fotoğraf, Türkistan'ı yani Türklerin geçmişini ve Asya ile bağlarını ön plana çıkarması açısından milliyetçilik ile alakalıdır. Öğrenci, fotoğraf aracılığıyla, Atatürk döneminde eski Türk tarihine ve Türk coğrafyasına gösterilen ilgiyi fark edebilir, Atatürk'ün Türk tarihine ve tarih derslerine verdiği önemi anlayabilir (Şekil 14).

Şekil 14. Komisyon 2012 örneğinden Türkistan haritasının fotoğrafı. Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

İlerleyen sayfalarda, Atatürk görselleri kullanılmaya devam edilmiş çoğunlukla Atatürk'ün vatandaşlar ile poz verdiği veya vatandaşlar ile iletişime geçtiği görsellerden faydalanılmıştır (Komisyon, 2012, s. 152-153). Sayfada bir etkinlik içerisinde, milli güç unsurları sorulmuş ve bu unsurlara örnek olarak dört resim gösterilmiştir. Bunla sırasıyla, Türk kara kuvvetlerinin 2216. Yaşı kutlama görseli, TBMM fotoğrafı, Türkiye Cumhuriyeti maliyesinin tanıtıldığı eski bir gazete kesiti ve 19 Mayıs ile ilgili güncel bir kutlama mesajıdır, öğrenciden fotoğrafları yorumlayarak millî güç unsurlarının millî birlik ve beraberlikle olan ilişkisinden bahsetmesi istenmiştir (Komisyon, 2012, s. 150). Milli güç unsurları ise bölüm boyunca sık sık tekrar edilmiş ve ikinci bir etkinlik ile pekiştirilmiştir

MİLLÎ GÜÇ UNSURLARI
Siyasi Güç
Askerî Güç
Ekonomik Güç
Sosyo - Kültürel Güç
Teknolojik Güç

Şekil 15. Komisyon 2012 örneğinden milli güç unsurları etkinliği. Kaynak: Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Bölümde geri kalan etkinlikler metin kutularını ve soru cevap bölümlerini içine alacak şekilde yürütülmüştür. Örneğin: Ziya Gökalp'in Millet şiiri öğrenciye milliyetçilik konusunda örnek olarak verilmiş ve yorumlaması istenmiştir. Şiir şu şekildedir: “Sorma bana oymağımı boyumu, beş bin yıldır millet gibi yaşarım... “Deme bana Oğuz, Kayı, Osmanlı, Türk’üm, bu ad her unvandan üstündür...” Şiire ek metin olarak; Atatürk’ün söylev ve demeçleri kitabından alınmış (Komisyon, 2012, s. 146). Böylece öğrenciye sorular da yöneltilmiş ve öğrencinin derse katılımı amaçlanmıştır. Etkinliklerin modern ders kitaplarına son derece uygun biçimde hazırlandığı söylenebilir. Ana metin içerisinde ise önemli bilgiler ve sözler vurgulanmıştır. Örneğin milliyetçiliğin öneminin anlatıldığı bir alt başlıkta, milliyetçilik ilkesinin çağdaşlaşma hareketi ile bağlantılı olduğu ve milliyetçilik ilkesinin temelinde millet için çalışmak olduğu belirtilirken, Atatürk’ün “Büyük davamız en medeni ve en rahata kavuşmuş millet olarak varlığımızı yükseltmektir.” Sözü kalın puntolar ile kullanılmıştır (Komisyon, 2012, s. 153). Milli Bağımsızlığın öneminin anlatıldığı bölümde, Atatürk’ün milli eğitim ile ilgili konuşmalarında geçen şu sözlere kalın punto ile yer verilmiştir:

“Yetiştirilecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları öğrenimin sınırı ne olursa olsun, her şeyden önce Türkiye’nin bağımsızlığına, kendi benliğine, millî geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etme gereği öğretilmelidir. Dünyada, uluslararası duruma göre böyle bir mücadelenin gerektirdiği ananevi unsurlara sahip olmayan kişiler ve bu nitelikte kişilerden oluşan toplumlara, hayat ve bağımsızlık yoktur” (Komisyon, 2012, s. 152).

Milliyetçilik ilkesinin temel taşlarından biri bağımsızlık olduğundan, Atatürk’ün bağımsızlık ile ilgili sözlerinin eğitim sistemi ve milliyetçilik ilkesi ile bağdaştırılmasının mantıklı olduğunu söylemek mümkündür. Ana metinden ve etkinliklerden bağımsız sadece bir adet metin kutusu bulunmaktadır. Metin kutusunda ise Nazi Almanyası’ndaki etnik milliyetçilik örnek gösterilerek, öğrenciye milliyetçilik ilkesi ile etnik milliyetçiliğin farkı gösterilmek istenmiştir (Komisyon, 2012, s. 148) Bölümün son sayfalarında kavram şeması bulunmaktadır. Bu kavram şeması etkinliğinde, milliyetçilik ilkesinin amacının, unsurlarının, boş tablo üzerine dizildiği, en aşağıya bir kavramlar bölümü eklendiği gözlemlenmektedir (Komisyon, 2012, s. 154). Etkinlikte dizilmesi istenen kavramlar Şekil 16’da yer almaktadır.

Şekil 16. Komisyon 2012 örneğinden milliyetçilikle ilgili kavram şemasında kavramlar bölümü. Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Etkinlik, öğrencilerin toplu halde yapacağı, öğretmen gözleminde uygulanacak şekilde tasarlanmıştır. Etkinliği doldururken öğrenciler, kavramlar aracılığıyla milli birlik ve milli güç unsurları hakkındaki öğrenimlerini pekiştirebilirler, milliyetçilik ile diğer Atatürk ilkeleri arasında bağ kurabilirler.

2011-2012 İnkılap tarihi ders kitapları görsel açıdan son derece başarılı olduğu söylenebilir, sürekli olarak öğrencinin dikkatini çekecek görseller, etkinlikler kullanılmaya çalışılmıştır. Öğrencinin dikkatini çekeceği düşünülen renklerle etkinlik ve metin kutuları oluşturulmuştur, görünüm bir kitaptan ziyade bir sunumu anımsatmaktadır.

Ana metinde öncelikle milliyetçiliğin önceki ders kitaplarındaki gibi tanımı yapılmış, milliyetçiliğin, kişinin ait olduğu milleti yüceltme ve koruma odaklı bir düşünce olduğu belirtilmiştir. Millet kelimesinin ise nation kelimesinden geldiği ve Arapça mille kelimesinden dilimize geçirildiği bahsedilmiştir daha sonra etnik milliyetçilik, dini milliyetçilikten bahsedilmeden doğrudan milliyetçilik ilkesinin tanımı yapılmıştır (Komisyon, 2012, s. 146). Milliyetçilik ilkesinin, Fransız İhtilâli sonrası ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının dünyaya yayılması sürecinin sonunda oluşturulduğu, bu akımların ise Osmanlı Devleti'ni büyük zararlar verdiği ve yıkıma sürüklediği, milliyetçilik ilkesinin ise yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin milli birlik ve beraberliğini koruma amacıyla oluşturulduğu ifade edilmiştir (Komisyon, 2012, s. 146-148).

Bu bölümde aktarılan tanım ve süreç bölümü akademik seviyede yazılan inkılap tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi kitaplarından alıntılanmıştır. Elimizde bulunan bir diğer inkılap tarihi kitabı ile örtüşmektedir (Ertan, 2016, s. 245). İlerleyen paragraflarda 82 anayasasından

bahsedilmiş, bu anayasada bulunan “Türk Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.” İfadesi geçmektedir. Buradan yola çıkılarak, Türk milleti arasında herhangi bir din ya da sınıf ayrımı oluşturulmadığı, herkesin Türk vatandaşlığı çerçevesinde eşit olduğu ifade edilmektedir. Böylece sınıf ve mezhep ayrımlarının ortadan kaldırılması neticesinde laiklik ve halkçılık ilkelerinin güçlendirildiği ve milliyetçilik ilkesi ile bu iki ilke arasında bağ kurulduğu belirtilmektedir (Komisyon, 2012, s. 151).

İlerleyen sayfalarda önceki kitapla aynı tema belirlenmemiştir, milli birlik ve beraberlik konulu bir anlatım yerine milli güç unsurları ön plana çıkarılmış, milliyetçilik ilkesinin, askeri, siyasi ve ekonomik milli güç unsurlarının oluşumuna ve devamlılığına yönelik etkilerinden bahsedilmiştir (Komisyon, 2012, s. 152). Bu bölümde milliyetçilik ilkesinin millet için çalışma prensibi ön plana çıkarılmış ve millet için çalışarak, milli güç unsurlarının sağlanabileceği anlatılmıştır. Milli güç unsurlarının sağlanmasındaki en önemli konunun ise milli bağımsızlığın sağlanması olduğu belirtilmiştir (Komisyon, 2012, s. 152).

Bölümde, milliyetçilik ilkesi alanında yapılan inkılaplar değerlendirilmiştir. Türk dil kurumunun, Türk tarih kurumunun kurulması, kabotaj kanununun kabul edilmesi gibi milliyetçilik alanında yapılan inkılapların önemleri ve milli değerlerin, milli güç unsurlarının oluşumundaki önemleri öğrenciye anlatılmış ve etkinlik yolu ile değerlendirmesi yaptırılmıştır (Komisyon, 2012, s.153). Bu bilgilerin ilke henüz işlenmişken sıcağı sıcağına öğrenciye aktarılması, kazanımların öğrenciye ulaştırılması açısından iyi bir sonuç alınmasını sağlayabilir.

Bölümde Atatürk’ün Ziya Gökalp’in fikirlerinden etkilenildiği belirtilmektedir (Komisyon, 2012, s. 146). Bu yaygın bilinen bir bilgidir. Gökalp, milli bir vicdanın ve birliğin oluşturulmasını, milli bir dil, milli bir parlamentonun kurulmasını istemekteydi (Gökalp, 2014b, s. 95-97). Atatürk’ün milliyetçilik anlayışının anlatıldığı bölümde Ziya Gökalp’in bu fikirleri tekrar edilmekte, milli güç unsurlarının oluşturulması, birlik ve beraberliğin sağlanması konularındaki düşünceleri ile Atatürk’ün düşünceleri arasında paralellik kurulmaktadır.

İlerleyen sayfalarda, önceki bölümde bahsedilen Atatürk’ün Türk milletinin kötümser tutumunu kırmaya yönelik sözleri ve Türk milletine yeni bir maneviyat aşlamaya yönelik isteği burada da bir diyalog ile tekrarlanmıştır

Atatürk, Türklüğü ile iftihar etmiş ve milletine inanmıştır. Onun başarısında bu inancın payı büyüktür. Bu konuyla ilgili olarak arkadaşlarından birinin, “Allah sana çok ömürler versin; yoksa vah bu milletin haline!” demesi üzerine şu cevabı vermiştir: “Bu sözünüz beni çok üzdü! Düşmanlarımız da böyle söylüyor, onlar da ‘Ölsün de kurduğu eser yok olsun!’ demiyorlar mı? Ve bunu beklemiyorlar mı? Niçin böyle düşünüyorsunuz? Her şeyi niçin bana mal etmek istiyorsunuz? Ben bir eser meydana getirdimse milletimin güç ve kuvvetine ve ondan aldığım ilhama dayanarak yaptım. Sizleri konuşturdum, sizleri koşturdum, yaptım!” (Komisyon, 2012, s. 151-152).

Son bölümde, Atatürk milliyetçiliğinin sonuçları bölümüne geçildiğinde önceki kitapta okuduğumuz bilgiler kısaca tekrar edilmiş, Atatürk Milliyetçiliğinin amacının, Türk milletini muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak olduğu Atatürk’ün şu sözleri örnek olarak gösterilmiştir: “*Büyük davamız en medeni ve en rahata kavuşmuş millet olarak varlığımızı yükseltmektir*” (Komisyon, 2012, s. 153). Metnin devamında Türk milletinin barışçıl bir politika izleyerek, diğer milletlerin kültürlerine ve yaşantılarına saygı göstererek, eğitime ve bilime önem vermesi gerektiği belirtilmiştir.

Sonuç olarak, 2011-2012 ders kitaplarında milliyetçilik ilkesi, görsel açıdan oldukça başarılı, öğrenciyi derse katarak etkinlik metoduyla öğretmeyi amaçlayan, öğrenciyi uzun metinlerle yormayan bir metotla işlenmiştir. Görsel ve bilimsel açıdan yeterli olduğu söylenebilir.

5.1.10. Sevtap Gamsız – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2012

Sevtap Gamsız tarafından hazırlanan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı, MEB’in onay verdiği Netbil yayıncılık tarafından 2012 tarihinde bastırılmış ve TTKB tarafından, bu yıldan itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Kitabın ilk sayfasında MEB – TTKB kabul ibaresi bulunmaktadır (Gamsız, 2012). Kitabın ismi ve kabul kararı TTKB tarafından 8 Aralık 2011 tarihli toplantının ilgili maddesinde bulunmaktadır (Talim Terbiye Kurulu, 2011, s. 19). Kitabın kapağında Sakarya meydan muharebesini temsilen gösteren bir görsel, açık kahverengi zemin üzerine yerleştirilmiş, kitap ismi siyah, kalın puntolarla yazılmıştır. (Ek 11.). Kitabın kapak sayfasının ilgi çekici ve iç açıcı olduğu söylenebilir. Ünitelerin tamamı içindekiler bölümünde farklı renklerle gösterilmiş, kitap içeriği de ünite girişleri ve ünite belirteçleri renklendirilmiştir. Kısaca, fiziki tasarımın modern ders kitaplarına uygun olduğu söylenebilir.

Kitabın giriş kısmında “*organizasyon şeması*” isimli başlıkta kitap içeriğinde öğrencilerin dikkatini çekmek veya soru cevap, etkinlik bölümlerinde kullanılacak semboller anlatılmış

her biri farklı renklerle birbirinden ayrılmıştır. Örneğin, “*bunları biliyor musunuz*” isimli mor kutucuk açıklaması ile bu bölümde öğrenciye gösterilmiş, bunun yanı sıra büyüteç, kalem ve not defteri içeren bir sembol, “*öğrenciyi araştırmaya yönleltmek için kullanılır*” notuyla anlatılmıştır (Gamsız, 2012, s. 10).

Adı geçen kitap, 262 sayfa olup, 7 üniteden oluşmaktadır. Bu üniteler içindekiler alt başlıklarıyla belirtilmiştir. Üniteler sırasıyla şu şekildedir: Birinci ünite: 1881’den 1919’a Mustafa Kemal. – İkinci ünite: Millî Mücadele’nin hazırlık dönemi. – Üçüncü ünite: Kurtuluş Savaşı’ndaki cepheler. – Dördüncü Ünite: Türk inkılabı. – Beşinci ünite Atatürkçülük ve Atatürk ilkeleri. – Altıncı ünite: Atatürk dönemi Türk dış politikası. – Yedinci ünite: Atatürk’ün ölümü (Gamsız, 2012, s. 6-9). Üniteler incelendiğinde her bir ünitenin başında, üniteyi tanıtmak amacıyla hazırlık çalışmaları bölümüne ve ön fotoğraflara yer verildiği gözlemlenmektedir. Örneğin: Atatürkçülük ve Atatürk ilkeleri ünitesinin giriş kısmında öğrenciye “*Atatürk neden -Ne mutlu Türk olana- değil de -Ne mutlu Türk’üm diyene- demiştir.*” Şeklinde bir soru yöneltilmiş, kapakta çeşitli Atatürk, Cumhuriyet ve halk fotoğrafları kullanılmıştır (Gamsız, 2012, s. 131). İlgili ünite 131 – 222 sayfaları arasında toplam 91 sayfa ile oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi ayrı ayrı bölümlerde anlatılmıştır.

5.1.10.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Kitapta laiklik ilkesi bölümü, 195 – 199 sayfaları Arasında 4 sayfadır. Bölüm içeriğinde etkinlikler, soru cevap bölümleri, fotoğraflar ve metin kutuları bulunmaktadır. Bölüm, alt başlıklara ayrılmaktadır bu alt başlıklar sırasıyla “din ve vicdan hürriyeti” ve “laiklik ilkesinin topluma sağladığı faydalar” şeklindedir. Bölümün görsel incelemesi Tablo 21’de yer almaktadır.

Tablo 21

Sevtap G. 2012 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√
2. Etkinlik var mı?	√√
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	√√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√

1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Adı geçen örnekte laiklik ilkesi bölümü, çoğunlukla etkinlikler ve metin kutularıyla işlenmiştir. Bölümde gövde metni yaklaşık 2 sayfa kadardır. Görsel materyaller yoğunlukla ön plana çıkarılmıştır. Bu iki sayfada laikliğin tanımı, özellikleri, inkılaplarla alakası ve faydaları aktarılmıştır.

Laikliğin tanımı şu cümlelerle yapılmıştır: “Laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını ön görür. Laiklik ilkesinde devletin temel düzeni ve hukuksal yapısı din kurallarına göre değil bilimsel gerçeklere göre düzenlenir” (Gamsız, 2012, s. 195). Oldukça genel ve özet olmasına rağmen, laikliğin tüm özelliklerini sıralayan bu tanımın ardından, laikliğin Türk inkılabı açısından öneminden de kısaca bahsedilmiştir. Gamsız (2012) çalışmasında, laikliğin milli egemenliği sağladığına, akılcılık ile bağlantılı olduğuna, Atatürkçü düşüncenin en temel niteliklerinden biri ve Türk inkılabının hedefi olan çağdaşlaşmaya giden yoldaki basamaklardan biri olduğuna dikkat çekmiştir (s. 195). Bu bölümde yapılan milli egemenlik vurgusu, bölümün geneline yayılmıştır. Bununla beraber, laiklik ile egemenliğin dinlerden alınarak insana verildiğinden bahsedilmemiştir.

Laikliğin esasları, maddeler halinde bir tabloya yerleştirilerek sıralanmıştır: “Dini inanç, ibadet ve kanaat özgürlüğünü sağlar, akılcılık ve bilimselliği esas alır, dinsel hukuk kurallarını reddeder, demokratik sistemlerde uygulanabilir, dinsel istismarı önler” (Gamsız, 2012, s. 195). Bu ifadeler açıklama yapılmaksızın sıralanmış, bölümün devamında ise etkinliklerle bu esasların öneminden bahsedilmemiştir. Bu yöntem, laiklik ile alakalı inkılaplarda da tekrarlanmıştır.

Gamsız (2012) çalışmasında, laiklikle alakalı inkılapları bir tablo halinde sıralayarak, 3 Mart yasalarından, kılık kıyafet inkılabından, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından, Türk medeni kanunundan, devletin dini ile ilgili anayasa maddesinin değişmesinden ve anayasaya Atatürk ilkelerinin girişinden bahsetmiştir (s. 196). Bu tabloda ilgili inkılapların tamamının tarihleri ve günleri bulunmaktadır. Tablonun ardından Atatürk’ün tekke ve zaviyelerle alakalı bir sözü metin kutusu halinde verilmiştir: “Bizi yanlış yola sevk eden habisler biliniz ki çok kere din perdesine bürünmüşler, saf ve temiz halkımızı hep şeriat sözleriyle aldata gelmişlerdir”

(Gamsız, 2012, s. 196). Bölümde genel gidişat bu şekildedir. Bir bölüm kısa yazı ve ardından etkinlik, soru cevap bölümü veya metin kutusu gelmektedir. Gövde metni oldukça azdır.

Gövde metninin geneline bakıldığında, din ve vicdan hürriyetinin önemine dikkat çekildiği, laikliğin toplum arasındaki dinden kaynaklı idari ve sosyal ayrılıkları giderdiğinden, milli birlik ve beraberliği sağladığı belirtilmiş, laikliğin çağdaşlaşma açısından öneminden bahsedilmiştir (Gamsız, 2012, s. 199). Bölümde, laikliğin çağdaşlaşma açısından önemi, din ve vicdan hürriyetinden daha fazla altı çizilen ve irdelenen bir konu olmuştur. Son bölümde laikliğin Türk toplumuna faydaları öğrenciye aktarılırken, çağdaşlaşma ile alakalı olarak şu söylemlerde bulunulmuştur:

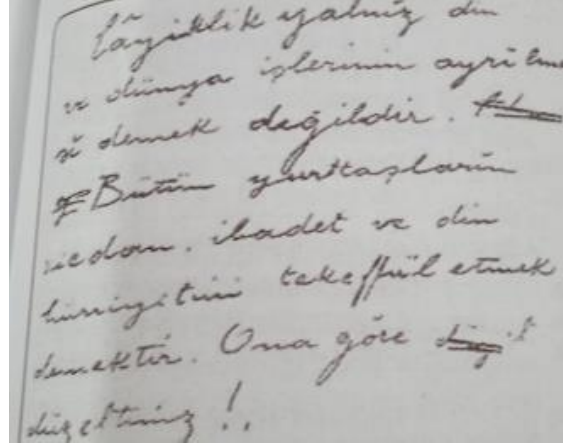
Atatürkçü düşünce sisteminde laiklik, sadece din ve devlet işlerinin ayrılmasından ibaret bir devlet yönetimi prensibi değil, aynı zamanda bir hayat tarzı, dünya ve toplum sorunlarına akılcı ve bilimci bir bakış açısıdır. Bundan dolayıdır ki laiklik, Türkiye'nin çağdaşlaşması temel hedefinden ayrılmaz ve onun zorunlu bir parçasını oluşturur. Yine bu temel özelliğinden dolayıdır ki laiklik, anayasamızda özel olarak korunmuş, laikliği dolaylı yollardan çöktürmeye çalışabilecek siyasi akımların etkinlik kazanmasına set çekilmiştir (Gamsız, 2012, s. 199).

Bu bölümde Atatürk'ün meclis açılışı öncesinde Hacı Bayram Veli Camii'nde kılınan cuma namazı sonrası dua ettiği ünlü bir fotoğraf kullanılmıştır (Şekil 17).

Şekil 17. Sevtap G. 2012 örneğinden Atatürk'ün fotoğrafı. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

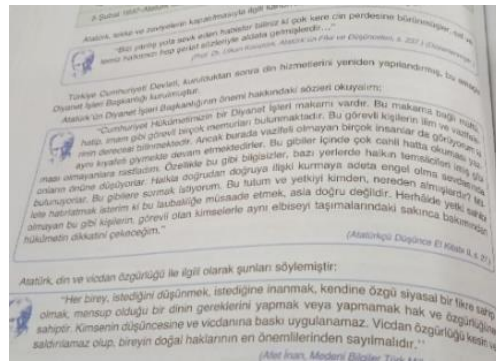
Görselin kullanım biçimi, 2000'li yıllar öncesi hazırlanan 1981 öğretim programı esaslarından kalan, Atatürk'ün dini inancını kanıtlama ve iyi bir Müslüman olduğunu gösterme esasına dayılıdır. Bu kısımda Atatürk'ün laiklik ile ilgili görüşlerini anlatmak amacıyla, medeni bilgiler kitabının müsvedde kâğıtlar bölümünden Atatürk'ün laikliği anlattığı bölüm fotoğraflanarak ders kitabına eklenmiştir (Şekil 18).

Şekil 18. Sevtap G. 2012 örneğinden Atatürk'ün el yazısı. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

Görseldeki paragrafın düz metin halindeki biçimi şöyledir: “Laiklik yalnız din ve dünya işlerinin ayrılması demek değildir. Bütün yurttaşların vicdan, ibadet ve din hürriyetini tekeffül etmek demektir. Ona göre düzeltiniz” (İnan, 2020, s. 475).

Yazarın medeni bilgiler kitabından alıntı yaparken, Atatürk'ün el yazılarını içeren, müsvedde kâğıt bölümünden seçim yapması oldukça olumludur. Bu görselin ardından bir not ile görseldeki metin tekrar yazılarak yorumlanmış, din ve vicdan hürriyetinin öneminin altı çizilmiştir (Gamsız, 2012, s. 199). Bölümün geri kalan kısımları, safi etkinliklerden ve okuma metinlerinden oluşmaktadır. Örneğin, aşağıdaki bölümde laiklik ile ilgili yapılan inkılaplar, Atatürk'ün metinlerinden alınmış, ardı ardına gelen üç okuma metni ile öğrenciye aktarılmaktadır.

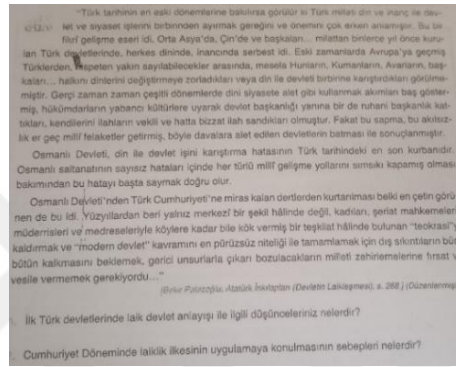

Şekil 19. Sevtap G. 2012 örneğinin laiklik ilkesi bölümünden metin kutuları. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

Birbirini takip eden ve alındıkları yerler sayfa numaraları ile verilen okuma metinleri, inkılapları anlatmakta ve ana fikir olarak birbirlerine bağlanmaktadır. İlk okuma metninde tekke ve zaviyelerin kapatılma sebebi öğrenciye aktarılmış, ardından ikinci okuma metninde, diyanet işleri başkanlığının kurulması ve tekkelerde yetişen modern eğitim almamış kişilerin

yerlerine, DİB tarafından yetiştirilen eğitimli din görevlilerin getirilmesi anlatılmaktadır. Üçüncü metinde ise anayasadan “devletin dini İslam’dır” ibaresinin çıkarılması anlatılmaktadır (Gamsız, 2012, s. 196). Yazar, kendi görüşlerini ifade etmekten ziyade laikliğin özelliklerini okuma parçaları vasıtası ile aktarmıştır.

Bölümde yer alan etkin çoğunlukla anlama ve yorumlama etkinlikleridir. Örneğin bölümün ortasında anayasanın 14. Maddesi metin kutusunda verilerek, öğrencinin bu maddeyi yorumlaması istenmiştir (Gamsız, 2012, s. 197). Bu metin kutusundan çok daha büyük bir okuma parçası da verilmiş ve öğrencinin yorumlaması istenmiştir (Gamsız, 2012, s. 197).

Şekil 20. Sevtap G. 2012 örneğinden bir okuma parçası etkinliği. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

Not: Bu görselin bulunduğu sayfa, bulunan nüshada kırıksık görüldüğünden fotokopi üzerinden fotoğrafı çekilmiştir.

Yapboz biçimindeki sembolle, bir metin kutusunun içinde gösterilen okuma parçasından anlaşılan ana fikir: Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ile din ve vicdan hürriyetinin sağlanması prensiplerinin, Türkler tarafından geçmişten günümüze kadar uygulandığı ve uygulanmadığı zamanlarda sorunlar meydana geldiğidir. Osmanlı Devleti, din ve devlet işleri konusunda kötü bir örnek olarak gösterilmiştir. Metnin Osmanlı Devleti ile alakalı olan kısmında hem doğrular hem de hatalı bilgiler vardır.

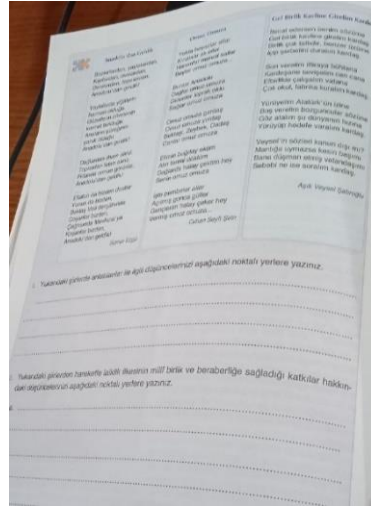
Osmanlı Devleti, her ne kadar devletin kuruluş döneminde, şeyhülislam makamı aracılığıyla din ve devlet işlerini ayırabilmiş olsa da bu uzun süreli devam etmemiştir. Takiyüddin rasathanesinin topa tutulması ve Genç Osman olayı vb. bazı padişahların tahttan indirilme süreçlerinde görülen şeyhülislam etkileri daha önce araştırmacılar da ortaya çıkarılmıştır (İnalçık, 2015, s. 187). Bununla beraber, okuma parçasında geçen saltanatın tamamen yenilik karşıtı olduğuna ilişkin kısım, tamamen hatalıdır.

III. Selim ve II. Mahmud başta olmak üzere ıslahat yapmaya çalışan oldukça fazla padişah olduğu, Osmanlı Devleti'nin son iki yüz yılını inceleyen ilgili araştırmalarca ortaya

çıkarılmıştır (Hayta ve Ünal 2014; Lewis, 1993; Somel, 2015). Bu hatalar, okuma parçasının alındığı metnin eski olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Yazarlar okuma parçasının hemen ardından öğrenciye, bir yorum bir de bilgi ve yorum sorusu olmak üzere iki soru yöneltilmiştir: “1. İlk Türk devletlerinde laik devlet anlayışı ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? 2. Cumhuriyet döneminde laiklik ilkesinin uygulamaya konmasının sebepleri nelerdir?” (Gamsız, 2012, s.197). Bu sorular, anlama yorumlama ve pekiştirme mantığındadır. İlk sorunun şekil olarak biraz hatalı olduğu söylenebilir. İlk Türk devletlerindeki din ve devlet işlerini birbirinden ayırma mantığı, laisizmden ziyade bir gelenekten kaynaklanmaktadır. İkinci soruda ise öğrencilerin metinde gördükleriyle genel konu arasında bağ kurabilmesi beklenmiştir. Bir önceki sayfada laiklikle alakalı inkılapların sebepleri Atatürk’ün sözleri ile peş peşe sıralandığı için, etkinliğin doğru ve yerinde kullanıldığı söylenebilir. Bölümün sonunda öğrenciye bir ödev verilmiş, bir de kavram şeması tarzı bir etkinlik sunulmuştur.

Gamsız (2012) adı geçen bölümde öğrencilerden, din ve vicdan hürriyeti önemi ile alakalı bir sunu hazırlamalarını istemiştir (s. 199). Sununun detayları hakkında bir bilgi verilmemiş, öğretmenin inisiyatifine bırakılmıştır. Gamsız (2012) adı geçen bölümün sonunda, tam sayfa bir etkinlikte, konu ile alakalı üç şiir vererek, öğrencilerin yorumlarını yazmalarını istemiştir (s. 200). Etkinlik Şekil 21’de yer almaktadır.

Şekil 21. Sevtap G. 2012 örneğinden bir tartışma etkinliği. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

Gamsız’ın laiklik bölümü; Oldukça renkli, öğrenciyi derse dâhil etmeye çabalayan, okuma parçaları ve etkinliklerindeki semboller nedeniyle görseller bulunduran, ancak genellikle

okuma parçalarının çokluğundan dolayı, öğrencinin estetik duygularına çok fazla hitap etmeyen ve bilgi hatalarına düşmeye açık olan bir bölüm olarak değerlendirilebilir.

5.1.11.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Kitapta milliyetçilik ilkesi bölümü, 169 – 178 sayfaları Arasında 9 sayfadır. İçeriğinde etkinlikler, soru cevap bölümleri, fotoğraflar ve metin kutuları bulunmaktadır. Bölüm, alt başlıklara ayrılmaktadır bu alt başlıklar sırasıyla, “milli birlik ve beraberlik”- “milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlar” ve “milliyetçilik ilkesinin Türk toplumuna faydaları” şeklindedir.

Tablo 22

Sevtaç G. 2012 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√√
2. Etkinlik var mı?	√√
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	√√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bu örnekte milliyetçilik ilkesi bölümünün gövde metni, laiklik ilkesine kıyasla daha uzundur. Bölümün genelinde görseller ve etkinlikler birlikte verilmiştir. Bölümün başında, milliyetçilik ilkesinin Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı olduğu açıkça belirtilmektedir. Yazar, önceki örneklerle örtüşecek şekilde millet kavramının tanımını yaparak bölüme başlamıştır:

Atatürk’ün millet ve milliyetçilik anlayışını daha iyi kavrayabilmek için öncelikle millet kavramı üzerinde kısaca durmak gerekir. İnsanın sosyal bir varlık olması ve tarihin bilinen en eski çağlarından beri toplu halde yaşamasıyla, bu topluluğun “millet” karakterini alması Yakın Çağın bir ürünüdür.

Millet fikrinin esas itibarıyla Fransız inkılabından sonra ortaya çıktığı ve onun da etkisiyle önce Avrupa'ya, sonra dünyanın diğer bölgelerine yayıldığı bilinmektedir (Gamsız, 2012, s. 169).

Bu kısımda sübjektif millet anlayışlarından ya da milliyetçiliği ortaya çıkaran etkenlerden bahsedilmediği gözlemlenmiştir. Bölümün devamında, Atatürk milliyetçiliğinin çıkış noktası, Millî Mücadele dönemi olarak gösterilerek, bu dönemde Türklerin arasında yayılan Türk milliyetçiliği anlayışının, milliyetçilik ilkesini ortaya çıkardığı, milli bir devlet kurulmasının sağladığı, milliyetçilik ilkesi ile TDK ve TTK kurumlarının kurulduğu belirtilmektedir (Gamsız, 2012, s. 169). Bölümde, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ve millet sevgisini göstermek amacıyla bir okuma metni etkinliği ve bu etkinliğe bağlı bir soru – cevap bölümü bulunmaktadır. Bu metin ve metne bağlı soru şu şekildedir:

Atatürk, İngiliz Ataşemiliteri Albay Ros'un "Siz hangi asil ailedensiniz?" sorusuna şu yanıtı vermiştir... Anasının ve babasının asilliği ile iftihar eden Teodoz, İtalya Yarımadası'na inmek isteyen Türk Atilla'ya barış görüşmesinden önce sormuş; "Siz hangi asil ailedensiniz?" Atilla da ona cevap vermiş: "Ben asil bir milletin evladıyım!" İşte benim cevabım da size budur!" ...- Atatürk'ün vermiş olduğu cevapla ilgili düşünceleriniz nelerdir? (Gamsız, 2012, s. 169).

Bölümün devamında, Atatürk'ün, "Türkiye Cumhuriyeti halkına Türk milleti denir" dediği sözü ve anayasanın 66. Maddesinde bulunan, "Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" ibaresi metin kutuları halinde verilmiştir (Gamsız, 2012, s. 170). Bölümün devamında Atatürk milliyetçiliğinin, Türk milliyetçiliği anlayışına dayandığı, ırkçılığa ve yayılmacılığa karşı, akılcılığın ve barışçılığın yanında olan milli birlik ve beraberlik esasına dayandığı belirtilmiştir (Gamsız, 2012, s. 170). Bu bölümün devamında, Atatürk'ün bir fotoğrafı ve yine Atatürk'ün milliyetçiliği anlattığı cümlelerden oluşan okuma metinleri verilmiştir. Metinler şu şekildedir:

Bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmakla meşguldürler. Bu itibarla insan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletin saadetine hizmet etmeye elinden geldiği kadar çalışmalıdır

Türk milliyetçiliğine göre, Türk milleti ilerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve ilişkilerde, bütün milletlere paralel yürür. Onlara uyum sağlar. Bütün milletleri ve insanlığı sever. Bu bakımdan Türk milliyetçiliği medeni insanlık içinde. Onun bir unsuru olarak insanlığın yükselmesine ve bütün milletlerin mesut ve zengin olmasına yönelik örnek bir milliyetçiliktir. Türk milliyetçiliği, Türk milletin şeref, onur ve çıkarlarına ilişilmesine asla izin vermez. Bu bakımdan milli olmayan ve Türk milliyetçiliğine aykırı akımların ülkeye girmesini ve bu akımların teşkil ettiği yurt dışındaki kuruluşlara katılmayı kabul etmez (Gamsız, 2012, s. 170).

Bu parçalardaki ana fikir, Türk milliyetçiliğinin saldırgan olmadığı ve Türklerin çağdaşı olan tüm toplumlarla, ortak ve barışçıl bir şekilde hareket edeceğidir. Milliyetçiliğin şoven bir tarzda olamayacağı ifade edilmektedir. Ders kitabının geri kalan bölümleri Komisyon 2012 örneğine benzeyecek biçimde, metin-fotoğraf-etkinliklerin harmanlanması ile hazırlanmıştır. Milli birlik ve beraberliğin önemini göstermek amacıyla “İstiklal Harbi” gazetesinin 18 Haziran 1919 tarihli nüshasının günümüz Türkçesine uyarlanmış hali örnek olarak gösterilmiştir (Şekil 21).

Şekil 22. Sevtap G. 2012 örneğinden bir gazete çevirisi. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

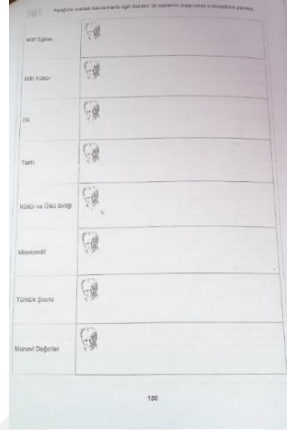
Not: Kitabın orijinal baskısı kırıksık olduğu için fotokopiden alınmıştır.

Bu gazete örneği ile Kurtuluş Savaşı'ndaki kenetlenmeyi vurgulayan yazar, bu savaşta Tekâlif-i Milliye emirlerini, halkın yaptığı fedakârlıkları ve canını hiçe sayarak savaşan Türk askerlerini örnek göstererek, milli birlik ve beraberliğin öneminden bahsetmiştir (Gamsız, 2012, s. 172). Milli birlik ve beraberliğin önemli parçaları olan, milli güç unsurları da kitapta yer yer ele alınmıştır. Gamsız (2012) milli güç unsurlarından ilk kez şu cümlelerle bahsetmiştir “Anadolu insanı, var olma savaşını verirken sosyal, siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik güçlerin sağlanması çok önemliydi” (s. 172). Siyasi ve askeri gücün önemini belirtmek için görsellerle destekli ayrıca bir metin kaleme alınmıştır (Şekil 23).

Şekil 23. Sevtap G. 2012 örneğinin milliyetçilik ilkesi bölümünde kullanılan görseller. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul.

İlk görsel, askeri güç ve sosyal dayanışmaya, ikinci görsel siyasi güce örnek gösterilirken üçüncü ve dördüncü görsel ise Türklük şuuru ve milli birliğin önemine örnek olarak gösterilmiştir. Bölümde milli güç unsurlarından tekrar tekrar bahsedilmektedir. Bölümün sonunda milli güç unsurları ile alakalı bir kavram ödevi de yerleştirilmiştir (Şekil 24).

Şekil 24. Sevtaç G. 2012 örneğinden kavramsal bir etkinlik. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

Bu etkinlikte, milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlar sıralanarak, kavramlarla alakalı Atatürk'ün sözlerine yer verilmesi istenmiştir (Gamsız, 2012, s. 180). Bu etkinlik aslında bir pekiştirme yöntemidir. Söz konusu kavramlarla alakalı olan sözler, bölüm boyunca öğrenciye verilmektedir. Örneğin, Tarih kavramı ile alakalı olarak, “Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır” (Gamsız, 2012, s. 177). Şeklinde bir söz metin kutusu halinde öğrenciye sunulmuştur. Milli eğitim, milli dil ve etkinlikteki diğer kavramlar ile alakalı sözler de bölümde şu ifadelerle yer almaktadır.

Türkiye'nin eğitim ve öğretim siyasetini her derecesinde tam bir açıklık ve hiç tereddüde yer vermeyen kesinlikle ifade etmek ve uygulamak lazımdır. Bu siyaset her manasıyla milli bir nitelikte gösterilebilir... Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında egemen ve esas kalacaktır... Milli mevcudiyetin temelini, milli şuurda ve milli birlikte görmekteyiz (Gamsız, 2012, s. 176-177).

Bölümün geneline bakıldığında çoğunlukla etkinlik kullanıldığı, bu etkinliklerin genelinin, okuma parçaları ve bu okuma parçaları ile verilmiş sorulardan oluştuğu söylenebilir. (Gamsız, 2012) Bölümde yeni bir etkinlik yaklaşımı da bulunmuştur:

Şekil 25. Sevtap G. 2012 örneğinden bir görsel yorumlama etkinliği. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

Bu etkinlikte, Kurtuluş Savaşı dönemini yansıtan görseller öğrenciye sunulurken, görsellerin zihinlerinde oluşturduğu çağrışımları yazmaları istenmiştir. Üstteki iki görsel Tekâlif-i Milliye emirlerini yansıtırken, aşağı sıralamada soldan sağa; cepheye mühimmat taşıyan kadınlar, Sakarya savaşını yansıtan bir çizim ve son olarak düzenli ordunun kurulmasından önceki Kuvay-i Milliye bölüklerinden biri gösterilmektedir. Görsellerde farklı çağrışımlar bulunmakla beraber, ortak tema, milli birlik ve beraberliğin önemidir.

Bölümün geneline bakıldığında, göze hitap eden ve metin kutularıyla bilgileri de kaçırmayan, metinlerin kaynaklarının verildiği oldukça uzun bir bölüm olduğu gözlemlenmektedir. Bölüm, hazırlandığı dönemin öğretim programına uygun olarak etkinliklerle donatılmış ve milli birlik ve beraberliğin önemine, milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlara ayrıca önem verilmiştir.

5.1.11. Mahmut Ürküt – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2015

Ata yayıncılık tarafından 2015 yılında bastırılmış olan Mahmut Ürküt'ün yazdığı ders kitabı, 2012 – 2018 arasındaki bir diğer yardımcı kitaptır. Bu kitabın ünite bölümleri ve fiziksel ölçütlere uygunluğu bir önceki kitapla aynıdır. Kitabın kapağında, açık mavi zemin üzerine Atatürk'ün yaşamından 1919-1938 yılları arasındaki merkez alan fotoğraflar kolaj halinde sunulmuş ve bir anıtkabir fotoğrafı eklenmiştir (Ürküt, 2015). Kitabın farklı yıllarda yayınlanmış nüshaları bulunamasa da TTKB'nin 2014 yılında yayınladığı kararlarda açıklandığı için araştırmaya dahil edilmiştir (Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, [TTKB], 2014, s. 2). Kitapta, cumhuriyetçilik ilkesi 9 sayfa, milliyetçilik, inkılapçılık, halkçılık ilkeleri beşer sayfa, laiklik ilkesi ise dört sayfadır. Kitabın sonunda tıpkı bir kitapta olduğu gibi ölçme değerlendirme sorularının cevap anahtarı, kaynakça, sözlük, harita bulunmaktadır.

5.1.11.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Kitapta laiklik ilkesi bölümü, 204-208 sayfaları Arasında toplam 4 sayfadır. Bölüm içeriğinde etkinlikler, soru cevap bölümleri, fotoğraflar ve metin kutuları bulunmaktadır. Bölüm, alt başlıklara ayrılmaktadır bu alt başlıklar sırasıyla “din ve vicdan hürriyeti” ve “laiklik ilkesinin topluma sağladığı faydalar” şeklindedir. Bölümün görsel incelemesi Tablo 23’de verilmiştir.

Tablo 23

M. Ürküt 2015 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√√
2. Etkinlik var mı?	√√
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	√√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Adı geçen bölümde laiklik ilkesi etkinlikler ve gövde metni karışık olarak verilmiştir. Bu örnekte kitabın yazarı olan Mahmut Ürküt, Gamsız örneğinde incelenen ders kitabının editörüdür. Bu örnekteki kitabın editörü de Sevtap Gamsız olmuştur. İki ders kitabı da 2012 Öğretim programına göre yazılmıştır. Bu sebeplerle ders kitapları birbirine oldukça yakındır.

Ders kitabında laikliğin nitelikleri ile ilgili söylemler şunlardır:

Laiklik, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını öngörür. Laiklik ilkesinde devletin temel düzeni ve hukuki yapısı din kurallarına göre değil, bilimsel gerçeklere göre düzenlenir. Laiklik ilkesinde millî egemenlik esastır. Millî egemenlik, demokratik düzeni amaçladığı için yurttaşlar devlet yönetiminde söz söyleme ve karar verme hakkına sahiptir... Laiklik, dinsizlik değildir. Din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Devletin din kurallarıyla değil akla, bilimsel temellere ve toplumun

gereksinimlerine göre düzenlenerek yönetilmesidir. Laiklik ilkesi, devlet yönetiminde milli egemenliğin temel alınmasını öngörür. Dinsel inanç ve duyguların istismarına izin vermez. Her alanda akla ve bilime önem verilmesinden yanadır. Ayrıca her türlü inanca saygılı olmayı benimser (Ürküt, 2015, s. 204).

Yazar laikliğin niteliklerini tüm yönleri ile açıklayacak kısa bir metin hazırlayarak, bölüme bu şekilde giriş yapmayı tercih etmiştir. Metinde milli egemenlik vurgusu dikkat çekmektedir ve laikliğin milli egemenliğin bir parçası olarak yer aldığı bölümde sıkça belirtilmiştir:

Laiklik; Milli Mücadele Dönemi'nde ortaya çıkan milli egemenlik prensibinin tabii bir gereği olarak yeni Türk Devleti'nin temel ilkelerinden biri olmuştur. Bu dönemde siyasi, sosyal ve ekonomik zorunluluğun bir sonucu olarak ortaya çıkan laiklik, devlet idaresi ile hukuk, eğitim ve dil alanlarını da kapsar (Ürküt, 2015, s. 205).

Laikliğin tarihçesi, doğrudan doğruya Türkiye'deki geçmişinden başlatılmış, Türkiye'deki geçmişi ile ilgili olarak ise Cumhuriyetin ilanı esas alınmıştır (Ürküt, 2015, s. 205). Laikliğin esasları ve amaçları, din ve vicdan hürriyetinin sağlanması ve din suistimalinin engellenmesi olarak açıklanmıştır. (Ürküt, 2015, s. 205-206). Laiklik ilkesi alanında yapılan inkılaplar, maddeler halinde açıklamalar yapılmadan kısaca sıralanmış, laiklik ilkesinin cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olduğu belirtilmiş ayrıca laiklik ilkesi ile diğer Atatürk ilkeleri olan cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkeleri arasında bağ kurulmuştur (Ürküt, 2015, s. 208).

Bölümde Atatürk'ün sözleri çoğunlukla din ve vicdan hürriyetine verdiği önem gösterecek metinlerin arasından seçilip, düz metin formatında verilmiştir:

Din ve mezhep, herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiçbir kimse, hiçbir kimseyi ne bir din ne de bir mezhep kabulüne icbar edebilir (zorlayabilir). Din ve mezhep hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz... Dine aykırıdır sözleriyle faydalı ve akla, dine uygun meseleler hakkında sizi kandırmaya ve karanlık-ta bırakmaya çalışan kötü niyetli kimselere yüz vermeyin! Milletimizin içinde gerçek ve ciddi din bilginleri vardır... Hangi şey ki akla, mantığa, milletin çıkarına uygundur; biliniz ki o, bizim dinimize de uygundur. Bir şey akıl ve mantığa, milletin çıkarına, İslamın doğruluğuna uygunsa kimseye sormayın; o şey dinîdir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın uyduğu bir din olmasaydı en mükemmel olmazdı, son din olmazdı (Ürküt, 2015, s. 204-208)

Bölümde Atatürk'ün bir Müslüman olduğunun ve İslam dinini her konuşmasında övdüğünden bahsedilmiştir (Ürküt, 2015, s. 204-205). Laikliğin din düşmanlığı olmadığını altı sıkça çizilmiştir. Bu açılardan bölümün, 1981-87 öğretim programlarını takip ettiği söylenebilir. Bölümde kullanılan görseller tamamen Atatürk'ün fotoğraflarından seçilmiştir.

Bu fotoğraflarda ise, çoğunlukla din adamları ile çektiirdiği fotoğraflar ve görüntülendiği anlardan yararlanılmıştır:

Şekil 26. M. Ürküt 2015 örneğinden Atatürk fotoğrafları. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

Bölümde 2012 öğretim programı takip edilerek öğrencilere kavram şeması etkinliği sunulmuştur (Şekil 27).

Aşağıda verilen tabloyu örneğe uygun olarak doldurunuz.

Laiklik İlkesi Doğrultusunda Yapılan İnkılaplar				
Amaçlar	Yapılan İnkılaplar	Hangi Alanda Olduğu		
		Siyasi	Sosyal	Ekonomik
Milli Egemenliği Hâkim Kılmak	Halifeliğin Kaldırılması	X		

Şekil 27. M. Ürküt 2015 örneğinden tablo etkinliği. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

Bu etkinlik vasıtasıyla, öğrencilerin inkılaplar ve inkılapların hitap ettiği alanlar hakkındaki bilgileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Laiklik ilkesi inkılapları ile ilgili etkinliğin yanı sıra, Bölümde din ve vicdan hürriyetinin önemi ile ilgili de bir etkinlik bulunmaktadır. Öğrencilere boş bir etkinlik kutusu verilerek, “Atatürk’ün din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili üç sözünü bularak aşağıdaki noktalı yerlere yazınız” (Ürküt, 2015, s. 208). Şeklinde bir etkinlik öğrencilere yöneltilmiş, ilgili kutudaki boşlukları doldurmaları istenmiştir. Bu etkinlik, din ve vicdan hürriyeti bölümünün sonunda pekiştirme amaçlı yerleştirilmiştir.

Bölümde laikliğin anayasadaki öneminden ve laikliğin faydalarından da bahsedilmiştir. Ürküt (2015) metinlerinde, Türk anayasasının 2. Ve 24. Maddelerini düz metin olarak sunup, anayasadaki yerlerine vurgu yapmış, laikliğin önemini ise milli egemenliğe, demokrasiye, dinin suistimal edilmesinin önlenmesine ve çağdaşlaşmaya bağlamıştır (s. 206-208). Yazar,

özellikle çağdaşlaşma, kadın hakları, eşitlik, milli birlik ve beraberlik konularına vurgu yapmıştır:

Laiklik ilkesinin benimsenmesi ile Türk kadınına sosyal ve siyasal haklar verilmiş, milletin devlet yönetiminde söz ve karar sahibi olması temin edilmiştir. Bütün bireylerin yasalar karşısında eşit işlemlere tabi tutulmaları benimsenmiştir. Böylece millî birlik ve beraberlik güçlendirilmiştir. Laiklik ilkesi, yurdun her yanında vatandaşlara huzur ve barış içinde kardeşçe yaşanacak bir ortam hazırlamıştır (Ürküt, 2015, s. 208).

Bölümün sonuna gelindiğinde, öğrencilere bir ödev verilerek beraberce bir etkinlik yapmaları istendiği görülmektedir: “Laiklik ilkesinin devlet hayatına ve sosyal hayata getirdiklerini anlatan bir afiş çalışması yapınız. Bu çalışmayı sınıfınızdaki panoda sergileyiniz” (Ürküt, 2015). Öğrencilerin birlikte çalışabilecekleri ve beraberce öğrenebileceklerini sağlayan bu materyal etkinliği, pekiştirmeye ve becerileri arttırmaya yönelik bir etkinlik olduğu söylenebilir.

Bölüme genel olarak bakıldığında, en fazla din ve vicdan hürriyetine vurgu yapıldığı görsellerin çoğunun bu konu ile alakalı olduğu görülmektedir. Bölümde bolca görsel, etkinlik kullanılmış, metin kutularına çok fazla başvurulmamıştır. Bölümde önemli cümleler italik yazım biçimi ile vurgulanarak yazılmıştır. Bölümde laikliğin, milli egemenlik ve demokrasi açısından öneminden bahsedilmiştir. Laikliğin sağladığı hukuk birliğinin, getirdiği hak ve özgürlüklerin altı çizilmiştir. Bölümün genel olarak kendi içinde tutarlı ve belirlenen tema açısından eksiksiz olduğu söylenebilir.

5.1.11.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Kitapta milliyetçilik ilkesi bölümü, 188 – 194 sayfaları Arasında 6 sayfadır. İçeriğinde etkinlikler, soru cevap bölümleri, fotoğraflar ve metin kutuları bulunmaktadır. Bölüm, alt başlıklara ayrılmaktadır bu alt başlıklar sırasıyla, “milli birlik ve beraberlik”- “milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlar” ve “milliyetçilik ilkesinin Türk toplumuna faydaları” şeklindedir.

Tablo 24

M. Ürküt 2015 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√√
2. Etkinlik var mı?	√√
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	√√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Adı geçen bölümde milliyetçilik ilkesi etkinlikler ve gövde metni karışık olarak verilmiştir. Bu örnekte kitabın yazarı olan Mahmut Ürküt, Gamsız örneğinde incelenen ders kitabının editörüdür. Bu örnekteki kitabın editörü de Sevtap Gamsız olmuştur. İki ders kitabı da 2012 Öğretim programına göre yazılmıştır. Bu sebeplerle ders kitapları birbirine oldukça yakındır. Bundan da öte iki yazar milliyetçilik hakkında aynı fikirlere sahiptir.

Ürküt de tıpkı Gamsız örneğinde olduğu gibi Türk milliyetçiliği vurgusu yapılmış fakat Atatürkçü Türk milliyetçiliği kavramı kullanılmıştır. Yazar, milli eğitimin ve milli kültürün öneminden bahsetmiş, milliyetçiliği Kurtuluş Savaşı'ndan örneklerle vurgulamıştır (Ürküt, 2015, s. 188-194). Ürküt (2015) örneğinde millet ve milliyetçilik ile ilgili tanımlamalar şu şekildedir:

Geçmişte beraber yaşamış, şimdi ve gelecekte bir arada yaşama inancı, isteği ve kararında olan; aynı vatana ve kültürel değerlere sahip çıkan; aralarında dil, kültür ve duygu birliği olan insan topluluğuna millet adı verilir. Milliyetçilik ise kendilerini aynı milletin üyesi sayan kişilerin bir arada, aynı sınırlar içerisinde, bağımsız bir yaşam sürme ve birlikte yaşadıkları toplumu yüceltme istek ve arzusudur... Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi; Türk milletini içtenlikle sevmek, uygar bir toplum olarak yüceltme ve onun uğruna her türlü özveride bulunma anlayışına dayanır. Bu ilkeye göre; vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığı ile milletin birliğini korumak bütün vatandaşların temel görevidir (s. 188).

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ile ilgili söylemler şu şekildedir:

Atatürk bütün milletlere saygı duyardı, Türk milletinin de dünya milletleri arasında saygın bir yeri olduğuna inanırdı. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, toplumu birleştirici ve bütünleştirici nitelikte ve millet yararınadır. Kendi çıkarını düşünen, birbirlerine güvenmeyen insanlardan oluşan toplumlar kolay dağılırlar. Bundan dolayı Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın başından itibaren Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde olmasına özen göstermiştir. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ırkçılığa karşıdır. Dünyadaki bütün milletlerin haklarına saygılıdır. İnsanlar arasında din ve mezhep ayrımı yapmadığı için laik bir anlayışa sahiptir. Çağdaştır, barıştan yanadır, akılcıdır, demokratiktir (Ürküt, 2015, s. 189).

Milliyetçilik ilkesi ile ilgili olarak milli birlik ve beraberliğe vurgu yapma amaçlı görsellerden faydalanılmıştır. Ürküt bu konu ile alakalı olarak gazete görselleri seçmiş ancak seçtiği görseller günümüze daha yakın olaylarla alakalıdır.

Şekil 28. M. Ürküt 2015 örneğinden bir gazete kupürü. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

Bölümde milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlar arasından özellikle milli eğitimin ve milli tarihin önemi vurgulanmıştır:

Milli Eğitim: Millî birlik ve beraberliğimizin en büyük güvencesidir. Ülkemizde huzur ve güven ortamının kurulması ve devam ettirilmesi, ancak eğitim kurumlarında vereceğimiz millî bir eğitimle mümkün olabilir... Tarih, millî kültürlerin vazgeçilmez bir ögesidir. Bir milleti birleştiren unsurların en değerlisi ortak bir tarih geçmiştir. O hâlde, bir milletin birliğini sağlayan temel taşların en kıymetlisi millî tarihtir. Bu yüzden uygar dünya içinde hak ettiği yeri arayan Türk milletinin de çağdaşlaşması ve gelişmesi için millî tarihini çok iyi bilmesi ve öğrenmesi gerekir. Tarihe bağlılık, bir milletin kaynaşmasında, birlik ve beraberlik içinde kardeşçe yaşamasında son derece önemlidir (Ürküt, 2015, s. 192).

Son kısımda milliyetçiliğin faydaları, milli birlik ve beraberliğin oluşmasına, milli kalkınmaya ve milli güvenliğe bağlanmıştır (Ürküt, 2015, s. 193-194). Milliyetçilik ilkesi ile laiklik ilkesi ve inkılapçılık ilkesinin özelliği olan çağdaşlaşma arasında bağlar olduğu vurgulanmıştır: “Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, ülke ve millet bütünlüğünü temel alır, ırkçılığı reddeder, çağdaşlaşmayı amaç edinir. Laiklik ilkesine sıkı sıkıya bağlıdır, her türlü ayrımcılığa karşıdır ve sınıf kavgasını reddeder. Millî dayanışma ve sosyal adalet anlayışını benimser” (Ürküt, 2012, s. 194).

Bölümün sonunda milliyetçilik ilkesi ile ilgili bir etkinlik sunulmuştur (Şekil 29).

Milliyetçilik ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilen inkılapların karşısında yer alan kutucuğa "X" işareti koyunuz.

☐	Türk Tarih Kurumunun açılması	☐	Medeni Kanun'un kabul edilmesi
☐	Türk Dil Kurumunun açılması	☐	Yabancı okulların Millî Eğitim Bakanlığına bağlanması
☐	Kabotaj Kanunu'nun kabul edilmesi	☐	Yabancı şirketlerin ellerindeki Türk işletmelerinin satın alınması
☐	Halifeliğin kaldırılması	☐	Kapitülasyonların kaldırılması
☐	Türkiye İktisat Kongresi'nin toplanması	☐	

Şekil 29. M. Ürküt 2015 örneğinden bir bölüm sonu etkinliği. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

5.1.12. Çevik, Koç, & Şerbetçi – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabı – 2019

Akif Çevik, Gül Koç ve Koray Şerbetçi tarafından hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ders kitabı, TTKB tarafından 28.05.2018 tarihli 78 numaralı karar ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir (Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, [TTKB], 2018). Kitabın ilk sayfalarında, MEB devlet kitapları ibaresi ve kabul kararı bulunmaktadır (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019). Kitabın kapak bölümünde, gri bir zemin üzerine Atatürk ve Türk halkı temalı kahverengi tonlarda eski fotoğraflar bir kolaj halinde sunulmuş, ders kitabının adı, kırmızı ve kalın yazı karakteri ile yazılmıştır. Fotoğraflar, Atatürk'ün Türk kadınları ile yürüdüğü, tarım arazilerini, askeri üstleri ve devlet okullarını teftiş ettiği görsellerden seçilmiştir. Görseller genel temaya uygun olsa da kitap kapağının oldukça iç karartıcı olduğunu söylemek mümkündür.

Kitabın başında, içerikte kullanılacak olan öğretim materyalleri, “kitap tanıtımı” adında bir bölümde öğrenciye sunulmuştur. Sayfaların son not bölümünde olayların kronolojisini gösteren bir tarih şeridi bulundurmakta ve ders kitabı boyunca öğrenciye eşlik etmektedir. Etkinlikler ise genellikle “bilgi-yorum” veya “oku-yorum” şeklinde isimlendirilmiş başlıklarla hazırlanmış, öğrencinin anlama yorumlama yapmasına imkân sağlamak için hazırlanmış etkinliklerdir (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019). Kitabın içerik tasarımı, modern ders kitaplarına uygun olacak şekilde renkli ünite giriş bölümleri ve renklendirilmiş sayfalardan hazırlanmıştır. Ünite bölümlerinin dışarıdan gösterilmesi için sayfaların kenarlarına renkli işaretler eklenmiştir. Böylelikle Türkçe bilmeyen kişiler içinde kitabın

anlaşılır olması sağlanmıştır. Kitabın kâğıt kalitesi oldukça sıradandır. Kâğıtların arka tarafları görünmektedir ve cilt yırtılabilir görünmektedir.

Kitap içeriğinde önceki nüshalardan farklı olarak değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle kitabın kapsamı inkılap tarihi dışına çıkartılarak âdetâ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitabına dönüştürülmüştür. Önceki örneklerin aksine Atatürk'ün ölümü sonrasında üniteler devam etmektedir. Ünitelerin başlıkları şu şekildedir: “Birinci ünite: XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti ve dünya. - İkinci ünite: Millî Mücadele. - Üçüncü ünite: Atatürkçülük ve Türk inkılabı. - Dördüncü ünite: İki savaş arası dönemde Türkiye ve dünya. - Beşinci ünite: II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye ve dünya. - Altıncı ünite: II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ve dünya. - Yedinci ünite: Toplumsal devrim çağında Türkiye. - Sekizinci ünite: XXI. yüzyılın eşiğinde Türkiye ve dünya” (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019). Bu değişiklik, 2018 öğretim programına uygun olarak yapılmıştır. İlgili öğretim programı incelendiğinde, ünitelerin öğretim programında aldığı sürenin ders kitabı ile aynı olduğu görülmüştür (TTKB, 2018, s. 14). Aynı zamanda bu öğretim programında Atatürk ilkeleri ünitesine kısıtlı bir alan tanındığı için ders kitabında Atatürk ilkeleri bölümü, “Türk inkılabı” ünitesinde yalnızca 4 sayfa yer alabilmiştir.

5.1.12.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Bu örnekte laiklik ilkesi bölümü, 100. sayfada sadece iki paragraftan oluşmaktadır. Bölümde herhangi bir alt başlık bulunmamaktadır. Bölümde yalnızca bir adet görsele ve bir soruya yer verilmiş, büyük çaplı etkinliklere yer verilmemiştir. Bölüm ile alakalı olarak hazırlanmış görsel değerlendirme Tablo 25’te yer almaktadır.

Tablo 25

Çevik vd. 2018 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	×
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	×
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	√
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bölümde laikliğin tanımı şu cümlelerle yapılmıştır:

Bir kavram olarak laiklik dini olanla dünyevi olanın birbirinden ayrılmasıdır. Fakat laiklik ilkesi yalnızca din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıyla sınırlı kalmaz. Laik bir devlet, bireylerinin tüm inanç ve ibadet haklarını tanır. Bunun yanı sıra vatandaşlarının inançlarını özgürce yaşaması için gereken tüm tedbirleri de alır. Atatürk bu yaklaşımı, “Türk Devleti laiktir. Her ergin, dinini seçmekte serbesttir.” Sözü ile özetlemiştir (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019, s. 100)

Bölümde, laiklik ilkesinin tanımı ibadet özgürlüğü özelliği öne çıkarılarak ifade edilmiş, önceki dönemlerde yazılan tanımların aksine hukuk kuralları ve sosyal hayat üzerindeki etkileri merkeze alınmamıştır. Bölümün devamında, laiklik düşüncesinin merkezinde bireysel özgürlükleri temin etme düşüncesi olduğu, Atatürk inkılapları üzerinde etkili bir ilke olduğu belirtilmiştir. Laikliğin, Türkiye Cumhuriyeti’nin temel özelliklerinden biri haline geldiğinin altı çizilmiştir (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019, s. 100). Önceki kitaplara benzer olarak, laikliğin dinsizlik olmadığına da altı çizilmiş, laiklik ilkesinin nitelik olarak dinden farklı ve ayrı olduğundan bahsedilmiş, laikliğin özgür bir din alanı sağladığı bu sebeple demokrasi ile bağlantılı olduğu yazılmıştır (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019, s. 100). Bölümde laikliğin Türkiye’deki geçmişi ise şu cümlelerle anlatılmıştır

Laiklik ilkesi Türk Devlet geleneğinden ve Türk kültürü çerçevesinde üretilen değerlerden en iyi şekilde yararlanılarak demokrasinin güçlenmesine katkı sağlayacak bir düşüncedir... Atatürkçü düşüncenin öngördüğü laiklik anlayışı Batı’dan gelen dayatmalara değil, Türk toplumunun tarihsel birikimi temel alınarak tanımlanması gereken bir değerdir (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019, s. 100).

Bölümün sonunda bir soru cevap bölümü ve bir fotoğraf kullanılmıştır. Soru cevap bölümünde: “Laiklik ilkesinin günümüz Türkiye’inde toplumsal hayata yansımaları nasıldır? Açıklayınız.” sorusu öğrenciye yöneltilmiş böylece laikliğin sosyal yönü dile getirilmeye çalışılmış, Atatürk’ün meclis açılışı sırasında dua ettiği bir fotoğraf da bölümün sonunda gösterilmiştir (Şekil 30) (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019, s. 100).

Şekil 30. Çevik vd. 2019 örneğinde kullanılan görsel. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

Bölüm genel olarak değerlendirildiğinde, laikliğin hukuk ile alakalı özelliklerine değinilmediği, anayasadaki yerinden bahsedilmediği, laiklik ile ilgili inkıaplardan bahsedilmediği gözlemlenmiştir. Bölümde, yalnızca laikliğin genel tanımlamasının yapıldığı ve Türkiye’deki tarihçesine biraz değinildiği gözlemlenmektedir. Laikliğin Türkiye’ye gelişinin batı merkezli olmadığından, Türkiye’de oluşan kolektif fikirlerin bir sonucu olduğundan bahsedilmiş ancak bu fikirlerin oluşum aşamalarından bahsedilmemiştir. Bölüm, laikliğin karmaşık yapısına ve tarihçesine göre oldukça küçük bir alana sıkışmıştır. Bölüm boyunca laikliğin dinsizlik olmadığı, Türk milleti için önemli bir değer olduğundan bahsedilmiştir. Buna karşın laikliğin önemi hakkında açık bir örnek verilmemiştir.

5.1.12.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Kitapta milliyetçilik ilkesine, Atatürk ilkeleri ünitesinde sadece 102. sayfada bir sayfalık bir metin ile yer verilmiştir. Bölümde kısa bir etkinlik ve yine kısa bir metin kutusu yer almıştır. Bölümün görsel değerlendirmesi Tablo 26’da yer almaktadır.

Tablo 26

Çevik vd. 2018 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	×
2. Etkinlik var mı?	√
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	×
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	-
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	-
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bölümde yer alan etkinliğin yanı sıra, kitabın geri kalanında inkılapların işlendiği bölümde milliyetçilik ilkesi hakkında bir eşleştirme etkinliği bulunabilmiştir. Bu etkinlikte, öğrencinin yapılan inkılapları doğru ilke ile eşleştirmesi istenmiştir ancak işlenen maddenin sonuna sığağı sığağına eklense daha iyi verim alınabileceği söylenebilir. Bölüm oldukça kısadır ve görsel olarak incelenecek fazla bir detayı yoktur. Bölümde, oku-yorum başlıklı etkinlikte öğrenciye sunulan metin ve metin ile alakalı olarak yöneltilen soru şu şekildedir:

İngiliz ataşemiliteri Albay Ros'un "siz hangi soylu ailedensiniz?" sorusuna Atatürk şöyle cevap vermişti: Anasının babasının soyluluğu ile övünen Teodoz, İtalya Yarımadası'na inmek isteyen Türk Atilla'ya barış görüşmesinden önce sormuş: "Siz hangi soylu ailedensiniz?", Atilla da ona cevap vermiş: "Ben soylu bir milletin evladıyım!". İşte size cevabım da budur! – Soru: Atatürk'ün soyluluk kavramına bakış açısını bu parça üzerinden değerlendiriniz (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019, s. 102).

Bu okuma metni ve soru- cevap bölümünün bir başka sürümü önceki inkılap tarihi kitabı örneklerinden, Sevtap G. 2012 örneğinde de görülmüştür. Bu etkinlik aracılığıyla Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına vurgu yapılmakta, Türk'ün kadim tarihini vurgulayacak şekilde İslam öncesi Türk hükümdarlarından biri olan Atilla'ya referans verecek bir metne yer verilmiştir. Bu metin ayrıca vatandaşlar arasında soyluluktan kaynaklı bir bağ olmadığını göstermek açısından halkçılık ile de ilgilidir. Bölümün görsel detayları bu şekildeyken, bölümün ana metnine bakıldığında, Atatürkçü düşüncenin milliyetçiliği esas aldığı söylenerek söze başlanmaktadır ve tüm metin boyunca Atatürk milliyetçiliği çerçevesinde milliyetçilik düşüncesi aktarılmaktadır.

Milliyetçiliğin tanımı bölümünde, Türkiye'deki geçmişine ve oluşumuna yönelik detaylı bilgiler verilmemektedir. Geçmişe yönelik olarak tek bir bilgi vardır: Millî mücadele döneminde milliyetçilik düşüncesi ile milli birlik ve beraberliğin oluşturulduğu belirtilmiştir. Metin içerisinde sıkça milliyetçilik ilkesi yerine "Atatürkçü düşünce" ifadesi kullanılmaktadır. Atatürk milliyetçiliği ifade edilirken, bir önceki kitapta olduğu gibi barışçıl, milli birlik ve beraberliği sağlayıcı, milli kimliği oluşturmaya yönelik özellikleri ön plana çıkarılmıştır

Atatürkçü düşüncenin milliyetçilik ilkesi, ırkçılığı kabul etmez. Atatürk'ün: "Ne Mutlu Türk'üm diyene!" özdeyişi bunun en güzel biçimde özetlenmesidir. Bu nedenle Atatürk'ün savunduğu Türk milliyetçiliği anlayışı çağdaş, ileriye dönük ve akılcıdır. Atatürk milliyetçiliğinin temel yaklaşımı, Türk milletinin ve diğer milletlerin kendi topraklarında hür, eşit olarak yaşamasıdır. Üstün millet anlayışı ve

ırkçılık reddedildiğinden Atatürk milliyetçiliği hukuk, özgürlük ve adalet ile uluslararası barış ve güvenliğin devamını arzular (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019, s. 102).

Bölümde, 2006 ve 2012 örneklerinde olduğu gibi milli birlik ve beraberlik vurgusu yapılmış, Millî Mücadele döneminden bahsedilmiş, milli birlik ve beraberliğin oluşmasında milli tarih ve milli kültür bilincinin öneminden bahsedilmiştir:

Atatürkçü düşüncede milliyetçilik düşüncesi değerlerini tarihten aldığı için, çağdaşlaşmayı ilke edinir ve yüzü geleceğe dönük bir özellik gösterir. Milliyetçilik düşüncesinin en büyük kazanımı, Türk milletine millî bir kimlik kazandırılması, birlik ve beraberlik düşüncesini oluşturmaktır. Bunun en büyük kanıtı Millî Mücadele sırasında verilen zorlu mücadelenin temel güdülenme kaynağının milliyetçilik olmasıdır (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019, s. 102).

Önceki kitaplardaki bölümlerde görülen, Atatürk'ün “Ne Mutlu Türküm Diyene” vd. sözleri tekrarlanmıştır. Atatürk milliyetçiliğinin topluma kazandırdığı milli kimliğin öneminden bahsedilmeye çalışılmıştır (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2019, s. 102). Bölümün içeriği, öğretim programının belirlediği sınırlar göz önüne alındığında yeterli görülebilir. Buna karşın, anayasada bulunan ve Türk toplumunun imparatorluktan, ulus devlete geçişinde çok büyük bir öneme sahip olan milliyetçilik ilkesinin yalnızca tek bir sayfada anlatılması büyük bir talihsizliktir.

5.1.13. Demirtaş – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı – 2019

Bahattin Demirtaş tarafından yazılan “Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 12” adlı ders kitabı, 12. Sınıflara yönelik olacak şekilde, Mevsim yayıncılık A.Ş. çatısı altında hazırlanıp, Tuna yayıncılık tarafından bastırılmış, toplam 288 sayfalık tek ciltli bir kitaptır.

Ders kitabının ismi, kitabın yazarının, yayıncısının ismi ve MEB onay kararı, MEB Tebliğler Dergisinin “mayıs-ek 2019” başlıklı kararlarında görünmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB], 2019, s. 253). Ders kitabının kapak sayfasında kırmızı- bej bir zemin üzerine, bir görsel kolajı yerleştirilmiştir. Kolajda: Atatürk'ün başkomutanlık dönemini temsil eden bir portre çizimi, Çanakkale cephesi zamanında çizilen bir resim, Kıbrıs barış harekâtı döneminden kalma siyah beyaz bir fotoğraf ve son olarak tekâlifî milliye emirlerini anlatan Anadolu halkı odaklı bir çizim bulunmaktadır. Görsel kolajındaki resimler genellikle bej ve kahverengi tonlarında kapağın renk tonlarına oldukça uygundur. Kitap kapağı kaliteli kartondan ve kâğıtları da kaliteli kâğıtlardan yapılmıştır. Kapakta herhangi bir yıpranma

veya kâğıtlarda şeffaflık görünmemektedir. (Ek 12.) Kitabın ünite girişlerinde her bir ünite açılışına farklı bir renk verilmiş, bu ünitelerin işlendiği bölümler, sayfa kenarlarına eklenen kutucuklar yardımıyla üniteler, dışarıdan belli olacak hale getirilmiştir.

Kitabın girişinde, üniteler içerisinde kullanılacak öğretim araç gereçlerini belirten sembollerin gösterildiği bir organizasyon şeması öğrenciye sunulmaktadır. Buna karşın, sembollerin her biri farklı renklerde değildir. Örneğin: “etkinlik” ve “bunları Biliyor musunuz?” belirteçlerinin sembolleri renksizken, “genel ağ kaynağı” ve “birinci el kaynak” bölümlerinin sembolleri farklı renklerde (Demirtaş, 2019, s. 10). Üniteler şu şekildedir: “Birinci ünite: XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti ve dünya- İkinci ünite: Millî Mücadele- Üçüncü ünite: Atatürkçülük ve Türk İnkılabı. Dördüncü ünite: İki savaş arası dönemde Türkiye- Beşinci ünite: II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye ve dünya- Altıncı ünite: II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ve dünya- Yedinci ünite: Toplumsal devrim çağında Türkiye- Sekizinci ünite: XXI. yüzyılın eşğinde Türkiye ve dünya” (Demirtaş, 2019). Kitabın içeriği ve üniteleri ve ünitelerin uzunluğu, aynı dönemde Çevik, Koç, & Şerbetçi tarafından yazılan ders kitabıyla birebir aynıdır. Bu durum her iki kitabında 2018 öğretim programı rehber alınarak yazılmasından kaynaklanmaktadır.

5.1.13.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Adı geçen bölüm kitabın 104. sayfasındadır. Bölümün görsel değerlendirmesi Tablo 27’de yer almaktadır.

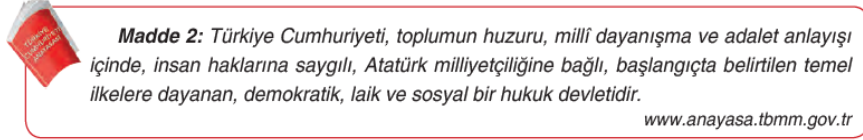
Tablo 27

Demirtaş 2019 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	×
2. Etkinlik var mı?	√
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	×
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	-
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	-
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bölüm bir etkinlik ile başlamaktadır. Bu etkinlikte, T.C. Anayasasının 2. maddesi şekil halinde verilerek öğrenciden maddeyi okuması ve yorumlaması istenmiştir (Şekil 31).

Şekil 31. Demirtaş 2019 örneğinde kullanılan metin kutusu. Demirtaş, B. (2019). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12. Ankara: Mevsim.

Bu etkinlikte, laikliğin anayasal yönüne yer verilmiş ve öğrenciye laikliği anlayabileceği basit bir okuma yorumlama etkinliği verilmiştir. Etkinlikten sonra, laikliğin tanımı şu cümlelerle yapılmıştır: “Laiklik, devlet düzeninin ve hukuk kurallarının akla ve bilime dayandırılmasıdır. Laiklik anlayışında din işleri, kişinin vicdanına bırakılmış ve devlet de dinler karşısında tarafsız kalmayı ilke edinmiştir” (Demirtaş, 2019, s. 104). Yazar, laikliğin tanımını tüm özelliklerine eşit şekilde yer vererek yapmıştır. Laikliğin Avrupa’daki tarihçesinden bahsedilmemiş, Türkiye’deki tarihçesi ise inkılaplar örnek gösterilerek, şu sözlerle anlatılmıştır:

1920’de Büyük Millet Meclisi kurulmuş ve 1921 Anayasası ile egemenlik kayıtsız şartsız millete verilmiştir. Saltanat 1922’de kaldırılmış ve onun yerine ulusal egemenlik temeline dayanan cumhuriyet 1923’te ilan edilmiştir. Daha sonra 1924 yılında halifelik kaldırılarak dinin devlet yönetimi üzerindeki etkisi sonlanmıştır. 10 Nisan 1928 tarihinde yapılan bir anayasa değişikliği ile de 1924 Anayasası’nda yer alan “Türkiye Devleti’nin dini İslam’dır.” hükmü çıkarılmıştır. 1937’de ise laiklik ilkesi Anayasa’ya temel ilke olarak alınmıştır (Demirtaş, 2019, s. 104).

Laikliğin çok yönlü olarak, inkılaplarla beraber anlatılması olumludur. Özellikle laikliğin, egemenliği Tanrıdan alıp insana verme mantığına örnek olarak, egemenliğin millete geçmesi örnek gösterilmiştir. Laikliğin Atatürk inkılaplarında temel unsur olduğu, devlet idaresinde, hukukta ve sosyal hayatta ciddi yenilikler getirdiğinden bahsedilmiştir (Demirtaş, 2019, s. 104). Kısaca bu örnekte laikliğin anlatımı, belli bir temaya bağlı kalınmadan örnekler aracılığıyla olabildiğince kısaltılarak ancak temel özellikleri hakkında bilgi verilerek öğrenciye aktarılmıştır.

5.1.13.2. Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Adı geçen bölüm 103-104 sayfaları arasında bir sayfadır. Bölümün görsel değerlendirmesi Tablo 28’de yer almaktadır.

Tablo 28

Demirtaş 2019 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	√
2. Etkinlik var mı?	√√
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	×
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	√√
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	×
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	√
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bölümün açılışında, milliyetçiliğin tanımından ya da tarihçesinden bahsedilmeden direkt olarak öneminden bahsedilmiştir. Yazar, milliyetçiliği şu sözlerle açıklamıştır:

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Anadolu düşman işgali altına girince kurtuluş için en önemli düşünce olarak milliyetçilik fikri ortaya çıkmış ve bu fikrin etrafında birleşmeye çalışılmıştır. Milliyetçilik ilkesi, Kurtuluş Savaşı’nın çıkış noktası olmuştur. Millî Mücadele’de gelişen milliyetçilik duygusu ile tam bağımsızlık sağlanmak istenmiş ve bu sayede millî birlik ve beraberlik gerçekleştirilerek Kurtuluş Savaşı’nda zafere ulaşılmıştır

Yazar, milliyetçiliğin temelinde bulunan birlik olarak millet için çalışma refleksini esas alarak, bu düşüncenin Millî Mücadele döneminde halkı birleştirdiğinden bahsetmiştir. Bölümün devamında yazar, kişisel düşüncelerine daha fazla yer vermemiş ve bir etkinlik havuzu hazırlayarak, okuma metinleri ve soru-cevaplar yardımıyla bölümü devam ettirmiştir. İlk okuma metni, Atatürk’ün Samsun’a çıktığı zamanları anlattığı bir söz ile ilgilidir (Şekil 32).

ATATÜRK DİYOR Kİ

Ben 1919 senesi Mayıs'ı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım (1937).

Atatürkçülük, C 1, s. 49.

Millî Mücadele'nin kazanılmasında Atatürk'ün belirttiği milliyetçiliğin nasıl bir katkısı olmuştur? Yorumlayınız.

Şekil 32. Demirtaş 2019 örneğinden bir etkinlik. Demirtaş, B. (2019). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12. Ankara: Mevsim.

Örnek olarak verilen okuma metninde yine milliyetçiliğin temelinde olan vatan için çalışma mantığı ön plana alınmıştır. Metinde sürekli Millî Mücadele döneminden bahsedilerek, öğrencinin daha kolay empati kurabileceği bir tarihi olay esas alınmıştır. Milliyetçiliğin genel açıklamasının ardından milliyetçiliğin nitelikleri aktarılmıştır.

Milliyetçiliğin niteliklerinden bir etkinlik vasıtası ile bahsedilmiştir. Bu etkinlikte, Turhan Feyzioğlu'nun milliyetçilik hakkındaki metinlerinden bir örnek gösterilmiştir. Bu metinde, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının, geçmişi sahiplenilen ancak geçmişin değerleriyle ileriye ve çağdaşlaşmaya yönelen, Türk dilini, Türk tarihini, Türk kültürünü öğretmeyi, korumayı öğreten bir milliyetçilik anlayışı olarak nitelemiştir (Demirtaş, 2019, s. 104). Adı geçen ders kitabında, bu satır başlarının ön planda olduğu bir okuma metni “ikinci el kaynak” başlığıyla öğrenciye sunulmuştur (Demirtaş, 2019, s. 104). Bölümün sonunda öğrencilerin öğrendiklerini pekiştirmeler için bir soru sorulmuştur: “Milliyetçilik ilkesinin burada belirtilen niteliklerini göz önüne aldığınızda Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Açıklayınız.” (Demirtaş, 2019, s. 104).

Bölüme genel olarak bakıldığında, kitap yazarının bir sayfada çok fazla mesaj ve bilgi vermeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Buna rağmen, metinlerin çoğu okuma metni halinde olduğundan, bölümün genel kalitesini etkilemediği söylenebilir. Yazarın konuyu işleme tarzı, metni toparlamış ancak bu kadar mesajın tek bir sayfada yer alması bir iletişim bozukluğu meydana getirmiştir. Oldukça genel ifadelerle yazılmış yönergeler ve konu başlıkları içeren kazanımlar, milliyetçilik bölümünde bir sayfa ile sınırlı tutulan bir alanda işlenmiştir. Bu durum, her ne kadar bir dezavantaj olsa da metnin içeriğinin zayıf olduğu söylenemez. Araştırmada, gözlemlenen önceki milliyetçilik bölümü örneklerine bakıldığında, yukarıdaki kazanımlarla örtüşen söylemlerin tamamının milliyetçilik ilkesi bölümlerinde işlendiği gözlemlenebilir. Yazarın sayfa sınırı da göz önüne alındığında, tercihlerinin doğru olduğu söylenebilir.

5.1.14. Erdoğan – T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabı – 2019

Muhammed Edip Erdoğan tarafından yazılan “Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük – 12” adlı ders kitabı, 12. Sınıflara yönelik olacak şekilde, Semih Ofset yayıncılık tarafından hazırlanıp, bastırılmıştır. Ders kitabının ismi kitabın yazarının, yayıncısının ismi ve MEB onay kararı, MEB tebliğler dergisinin “Mayıs-Ek 2019” başlıklı kararlarında görünmektedir (MEB, 2019, s. 252). Kitabın kapağında, açık kahverengi bir zemin üzerine, Atatürk’ün bir vatandaş ile tokalaştığı hoş bir görsel bulunmaktadır. Ders kitabı fiziksel olarak bulunamamış yalnızca pdf olarak elde edilebilmiştir. Bu sebeple ders kitabının kâğıt kalitesi ve dış bölümü incelenememiştir.

Kitabın giriş bölümünde, “Kitabımızı Tanıyalım” başlıklı bir kısım vardır. Bu kısımda kitap içerisindeki etkinlikler ve okuma parçaların olduğu bölümler tanıtılmıştır (Erdoğan, 2019, s. 10-11). Kitabın üniteleri, aynı dönemde yayınlanan kitaplarla aynıdır. Üniteler şu şekildedir: “1. Ünite: XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti ve dünya- 2. Ünite: Millî Mücadele- 3. Ünite: Atatürkçülük ve Türk inkılabı- 4. Ünite: İki savaş arası dönemde Türkiye- 5. Ünite: II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye ve dünya. - 6. Ünite: II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ve dünya- 7. Ünite: Toplumsal devrim çağında Türkiye. - 8. Ünite: XXI. yüzyılın eşiğinde Türkiye ve dünya” (Erdoğan, 2019, s. 7-9). Atatürk ilkeleri, Atatürkçülük ve Türk inkılabı bölümünde, 104 ve 109 sayfaları arasında işlenmiştir.

5.1.14.1. Kitapta Laiklik İlkesi Bölümü

Adı geçen kitapta laiklik ilkesi bölümü 109. Sayfada bir paragrafta anlatılmıştır. Bölümde alt başlıklar, etkinlikler yoktur. Bölümün görsel incelemesi Tablo 29’da yer almaktadır.

Tablo 29

Erdoğan 2019 Örneğinde Laiklik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu × / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	×
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	-
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	-
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Bölümde laiklik ilkesi tek bir paragrafta şu sözlerle anlatılmıştır:

Laiklik, devlet ile din işlerinin ayrılığını, devletin, din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından tarafsız olmasını ifade eder. İnsanların inançlarının gereğini serbestçe yerine getirebilmesini ve devletin bütün inançlara eşit mesafede durmasını, insanların inançlarını özgürce yaşamalarını öngörür. Bu ilke, din ve vicdan özgürlüğünün bir gereği olup anayasamız tarafından güvence altına alınmıştır. Laiklik ilkesi devlet düzeninde aklı ve bilimi temel alır. Laik bir devlette herkes istediği dini ve inancı seçebilir, hiç kimse, dinî ayin ve törenlere katılmaya veya katılmamaya zorlanamaz. Hiç kimse, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz veya suçlanamaz. Dinî inanç, ibadet ve kanaat özgürlüğü devlet tarafından güvence altına alınmıştır (Erdoğan, 2019)

Metinden anlaşılabileceği üzere bölümde laiklik ilkesi, din ve vicdan hürriyetini sağlanması özelliği yani sosyal yönü temele alınarak açıklanmıştır. Hukuki, idari ve politik yönlerinden bahsedilmemiştir. Bölümde kullanılan ifadeler, Atatürk'ün bir sözü ile de desteklenmiş, böylelikle öğrencinin dikkatini çekecek bir metin kutusu kullanılmıştır (Şekil 33).

“Laiklik yalnız din ve dünya işlerinin ayrılması demek değildir. Tüm yurttaşların vicdan, ibadet ve din özgürlüğü de demektir.” (*Düşünce ve Davranışları ile Atatürk*, s. 54.)

Şekil 33. Erdoğan 2019 örneğinden bir metin kutusu. Kaynak: Erdoğan, M. E. (2019). Ortaöğretim T.C. İnkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Semih Ofset.

Bölümde başka bir etkinlik veya soru cevap bölümü kullanılmamıştır. Laikliğin öneminden ve tarihçesinden bahsedilmemiştir. Bölümün kısa olmasının sebebi, araştırmanın kavramsal çerçevesinde bahsedildiği üzere, 2018 öğretim programında Atatürk ilkeleri ünitesine oldukça kısa bir alan tanınmasıdır.

5.1.14.2. Kitapta Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Adı geçen kitapta milliyetçilik bölümü, 107. Sayfanın sonundan 108. Sayfanın başına kadar toplam yarım sayfalık bir bölümdür. Bölümde alt başlık veya etkinlik yoktur. Bölümün görsel değerlendirmesi aşağıdaki gibidir:

Tablo 30

Erdoğan 2019 Örneğinde Milliyetçilik İlkesi Bölümü

Görsel Materyaller	M.K. Durumu
	× / √ / √√ / -
1. Görseller kullanılmış mı?	×
2. Etkinlik var mı?	×
3. Metin kutusu içeriyor mu?	√
4. Önemli cümleler vurgulanmış mı?	√
5. Öğrenciye sorular yöneltilmiş mi?	×
1. 1. Görseller konu ile alakalı mı?	-
1. 2. Görseller öğrencinin seviyesine uygun mu?	-
3. 1. Metin kutuları konu ile alakalı mı?	√

Not: M.K: Materyallerin kullanım durumu. ×: Bölümde ilgili materyalin örneği yoktur. √: Bölümde ilgili materyalin bir örneği vardır. √√: Bölümde ilgili materyalin birden fazla örneği vardır. -: Bu ölçüt ile bağlantılı materyal kullanılmamıştır.

Adı geçen bölümde, milliyetçilik ve millet kavramı Atatürk'ün milliyetçilik ve millet anlayışına referanslar verilerek şu sözlerle anlatılmaktadır:

Atatürk'ün millet anlayışı akılcı ve insancıdır. Bir insan, kökeni ne olursa olsun, kendini hangi millete ait kabul ediyorsa o milletin kimliğini taşıyor demektir. Bu durum anayasamızda "Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür." şeklinde ifade edilmiştir. Bundan dolayı Atatürk, "Ne mutlu Türk'üm diyene!" demiştir (Erdoğan, 2019, s. 107).

Bölümde “Ne mutlu Türk’üm diyene” sözünün açıklamasının yapılması ve bu yolla sözün, etnik köken ile alakalı olmayan, şovenist bir söz olmadığından bahsedilmesi oldukça önemlidir. Bölümün devamında milliyetçilik, milli birlik ve beraberliğin öneminin altı çizilerek, öğrenciye aktarılmış, Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti içerisinde etnik köken ve sınıf ayrılıklarına müsaade etmediği ifade edilmiş, ortak duygulara, ortak sevinçlere sahip olmanın, milli bütünlüğü sağlamada önemli olduğu belirtilmiştir (Erdoğan, 2019, s. 108). Yazar, anlatımlarını Atatürk’ün cümleleriyle de desteklemiştir (Şekil 34).

“Millet ve biz yok, birlik hâlinde millet var! Biz ve millet ayrı ayrı şeyler değiliz. Ve şunu kesin olarak söyleyeyim ki bir millet, varlığı ve bağımsızlığı için her şeye girer ve bu gaye uğrunda her fedakârlığı yaparsa o milletin başarılı olamaması mümkün değildir. Elbette başarılı olur. Başarılı olamaz ise o millet ölmüş demektir. Şu hâlde, millet yaşadıkça ve her türlü fedakârlıkta bulundukça başarılı olamaması hatıra gelmez ve böyle bir şey söz konusu olamaz!” [Atatürkçülük (Birinci Kitap) Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri, s. 73.]

Şekil 34. Erdoğan 2019 örneğinden milliyetçilikle alakalı metin kutusu. Kaynak: Erdoğan, M. E. (2019). Ortaöğretim T.C. İnkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Semih Ofset.

İlgili metin kutusu vasıtasıyla, milletin fertleri arasındaki eşitliğe, fedakârlığa ve birlikte çalışmanın önemine vurgu yapılmıştır. Özetle bölümde, milliyetçiliğin tarihçesi, nitelikleri gibi akademik konular yerine yalnızca önemine vurgu yapılmıştır.

5.2. Alt Problemlere Göre Bulgular

“Ortaöğretim inkılap tarihi ders kitaplarında laiklik ilkesi bölümünün ve milliyetçilik ilkesi bölümünün tematik analizi” adlı çalışmada 13 ayrı veri kaynağından, 2 ana kategori ve 26 alt kategori veri toplanmış ve bulgulara dönüştürülerek yazılmıştır. Bu bölümde bulgular, iki ana kategoriye bölünüp, dört adet alt problemden yola çıkılarak analiz edilmiştir.

5.2.1. 1981-2021 İnkılap Tarihi Ders Kitaplarında Laiklik İlkesi

Bu bölümde laiklik ilkesine yönelik tematik analizler alt problemler halinde sunulmuştur

5.2.1.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın 1. alt problemi şu şekildedir: “1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümleri tasarım boyutuyla

değerlendirildiğinde bölüm tasarımlarının değişimi hakkında neler söylenebilir?” Bu alt probleme yönelik olarak bulunan laiklik ilkesi ile ilgili bulgulara, bu bölümde yer verilmiştir. Bu bölümde görsel değerlendirmeler sırasında, bölümlerin incelenmesinde ayrı ayrı verilen görsel değerlendirme tablolarından elde edilen sonuçlardan, araştırmanın yöntem bölümünde sunulan tablodan ve bu tabloda belirtilen esaslardan faydalanılmıştır. Araştırmanın 1. alt problemi ile ilgili bulgular şunlardır:

Ders kitaplarında laiklik ilkesinin ilk kez bir bölüm olarak yer bulduğu Su & Mumcu 1981 örneğinin, alt başlıklar ve resimler olmadan öğrenciyle iletişime geçmeye yardımcı olan araçlar kullanılmadan, tasarım açısından herhangi bir özelliğe sahip olmayan düz bir metin formatında hazırlandığı tespit edilmiştir (Su & Mumcu, 1981). Buna karşın, aynı kitabın 1992 baskısı olan Su & Mumcu (1992) örneğinde, aynı metnin alt başlıklara ayrılarak anlatıldığı tespit edilmiştir (s. 295-298). Bu tasarımlarda dikkat çeken tek nokta ilgili bölümde önemli cümlelerin kalın punto ile yazılarak vurgulanma tekniğinin kullanılmasıdır (Su & Mumcu, 1981; Su & Mumcu, 1992). Su & Mumcu tarafından yazılan ders kitaplarını takip eden Kalecikli 1995 ve Palazoğlu & Bircan 1995 örneklerinde, vurgulama ve alt başlık hazırlama metotlarının devam ettiği, alt başlıkların sayısının yediye çıkarıldığı gözlemlenmiştir (Kalecikli, 1995, s. 159-166; Palazoğlu & Bircan, s. 173-178). Bu tasarımlarda da MEB kitapları ile uygun olacak şekilde, önemli cümleler kalın punto ile vurgulanmıştır. Laiklik ilkesi ile alakalı bulgular incelendiğinde 1981 tasarımının 2005 yılına kadar devam ettirildiği, Su & Mumcu (2002) tarafından hazırlanan kitaptan elde edilen bulgulardan tespit edilmiştir (s. 282-285). Bölüm ile ilgili tasarım değişiklikleri ancak 2005 yılı sonrası tespit edilebilmiştir.

2005 yılında Mükerrer Kâmil Su ve Ahmet Mumcu tarafından yazılan kitap değiştirilerek, yerine İdris Akdin, Muhittin Çakmak ve Mustafa Genç beylerden oluşan bir yazar komisyonu tarafından hazırlanan yeni bir kitap getirilmiştir (Özhan, 2008, s. 66-71). Bu kitabın yanı sıra, özel bir yayınevi tarafından bastırılmış bir kitap olan, Kemal Kara'nın kitabının MEB tarafından kabul edilip, bu yıllarda okutulduğu bilgisine ulaşılmıştır (Kara, 2006). MEB tarafından basılan kitabın tasarımında herhangi bir alt başlık yoktur, bölüm bir makale uzunluğunda değildir yalnızca iki sayfadır. Önceki örneklerde olduğu gibi önemli cümleleri kalın punto ile vurgulanmıştır (Akdin, Çakmak, & Genç, 2005, s. 130-131). Buna karşın Kemal Kara (2006) örneğinde, “Laikliğin topluma sağladığı faydalar” şeklindeki tek bir alt başlıkla beraber metin hazırlanmış, önemli cümleler kalın puntolar ile vurgulanmıştır

(s. 306-309). Bu örneklerde de önceki yıllarda olduğu gibi görsellerden faydalanılmamıştır. Laiklik ilkesinde görsellerin nasıl kullanıldığına dair bulgular ancak 2012 yılı sonrası çıkan örnekler aracılığıyla tespit edilebilmiştir.

2012 yılında yazar komisyonu tarafından hazırlanan laiklik ilkesi bölümü, tamamen öğrenci etkileşimli bir tasarıma sahiptir. Bölümde, soru cevap kısımları, etkinlikler ve bolca görsel tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bu kitaplarda okuma parçaları ve etkinlikler için fazladan küçük resim ve şekil kullanıldığı, renk sayılarının arttırıldığı tespit edilmiştir (Komisyon, 2012, s. 174-178). Bu ders kitabı ile başlayan değişim, 2012 öğretim programının beceri temelli yapısı ile alakalıdır (TTKB, 2012). Bu kitap ile aynı öğretim programına bağlı olarak çıkan Sevtap Gamsız ve Mahmut Ürküt'ün kitaplarında da aynı yöntemin takip edildiği görülmektedir (Gamsız, 2012, s. 195-199; Ürküt, 2015, s. 204-208). 2018 yılı sonrası çıkan örneklerde ise laiklik ilkesi bölümlerinin tek sayfaya indirildiği ve alt başlık olmadan işlendiği gözlemlenmiştir (Çevik, Koç, Şerbetçi, 2019, s. 100; Demirtaş, 2019, s. 104; Erdoğan, 2019, s. 108). Araştırma sonucunda, incelenen örneklerden alınan laiklik ilkesi bölümlerinin görsel tasarımları hakkında elde edilen veriler Tablo 31'de yer almaktadır.

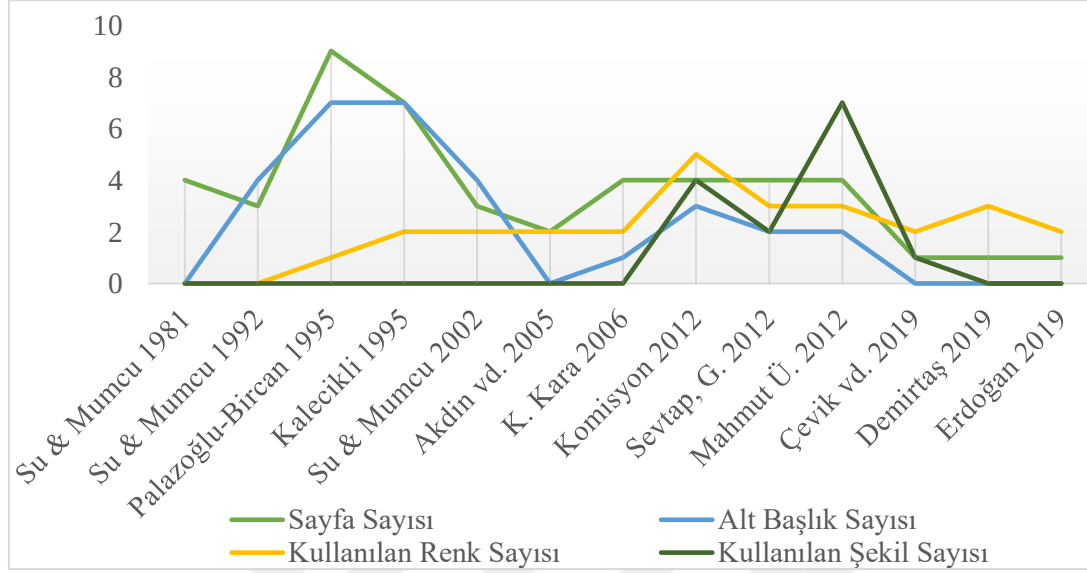
Tablo 31.

Laiklik İlkesi Bölümlerinin Tasarım Verileri 1981-2021

Örneğin Kodu	S.S.	A.B.S.	K. R. S.	K. Ş. S.
Su & Mumcu, 1981	4	0	0	0
Su & Mumcu, 1992	3	4	0	0
Palazoğlu & Bircan, 1995	9	7	1	0
Kalecikli, 1995	7	7	2	0
Su & Mumcu, 2002	3	4	2	0
Akdin vd. 2005	2	0	2	0
K. Kara, 2006	4	1	2	0
Komisyon, 2012	4	3	5	4
Sevtap G., 2012	4	2	3	2
M. Ürküt, 2012	4	2	3	7
Çevik, vd. 2018	1	0	2	1
Demirtaş 2019	1	0	3	0
Erdoğan 2019	1	0	2	0

Not: Etkinlik örneklerine tabloda görüldüğü üzere yalnızca üç örnekte rastlandığından, etkinlik sayıları tabloya dahil edilmemiştir. Kısaltmalar: S.S.: Sayfa sayısı. A.B.S.: Alt Başlık Sayısı. K.R.S.: Kullanılan Renk sayısı. K.Ş.S.: Kullanılan Şekil Sayısı.

Tablodaki görsel verilerin grafik haline getirilmiş biçimi Şekil 35’te verilmiştir.

Şekil 35. Laiklik ilkesi bölümlerinin tasarımında örneklere göre değişimi

Verilerden yola çıkarak, sayfa başına düşen görsel tasarım araçlarının uzun yıllar boyunca istikrarlı olarak artmadığı, sürekli aynı şablonun kullanılması sebebiyle 2012 yılına kadar bölümde hiç görsel kullanmadığı tespit edilmiştir.

Komisyon (2012) örneğinde şekil olarak yalnızca fotoğrafların kullanıldığı grafiklerin kullanılmadığı tespit edilmiştir (s. 174-178). Ders kitabında kullanılan dört görselin ikisi, Atatürk ve modern Türk kadınlarının odaklı, metinden sonra veya önce verilmiş görsellerdir. Görsellerden her birinden önce bir metin bulunmaktadır. Örneğin, Komisyon 2012 örneğinde, “laiklik ilkesine göre eğitim sistemini bilimsel esaslara göre yeniden düzenleyen Atatürk, Adana İsmet Paşa Kız Enstitüsünde (1937)” (Komisyon, 2012, s. 176). Notu ile şu görsel paylaşılmıştır:

Şekil 36. Komisyon 2012 örneğinden Adana İsmet Paşa kız enstitüsü fotoğrafı. Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Bu görselin ardından şu cümlelere yer verilmiştir: “Laikliğin bir diğer esası da toplumun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak devletin, akla, bilime ve gerçeklere göre yönetilmesidir. Bu anlayış doğrultusunda eğitimin de laik, akılcı ve çağdaş esaslara göre düzenlenmesi bu ilkenin gereğidir” (Komisyon, 2012, s. 177). Kısaca metinde anlatılan bilgilere, mesaj içeren görseller aracılığıyla örnek verilmiştir.

Bu tarz görsel kullanımı, akademik açıdan “örnek gösterme fonksiyonu” olarak tanımlanmaktadır. Örnek gösterme fonksiyonu niteliğini taşıyan görseller, metinde anlatılan ifadeleri desteklemek veya bu ifadelerle bir örnek vermek amacıyla kullanılan resimlerdir (Tütüncü Oğuzoğlu, 2003, s. 141). Bu niteliği taşıyan görseller, farklı araştırmalarda “açıklayıcı resimler” ifadesi ile de tanımlanmaktadır ve ders kitaplarında sıklıkla karşılaşılan bir görsel kullanım türü olduğu belirtilmektedir (Akbaba, 2003, s. 362). Bu tür fonksiyon kullanımı, laiklik ilkesi bölümlerinde yer yer gözlemlenmiştir.

Komisyon 2012’nin ardından çıkan ve resim kullandığı tespit edilen diğer örneklerle bakıldığında, Sevtap G. 2012 örneğinde ve Çevik vd. 2018 örneğinde, Atatürk’ün TBMM’nin açılışında dua ettiği görselin, onun laiklik ile alakalı düşüncelerinin anlatıldığı metinlere bağlı olarak örnek gösterme fonksiyonu amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. (Çevik, Koç, ve Şerbetçi, 2018, s. 100; Gamsız, 2012, s. 199). M. Ürküt 2012’de ise Atatürk’ün TBMM açılışında dua ettiği görsel ve Uşak’ta kendisini karşılayan grupla beraber dua ettiği 1923 tarihli bir görsel paylaşılmıştır (Şekil 37).

Şekil 37. M. Ürküt örneğinden Atatürk'ün dua ettiği görseller. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

Atatürk'ün dua ettiği görsel, laiklik ilkesi bölümlerinde farklı örneklerde ve farklı amaçlarla sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin, Komisyon 2012 örneğinde Atatürk'ün TBMM'nin açılışında dua ettiği görsel renklendirilmiş bir biçimde bir etkinliğe bağlı olarak kullanılmıştır (Şekil 38).

Şekil 38. Komisyon (2012) örneğinden fotoğraf içeren bir etkinlik. Komisyon. (2012). Lise 3 Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ders Kitabı. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Bu tür etkinliklere bağlı resim kullanımı, akademik olarak “yansıtma fonksiyonu” amaçlı resimler olarak açıklanır. Yansıtma fonksiyonunda temel amaç; bir görselin metin kutuları veya alıştırmalarla beraber kullanılmasıdır (Tütüncü Oğuzoğlu, 2003, s. 140-141). Komisyon 2012’den alınan etkinlikte Atatürk'ün dua ettiği görsel, din hakkındaki düşüncelerini beyan ettiği metinler ile verilmiş böylece resmin yansıtma fonksiyonu özelliğinden faydalanılmıştır. Farklı görseller kullanılan bir başka örnek olan M. Ürküt (2015) örneğine bakıldığında ise çok fazla metinden bağımsız resimler bulunmuştur (s. 204-208).

21. DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

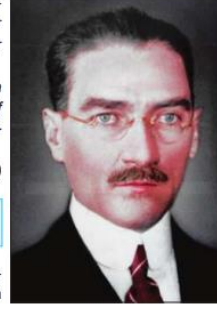
Atatürk, özgür bir toplum oluşturmak amacıyla inkılaplarını gerçekleştirirken hep laiklik ilkesine bağlı kalmıştır. Atatürk'e göre din, bir vicdan meselesidir. Dine saygı, inanan kişinin haklarına saygının bir sonucudur. Atatürk bu düşüncelerini şu sözleri ile açıkça belirtmiştir:

"Din bir vicdan meselesidir. Herkes, vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz, dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünmeye muhalif değiliz. Biz, sadece din işlerini, devlet ve millet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz."

(Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihimiz, s. 70.)

Atatürk'ün yukarıdaki sözlerinden ne tür bir çıkarımda bulunabilirsiniz?

Türkiye Cumhuriyeti'nde laiklik ilkesinin bir gereği olan din ve vicdan hürriyeti Anayasa ile teminat altına alınmıştır. 1982 Anayasası'nın ilgili maddesinde şu ifadeler yer verilmiştir:

Şekil 39. M. Ürküt 2015 örneğinden bir kesit. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

Bu kesitte kullanılan görsel, metinle alakasız olarak öylece yerleştirilmiştir. Herhangi bir mesaj verme ya da motive etme amacı taşımayan bir görseldir. Bu resme benzer olarak Atatürk'ün din adamları ile poz verdiği görseller metin içerisinde çeşitli yerlerde anlatılan konudan bağımsız bir şekilde yerleştirilmiştir. Tütüncü Oğuzoğlu (2003) çalışmasında bu tarz görsel kullanımını, "dekoratif fonksiyon" olarak adlandırmış ve estetik kaygıyla tercih edilen resimlerin ders kitaplarında olmaması gerektiğini belirtmiştir (s. 140). Bununla beraber M. Ürküt 2015'te farklı amaçlarla da resimler kullanılmaktadır. Laik eğitimin önemini vurgulandığı bir kesitte, Atatürk ve modern Türk kadınlarının olduğu kareler örnek gösterme fonksiyonları ile metinle bağlantılı olarak kullanılmıştır (Şekil 40).

Atatürk, çalışma arkadaşı İzzettin Çalışlar'ın kızının düğün töreninde (1933)

Atatürk, Adana Kız Enstitüsünde öğrencilerle ders dinlerken (1937)

Şekil 40. M. Ürküt 2015 örneğinden modern kadınlarla ilgili görseller. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

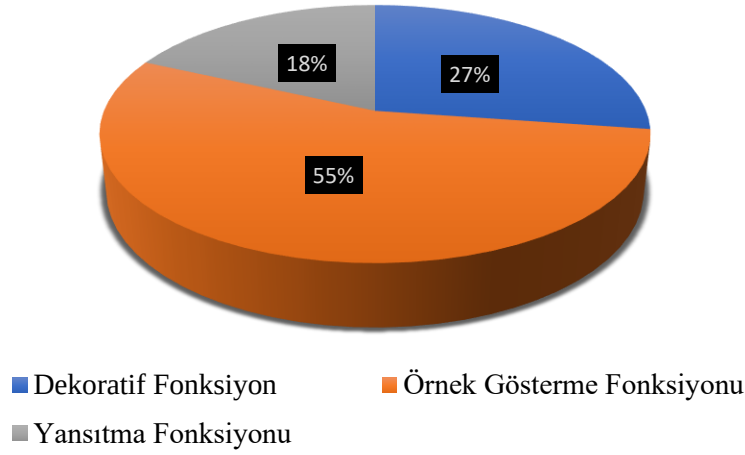
Görsellerle alakalı bulgular, görsellerin temaları açısından incelendiğinde en fazla kullanılan görsel türünün, Atatürk'ün dua ettiği ya da Atatürk'ün din adamları ile aynı karede yer aldığı "Atatürk ve din" temalı görseller olduğu tespit edilmiştir. Bu görsellerden sonra Atatürk'ün kadınlarla veya kadın öğrencilerle poz verdiği "Atatürk ve Türk kadını" temalı görsellerin

kullanıldığı tespit edilmiştir (Komisyon, 2012, s. 177; Ürküt, 2015, s. 208). Bu görsel türünün yanı sıra Atatürk'ün medeni bilgiler kitabının müsvedde kâğıtlar bölümünde, kendi el yazısı ile laikliği açıkladığı kısa metin hem Komisyon (2012) örneğinde hem de Gamsız (2012) örneğinde tespit edilmiştir (Komisyon, 2012, s. 174; Gamsız, 2012, s. 199). Bölümlerde aykırı bir görsel kullanımı olarak, Gamsız (2012)'nin çalışmasında, Atatürk'ün şapka inkılabı sonrası görüntülediği bir fotoğraf karesinin yer verilmiştir. Bu fotoğraf karesine bağlı metinde laiklik ile alakalı inkılaplardan biri olan şapka inkılabından bahsedilerek, fotoğraf örnek gösterme fonksiyonu ile kullanılmıştır (s. 199).

Kitap yazarlarının laiklik ilkesini görsellerle anlatırlarken tekrara düştükleri ve daha çok Atatürk'ün dua ettiği resimlerin kullanıldığı, grafik veya çizimlerin pek tercih edilmediği gözlemlenmiştir. Atatürk'ün dua ettiği görsellerin bu kadar ön planda olmasının sebebinin araştırmanın önceki bölümlerinde ve kavramsal çerçevede bahsedilen 1981 öğretim programında yer alan, Atatürk'ün dine önem verdiğini gösteren içeriklere yer verilmesine dair yönergenin kanıksanmasından kaynaklı bir durum olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra yine araştırmanın kavramsal çerçevesinde bahsedildiği üzere Atatürk'e yönelik olarak “dinsiz” veya “din düşmanı” ithamları vardır. Yazarlar, bu ithamları kırma amaçlı olarak Atatürk'ün dua ettiği veya din adamları ile aynı karede yer aldığı görsellere yer vermiş olabilirler. Laiklik ilkesi bölümlerinde tablolar ve grafiklere fazla yer verilmemesi durumunun ise laiklik ilkesinin bir düşünceden ibaret olmasından, soyut veya somut herhangi bir olaya veya olguya bağlı olmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Laiklik ilkesinde kullanılan görsellerin fonksiyonlarına³¹ bakıldığında ise benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. İncelenen örneklerde, dekoratif fonksiyon kullanımının bir kez, örnek gösterme fonksiyonunun altı kez, yansıtma fonksiyonunun ise iki kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bilgilendirici ve motivasyon amaçlı görsellere ise yer verilmediği gözlemlenmiştir. Laiklik ilkesi bölümünde kullanılan görsellerin türlerine ve fonksiyonlarına yönelik olarak yapılmış analizlerden yola çıkarak, laiklik ilkesi bölümlerinde, görsel kullanımının kısıtlı ve kendini tekrar eden amaçlarla ve hatta tekrar edilen görsellerle kullanıldığı tespiti yapılabilir. Laiklik ilkesi bölümlerinde kullanılan görsellerin fonksiyonlarına göre dağılımı Şekil 41'de sıralanmıştır.

³¹ Fonksiyon ifadesinden kasıt görsellerin kullanım amaçlarıdır. Tütüncü Oğuzoğlu (2003) tarafından yapılan çalışmada resim fonksiyonları: Motivasyon, dekoratif, bilgilendirici, yansıtma ve örnek gösterme olarak nitelendirilmiştir (s. 140-141).

Şekil 41. Fonksiyonlarına göre laiklik ilkesi bölümü görselleri.

5.2.1.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın 2. alt problemi şu şekildedir: “1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümleri, bilimsel teori boyutuyla değerlendirildiğinde bölümlerin içeriklerinde yaşanan değişimler hakkında neler söylenebilir?” Bu alt probleme yönelik olarak yapılan araştırmalarda, laiklik ilkesi ile ilgili bulgular bu bölümde aktarılmıştır.

Ders kitabı incelemede bilimsel teori ölçütü; ifade analizleri, kavram oluşturma, değer yargıları ve ideolojiler olmak üzere 4 boyutludur (Hayta & Karabağ, 2003, s. 38). Araştırmanın bu bölümünde laiklik ilkesi bölümleri kavramsal açıdan ve kullanılan ifadeler açısından değerlendirilmiştir. Araştırmada incelenen örneklerde, laiklik ilkesinin soyut kavramlara bağımlı olarak, anlatıldığı gözlemlenmiştir. Örneğin, Ürküt (2015) çalışmasında, laikliğin önemi hakkında şu cümleleri kurar: “Laiklik ilkesinin benimsenmesi ile Türk kadınına sosyal ve siyasal haklar verilmiş, milletin devlet yönetiminde söz ve karar sahibi olması temin edilmiştir. Bütün bireylerin yasalar karşısında eşit işlemlere tabi tutulmaları benimsenmiştir” (s. 188). Bu cümlede bulunan; Yasa, hak, devlet kavramlarının tamamı soyut kavramların baskınlığının bir göstergesidir. Soyut kavramlara bağlılığın bir sonucu olarak, sayısal verilere başvurulduğu pek gözlemlenememiştir. Bir istisna olarak, Su & Mumcu (1992) tarafından hazırlanan ders kitabında yer alan laiklik ilkesi bölümünde, cumhuriyetin ilanı sonrası inşa edilen camilerin sayısı belirtilmiştir (s. 266). Böylece dikkate değer bir sayısal veri sunulmuştur.

Dil ve anlatım konusunda, laiklik ilkesinin rasyonel kavramlara odaklı yapısından kaynaklı olarak, heyecan unsuru yaratan veya duygu uyandıran metinlere yer verilmediği daha çok bilgilere ve Atatürk'ün sözlerine dayanan bir anlatım yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu sebeple bölümlerde diğer milletleri aşağılayan sözlere yer verilmemiştir. Buna karşın genel geçer ifadeler ve öznel söylemlere farklı örneklerde yer verildiği gözlemlenmiş, özellikle araştırmada daha önce ifade edilen "ileri din" ifadesi ve diğer dinleri genelleyen bazı söylemler tespit edilmiştir (Su & Mumcu, 1981, s. 263; Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 173).

Laiklik ilkesi bölümünde kavram kullanımlarının değişimi yıllara göre farklılık göstermektedir. Örneğin, 1981 ve 1992 arasında yayınlanan kitaplar incelendiğinde, laiklik ilkesi bölümlerinin, "din, devlet, suistimal, Tanrı, gelişme, akıl ve bilim" kavramlarının ön plana çıkartılarak aktarıldığı gözlemlenmiştir (Su & Mumcu, 1981, s. 262-266; Su & Mumcu, 1992, s. 294-298). Buna karşın 1995 yılında hazırlanan örneklerde, geçmişte ağırlık kazanan din ile alakalı kelimelerin yanı sıra "hukuk ve inkılap" kavramlarına önem verildiği gözlemlenmiştir (Kalecikli, 1995, s. 159-166; Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 173-182). 80'lerdeki ve 90'lardaki kitaplarda kavram kullanımı bu şekildedir.

2000'lere gelindiğinde, editörler tarafından yeniden hazırlanan Su & Mumcu 2002 örneğinde, "çağdaşlaşma, anayasa, yasa, hak, hukuk, ilerleme ve egemenlik" kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir (Su & Mumcu, 2002; s. 284-285). Buna karşın 2006 ve 2015 arasında yayınlanan örneklere bakıldığında ise "anayasa, din ve vicdan hürriyeti, özgürlük, ibadet, demokrasi" kavramlarına öncelik verildiği gözlemlenmektedir (Akdeniz, Çakmak ve Genç, s. 230-231; Kara, 2006, s. 308-309; Ürküt, 2015, s. 203-205). 2018 ve sonrasında yayınlanan üç örneğe bakıldığında, bu bölümlerin birer sayfadan oluşmalarından mütevellit ortak bir kavram kullanımı görülmemekle beraber, "din, din ve vicdan hürriyeti, anayasa, demokrasi, egemenlik" kavramlarına ağırlık verildiği gözlemlenmektedir (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2018, s. 100; Demirtaş, 2019, s. 104; Erdoğan, 2019, s. 109). Kısaca, laiklik ilkesinin sahip olduğu kavram çeşitliliği, ilkenin açıklanması sırasında belli bir kavrama veya belli bir özelliğe odaklanılarak açıklama yapılması durumunu ortaya çıkartmaktadır. Bölümlerde kullanılan ifadeler de bu şekilde yıllara göre değişmiştir.

1981 basım ders kitabında laiklik ilkesi bölümündeki söylemlere bakıldığında, bu söylemlerin, devlet yönetimini akla dayandırma fikri çerçevesinde şekillendiği gözlemlenir: "Laiklik devlet düzeninin ve hukuk kurallarının dine değil, akla ve bilime dayandırılmasıdır"

(Su & Mumcu, 1981, s. 262). “Atatürk’ün akla uygun bir uygulama istediğini belirten şu sözleri, ne derin anlamlar taşımaktadır” (Su & Mumcu, 1981, s. 265).

1981 yılında kullanılan söylem tarzları, ifade değişikliklerine uğramakla beraber, 2002 yılına kadar temel mantık aynı kalmış, hatta yer yer cümleler dahi değişmemiştir. Örneğin: kitabın 1981 baskısında laiklik ilkesi bölümünün sonlarına doğru şöyle bir cümle kurulur: “Laiklik devletin temeli olunca, akla dayanan uygulamalarla millet zaman yitirmeden çalışma ve kalkınma imkânı bulur” (Su & Mumcu, 1981 s. 265). Aynı cümle, 1992 baskısında, “laikliğin Türk toplumuna sağladığı faydalar” isimli alt başlığın girişinde yer almaktadır (Su & Mumcu, 1992, s. 298). MEB ders kitaplarında Su & Mumcu tarafından yazılan kitap harici başka bir kitap basılmadığı için bu ders kitapları 1995 örneklerine kadar aynı kalmıştır.

1990’larda yayınlanan özel yayınevleri tarafından hazırlanmış ders kitaplarında daha farklı söylemler tespit edilmiştir. Bu ders kitaplarında, dini suistimal etme eyleminin ve bu eylemin sonuçlarının üzerinde daha fazla durulduğu, laikliğin dini suistimalleri engelleme özelliği açısından değerlendirildiği tespit edilmiştir (Kalecikli, 1995; Palazoğlu & Bircan, 1995). Buna karşın 2002 yılına gelindiğinde, Su & Mumcu tarafından hazırlanan kitabın editör kadronun değişimiyle söylemlerde değişikliklere gidilmiş ve laiklik, çağdaşlaşma konusu üzerinden ele alınmıştır: “Çağdaşlaşmayı hızlandıran ve Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinden olan lâiklik ilkesi, devletin akla ve bilim kurallarına göre kurumlaşmasını amaçlar. Karşılıklı saygı, hoşgörü ve anlayışa katkıda bulunur. Ulusal birliğin de temelini oluşturur” (Su & Mumcu, 2002, s. 285). Bu bölümde bir yenilik olarak, milli egemenlik ve laiklik arasında bağlantılar kurulmuştur;

Lâiklik, milli egemenliği de gerçekleştirmiştir. Çünkü egemenliğin milli bir nitelik taşıması yani halkın kendi kendini yönetmesi, ancak laik bir toplum düzeni ile mümkündür. Teokratik sistemde milli egemenliğe yer verilemez... Lâiklik, milli birlik ve beraberliği güçlendirir. Çünkü tüm vatandaşlar, inançlarına bakılmaksızın yasalar önünde eşittir. Türkiye Cumhuriyeti’nde sınıf farkı yoktur (Su & Mumcu, 2002, s. 286).

MEB ders kitaplarında, 2002 yılına kadar durum böyledir. 2002 yılı sonrasında ise ders kitaplarında kullanılan söylemlerde farklılıklar görülmüştür. Akdin vd. 2005 örneğinde, din ve vicdan hürriyeti odaklı bir anlatım tarzı benimsenmiş ve laikliğe yönelik argümanların din ve vicdan hürriyetine ve anayasaya odaklandığı gözlemlenmiştir (Akdin, Çakmak, & Genç, 2005, s. 130-131). Buna karşın, Kemal Kara örneğinde laiklik, milli egemenlik ile bağlantısı açısından değerlendirilerek anlatılmış ve laikliğin benimsenmesine yönelik

argümanlar bu yönde sunulmuştur: “Laikliğe göre egemenliğin kaynağı, halkın üstünde bir kutsal varlıkta, ya da Tanrı tarafından ayrıcalıklar verilmiş bir kişi veya din adamında değil, sadece halktadır. Böylece egemenliğin ulusa ait olması da laikliğin uygulanması sayesinde. Demokrasi’nin temeli de ulusun iradesini yine kendisinin kullanmasıdır” (Kara, 2006; 309).

Yakın tarihteki ders kitapları incelendiğinde ise bu ders kitaplarında söylemlerden ziyade etkinlikler ve görsellerle anlatım yapılmıştır. Yeni nesil ders kitaplarında gövde metinleri vardır fakat gövde metinlerinin kaplandığı alan fazla değildir. Buna rağmen kitaplarda kullanılan ifadeleri değerlendirmek mümkündür. Komisyon (2012) çalışmasında, laiklik ilkesini, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması özelliğini temel alarak anlatmış, din ve vicdan hürriyeti konularına eğilecek söylemlerde bulunmuştur (s. 176). Sevtap Gamsız’ın ders kitabında da din ile alakalı konulara daha fazla yer verilmiş, din ve mezhep ayrımlarının bitirilmesi, din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması, vd. din ile alakalı konular anlatımın merkezine alınmıştır (Gamsız, 2012). 2012 öğretim programına bağlı olan ders kitaplarından, Mahmut Ürküt (2015) tarafından hazırlanan ders kitabına bakıldığında ise yine din ve vicdan hürriyetine ayrıca bir başlık açıldığı ve bölümün genelinde de din ile alakalı konuların ele alındığı gözlemlenmiştir (s. 205). Bu ders kitaplarının üçünün de aynı ifadeler ve tasarımlara sahip olmasının sebebi, bu kitapların tamamının 2012 öğretim programına birebir uygun olarak hazırlanmalarıdır. Yazarlar, programın kavramsal çerçevede belirtilen ilkelerini esas alarak bölümleri hazırlamışlar, programın dışına çıkmamışlardır.

2018 sonrasında kullanılan ve 2018 öğretim programına bağlı olan ders kitaplarında ise öğretim programının, ilkelere daha az yer verilmesini istemesi sebebiyle bu örneklerde yalnızca terminolojik açıklamalara yer verildiği gözlemlenmiştir. Yazarların uzun cümleler kurmaktan kaçındığı tespit edilmiş, bu sebeple ifade analizi yapmak mümkün olmamıştır (Çevik, Koç, Şerbetçi, 2018; Demirtaş, 2019; Edip Erdoğan, 2019).

Kullanılan ifadelerle alakalı olarak dikkat çekici bir unsur da tespit edilmiştir. 1981 ve 2002 yılları arasında yayınlanan ders kitaplarında, laiklik ilkesi bölümünün girişlerinde, milliyetçilik ilkesinin ve laiklik ilkesinin önemini vurgulayan bir cümleye yer verilmiştir. Bu cümle şu şekildedir: “Türk ve yabancı bütün bilim adamları Atatürk inkılabının en önemli ögesi olarak laikliği kabul ederler” (Su & Mumcu, 1981, s. 262; Su & Mumcu, 1992, s. 299; Su & Mumcu, 2002, s. 282). Bu cümle 2012 yılına kadar yayınlanan örneklerde tekrar

edilmemiş ve bu örneklerde milliyetçilik ilkesinden özellikle bahsedilmemiştir. Buna karşın, 2012 yılında yayınlanan Komisyon 2012 örneğinde “laikliğin önemi ve sonuçları” bölümünün sonunda laikliğin milliyetçilik açısından önemini vurgulayan şu cümleye yer verilmiştir: “Laiklik, Osmanlı Devleti’ndeki dine dayalı millet sisteminin yerini Türk milliyetçiliğinin almasını sağlamış ve ülkede millet bilincinin oluşmasında etkili olmuştur” (Komisyon, 2012, s. 177). Bu kitapla aynı yıllarda yazılan Ürküt (2015)’in çalışmasında da milliyetçilik ilkesi, cumhuriyetçilik ile beraber laikliğe bağlı ve tamamlayıcı bir ilke olarak gösterilmiştir (s. 208).

5.2.1.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın 3. alt problemi şu şekildedir: “1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin içerikleri, konu alanı bilgisi boyutuyla değerlendirildiğinde bölümlerdeki değişimler hakkında neler söylenebilir?” Bu alt probleme yönelik bulunan laiklik ilkesi ile ilgili bulgulara bu bölümde yer verilmiştir.

Ders kitabı incelemede konu alanı bilgisi ölçütü; Konu alanının güncel durumu ve program modellerinde değişim, ihtilaflı tartışmalı konulara yaklaşım, verilen bilgilerin doğruluğu ve yöntem olmak üzere dört boyutludur (Hayta & Karabağ, 2003, s. 40). Bu bölümde, laiklik ilkesi bölümlerinde tespit edilen anlatım yöntemi değişimleri ve bölümlerin bilimsel yeterliliği hakkında elde edilen veriler sunulmuştur.

İnkılap tarihi ders kitaplarında laiklik ilkesi bölümünün 1981 yılından 2021 yılına kadar olan değişimleri; 1981-2006, 2006-2012 ve 2012-2018 olmak üzere üç döneme bölünerek açıklanabilir. İlk dönem olan 1981-2006 döneminde hazırlanan inkılap tarihi ders kitaplarının anlatım yöntemi açısından oldukça düz ve akademik tarih kitabı bölümü şeklinde yazıldığı gözlemlenmiştir. Yazarlar, önce kesin bir argüman sunmuşlar daha sonra argümanlarını desteklemek için ya bir Atatürk sözüne ya da başta anayasa veya din kitapları olmak üzere farklı kaynaklardan alıntılara başvurmuşlardır. Örneğin, Su & Mumcu (1981) çalışmasında, demokrasinin önemini Kur’an-ı Kerim ayetlerini örnek göstererek vurgulamıştır:

Demokrasi, bir özgürlük rejimidir. Bu sebeple demokrasilerde devletin tek bir dini vatandaşlara benimsetmeye çalışması düşünülemez. Bu davranış demokrasi kavramına uymaz. Hem Kur’an “dinde

zorlama yoktur” diyor (Sure II. Ayet 256). Bundan başka Kur’an ve Hazreti Muhammet devlet yönetiminde akla dayanılmasını isteyen pek çok buyruklar vermiştir (s. 265).

Buna karşın, Palazoğlu & Bircan (1995) çalışmalarında, Atatürk, laiklik ve din konusuna ilişkin, Atatürk’ün konu ile ilgili sözlerini alıntılarla anlatım yapmışlar ve düşüncelerini onun sözlerine dayandırmışlardır:

Atatürk, İslâm dinine büyük önem ve değer verir. Bu dinin akıl ve mantığa yer verdiğini, mükemmel bir din olduğunu belirtir: Dinim-bizzat gerçeğe nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum- bilince karşı, ilerlemeye engel hiçbir şeyi kapsamıyor... En yüksek uygarlık düzeyinin üzerine çıkmayı amaçlayan Atatürk, bunun da ancak çalışmakla olacağına inanmıştır. O, İslâm dininin akıl ve mantığa uygun uygulamayı istediğini ve desteklediğini, çalışmanın dinin bir gereği olduğunu belirten şu sözleri de söylemiştir: “Allah’ın emri çok çalışmaktır... Çalışmak demek boşuna yorulmak, terlemek değildir. Zamanın gereklerine göre ilim ve fen ve her türlü medeniyet buluşlarından azami derecede yararlanmak zorunludur... Bazı kimseler asri (modern) olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür, onların bu zannıdır (böyle sanmasıdır). Bu yanlış tefsiri (yorumu) yapanların maksadı (amacı), İslamların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? (s. 178-179).

Bu dönemde hazırlanan diğer ders kitapları olan Akdin vd. 2005 ve K. Kara 2006 örneklerinde ise anayasa maddeleri çerçevesinde anlatım yapılmış, anayasanın 1. 2. 4. ve 24. maddelerinden bahsedilmiştir (Akdin, Çakmak ve Genç, 2005, s. 230-231; Kara, 2006, s. 307). Ders kitaplarında görülen alıntılara dayalı anlatım tarzı, 1981-2012 yılı arasında yazılan ders kitaplarının geneline hâkimdir.

Laiklik ilkesi bölümleri adına ikinci dönem olan 2012 sonrasında çıkarılan ders kitaplarında ise etkinliklere bağlı bir anlatım tarzı takip edilmiştir. Yazarlar, bölüm içerisinde yerleştirdikleri etkinliklerden destek alarak bölümleri hazırlamışlardır. Bu bölümlerde önceki örneklerde olduğu gibi gövde metni ve diğer kaynaklardan alıntılar ile anlatım da mevcuttur fakat etkinliklerin bölüm içerisindeki tasarımları ağırlıklıdır ve alıntılar ise metin içinde değil metinden ayrı okuma parçaları halinde verilmiştir (Gamsız, 2012, s. 195; Komisyon, 2012, s. 149; Ürküt, 2015, s. 207).

Ders kitaplarına yerleştirilen etkinlikler; okuma parçası etkinlikleri, kavram şeması etkinlikleri, boşluk doldurma etkinlikleri, metinsiz soru-cevap etkinlikleri ve son olarak ödev yapma veya sunum hazırlama etkinlikleri olarak birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu etkinlikler bazen bölümün sonunda bazen ise bir alt başlığın başında veya sonunda yer almaktadır. Örneğin, 2015 yılında hazırlanan M. Ürküt 2015 kodlu ders kitabında, din ve vicdan

özgürlüğü ile alakalı alt başlık aktarıldıktan sonra öğrencilerden aşağıdaki etkinliği doldurmaları istenmiştir (Şekil 42).

Atatürk'ün din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili üç sözünü kullanarak aşağıdaki noktalı yerlere yazınız.

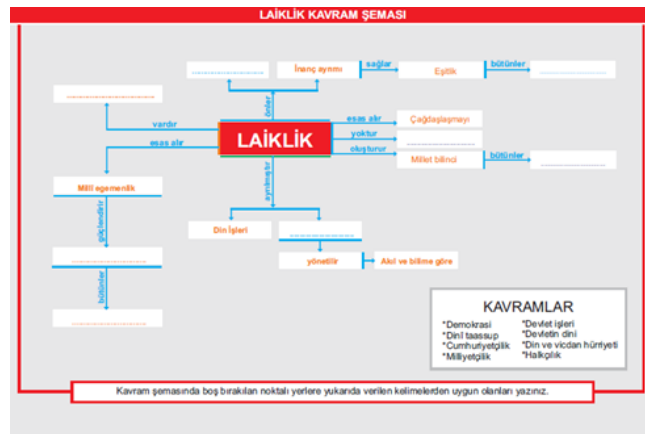
1.

2.

3.

Şekil 42. M. Ürküt 2015 örneğinden din ve vicdan hürriyeti etkinliği. Kaynak: Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

Bu etkinlikten önce Atatürk'ün din ve vicdan hürriyeti ile ilgili sözleri yer almaktadır. Öğrencilerden istenen gördükleri etkinlikleri akıllarında tutabildikleri kadar yazmaları ve böylece Atatürk'ün din ve vicdan hürriyeti ile ilgili sözlerini pekiştirmeleridir. Etkinlik, bir tür konu sonu etkinliğidir. M. Ürküt 2015 örneğinde hazırlanan etkinlik bu şekildeyken, buna karşın Komisyon 2012 örneğinde gerçek bir konu sonu etkinliği bulunmaktadır. Bu etkinlikte yazarlar, bulmaca biçiminde bir kavram şeması hazırlamışlar ve kavramlar bölümüne şu kelimeleri yazmışlardır: “Demokrasi, dini taassup, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, din ve vicdan hürriyeti, devlet işleri, devletin dini” (Komisyon, 2012 s. 178). Bölümde öğrenciye sunulan kavram şemasının tamamı Şekil 43'te görülmektedir.

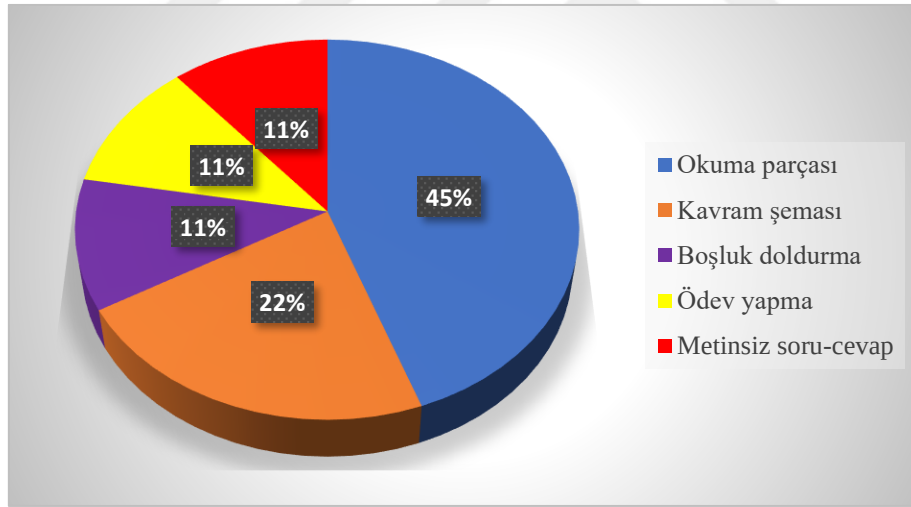

Şekil 43. Laiklik ilkesi ile alakalı bir kavram şeması. Komisyon. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları

Bu etkinlik ile öğrencilerin laiklik konusu ile alakalı öğrendiği bilgileri sınamaları ve pekiştirmeleri amaçlanmıştır. Başka bir ders kitabı olan Sevtap G. 2012 örneğinde ise M. Ürküt 2015 örneğine benzer olarak “din ve vicdan hürriyeti” konusunun sonuna bir ödev

eklenmiştir. Öğrencilere verilen ödev şu şekildedir: “Din ve vicdan hürriyetinin önemi ile ilgili bir sunu hazırlayınız” (Gamsız, 2012, s. 199). Ödev, öğrencilere bireysel olarak verilmiş ve nasıl puanlanacağı, ne amaçla kullanılacağı tamamen öğretmene bırakılmıştır.

Laiklik ilkesi bölümleri adına üçüncü dönem olan 2018 sonrası süreçte ise hazırlanan ders kitaplarında bölümlerin birer sayfa olmak üzere okuma metinleri ağırlıklı bölümler hazırlandığı gözlemlenmiştir. Etkinlik olarak, Çevik vd. 2018 ve Demirtaş 2019 örneklerinde, soru-cevap etkinliklerine yer verildiği tespit edilmiştir (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2018, s. 100; Demirtaş 2019; s. 104; Erdoğan, 2019; s. 109). 2012 sonrası incelenen ders kitaplarında, anlatıma destek sağlamak için 4 adet okuma parçası etkinliği, 2 adet kavram şeması etkinliği, 1 adet boşluk doldurma etkinliği, 1 adet ödev yapma etkinliği ve 1 adet metinsiz soru-cevap etkinliğinin hazırlandığı gözlemlenmiştir. 2012 öncesinde anlatımı desteklemek için herhangi bir etkinliğe başvurulmadığı gözlemlenmiştir. Laiklik ilkesi bölümleri üzerine yapılan araştırmalar sonucunda anlatımı desteklemek için kullanılan etkinliklerin türlerine göre ayrımı ve grafiksel biçimi Şekil 44’te görülmektedir.

Şekil 44. Laiklik ilkesi bölümlerinde hazırlanan etkinliklerin türlerine göre dağılımı

Bölümler bilimsel yeterlilik açısından değerlendirildiğinde bu ders kitaplarında bilgi eksiklikleri ve kronik hatalar gözlemlenmiştir. Örneğin, 2005 yılına kadar yayınlanan bölümlerde laiklik kelimesinin terminolojik açıklamaları ile alakalı hiçbir bilgi verilmemiştir. 2005 yılında yayınlanan ders kitaplarının bazılarında ise terminolojik açıklamalara yer verildiği gözlemlenmiştir. Örneğin, Akdin, Çakmak ve Genç (2005) çalışmalarında, laiklik ilkesi bölümünün girişinde şu terminolojik açıklamaları kaleme almışlardır: “‘Laik’ Latince (laicus) aslından alınmış Fransızca bir kelimedir. Sözlük

anlamıyla ruhani olmayan kimse, dini olmayan şey, fikir, kurum, sistem ve ilke demektir (s. 230). Buna karşın, Komisyon 2012 örneğinde, laiklik kelimesinin tanımlaması ile ilgili şu cümlelere yer verilmiştir:

Türkçeye Fransızca “laïque” kelimesinden gelen laik kelimesinin aslı Yunanca “lâikos”tur. Halka, kalabalığa ait anlamına gelen bu kelime başlangıçta din adamı olmayanları belirtmek için kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa’da siyasi iktidarın kaynağı, kullanılması ve düzenlenmesi konusunda kilise ile devlet arasında yaşanan çatışma sonucunda laiklik kelimesinin anlamı değişmiştir. Bu tarihten sonra toplumun ve devletin niteliğini gösteren felsefi, siyasi ve hukuki bir kavrama dönüşmüştür. Laik okul, laik toplum, laik devlet gibi... (Komisyon, 2012, s. 174).

Akdin vd. 2005 örneğinde kaleme alınan tanımlama, yazarların laikliği açıklarken kullandığı söylemler, Ziya Gökalp’in laikliği açıklarken ifade ettiği “ladini” kelimesinin karşılığı olan “dini olmayan” ifadesini hatırlatmıştır ve her iki örnekte de yer alan tanımlamaların laiklik ilkesi açısından bir yenilik olduğu söylenebilir. Buna karşın bu yeniliğin sonraki ders kitapları adına devam ettirildiği söylenemez.

Terminolojik açıklama eksikliğinin yanı sıra, laiklik ilkesi bölümlerinin genelinde Osmanlı Devleti döneminde yapılıp, laikliğe bir zemin hazırlayan ıslahatların anlatılmadığı gözlemlenmiştir. Bu konuda birkaç istisnadan söz edilebilir. Örneğin, Kalecikli (1995) örneğinde şu cümleye yer verilmiştir: “Tanzimat Dönemi’ndeki ıslahatların neden başarılı olmadığını çok iyi bilen Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’ni laiklik temeli üzerine kurarak yükseltmek istemişti” (Kalecikli, 1995b, s. 160). Bu ders kitabının yanı sıra K. Kara 2006 ve Komisyon 2012 örneklerinde Tanzimat fermanından ve Osmanlı döneminde yapılan fakat başarısız olan bazı ıslahat denemelerinin olduğundan bahsedilmiştir (Kara, 2006; Komisyon, 2012). Verilen bilgiler ile alakalı olarak bir başka değinilebilecek nokta inkılaplar ile alakalıdır. İncelenen örnekler arasında özellikle Su & Mumcu 1981 örneğinde laiklik ile alakalı inkılaplara hiç yer verilmemiştir. Bu eksiklik de öğrencilerin laiklik ilkesinin önemini kavramasını zorlaştırabilir.

Konu alanı bilgisi açısından bir başka sorun, bazı ders kitaplarında kullanılan kaynaklarla ilgili açıklamaların hatalı verilmesidir. Örneğin, Kalecikli (1995) hazırladığı metinde, Afet İnan tarafından hazırlanan medeni bilgiler kitabını Atatürk’ün yazdığına dair yanlış bir bilgi vermiştir (s. 162). Bu kitabın yalnızca “Atatürk’ün el yazıları” bölümü Atatürk tarafından hazırlanan kağıtlardan oluşmuştur. Kitabın kendisi Afet İnan tarafından kaleme alınmış ve düzenlenmiştir. Belirtilen hatanın yapıldığı kısım, bir önceki “bulgular” bölümünde, Kenan

Kalecikli'nin hazırladığı kitabın incelendiği alt başlıkta kitabın orijinalinde yer alan paragraf ile beraber verilmiştir.

5.2.1.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın 4. alt problemi şu şekildedir: “1981 yılından 2021 yılına kadar hazırlanan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin içerik değişimlerinde dönemin politik meselelerinin etkileri neler olabilir?” Bu alt probleme yönelik olarak yapılan araştırmada laiklik ilkesi bölümlerinde yer alan metinler, dönemin gündemi ve politik meseleleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

1981 yılında hazırlanan laiklik ilkesi bölümlerinde iki alanda kaleme alınan metinler ağırlık kazanmaktadır. Bu metinler arasında Atatürk'ün Müslüman olduğuna ve dini övdüğüne dair bazı söylemler dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Atatürk'ün Müslüman olduğuna dair kanıt olabilecek bazı sözleri örnek olarak verilmiştir. Bu sözlerden satır başları şunlardır: “Varlık dünyasının bütün kanunlarını yapan Cenab-ı Haktır... Tanrı birdir büyüktür... Ey millet Allah birdir şanı büyüktür... Bizim dinimiz milletimize düşkün miskin ve hor görülmeyi tavsiye etmez... Büyük dinimiz çalışmayanın insanlıkla ilgisi olmadığını bildiriyor” (Su & Mumcu, 1981, s. 295-296). Su & Mumcu 1981 örneğinde durum bu şekildeyken, Su & Mumcu (1992) örneğinde, bu söylemlerin ve dini öven Atatürk sözlerinin ufak değişimlerle ve yazar yorumlamaları ile devam ettirildiği görülmüştür: “Atatürk kesinlikle dinsiz değildi. Şu sözleri söyleyen Atatürk'ün dinsiz olduğu, laiklikle dinsizliği getirdiği söylenebilir mi?” (s. 297). Bu sözlerin ardından 1981 basımında geçen “Tanrı birdir büyüktür” ifadesi ve diğer ifadeler aynen tekrar edilmiş ve bu ifadelere ek olarak Atatürk'ün söylediği şu söz tekrar edilmiştir: “Dinime, gerçeğin kendisine nasıl inanıyorsam buna da öyle inanıyorum” (Su & Mumcu, 1992, s. 297). Atatürk'ün dinsiz olmadığına dair söylemler o dönemin gündemi ve politikasından kaynaklanmaktaydı.

Atatürk hakkında biyografi kaleme alan veya araştırmalarında Atatürk'ten bahseden yazarların bir kısmı Atatürk'ün bir dinsiz olduğunu düşünmekteydi (Armaoğlu, 2022, s. 159; Armstrong, 2021, s. 172; Mango 2000). Bu söylemler, Atatürk'ün dinsiz bir şahsiyet olduğu ve İslam dinine zarar verdiğine dair iddialara kanıt olarak gösterilmiş ve hatta Atatürk'ün bir İngiliz ajanı olduğuna dair iddialar dahi yayılmıştı (Ucuşsatar, 2007, s. 68). Bu iddialar oldukça tehlikeliydi çünkü o dönem Türkçe ezan okunmasının ve laiklik ile ilgili inkılapların

ters etkisi olarak halk arasında Atatürk'ün dinsiz olduğu iddiaları yayılmış ve bu iddialar yıllar boyunca tekrar edilmişti (Ortaylı, 2018, s. 376-378). Ders kitabındaki ilgili bölümlerin, bu iddialardan etkilenen kişilere yönelik olarak hazırlandığı düşünülmektedir. 1981, 1992 yıllarında hazırlanan ders kitaplarının yanı sıra 1995 yılında hazırlanan ders kitaplarında da din vurgusu ve laikliğin İslam dinine uygun olduğu vurgusu, alt başlıklar aracılığıyla anlatılmış ve bu kitaplarda, laiklik ile din arasındaki bağlantıya daha fazla yer verilmiştir (Bircan ve Palazoğlu, 1995, s. 181; Kalecikli, 1995, s. 163).

2002 yılına kadar yayınlanan örnekler bu şekildeyken, 2002 ve sonrasında yayınlanan Su & Mumcu 2002, Akdin vd. 2005 ve K. Kara 2006 örneklerinde; “çağdaşlaşma, inkılap, anayasa, demokrasi, yenilik” merkezli söylemlere ağırlık verildiği ve böylece laikliğin doktrinel yönüne daha yakın söylemlere başvurulduğu gözlemlenmiştir (Akdin, Çakmak ve Genç, 2006, s. 230-231; Kara, 2006, s. 307; Su & Mumcu, 2002, s. 285). Bu söylemlerden bazı satır başları şunlardır: “...Çağdaşlaşmayı hızlandıran ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinden olan laiklik ilkesi...” (Su & Mumcu, 2002, s. 285). “Laik devlette yönetim işleri, din kurallarına göre değil, demokratik yöntemlere göre yürütülür...” (Akdin, Çakmak ve Genç, 2005 s. 231). . Anayasa'nın başlangıç kısmında “...laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı” belirtilmiştir (Kara, 2006, s. 307). Bu durumun sebebi, 2002'ye yakın tarihlerde ortaya çıkan 28 Şubat süreci ile ortaya çıkan 28 Şubat kararlarında eğitimde ve devletin diğer organlarında laik politikalarına ağırlık verilmesi olabilir. 2002-2007 arasında AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) hükümetinin ders kitaplarında büyük değişiklikler yapmadığı ifade edilmektedir (Gündüz, 2023, s. 509).

2012 yılına gelindiğinde ise öğretim programında din ve vicdan özgürlüğünün anlatımına ağırlık verildiği gözlemlenmiştir (MEB, 2012) Bu durumun sebebinin, AKP yönetiminin dini konular zerindeki hassasiyetinden kaynaklanıyor olduğu düşünülebilir.

2002 yılında AKP'nin 2012 yılındaki ve bu araştırmanın hazırlandığı 2020'li yıllardaki lideri olan Recep Tayyip Erdoğan, kamuda türban yasağının getirdiği mağduriyetleri dindirme, ordunun siyasetteki etkisini azaltma ve ekonomik kalkınmayı sağlama sözleriyle iktidara gelmişti (Birand, 2003). Bu politik ortamın bir sonucu olarak, ders kitaplarındaki söylemlerin 2012 sonrası süreçte değiştiği düşünülmektedir. 2012 sonrasında hazırlanan ders kitaplarında, din ve vicdan hürriyeti ile ilgili söylemlerin sayıları arttırılarak genel anlatım ve etkinlikler din ve vicdan hürriyeti eksenine çekilmiştir. İncelenen önceki örneklerde

olduğu gibi Atatürk'ün bir Müslüman olduğuna dair söylemlere yer verilmiş ve hatta bu söylemler görselleştirilerek, Atatürk ile alakalı fotoğraflarda Atatürk'ün dua ettiği görsellere ağırlık verilmiştir. Laikliğin İslam ile çelişmediğine dair metinlere ve alıntılara da 2012 sonrası ders kitaplarında yer almıştır (Gamsız, 2012; Komisyon 2012; Ürküt, 2015).

5.2.2. 1981-2021 İnkılap Tarihi Ders Kitaplarında Milliyetçilik İlkesi

Bu bölümde milliyetçilik ilkesi bölümüne yönelik tematik analizler sunulacaktır.

5.2.2.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın 1. alt problemi şu şekildedir: “1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümleri tasarım boyutuyla değerlendirildiğinde bölüm tasarımlarının değişimi hakkında neler söylenebilir?” Bu alt problemin milliyetçilik ilkesine yönelik cevapları bu bölümde sunulmuştur. Bölümün yazılma mantığı laiklik ilkesinin 1. alt problemi ile aynı mantıkta hazırlanmış, görseller temalarına ve türlerine göre incelenmiştir.

Ders kitaplarında milliyetçilik ilkesinin ilk kez yer aldığı 1981 örneği, tasarım açısından aynı kitabın laiklik ilkesi örneğine benzemektedir ancak bu örnekte Atatürk'ün bir fotoğrafı kullanılarak, görsel eklemesi yapılmıştır (Su & Mumcu, 1981, s. 256-262). Bu görsel, bulgulara belirtilen sıradan bir görsel olmakla birlikte, 2005 yılına kadar belli bir Atatürk görselinin metne eklendiği, farklı görsellere yer verilmediği tespit edilmiştir (Su & Mumcu, 1992, s. 285; Su & Mumcu, 2002, s. 272). Milliyetçilik bölümü, alt başlıkları değiştirilmekle beraber, 2006 yılına kadar kitap yazarlarının geneli bir nevi şablon takibi yaparak bölümü hazırlamışlardır. Bu şablon takibine göre, önce millet kavramının tanıtımı yapılmış daha sonra milliyetçiliğin genel tanımı yapılarak, Atatürk'ün Türk milletini hangi esaslara göre kurduğu anlatılmış, sonraki aşamada Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını açıklanırken bir görsel kullanılmış (çoğunlukla Atatürk'ün portresi verilmiş) daha sonra Atatürk milliyetçiliği anlatılmıştır. Bölümlerin tamamı milliyetçiliğin faydalarının anlatıldığı bir alt başlık veya bir paragraf ile bitirilmiştir (Su & Mumcu, 1992; Su & Mumcu, 2002; Akdin, Çakmak, vd. 2005). Bu kitapların arasında bir istisna olarak yalnızca Kemal Kara'nın hazırladığı ders kitabının farklı bir tasarım biçimine sahip olduğu söylenebilir. Kara (2006)

hazırladığı bölümde Atatürk fotoğrafına yer vermemiş, kendi alt başlıklarına ve kendi anlatım biçimine göre bölümü hazırlamış, millet kavramı üzerinden milliyetçiliği aktarmış çok fazla alt başlık kullanmamıştır (297-301).

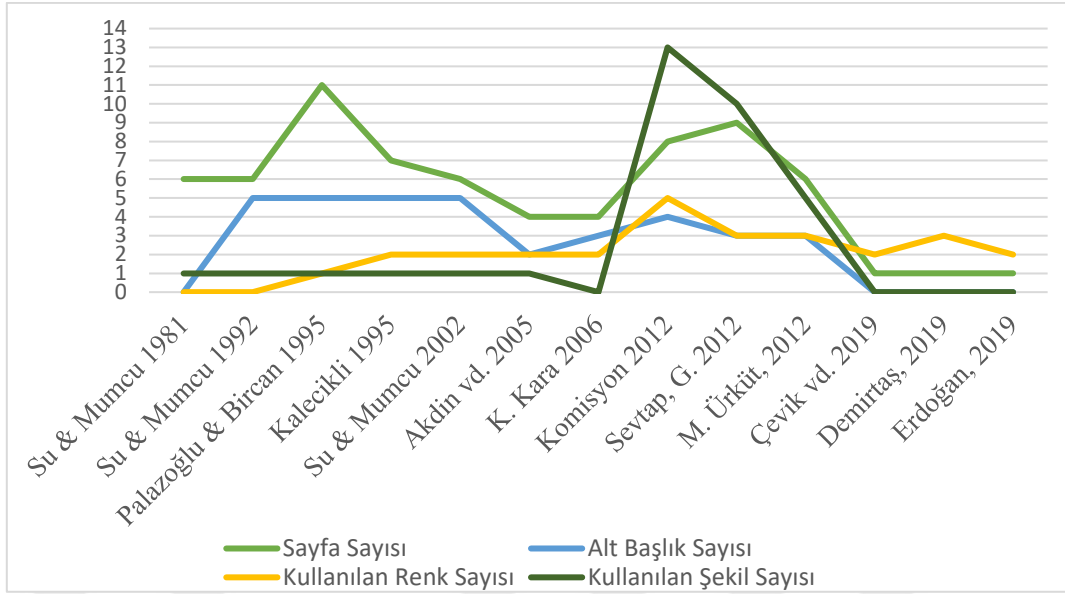
Görsel içerik olarak milliyetçilik ilkesi bölümlerinde, 2012 yılına kadar incelenen örneklerde, çok az renk kullanıldığı, küçük resimlere veya şekillere yer verilmediği gözlemlenmiştir (Su & Mumcu, 1992; Su & Mumcu, 2002; Akdin, Çakmak ve Genç, 2006). 2012 yılı sonrasında incelenen bölümlerde küçük resimler, göstergeler, şekiller ve kutucuklar tercih edilmiş, okuma parçaları ve etkinlikler kutuların içerisine yerleştirilmiştir. Şekil zenginliği bakımından 2018 yılına kadar kullanılan üç kitapta renkler, etkinlikler ve görseller ciddi biçimde arttırılmıştır (Komisyon, 2012; Gamsız, 2012; Ürküt, 2015). Bu değişikliğin, bölümlerin tasarımını zenginleştirdiğini söylemek mümkündür. Sonraki yıllarda çıkarılan kitaplarda temel tasarım özelliklerinin devam ettirildiği fakat şekillerin ve etkinliklerin kullanılmadığı gözlemlenmiştir (Çevik, Şerbetçi ve Koç, 2018; Demirtaş, 2019; Erdoğan, 2019).

Tablo 32.

Milliyetçilik İlkesi Bölümlerinin Tasarım Verileri 1981-2021

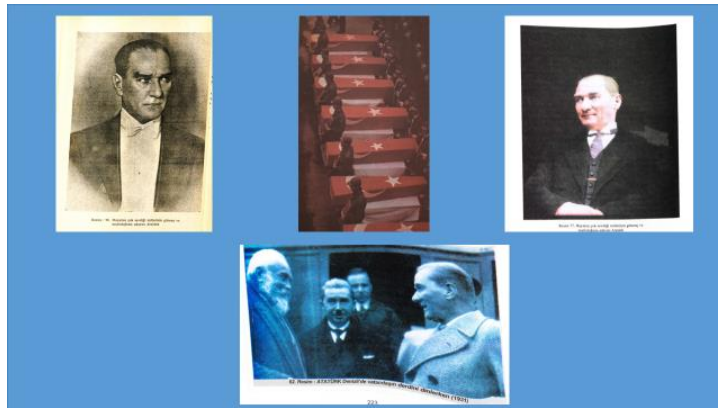
Örneğin Kısa Adı	S.S.	A.B.S.	K. R. S.	K. Ş. S.
Su & Mumcu, 1981	6	0	0	1
Su & Mumcu, 1992	6	5	0	1
Palazoğlu & Bircan, 1995	11	5	1	1
Kalecikli, 1995	7	5	2	1
Su & Mumcu, 2002	6	5	2	1
Akdin vd. 2005	4	2	2	1
K. Kara, 2006	4	3	2	0
Komisyon, 2012	8	4	5	13
Sevtap G, 2012	9	3	3	10
M. Ürküt, 2012	6	3	3	5
Çevik vd. 2018	1	0	2	0
Demirtaş, 2019	1	0	3	0
Erdoğan, 2019	1	0	2	0

Not: Etkinlik örneklerine tabloda görüldüğü üzere yalnızca üç örnekte rastlandığından, bu tabloda etkinlik sayılarına yer verilmemiştir. Kısaltmalar: S.S.: Sayfa sayısı. A.B.S.: Alt Başlık Sayısı. K.R.S.: Kullanılan Renk sayısı. K.Ş.S.: Kullanılan Şekil Sayısı.

Şekil 45. Milliyetçilik ilkesi bölümünün tasarımında örneklere göre değişim

Şekillerin kullanım biçimlerine ve kullanılan şekillere bakıldığında, 1981-2006 arasında kullanılan şekillerin çoğunluğu Atatürk'ün çeşitli pozlarının olduğu, konu ile alakasız ve dekoratif fonksiyonun ön plana alındığı görsellerdir. İncelenen örnekler arasında yalnızca Kalecikli örneğinde farklı bir şekil ve kullanım türü tespit edilmiştir. Kalecikli (1995) örneğinde, vatan savunmasının ve hudutların korunmasının öneminden bahsedilerek, şehit olan Türk askerlerinin cenaze törenlerinin fotoğrafı gösterilmiştir (s. 147).

Şekil 46. 1981- 2006 Arasında milliyetçilik ilkesi bölümünde kullanılan görseller

Not: Üst sıra soldan sağa: Su & Mumcu 1981 örneği, Kalecikli 1995 örneği, Su & Mumcu 2002 örneği, Akcin, Çakmak ve Genç 2005 örneği.

Kalecikli 1995 örneğinde kullanılan resmin, motivasyon fonksiyonu amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Motivasyon fonksiyonu, duygu hissettirmek veya heyecan vermek amacıyla, renkli ve çekici görünen resimlerin metinden ayrı bir bölümde kullanılmasıdır

(Tütüncü Oğuzoğlu, 2003, s. 140). Metinde vatan savunmasının ve fedakârlığın önemini anlatan bölümden sonra verildiği için örnek gösterme amacı da taşıdığı söylenebilir. Bununla beraber çok vurucu bir görsel seçildiğinden motive etme özelliğinin daha ağır bastığı düşünülmektedir. 2006 yılında yayınlanan ders kitabındaki görsel ise Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını temsil etmek amacıyla konulmuş, tam anlamıyla bir örnek gösterme fonksiyonu kullanımıdır. Bununla beraber, görselde bir hata olduğu düşünülmektedir. Görselin, Atatürk'ün halk ile aynı seviyede olduğunu vurgular bir yapıda olması açısından milliyetçilikten ziyade demokrasi ve eşitlik mesajı verdiği düşünülmüştür. Bu sebeple görselin cumhuriyetçiliğe ya da halkçılığa daha yakın bir portre olduğu söylenebilir.

2006 sonrasına bakıldığında, laiklik ilkesi bölümünde olduğu gibi 2012 yılı ile görsel kullanımı artmıştır. Bunun yanı sıra fonksiyon çeşitliliğinde de bir artış gözlemlenmiştir. M. Ürküt 2015 örneğinde, milli tarihin önemi anlamı anlatılırken, metinden ayrı bir kısımda konu ile alakalı üç farklı yayın sunularak, bu yayınların açıklamaları yapılmıştır (Ürküt, 2015, s. 192). Böylece resmin bilgilendirici fonksiyonu kullanılmıştır.

Türk Tarih Kurumunun yayınlarından bazıları

Şekil 47. M. Ürküt 2015 örneğinden bilgilendirici fonksiyonlu görseller. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

Resmin bilgilendirici fonksiyonu, resmin metinden ayrı bir yerde metne netlik kazandırmak ve metni tamamlamak amacıyla kullanılması olarak özetlenebilir (Tütüncü Oğuzoğlu, 2003, s. 140). Bilgilendirici fonksiyonla kullanılmış görsellere örnek olarak, grafikler ya da bir kaynaktan alınan istatistikler gösterilebilir. Bilgilendirici fonksiyonlu görsellerin örnekleri, ders kitaplarının genelinde sıkça kullanılmaktadır (Akbaba, 2003, s. 361). Buna karşın laiklik ve milliyetçilik ilkeleri bölümlerinde bu tür görseller pek fazla tespit edilememiştir.

Milliyetçilik ilkesi bölümleri, resim fonksiyonları özelinde değerlendirildiğinde, en fazla yansıtma fonksiyonunun örneklerine rastlanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Komisyon 2012

tarafından hazırlanan ders kitabında, milliyetçilik ilkesi ile ilgili tüm etkinliklerde en az bir fotoğrafa yer verilmiştir (Şekil 48).

Şekil 48. Yansıtma fonksiyonlu görsellerin kullanıldığı bir etkinlik. Komisyon. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları, s. 149. Yansıtma fonksiyonun ardından en fazla kullanılan diğer fonksiyonlar örnek gösterme fonksiyonu ve motivasyon fonksiyonu olmuştur. Gamsız (2012) örneğinde, milliyetçiliğin Türkiye'deki geçmişi anlatılırken Millî Mücadele döneminden bahsedilmiş, bu dönemde halk arasında oluşan yardımlaşma ve fedakârlıklar kısaca ifade edilmiştir. Söylemleri desteklemek için 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgalini takiben, Halide Edip Hanımın (Adıvar) konuşmacı olduğu 1919 mitingini duyuran bir gazete haberi paylaşılmıştır. İlgili gazete haberi ve gazete haberinin altında bulunan bilgi notu Şekil 49'da yer almaktadır.

Şekil 49. Sevtap G. 2012 örneğinden bir gazete kupürü. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

Sevtap G. 2012 örneğinde kullanılan görsel bu şekildedir. Buna karşın, Ürküt (2015) çalışmasında, milli birlik ve beraberliğin önemini anlatırken daha güncel olaylara yönelik bir gazete kupüründen faydalanmıştır (Şekil 50) (s. 193).

Millî ve manevi değerlere sahip çıkılmalı

24.03.2013 tarihli millî ve manevi değerlerin önemi ile ilgili bir gazete manşeti

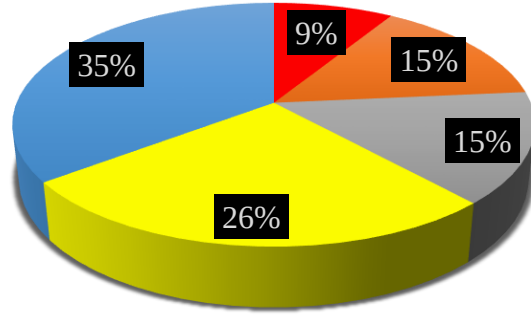
Şekil 50. M. Ürküt 2015 örneğinden bir gazete manşeti. Ürküt, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: Ata.

Yazarın büyük puntolarla hazırlanmış olan bu manşeti kullanarak, öğrenciye milli değerlere sahip çıkması konusunda bir tür mesaj ilettiği düşünülmektedir. Bu açıdan görselin, resmin motivasyon fonksiyonunu kullanma amaçlı olarak yerleştirildiği düşünülmektedir. 2012 sonrası yayınlanan milliyetçilik ilkesi bölümlerinde, dekoratif fonksiyona sahip şekiller de gözlemlenmiştir. Örneğin, Komisyon 2012 kodlu kitabın milliyetçilik ilkesi bölümünün girişinde bir not ile beraber bir görsele yer verilmiştir (Şekil 51).

Şekil 51. Komisyon 2012 örneğinden Atatürk ve Türk Ocakları. Komisyon. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Bu fotoğrafın yanında çevresinde bir metin veya alakalı bir etkinlik yoktur. Fotoğraf, göze hoş görünmektedir ve Atatürk'ün dönemin milliyetçileri ile bağlarını sembolize etmesi açısından anlamlıdır. Bu tarz herhangi bir metne bağlı olmayıp, konuyu anlatmaktan ziyade konunun sembolik yönünü göstermeyi amaçlayan resimler “süsleyici resimler” adıyla da geçmektedir (Akbaba, 2003, s. 362). Milliyetçilik ilkesi bölümün 1981-2021 arası genel gidişatı değerlendirildiğinde, laiklik ilkesine kıyasla daha fazla görsel ve resim fonksiyonu kullanıldığı ayrıca kullanılan görsellerin çeşitliliğinin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

- Bilgilendirici Fonksiyon
- Dekoratif Fonksiyon
- Motivasyon Fonksiyonu
- Örnek Gösterme Fonksiyonu
- Yansıtma Fonksiyonu

Şekil 52. Fonksiyonlarına göre milliyetçilik ilkesi bölümü görselleri

Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde genellikle vatanseverlik duygularını çağrıştıracak bayrak, asker, Atatürk fotoğraflarının kullanıldığı, tarihi olaylarla veya toplumu etkileyen olaylarla alakalı gazete kesitlerine yer verildiği dikkat çekmektedir. Bu görsellerin yanı sıra Millî Mücadele dönemi görsellerine yer verilmiş, öğrencinin bu dönemde olan olaylarla empati kurabilmesi istenmiştir. Görsellerin içeriklerinde dikkat çeken bir başka detay, Millî Mücadele dönemi ile ilgili fotoğraflar hazırlanmasına rağmen Atatürk ile ilgili fotoğraflarda Millî Mücadele dönemine veya öncesine pek girilmemesi, cumhurbaşkanı olduğu dönemden fotoğrafların tercih edilmesidir. Bir başka deyişle fotoğraflarda Mustafa Kemal Paşa'dan ziyade Cumhurbaşkanı Atatürk vardır. Bu durumun nedeni tam olarak bilinmese de yazarların üniformalı Atatürk'ün şoven bir hissiyat oluşturacağından çekindikleri düşünülmüştür.

Milliyetçilik ilkesi bölümünde kullanılan görsellerin çoğunda, öğrencinin yaş aralığına uygun ve çok aşırı şiddet içermeyen görseller kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu önemli bir ayrıntıdır çünkü ders kitaplarındaki görsellerde, öğrencilerde travma yaratmayacak, çok şiddetli veya +18 olabilecek görsellerin kullanılmaması önemlidir (Aslan, Okumuş, & Koçoğlu, 2015, s. 696-699). İncelenen örneklerin yalnızca birinde, öğrencileri kısmen etkileyebilecek bir görsele rastlanmıştır. Komisyon 2012 örneğinde, Millî Mücadele döneminde, Yunan askerlerinin Batı Anadolu'ya düzenlediği yağma hareketleri sırasında yaralanan bazı kadınların gösterildiği bir gazete manşetine yer verilmiştir (Şekil 53).

Şekil 53. Komisyon 2012 örneğinden İstiklal Harbi gazetesini. Komisyon. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Bu görselde şiddetin izlerinin çok açık bir şekilde gösterilmesi sebebiyle, öğrenciler açısından yaralayıcı ve travmatik olabileceği düşünülmüştür.

5.2.2.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın 2. alt problemi şu şekildedir: “1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümleri, bilimsel teori boyutuyla değerlendirildiğinde bölümlerin içeriklerinde yaşanan değişimler hakkında neler söylenebilir?” Bu alt probleme yönelik olarak yapılan araştırmalarda, milliyetçilik ilkesi ile ilgili bulgular şunlardır:

Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde kullanılan kavramların çoğu tıpkı laiklik ilkesinde olduğu gibi soyut kavramlara dayalıdır. Komisyon 2012 örneğinde şu cümleye yer verilir: “Atatürk’ün milliyetçilik anlayışında milletler arası ilişkilerde eşitlik, saygı ve barışa önem verilir. Demokrasi, millet iradesi, milli hâkimiyet milliyetçilik ilkesi içinde önemli bir yere sahiptir” (Komisyon, 2012, s. 177). Bu cümlelerde geçen demokrasi, milli hâkimiyet, barış, millet kavramlarının tamamı soyut kavramlardır. Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde sayısal verilere birkaç örnekte nadiren rastlanmıştır. Gamsız (2012) çalışmasında, 23 Mayıs – 13 Ocak tarihleri arasında düzenlenen İstanbul mitinglerine katılım sayısı hakkında veriler sunmuştur (s. 169). Bu örneğe benzer olarak, M. Ürküt 2015 örneğinde milli birlik ve beraberliğin anlatıldığı bölümde 2011 Van depremi için TV kanalları aracılığıyla toplanan yardım miktarından bahsedilmiştir (Ürküt, 2015, s. 190).

Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde kullanılan dil, laiklik ilkesi bölümünün aksine biraz daha heyecan yaratıcı ve biraz daha okuyucunun duygularına hitap etmeye yöneliktir. Kalecikli 1995 örneğinde, milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlar bölümünde şu cümlelere yer verilmiştir: “Dünyanın bütün milletleri, milli bayraklarına sınıksız sarılırken, atalarını

tanidikça daha büyük işler yapacak olan Türk gençliği bunu bir namus borcu bilmelidir. Şehitlerimizin kefensiz yattığı bu toprakları göz bebeği gibi korumalıdır” (Kalecikli, 1995b, s. 146). Bu cümlelerle tamamen duygulara hitap edilerek yazılmıştır. Bu örnekte ve diğer örneklerde yazarlar, öğrenciye milliyetçiliği öğretirken, milli duyguları da aşlamak durumunda olduklarından, milli duygulara hitap edecek metinler hazırlamışlardır. Kullanılan dilin duygusal yapısına rağmen bu bölümlerde diğer milletleri aşağılayıcı unsurlara yer verilmemiştir. Atatürk’ün tüm milletlere saygı duyduğu farklı örneklerde ifade edilmiştir (Su & Mumcu, 1981 s. 258-259; Su & Mumcu, 2002, s. 295; Ürküt, 2015, s. 189). Türk milliyetçiliğini tanımlamak için kullandığı “bütün muasır milletlere muvazi (paralel) ve onlarla bir ahenkte yürümek...” (İnan, 2020, s. 25). İfadesi ile aynı anlama gelen sözler kaleme alınmıştır (Su & Mumcu, 1981 s. 258-259; Palazoğlu & Bircan, 1995; s. 150)

Laiklik ilkesinde görülen dil değişimleri ve ifade değişimleri, milliyetçilik ilkesi bölümleri ile alakalı yapılan incelemelerde de tespit edilmiştir. Milliyetçilik ilkesi bölümünün 1981 yılından 2021 yılına kadar 40 yıllık süreçte, kavramlar açısından değişimine bakıldığında, kavram ve söylem değişikliklerinin laiklik ilkesi bölümündeki kadar çeşitli olmadığı görülmektedir. Su & Mumcu (1981) çalışmalarında milliyetçilik ilkesini, “Türk milliyetçiliği, Türk milleti, fedakârlık, sevgi, birlik ve beraberlik, akılcılık, insancıl” kavramlarını kullanmıştır (Su & Mumcu, 1981, s. 259-260). Buna karşın, Su & Mumcu (1992) çalışmalarında, Türk milliyetçiliği kavramının yanı sıra Atatürk milliyetçiliği kavramını da kullanmışlar diğer kavramlara yönelik açıklamalara devam etmişlerdir (s. 287).

Atatürk milliyetçiliği kavramı, 1992 yılı sonrası diğer tüm örneklerde görülmekle beraber, 2018 yılına kadar tam olarak Türk milliyetçiliği kavramının yerini aldığı söylenemez. Bu kavramın kullanımı, yazardan yazara göre değişmektedir. Palazoğlu & Bircan 1995, Su & Mumcu 2002, Akdin vd. 2005, Sevtap G. 2012 örneklerinde Türk milliyetçiliği kavramına, Atatürk milliyetçiliği kavramının yanı sıra doğrudan doğruya yer verilmiştir (Akdin, Çakmak ve Genç, 2005, s. 226; Gamsız, 2012, s. 169-170; Palazoğlu & Bircan, 1995, s. 157; Su & Mumcu, 2002, s. 286). Buna karşın, M. Ürküt 2015, Çevik vd. 2018, örneklerine bakıldığında Atatürkçü Türk milliyetçiliği kavramlarına başvurulduğu gözlemlenmektedir (Çevik, Koç, & Şerbetçi, s. 102; Ürküt, 2015, s. 188). Atatürk milliyetçiliği kavramı yalnızca Kalecikli (1995)’in çalışmalarında tek başına yer almıştır (s. 143-144). İncelenen diğer kitaplara bakıldığında ise ortak kullanım veya hiç kullanılmama durumu görülmektedir.

Komisyon (2012) çalışmalarında Türk milliyetçiliği kavramını bölüm içinde yalnızca bir kez kullanmışlardır (s. 153). Kalecikli (1995) çalışmasında, yalnızca Atatürk milliyetçiliği kavramından bahsetmiştir (s. 141-148). Kara (2006) tarafından hazırlanan kitapta ise tıpkı Kalecikli gibi yalnızca Atatürk milliyetçiliği kavramına yer verilmiş, Türk milliyetçiliği kavramına doğrudan doğruya referans verilmemiştir (s. 157-161). 2019 yılında hazırlanan ders kitaplarında ise her iki kavrama da yer verilmediği gözlemlenmiştir (Demirtaş, 2019; Erdoğan, 2019).

Ders kitaplarında görülen söylem değişiklikleri ise milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlar çerçevesinde görülmektedir. 1990'lı yıllarda hazırlanan ders kitaplarındaki söylemler incelendiğinde, milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurlardan askeri güç, ekonomik güç ve teknolojik güç unsurlarının, diğer unsurlara kıyasla daha detaylı aktarıldığı görülmüştür. Bu örneklerde askeri gücün, misak-ı milli sınırlarını korumak ve milli bağımsızlığı sağlamak adına önemli olduğu, ekonomik gücün, ekonomik bağımsızlığı korumak ve refahı sağlamak adına önemli olduğu, teknolojik gücün ise vatani korumak ve yenilikleri sürdürmek adına önemli olduğu ifade edilmiştir (Kalecikli, 1995; Palazoğlu & Bircan, 1995; Su & Mumcu, 2002). Söylemler, 2010'lu yıllara kadar birbirine benzemekle beraber, 2012 yılından itibaren hazırlanan ders kitaplarında, milli birlik ve beraberliği güçlendiren unsurların yerini “milli güç unsurları” olarak ifade edilen kavram almıştır.

2010 yılı ile beraber gelen dönemde odaklanılan milli güç unsurlarında vurgulanan alan, yazardan yazara değişiklik göstermektedir. Örneğin: Sevtap Gamsız (2012) çalışmasında, siyasi gücün önemine vurgu yaparak, siyasi partilerin zor zamanlarda birleşerek devletten yana tavır almasının öneminden bahsetmiştir (s. 172). Komisyon 2012 örneğinde ise siyasi güç kullanımı barışı sağlamak ve gerçekçi dış politikalar üretmek açısından vurgulanmıştır. Türkiye'nin siyasi gücünü koruyabilmek adına komşu veya uzak ülkelerle iyi ilişkiler kurup, onlara örnek olmasının, saldırgan politikalardan kaçınmasının öneminden bahsedilmiştir. Aynı kitapta teknolojik gücün önemini vurgulayan söylemelere de yer verilmiştir (Komisyon, 2012, s. 152-153). Buna karşın M. Ürküt 2015 örneğinde ise Sosyo-kültürel gücün önemine vurgu yapılarak, milli eğitimin ve milli kültürün öneminden belirtilmiştir (Ürküt, 2015, s. 225-226).

Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde değişimler ağırlıklı olarak 2012 yılı ile çıkan ders kitapları ile değişmektedir. 2012 yılı öncesi hazırlanan ders kitaplarında ağırlıklı olarak milliyetçiliğin, millet için çalışma prensibine ve Atatürk'ün millet sevgisi prensibine

dayanırken, 2012 yılı sonrası yayınlanan kitaplarda, milliyetçiliğin tanımlamasının ağırlıklı olarak Millî Mücadele dönemi milliyetçilik anlayışına dayandırılıp, milli birlik ve beraberlik vurgusu yapıldığı gözlemlenmiştir.

Atatürk Türk milletinin bağımsızlığı için millî birliğin gerekli olduğuna inanmıştır. İstiklal Mücadelesini millî birlik ve beraberlik prensibine dayandırmış ve bu düşüncesini “Millet ve biz yok, birlik hâlinde millet var. Biz ve millet ayrı ayrı şeyler değiliz. Şunu kesin olarak söyleyeyim ki bir millet, varlığı ve bağımsızlığı için her şeye girer ve bu gaye uğrunda her fedakârlığı yaparsa başarılı olmaması mümkün değildir. Elbette başarılı olur. Başarılı olamaz ise o millet ölmüş demektir. Şu hâlde millet yaşadıkça ve her türlü fedakârlıkta bulundukça başarılı olamaması hatıra gelmez ve böyle bir şey söz konusu olamaz.” sözleriyle ifade etmiştir. Millî birlik, bireyleri millî çıkarlar etrafında birleştiren, ferdin kendisinde ve mensup olduğu millette özgüvenin oluşmasını sağlayan bir duygudur. Atatürk de bunun bilincinde olarak bir milletin başarısının, millî güçlerin aynı hedefe yönlendirilmesiyle mümkün olduğunu, elde ettiğimiz başarının, milletin güç birliğinden, ortak hareket etmesinden ileri geldiğini söylemiştir (Komisyon, 2012, s. 149).

Bu örneğe benzer olarak, Sevtap Gamsız tarafından hazırlanan ders kitabında ve Mahmut Ürküt tarafından hazırlanan ders kitabında da toplumda milli birlik ve beraberliğin yeri, milliyetçiliğe örnek olarak sunulmuştur (Gamsız, 2012, s. 172; Ürküt, 205). 2012 örnekleriyle alakalı bir başka konu milliyetçilik ilkesi bölümlerinde tıpkı 1980’li yıllarda yazılan laiklik ilkesi bölümlerinde milliyetçilik ilkesine referans verilmesi gibi milliyetçilik ilkesi bölümlerinde laikliğe referans verilmesidir. Örneğin, Mahmut Ürküt (2015) çalışmasında, “Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı, ülke ve millet bütünlüğünü temel alır, ırkçılığı reddeder, çağdaşlaşmayı amaç edinir. Laiklik ilkesine sıkı sıkıya bağlıdır, her türlü ayrımcılığa karşıdır ve sınıf kavgasını reddeder. Millî dayanışma ve sosyal adalet anlayışını benimser” (s. 188). İfadelerini kullanmıştır. Komisyon, 2012 örneğinde ise diğer Atatürk ilkelerinin yanı sıra laiklik ilkesine de şu cümle ile referans verilmiştir:

“Atatürk’ün milliyetçilik ilkesi diğer ilkelerle beraber bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Halkçılık sınıf ayrımını reddederek, laiklik mezhep kavgalarını önleyerek, devletçilik memleketi iktisadi yönden kalkındırarak, inkılapçılık Türk milletini medeni milletler seviyesine yükselterek, cumhuriyetçilik ise milli iradeyi egemen kılarak milliyetçiliği desteklemiş ve tamamlamıştır” (Komisyon, 2012, s. 148).

5.2.2.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın 3. alt problemi şu şekildedir: “1981 yılından 2021 yılına kadar kullanılan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin içerikleri, konu alanı bilgisi

boyutuyla değerlendirildiğinde bölümlerdeki değişimler hakkında neler söylenebilir?” Bu alt probleme yönelik olarak yapılan araştırmalarda, milliyetçilik ilkesi ile ilgili bulgular şunlardır:

Milliyetçilik ilkesi bölümünde kullanılan öğretim yöntemlerin değişimleri, laiklik ilkesi bölümünde yer alan yöntemlerin değişimlerine kısmen benzediği söylenebilir. Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde kullanılan yöntemlerin değişimlerinin, laiklik ilkesi bölümlerinde olduğu gibi, 1981-2012 ve 2012-2019 arası olmak üzere iki dönemde değişim göstermektedir. 1981-2012 arasında hazırlanan ders kitaplarına bakıldığında, yazarların tıpkı laiklik ilkesi bölümlerinde olduğu gibi Atatürk’ün sözlerine başvurdukları, buna karşın anayasaya veya milliyetçilik ile alakalı diğer kaynaklara çok fazla yer vermedikleri görülmüştür. Örneğin, Su & Mumcu 1981 örneğinde yazarlar, Atatürk’ün düşmanca veya ırkçı olmayan pozitif milliyetçilik anlayışını açıklarken şu cümleleri kullanmışlardır:

Atatürk’e göre “asıl olan millettir. İlham ve güç kaynağı milletin kendisidir. Bir millet için mutluluk olan şey, diğer millet için felaket olabilir. Aynı sebepler ve şartlar birini mutlu ettiği halde, diğerlerini mutsuz kılabilir.” Öyle ise her millet akıl ve bilim yolu ile yalnız kendi değerleri ve çıkarlarını bulmalıdır. “Türk milliyetçisi gelişme ve ilerleme yolunda ve uluslararası ilişkilerde bütün çağdaş milletlerle paralel olarak, onlarla uyum içinde yürüyecektir (Su & Mumcu, 1981, s. 257).

Bu yöntem Akdin vd. 2005 örneğinde de devam ettirilmiş, millet kavramının tanımlamasında Atatürk’ün sözlerine ve yazarların görüşlerine şu cümlelerle yer verilmiştir:

Atatürk milleti şöyle tanımlar: “Millet, dil, kültür ve mefkûre ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir.” Bu tanım, Türk milletinin kültür hazinesini dile getirerek; zengin bir mirasa sahip, birlikte yaşama konusunda ortak istek ve arzuları olan bir hedefi işaret eder. Ayrıca Atatürk, milletin yapıcı unsuru olarak Türk diline değer vermekte; Türk dilini, Türk milleti için kutsal bir hazine saymaktadır (Akdin, Çakmak ve Genç, 2005, s. 223).

Milliyetçilik ilkesi bölümleri adına ikinci dönem olan 2012 sonrasında çıkarılan ders kitaplarında tıpkı laiklik ilkesi bölümlerinde olduğu gibi etkinliklerle yürütüldüğü ve soru-cevap bölümlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Laiklik ilkesine benzer olarak gövde metnine önem verildiği fakat alıntıların gövde metninin içerisinde değil, gövde metninin dışında metin kutularının içerisine taşındığı gözlemlenmiştir (Gamsız, 2012, s. 173; Komisyon, 2012, s. 151; Ürküt, 2015, s. 191). Bu bölümlerde kullanılan etkinliklerden birisi Şekil 54’te yer almaktadır.

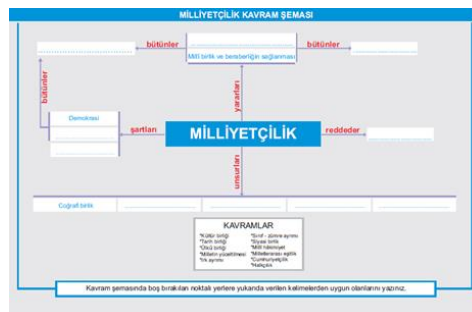
Şekil 54. Komisyon 2012 örneğinden görsellerle milli güç unsurları. Kaynak: Komisyon. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları. Komisyon, 2012 örneğinden alınmış etkinlikte, öğrencilerin milli güç unsurları ile alakalı bilgileri sınanmıştır. Bu etkinlik, milli güç unsurları ve milli birlik ve beraberliğin anlatıldığı bölümlerden hemen sonra yerleştirilmiştir. Bir tür konu sonu etkinliğidir. Aynı örnekte, “gazete inceleyelim” etkinliği isimli başka bir etkinliğe de yer verilmiştir. Bu etkinlikte, Millî Mücadele döneminde yayınlanan gazetelerden kesitler verilerek, öğrencilere bazı sorular yöneltilmiştir (Şekil 55).

Şekil 55. Komisyon 2012 örneğinden gazete inceleyelim etkinliği. Komisyon. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları. Etkinlikte öğrencilere yöneltilen sorular ise şunlardır: Gazetelerin tarihlerini dikkatlice inceleyiniz. Ön bilgilerinizi de kullanarak gazetelerde bahsedilen konuları yazınız. – Haberlere göre ülke içinde nasıl bir ortam vardır? – Gazetelere göre Millî Mücadele dönemindeki en önemli problem nedir? – Millî mücadele toplumumuzda hangi değerleri ön

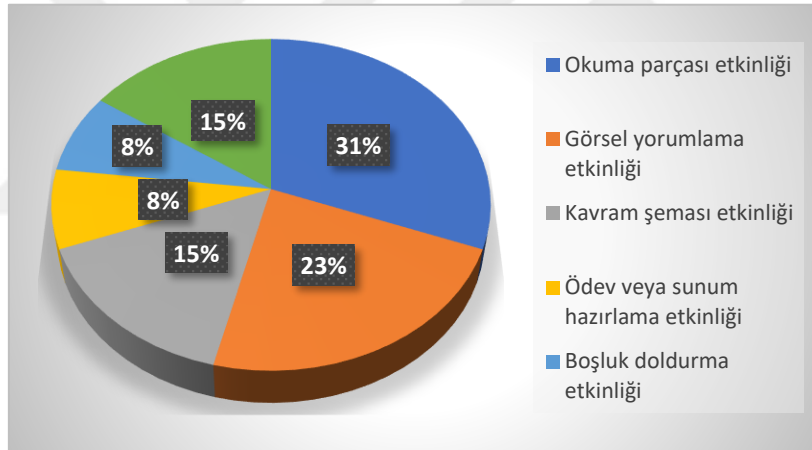
56. Ürküt 2015 örneğinden Millî Mücadelede milliyetçilik ile ilgili etkinlik serisi. (2012). T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları. Bu etkinlikte amaç, tıpkı komisyon örneğinde yer alan etkinlikte olduğu gibi, örnekleri kullanarak, Millî Mücadele döneminde yükselen vatanseverlik ve

Bu etkinlikte amaç, tıpkı komisyon örneğinde yer alan etkinlikte olduğu gibi yaşanan olayları örnek göstererek, Millî Mücadele döneminde yükselen vatanseverlik ve sorumluluk hislerinin önemini anlatmaktır. Hazırlanan okuma parçası incelendiğinde, tarih ders kitaplarında yer alan okuma metinleri ile alakalı araştırmaların ölçütlerine uygun olarak açık, anlaşılır, konu ile alakalı ve öğrencilerin konuya dikkatlerini çekecek vurucu bir mesaja sahip olduğunu ifade etmek mümkündür (Safran ve Ata, 2003, s. 351). Milliyetçilik ilkesi bölümleri ile alakalı etkinliklerde, tıpkı laiklik ilkesi ile ilgili etkinliklerde olduğu gibi bir kavram şeması etkinliğine de yer verilmiştir (Şekil 57).

227

Milliyetçilik ilkesi bölümleri adına 3. dönem olan 2018 sonrası süreçte ise hazırlanan ders kitaplarında bölümlerin birer sayfa olmak üzere okuma metinleri ağırlıklı bölümler hazırlandığı gözlemlenmiş, etkinlik olarak ise iki adet etkinlik tespit edilmiştir. Çevik vd. 2018 örneğinde bir okuma parçası etkinliği gözlemlenmiş, Demirtaş 2019 örneğinde ise okuma metni olmayan bir soru-cevap etkinliği gözlemlenmiştir (Çevik, Koç, & Şerbetçi, 2018, s. 100; Demirtaş 2019; s. 104; Erdoğan, 2019; s. 109). 2012 sonrası incelenen ders kitaplarında, anlatıma destek sağlamak için 4 adet okuma parçası etkinliği, 3 adet görsel yorumlama etkinliği, 2 adet kavram şeması etkinliği, 1 adet boşluk doldurma etkinliği, 1 adet ödev hazırlama etkinliği, 1 adet ise metinsiz soru-cevap etkinliğinin hazırlandığı gözlemlenmiştir. 2012 öncesinde anlatımı desteklemek için herhangi bir etkinliğe başvurulmadığı gözlemlenmiştir. Laiklik ilkesi bölümleri üzerine yapılan araştırmalar sonucunda anlatımı desteklemek için kullanılan etkinliklerin türlerine göre ayrımı ve grafiksel dağılımı Şekil 58’de yer almaktadır.

Şekil 58. Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde yer alan etkinliklerin türlerine göre dağılımı.

Milliyetçilik ilkesi bölümleri, bilimsel yeterlilik açısından değerlendirildiğinde, en başta laiklik ilkesinden çok daha az bilgi verildiği, yapılan alıntıların Atatürk sözleri odaklı olduğu, farklı kaynaklardan alınma metinlere yalnızca okuma metinlerinde başvurulduğu incelenen tüm kitaplarda gözlemlenmiştir. Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde anlatım tarzı tamamen değer odaklıdır ve ana amaç milli birlik ve beraberliği sağlama hakkında farkındalık oluşturmaktır. Yazarlar, yalnızca millet kavramının anlamından ve milliyetçiliğin Türkiye’deki tarihçesinden bahsederlerken bilimsel açıklamalara yer vermişlerdir.

5.2.2.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın 4. alt problemi şu şekildedir: “1981 yılından 2021 yılına kadar hazırlanan ders kitaplarındaki laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin içerik değişimlerinde dönemin politik meselelerinin etkileri neler olabilir?” Bu alt probleme yönelik olarak yapılan araştırmalarda, milliyetçilik ilkesi ile ilgili bulgular bu bölümde sunulacaktır.

1980’lerde yayınlanan ders kitapları incelendiğinde, Su & Mumcu 1981 örneğinde, Atatürk’ün vatan ve millet sevgisi vurgulandığı, hayatını Türk milletine adadığı, Türk milletini her ferdini görüş ve düşünce fark etmeksizin sevdiği ifade edilmiş, böylece Atatürk’ün pozitif milliyetçilik anlayışı vurgulanmıştır. Atatürk’ün pozitif milliyetçilik anlayışını vurgulayan bölümlerden satır başları şunlardır: “Atatürk, tüm milletlere saygı duyar, ama onların hepsinin üstünde Türk’ü görür... Hayatını çok sevdiği milletin gönenç mutluluğuna adayan Atatürk... Atatürk şöyle der: Yurt toprağı sana her şey feda olsun. Kutlu olan sensin hepimiz senin için fedaiyiz...” (Su & Mumcu, 1981 s. 258-259).

1992 yılında hazırlanan ders kitabında ise vatan sevgisi, vatanın bölünmez bütünlüğünün korunması, yer altı ve yer üstü kaynaklarının önemi ve tarihi eserlerin değerinden bahsedilmiştir. “Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi topraklarının derinliklerinde varlıklarını sürdüren eserleri ile bugünkü yurttur. Vatan hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir bütündür” (Su & Mumcu, 1992, s. 284). Örneklerde vatan millet sevgisinin öneminden ve devletin kaynaklarının değerinden bahsedilmesinin sebebinin, 80’lerde olan ve bu araştırmanın kavramsal çerçevesinde aktarılan, sağ-sol çatışmalarından kaynaklandığını ve devlet malının değerinin, ideoloji fark etmeksizin millet sevgisinin öneminin aşılarmaya çalışıldığı söylenebilir.

1992 örneğinden sonra incelenen dönemlerde yayınlanan örneklerde ise milli birlik ve beraberlik ve milli değerler söylemleri altında vatan ve millet sevgisi aşılarmaya çalışıldığı, milli birlik ve beraberlik konusuna verilen örneklerin dönemin gündemine göre belirlendiğı gözlemlenmektedir. Örneğın, 90’lı yıllarda ABD tarafından desteklenen bölücü terör örgütü, Irak’ın kuzeyinde güç kazanmıştır (Chomsky & Achcar, 2007, s. 93). Bu gelişmeye istinaden, 90’lı yıllarda yazılmış ders kitaplarından Kalecikli (1995) tarafından hazırlanan ders kitabında, bölücü terör örgütü ile mücadele ederken şehit düşen askerler, milliyetçiliğe ve fedakârlığa örnek olarak gösterilmiştir (s. 147). Aynı tarihte Palazoğlu & Bircan tarafından hazırlanan ders kitabında da bölücü eylemlere karşı uyarı niteliğinde olabilecek

şu cümlelere yer verilmiştir: “Milli birlik ve beraberlik ahlaki ve manevi değerlerle de güçlenir. Ülkede sağlanan bu milli birlik ve beraberlik, yıkıcı ve bölücü zararlı akımlara karşı tam bir mücadele gücünü de oluşturur... Atatürk milliyetçiliği bölücü değil birleştirici, ayırıcı değil toplayıcıdır” (Palazoğlu & Bircan, 1995b, s. 158).

Bu dönemde ders kitaplarındaki söylemleri etkileyen metinler yalnızca terör olaylarından ibaret değildir. Yazarların, iç ve dış tehdit olarak gördükleri başka meseleleri de ders kitabına aktardıkları gözlemlenmiştir. Kalecikli (1995) çalışmasında, 1990’lı yıllarda teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkıp yayılan kitle iletişim araçlarının (cep telefonu, bilgisayar, birden fazla kanallı televizyonlar) yaratabileceği negatif etkiler hakkında şu cümlelere yer verilmiştir:

Milli kültür, maddi manevi değerlerden oluşan bir bütündür. Çağımızda kitle iletişim araçlarının yaygınlığı düşünülürse, bu bütünlüğe yönelik tehlikenin önemi daha iyi anlaşılır. Kültür emperyalizminin önüne geçebilmek için, maddi ve manevi değerlerimizden oluşan milli kültürümüzün ülke bütünlüğünü sağlayan karakterinin pekiştirilmesi gerekir. (s. 146).

1995 yılında yayınlanan örneklerle karşı, 2000’li yıllarda hazırlanan Su & Mumcu 2002, Akdin vd. 2005, K. Kara 2005 örneklerine bakıldığında, bu kitaplarda gündeme girilmemiş, terör olaylarından doğrudan bahsedilmemiş. Bununla beraber, milli bağımsızlığın ve ülke bütünlüğünün korunmasının önemi ifade edilmiştir (Akdin, Çakmak ve Genç, 2005, s. 226; Kara, 2006, s. 298; Su & Mumcu, 2002, s. 274). Terör sorunu, milliyetçilik ilkesi bölümlerinin yazımlarını oldukça etkileyen bir konu olmuş ve etkileri 2010’lu yıllarda yayınlanan örneklerle kadar kendini göstermiştir. Örneğin, Gamsız (2012) çalışmasında, 2007 yılında bölücü terör örgütü tarafından düzenlenen Dağlıca saldırısı³² sonrası teröre lanet mitingleri düzenleyen Hakkârili vatandaşları, milli birlik ve beraberliğin sağlanmasının önemine örnek olarak göstermiştir (Şekil 59) (s. 176).

³² 21 Ekim 2007 tarihinde bölücü terör örgütünün TSK’nın komando taburuna düzenlediği saldırıdır. Bu saldırıda 8 asker şehit olmuş, 16 asker yaralanmıştır. (Yalman, 2015, s. 214).

Şekil 59. Sevtap G. örneğinden milli birlik ve beraberlik vurgusu görseli. Gamsız, S. (2012). Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük. M. Ürküt (Ed.), İstanbul: Netbil.

2010’lu yıllarda yayınlanan diğer kitaplara bakıldığında, dönemin doğal afetlerinin, toplumsal olayların ve önemli gelişmelerin etkileri görülmektedir. Örneğin: Mahmut Ürküt tarafından hazırlanan ders kitabında Van depremine istinaden toplanan yardım kampanyaları, milli birlik ve beraberliğe örnek olarak sunulmuş, deprem benzeri doğal afetlerde yardımlaşmanın öneminden bahsedilmiştir (Ürküt, 2015, s. 190). Komisyon tarafından hazırlanan kitapta ise teknolojik gücün önemine vurgu yapmak için bu dönemde gerçekleştirilen “FATİH” projesi³³ kapsamında okullara dağıtılan akıllı tahtaları kullanan bir öğrenci ve öğretmeni gösterilmiştir (Şekil 60) (Komisyon, 2012, s. 151).

Şekil 60. Komisyon 2012 örneğinden teknolojik güç vurgusu. Komisyon. (2012). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Bu kitapta aynı zamanda teknolojik gücün ordu açısından önemini ön plana çıkartacak şekilde, ordu envanterinden silahlara veya askeri taşıtların fotoğraflarına yer verildiği gözlemlenmektedir (Komisyon, 2012, s. 150).

Kitap yazarlarının dönemin gündemine göre örnek belirlemesinin temel sebepleri, içerisinde yaşadıkları dönemin koşullarından etkilenmeleri olduğu gibi öğrencilere konuların aktarımını yaparlarken, onların hafızalarında yeni yeni yer edinmiş olayları göstererek tarihsel empati kurmalarını kolaylaştırmak olabilir. Bunun yanı sıra, ders kitapları devlet tarafından belirli bir öğretim programından hazırlandığı için devlet için öncelikli olan konuları öne çıkarmak zorunda kaldıkları söylenebilir veya tam aksine bunu isteyerek yaptıkları da düşünülebilir.

³³ 2010 yılında MEB tarafından düzenlenen ve okullarda tablet ve akıllı tahta vd. teknolojik araç gereçlerin kullanımının artırılmasını amaçlayan projeydi. Projenin tam adı: “Fırsatları Arttırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi” olarak duyurulmuştu (Milli Eğitim Bakanlığı, 2023)

BÖLÜM VI

SONUÇ

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak hazırlanan; tartışma, sonuç ve öneriler bölümlerine ve ayrıca araştırmada kullanılan kaynaklara yer verilmiştir.

6.1. Tartışma

Araştırmada elde edilen bulgular, üç kategoride diğer araştırmalarla karşılaştırmaya uygundur ve benzerleri bulunmuştur. Bu bölümde, araştırmanın benzer araştırmalarla karşılaştırması yapılacaktır. Benzer araştırmalar, konu ile ilgili yapılmış tez araştırmalarından ve önemli makalelerden seçilerek hazırlanmıştır. Karşılaştırma yapmak için oluşturulan araştırma havuzuna yalnızca inkılap tarihi ile ilgili araştırmalar eklenmiştir.

Araştırmada, 1. alt problem olan, “1981’den 2021 yılına kadar kullanılan ders kitapları incelendiğinde, bu kitaplardaki laiklik ilkesi bölümü ve milliyetçilik ilkesi bölümü tasarım boyutu ile değerlendirildiğinde, bölüm tasarımların değişimi hakkında neler söylenebilir?” Problemine yönelik olarak, laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinde yeterli sayıda ve farklı türlerde görseller kullanılmadığı, yazarların somutlaştırma yaparken zorlandıkları düşünülmüştür. Elde edilen bu bulgu, geçmişte inkılap tarihi alanında yapılan çalışmalardan, Özbaran (1992) tarafından yapılan çalışmada, Atatürk ilkelerinin inkılap tarihi konuları içinde soyut kaldığına ve inkılap tarihi konularının içerisinde yerleştirilemediğine dair bulgu ile eşleşmektedir. (s. 31).

Araştırmada, 2. ve 3. Alt problemlerle doğrudan denklik gösteren bir çalışma bulunamamıştır. Bununla beraber, içerik açısından benzer çalışmalar bulunabilmektedir. Bu çalışmalarda elde edilen sonuçlarla bir kıyaslama yapılabilir. Araştırma ile ilgili olduğu söylenebilecek dört tez araştırması bulunmuştur. Bulunan araştırmalarda inkılap tarihi ders kitaplarının incelendiği gözlemlenmiştir (Aktaş, 2011; Doğru, 1989; Özhan, 2008; Bolat, 1989).

Araştırmada, 2. alt problemde ilkelerin işlendiği bölümler, bilimsel teori boyutuyla incelenmiş ve 1981 yılında çıkarılan ilgili ders kitabının milliyetçilik ilkesi bölümlerinde, aşırı sübjektif ve diğer toplumlara karşı nefret uyandıran söylemlere rastlanmadığı belirtilmiştir. İnkılap tarihi ders kitaplarının içeriklerinin incelendiği başka çalışmalar incelendiğinde, Özhan (2008) araştırmasında, 1981 yılında çıkarılan “Su & Mumcu 1981” ders kitabında ve bu ders kitabı ile alakalı sürümlerde, duygu sömürüsü içeren bir dil kullanılmadığını ve nefret uyandıran söylemlere başvurulmadığını belirtmiştir (s. 160).

3. alt problemle alakalı bulgulara bakıldığında, laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinde Osmanlı Devleti’ndeki modernleşme dönemine fazla yer verilmediği, bu durumun konu alanı bilgisini zayıf hale getirdiği, Atatürk ilkelerinin temelini tam olarak oturmasına engel olduğu düşünülmektedir. Bulgu ile ilgili yapılan benzer çalışmalar incelendiğinde farklı yorumların ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Ders kitapları ile alakalı olarak hazırlanan bir araştırmada, İnkılap tarihi ders kitaplarında, Osmanlı Devleti’nin tarihini reddeden bir yaklaşıma sahip olduğu belirtilmiştir (Özhan, 2008, s. 161). Buna karşın bir başka araştırmada, bu ders kitaplarında Osmanlı Devleti’nin büyüklüğüne ve gücüne sıklıkla vurgu yapıldığı belirtilmiştir (Aktaş, 2011, s. 293). Bir başka araştırmada ise Atatürkçülük ve Türk inkılabı ile alakalı konuların daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı Devleti’nin son yüzyılı ve siyasi tarihinin daha iyi anlatılması, derslerde daha fazla yer verilmesi gerektiği öneri olarak belirtilmiştir (Doğru, 1989, s. 91).

Son alt problem ile ilgili olarak, laiklik ilkesinin ve milliyetçilik ilkesinin politik etkenler sebebiyle değiştiğine dair bulgular elde edilmiştir. Dönemden döneme Atatürk ilkelerinin ders kitabında edindiği yer ve bilimsel içeriğine verilen önem artmakta veya azalmakta, buna paralel olarak araştırmaya konu olan ilkelerin durumları da politikadan etkilenmektedir. Bu bulguya paralel olarak, Bolat (1989) çalışmasında, cumhuriyet tarihi ders kitaplarında Atatürk ilkeleri ile alakalı söylemlerinin siyasi iktidarlara göre değiştiğini beyan etmiş, DP döneminde Atatürk ilkeleri ile ilgili söylemlerde azalma olduğunu belirtirken, 1960-1980

arası dönemde artış, 12 Eylül döneminde ise sıçrama olduğunu belirtmiştir (s. 18-27). Ders kitapları ile alakalı benzer araştırmalarda, kitapların içeriklerinin ve kitaplardaki yaklaşımların güncel siyasi olaylardan etkilendiği, hükümet politikasına göre değiştiğine dair örnekler bulunmuştur (Aktaş, 2011; 291-300; Özhan, 2008, s. 161).

Ders kitaplarında ideolojik etkiler ile ilgili olarak, 1981 yılı gösterilebilir. 1980'lerde Atatürk ilkelerinin ders kitaplarındaki ilk ortaya çıkışının, gençler arasındaki ideoloji karşıtlıklarını, birleştirici ve bütünleştirici olarak görülen Atatürkçülük ile çözülebileceği inancına dayandığı düşünülmektedir. İncelenen araştırmalardan Aktaş (2011) çalışmasında, inkılap tarihi dersinin ortaöğretime ve yükseköğretime geçirilmesi hakkında hemen hemen aynı tespiti yapmaktadır (s. 355-359).

Bu çalışmanın yanı sıra Bolat (1989) çalışmasında, toplumun siyasi fikirlere ayrılmasında veya bir siyasi fikir etrafında birleşmesinde ders kitaplarının yeri ve önemini araştırmış, Atatürk ilkelerinin 1980'li yıllarda öneminin artmasının sebebini, gençlere yeni bir ideoloji kazandırarak, gençler arasındaki çatışmalara engel olma isteğine bağlamıştır (s. 67). İnkılap tarihi derslerinin geçmişini konu alan bir başka çalışmada da A.İ.İ.T. (Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi) derslerinin çok fazla politik ve ideolojik etki altında kaldığı, daha bilimsel bir düzeyde işlenmesi gerektiği önerilmektedir (Doğru, 1989, s. 85).

Dersin ve ders kitaplarının fazla ideolojik söyleme sahip olması ile ilgili problem, 2010'lu yıllarda da var olan bir problem olduğu belirtilmektedir. Şimşek & Güler (2013) çalışmalarında, öğretmen adaylarının inkılap tarihi öğretiminde yaşadığı problemleri sorgulamışlar ve öğretmen adaylarının bir bölümü, dersin yalnızca milli değerler kazandırma aracı olarak görüldüğünü belirtip, ideolojik etkilerin ağırlıklı olduğunu belirtmişlerdir (s. 557). Dersin politize olması ile ilgili durum, dersin ilk ortaya çıktığı dönemde yayılan kadroculuk hareketi³⁴ mantığına dayandırılmakla beraber, artık dersin bu kadar politize olmaması gerektiği düşünülmektedir (Arslan, 2000, s. 66). Özetle inkılap tarihi dersi ve Atatürk ilkeleri çerçevesinde yapılan tespitler ve bulgular konu ile alakalı diğer araştırmalarla eşleşmektedir.

³⁴ 1932 Ocak ayında yayına başlayan "Kadro" isimli derginin yayın ekibinde yer alan, antikomünist görüşe sahip olup, Kemalizm ideolojisini yaymaya ve korumaya çalışan akıma verilen isimdir. Kadro dergisinin yayın grubundaki kişiler şunlardır: Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tolkin, Burhan Asaf Belgedir (Ertan, 1993, s. 549-550).

6.2. Sonuç ve Öneriler

Laiklik ve milliyetçilik kavramlarının aslen Avrupa'daki mezhep çatışmaları ve savaşlar neticesinde oluşup gelişen ve birbirlerine paralel olarak değişen kavramlar oldukları belirtilmektedir. Bu konuda, laiklik ve milliyetçiliğin gelişimini etkileyen eş zamanlı olaylara Avrupa'da Vestfalya Barışı ve Fransız ihtilâli örnek gösterilirken, Türkiye'de ise Millî Mücadele dönemi ve Atatürk dönemi inkılapları örnek gösterilmiştir.

Laiklik, birey özgürlüğünden ortaya çıkıp, düşünce özgürlüğüne önem veren, bireycilik odaklı bir yapılanma olarak nitelenmiştir. Bu özelliğinin yanı sıra, yalnızca bireyin kendi dini ve kültürel esaslarını ön plana çıkartacağı bencil bir sistemi engelleyen ve kişilerin topluluk olarak yaşayabilmesini sağlayan bir esas olduğu da belirtilmiştir. Milliyetçilik düşüncesi ise esasında bireyin monarklara, istilalara ve teokratik yönetimlere karşı çıkması neticesinde ortaya çıkmış bir düşünce sistemi olarak aktarılmıştır. Bu düşünce, bireyin kendisi ile aynı fikir ve ülküye sahip olan kişilerle ortak çalışarak toplumunu yüceltmesini, yalnızca kendi bireysel çıkarlarını değil toplumsal refahı ve ülke çıkarlarını da savunmasını esas almaktadır.

Laiklik ilkesi bölümünün ve milliyetçilik ilkesi bölümleri incelenmesini amaçlayan bu araştırmada, inkılap tarihi dersinin ortaöğretim müfredatına girdiği 1981 yılından, bu araştırmanın planlandığı 2021 yılına kadar “inkılap tarihi” ön adıyla hazırlanmış 14 lise inkılap tarihi kitabından, laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümleri birer örnek olarak toplanmış ve ayrı ayrı incelenmiştir. Böylece, iki ilkenin 40 yıllık tarihi seyirlerinde gelişen teknolojinin tasarımlara etkisi, zamanın gerekliklerinden ortaya çıkan değişimler, politik fikirler sonucunda oluşan durumlar ve öğretim yaklaşımlarının değişimi gözlemlenebilmiştir. Bu bölümde araştırmanın sonuçları paylaşılacak, sonuçlar hakkında değerlendirmeler yapılacak ve öneriler sunulacaktır.

Laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin tarihi seyir içerisinde tasarım değişiklikleri hakkındaki analiz sonuçlarını, incelenen örnekleri üç kümeye ayırarak sıralamak mümkündür. Bu kümeler; 1981 – 2006 yılları arasında çıkan ders kitaplarından toplanan örnekler, 2010 – 2018 arasında çıkan ders kitaplarından toplanan örnekler, 2018 yılı itibariyle çıkarılan ders kitaplarından toplanan örneklerdir.

Bu kümeler arasından birinci kümede, laiklik ilkesi bölümünün herhangi bir resim kullanılmadan düz bir metin vasıtasıyla anlatıldığı tespit edilmiş, öğrencinin dikkatini

ekecek herhangi bir ekil veya sembolün kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum, laikliğin soyut kavramlardan oluşan yapısına bağlanmıştır. Bununla beraber resimlerin ve şekillerin bulunduğu 2010 – 2018 arası örneklere bakıldığında, laiklikle çok alakası olmayan Atatürk fotoğraflarının veya kaynak kitaplardan kırıpılma görsellerin ağırlıklı olarak kullanıldığı, kullanılan resimlerde ise genellikle Atatürk’ün din adamlarıyla poz verdiği veya din adamlarıyla beraber dua ederken fotoğrafının çekildiği görseller olduğu gözlemlenmiştir. 2018 rneklelerinde ise ünitenin daralmasına paralel olarak içerikteki tasarım detaylarının ciddi şekilde azaldığı, bölüm içerisinde yalnızca renklere ve az sayıda fotoğrafa yer verildiği gözlemlenmiştir.

Milliyetçilik ilkesinde ise 1981 – 2006 yılları arasında, birkaç istisna hariç konu ile alakalı olmayan Atatürk portrelerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. 2010 – 2018 yılları arasında ise milliyetçilik ilkesi bölümünde halk, vatan, bayrak temalı görsellerin, milli duygulara hitap edebilecek olan olayların görsellerinin veya Millî Mücadele döneminden kalma gazete kesitlerinin, eşyaların, fotoğrafların tercih edildiği gözlemlenmiştir. 2018 yılından sonra ise tıpkı laiklik ilkesinde olduğu gibi bölümün alanının daralmasıyla, yalnızca renklere ve sembollere yer verilebildiği gözlemlenmiştir.

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak yazarların milliyetçilik ilkesini görselleştirme konusunda başarılı oldukları söylenebilirken, laiklik ilkesinde aynı başarıdan bahsedilemez. Bununla beraber her iki örnekten de yazarların birbirlerinin yaptıklarını taklit etme durumu da gözden kaçmamıştır. Örneğin; Su & Mumcu 1992 rneğinde kullanılan ve diğer rneklelerde de görülen “milletini çok seven Atatürk” notlu portre, Palazoğlu & Bircan 1995 rneğinde aynen kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Akdin vd. 2005 örneğinde her ne kadar farklı bir görsel kullanılsa da Atatürk’ün halkla beraber çektirdiği bir fotoğraf sunulurken, “Atatürk halkı çok sever” mesajı verilmeye çalışılmıştır. Bir başka deyişle Su & Mumcu 1992 örneğindeki kullanımın yalnızca görseli değiştirilmiştir (Akdin, akmak ve Genç, 2006, s. 223; Palazoğlu & Bircan 1995, s. 252; Su & Mumcu, 1981 s. 252). Özetle, tasarımın 2010 yılına kadar her iki ilkede de belirli görsellerle kısıtlı kaldığı söylenebilir. 2010 yılından sonra ise teknolojinin gelişmesi ve ders kitaplarına modern etkinliklerin eklenmesi ile tasarımın zenginleştiği fakat 2018 sonrasında ğretim programının etkisiyle her iki ilkenin de alanının gözle görülür biçimde azaldığı tespit edilmiştir. Tasarım boyutu ile alakalı sonuçlar bu şekildeyken, söylemlerin kitabın yazıldığı gündeme göre değiştiği belirlenmiştir.

Milliyetçilik ilkesi bölümünde, milli birlik ve beraberliğe ve bu prensibin önemine atıfta bulunmak amacıyla gösterilen örneklemelerin, dönemin önemli olaylarına göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. 1980’li yıllarda milli birlik ve beraberliğin sağlandığı olaylar örnek olarak sunulmazken, 1990’lı yıllarda milli birlik ve beraberliğin olduğu durumları göstermek amacıyla bölücü terör örgütü ile mücadelede şehit olan askerlerin örnek gösterildiği tespit edilmiştir. Terör eylemleri ile mücadelenin yanı sıra misak-ı milli sınırlarını korumanın da öneminden bahsedilerek, sınırları korumanın ancak milli birlik ve beraberliğin sağlanacağı yönünde söylemlerde bulunulmuştur. 90’lı yıllar ile alakalı tespit edilen bulgulara karşın, 2000’li yıllardan sonra Millî Mücadele döneminin, milli birlik ve beraberliğin önemine ilişkin örnek olarak gösterildiği gözlemlenmiştir. Bölümlerin genelindeki fotoğraflarda ise Millî Mücadele döneminin yanı sıra; doğal afetler, teknolojik gelişmeler, ordu ve halk fotoğraflarının söylemleri desteklemek amacıyla ön plana çıktığı gözlemlenmiştir.

Milliyetçilik ilkesi ile alakalı söylemlere bakıldığında, bu ilkenin bir başka özelliği olan milli güç unsurlarının 1980’li yıllardan sonra eklendiği tespit edilmiş, 1990’lı yıllarda milli güç unsurları anlatılırken, askeri gücün ve ekonomik gücün, diğer milli güç unsurlarına kıyasla daha önde olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın, 2010’lu yıllarda incelenen örneklerle bakıldığında ise teknolojik güç ve siyasi güce yönelik örnekler verildiği ve bu konuların üzerine düğüldüğü gözlemlenmiştir. Son incelenen örneklerde ise milli güç unsurlarından yalnızca sözlü olarak bahsedildiği gözlemlenmektedir. Milliyetçilik ilkesi ile alakalı bir başka değişim ise ilkenin tanımlanması için 1980’li yıllarda sıklıkla “Türk milliyetçiliği” ifadesi kullanılırken, 1982 anayasa değişikliğinin eğitime yansıtılması neticesinde, “Atatürk milliyetçiliği” ifadesinin daha çok kullanıldığının gözlemlenmesidir.

Laiklik ilkesi bölümündeki söylem değişikliklerine bakıldığında ise en fazla değişimin laikliğin önemi hakkında olduğu gözlemlenmiştir. Yazarların, laikliğin önemini ve tanımlamasını anlattıkları bölümlerde yaklaşımlarına veya hayat görüşlerine göre “egemenlik çağdaşlaşma, din ve vicdan hürriyeti” temalarından birini esas alıp, bölüm boyunca esas aldıkları temaya vurgu yaptıkları gözlemlenmiştir.

Söylemler açısından hem milliyetçilik ilkesi bölümlerinde hem de laiklik ilkesi bölümlerinde, öğrenciye belirli fikirleri ve değerleri aşlamaya yönelik söylemlere ve örneklerle başvurulduğu gözlemlenmiştir. Örneğin: Laiklik ilkesi bölümünde, Atatürk’ün dini inancı, dine önem verdiği, laikliğin İslamiyet ile çatışmadığı düşüncesi ile alakalı

etkinliklere, metinlere, ifadelerle sıklıkla başvurulduğu gözlemlenmiştir. Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde ise ağırlıklı olarak milli birlik ve beraberliği koruma, vatanını sevmek ve vatan için çalışma düşüncelerine sıklıkla yer verildiği gözlemlenmiştir. Bu değerlerin yanı sıra milliyetçiliğin anatomisinde yer alan “*Dulce et decorum est pro patria mori*” (Çeviri: vatan için ölmek güzel ve uygundur) anlayışına uyan metinlere ve görsellere yer verildiği gözlemlenmiştir.

Konu alanı bilgisi açısından bakıldığında ise her iki ilkede de eksiklikler gözlemlenmiştir. Laiklik ilkesi bölümlerinde, bu ilkenin Türkiye’de yaygınlaşmasında etkili olan ıslahat dönemi tartışmalarına ve yenileşme hareketlerine çok fazla yer verilmediği gözlemlenmiş, öğrenciye laikliğin anlamı ve tanımının bir ideoloji gibi öğretildiği fakat laik hareketin ne olduğu, neyin laik olup, neyin laik olmadığı anlatılmadığı gözlemlenmiştir. Bu bilgi eksiklerinin yanı sıra:

- Laiklik ilkesi ile birleştirilen Osmanlı’dan kalma hukuk sisteminin ve eğitim sisteminin sahip olduğu açıklardan bahsedilmemiş, bu açıkların devlete verdiği zararlara bölüm içerisinde yer verilmemiştir.
- Dini suistimal etme girişimlerinden bahsedilmiş fakat bu suistimal girişimlerinin neler olduğundan bölüm içinde bahsedilmemiştir.

Bu bilgilerin bölümün dışında kitabın diğer ünite ve bölümlerinde yer alma olasılığı yüksektir fakat bölümün içerisinde kısaca bahsedilmesinin öğrencinin laikliği kavraması açısından daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Milliyetçilik ilkesi bölümlerinde bilgilerden ziyade değerlere yer verildiği gözlemlenmekle beraber, şoven yaklaşımlardan uzak durulması gerektiği özellikle belirtilmiştir. Bununla beraber milliyetçi bir davranış ile ırkçı bir davranışın arasındaki ayrımın tam olarak anlatılmadığı, vatanseverliği istismar eden olaylara örnek verilmediği gözlemlenmiştir. Her iki ilkede ortak eksiklik olarak, sürekli Atatürk’ün sözlerine yer verildiği, aydınların ve devlet adamların sözlerine veya hareketlerine yer verilmediği gözlemlenmiştir. Bu eksiklik, adları geçen ilkelerin, Atatürk’ün fikirlerinden çok, yalnızca Atatürk’e ait olup, halkta karşılığı olmayan fikirler olarak anlaşılmasına sebep olabilir. Böyle düşünen bir öğrencinin laiklik ve milliyetçilik ilkelerine bakışı olumsuz yönde değişebilir. Bu sebeple, milliyetçilik ilkesi ve laiklik ilkesi birer değer olarak öğretilecekse Atatürk ilkelerinin tek temsilcisi

Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisi olmamalıdır. Bu görüşleri benimseyen başarılı kimselerin düşüncelerine her zaman Atatürk ile beraber yer verilmelidir.

Sonuç olarak, 1981-2021 arası laiklik ilkesi ve milliyetçilik ilkesi bölümlerinin incelendiği bu araştırmada, Atatürk ilkelerinin örnekten örneğe, dönemden döneme yetersiz anlatılabildiği, bölümlerin öğrencileri kötü yönde etkileme potansiyeli taşıyan özelliklere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Adı geçen iki ilkede de yazarların bir önceki kitaplardaki metinleri tekrar ettiği kısımlar gözlemlenmiş, yazarların iki ilkenin anlatımı çerçevesinde yeterince cesur olmadıkları düşünülmüştür. Anayasanın ilk dört maddesinde bulunan laiklik ve milliyetçiliğin daha iyi anlatılabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak laiklik ilkesi bölümünde,

- İlkeyi somutlaştırmak ve görseller ile yansıtmak için cumhuriyet dönemi propaganda posterleri kullanılabilir.
- Devlet adamlarının ve aydınların laiklik ilkesi ile alakalı söz ve metinlerine yer verilebilir.
- Laikliğin bir ideoloji gibi anlatılmasından ziyade, tarihi yönlerine daha fazla değinilmesinin, bu ilkenin bir değer olarak kabul edilmesini ve tarih ders kitaplarına yedirilmesini kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak milliyetçilik ilkesi bölümünde,

- Vatanseverliğin ve milli duyguların suistimal edilmesi durumunda ortaya çıkacak kötü sonuçlara yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.
- İlke işlenirken Millet için çalışma prensibi bir noktada ele alınmalı, kesinlikle atlanmamalı ve örneklerle açıklanmalıdır.
- Şovenizm ve milliyetçiliği birbirinden ayıran örnekler verilmeli ve bu iki olgunun birbirinden ayrı olduğu anlatılmalıdır.
- Dönemden döneme vatansever aydınların, kişilerin veya bilim adamlarının faaliyetleri ve başarıları milliyetçiliğe örnek olarak gösterilebilir.

KAYNAKLAR

- Akbaba, B. (2017). 1960-1970'lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi* içinde (s. 209-253). Ankara: Pegem Akademi.
- Akbaba, B. (2020). İnkılap tarihi öğretimine yönelik tarama modelindeki tezlerin analizi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1), 289-328. doi:<https://doi.org/10.17152/gefad.655371>.
- Akbaba, B. (2003). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki tarih ünitelerinde görsel materyal kullanımı. C. Şahin (Ed.), *Konu alanı ders kitapları inceleme kılavuzu: Sosyal bilgiler* içinde (s. 360-367). Ankara: Gündüz.
- Akđin, İ., Çakmak, M., ve Genç, M. (2005). *Lise 3 ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve atatürkçülük*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.
- Akgün, Ö. E., Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., (2018). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. (25 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Aksoy, M. (2005). *Başörütüsü - türban batılulaşma-modernleşme, laiklik ve örtünme*. İstanbul: Kitap. https://books.google.com.tr/books?id=We_s3a8KFq4Cveprintsec=frontcovervehl=trvesource=gbs_ge_summary_rveredir_esc=y#v=onepageveqvef=false sayfasından erişilmiştir.
- Aktaş, E. (2011). *12 Eylül 1980 askeri darbesi ve tarih öğretimine etkileri*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.

- Aktulum, K. (2004). Göstergebilim. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 11-12. <https://www.scribd.com/document/55708494/Gostergebilim> sayfasından erişilmiştir.
- Akşin, S., Canbolat, T., Köni, H., Şanlı, M., Taşdelen, A. (1992). İnkılap tarihi dersinin öğretimi ile ilgili sorunlar. M. Adem, ve K. Karatürk (Ed.), *Ortaöğretim Kurumlarında İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretimi ve Sorunları* içinde (s. 59-127). Ankara: Şafak.
- Akyıldız, G. (2017). *Uluslararası ilişkiler ve banal milliyetçilik: ilkokul öğrencileri üzerinde bir çalışma*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Akyılmaz, G. (2020). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin hukuki statüsü. N. Günay (Ed.), *Osmanlı toplum yapısı ve millet sistemi* içinde (s. 51-131). Ankara: Nobel.
- Alp, T. (1330). *Türkler bu muharebede ne kazanabilirler*. İstanbul: Türk Yurdu Kütüphanesi, <https://archive.org/details/trklerbumuharebe0001te> sayfasından erişilmiştir.
- Alver, K. (2001). Anadoluçuluk ve Hilmi Ziya Ülken. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 133-138. <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/2494> sayfasından erişilmiştir.
- Ambrosio, T. (2001). *Irredentism: ethnic conflict and international politics*, Westport: Greenwood.
- Anderson, B. (2001). Western nationalism and eastern nationalism is there a difference that matters, *New Left Review*, 9, 31-42. <https://newleftreview.org/issues/ii9/articles/benedict-anderson-western-nationalism-and-eastern-nationalism> sayfasından erişilmiştir.
- Anayasa Mahkemesi. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti anayasası*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Armaoğlu, F. (2022). *Türk siyasi tarihi*. İstanbul: Kronik.
- Armaoğlu, F. (1997). 19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Armstrong, C. H. (2021). *Bozkurt* (M. Hacı, Çev.). Ankara: Dorlion.

- Armstrong, J. A. (2018). *Milliyetçilikten önce milletler* (E. Türközü, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Arsan, N. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*. Ankara: Divan.
- Arsan, A. (2000). İnkılap Tarihi ve Tarih Derslerinde Nasıl Başarı Sağlanılır. M. Saray, ve H. Tosun (Ed.), *İlk ve ortaöğretim kurumlarında Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük konularının öğretimi* içinde (s. 65-72). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Aslan, B., Okumuş, O., ve Koçoğlu, Y. (2015). Ortaöğretim tarih ders kitaplarının öğrencilerin gelişim düzeyine uygunluğunun incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 689-699. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/a-research-on-conformity-of-secondary-level-history-textbooks-pertinentto-students-degree-of-development.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Ata, B. (1998). John Dewey ve Türkiye’de ilköğretimde tarih öğretimi (1923-1930). Ç. Baytekin (Ed.). *Atatürk’ün Cumhuriyet’in ilanından sonraki hedefleri sempozyumu Haziran 1998*. 57-77.
- Ata, B. (2012). Öğrenci anılarında tarih öğretmenleri ve uygulamaları (1882-1957). *Turkish History Education Journal (TUHED)*. 1(1), s. 73-98. doi: 10.17497/tuhed.64870.
- Atbaş, E. N. (2019). Mükerrrem Kamil Su. (t.y.). *Türk edebiyatı isimler sözlüğü* içinde. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mukerrem-kamil-su> sayfasından erişilmiştir.
- Atatürk, M. K. (2007). *Nutuk*. İstanbul: Alfa.
- Atatürk, M. K., ve Conker, N. (2022). *Zabit ve kumandan ile hasbihal*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Atılğan, G. (2009). Sosyalist milliyetçilik söylemi (Türkiye, 1961-1968): temeller, ayrılıklar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64, 1-25. doi:https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002111
- Aybay, R. (2000). *Yurttaşlık (vatandaşlık) hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

- Aydın, S. (2009). Cumhuriyet'in ideolojik şekillenmesinde antropolojinin rolü: Irkçı paradigmanın yükselişi ve düşüşü. T. Bora, ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* içinde (2. cilt, s. 344-369). İstanbul: İletişim.
- Aydın, V. (2018). 1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyanı Karşı Alınan Önlemler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 303-334. <https://doi.org/10.18513/egetid.502686>
- Ayktut, M. Ş. (1936). *Kamâlizm (C. H. Partisi programı izahı)*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit.
- Aysal, N. (2016). Atatürk döneminde iç politika. T. F. Ertan (Ed.), *Başlangıcından günümüze Türkiye Cumhuriyeti tarihi* içinde (s. 153-177). Ankara: Siyasal.
- Bakacak, A. (2016). XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti. T. F. Ertan (Ed.), *Başlangıcından günümüze Türkiye Cumhuriyeti tarihi* içinde (s. 39-64). Ankara: Siyasal.
- Baştürk, S., ve Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. S. Baştürk (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri* (s. 129-159). Ankara: Vize.
- Bell, D. (2003). *The cult of the nation in France: Inventing nationalism, 1600-1800*. Massachusetts: Harvard University.
- Berk, N. A. (2017). 1950'lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.). *Türkiye'de Tarih Eğitimi* içinde. (s. 173-209). Ankara: Pegem Akademi.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Berkes, N. (2021). *Teokrasi ve laiklik*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Beydilli, K. (2003). Mahmud II. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 27, ss. 352-357). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Beydilli, K. (2013). Yeni Osmanlılar. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 43, 430-433). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bickford, K. (2014). *Nationalism in the French revolution 1789*. (Yüksek lisans tezi). <https://digitalcommons.library.umaine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1146&context=honors> sayfasından erişilmiştir.
- Bila, H. (1979). *CHP Tarihi*. Ankara: Doruk.

- Birand, M. A. (Prodüktör), ve Birand, M. A. (Yöneten). (2003). *Recep Tayyip Erdoğan (Bir Liderin Hikayesi)* [TV Belgeseli]. <https://www.youtube.com/watch?v=-UrmHd7M-B0> sayfasından erişilmiştir.
- Birand, M. A. (Yöneten). (2012). *28 Şubat Belgeseli 8. Gün* [TV Belgeseli]. https://www.youtube.com/watch?v=DVTCRVDI_DU sayfasından erişilmiştir.
- Bloemendai, J. (2002). Hugo Grotius (1583-1645): Jurist, philologist and theologian. A Christian humanist. His works and his correspondence. *Nederlands Archief Voor Kerkgeschiedenis / Dutch Review of Church History*, 82(2), s. 342-349. Ocak 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/24011494> sayfasından erişilmiştir.
- Bolat, M. (1989). *Siyasal toplumsallaşmada ders kitaplarının içeriği ve etkileri (İnkılap tarihi kitaplarının içerik çözümlemesi)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Bolay, S. H. (1996). Ziya Gökalp'in din anlayışı. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 14, ss. 134-137). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bonet-Maury, G. (1899). The edict of tolerance of Louis XVI. (1787) and its American promoters. *The American Journal of Theology*, 554-565. <https://www.jstor.org/stable/3152975> sayfasından erişilmiştir.
- Bukh, A. (2007). Japan's history textbooks debate: national identity in narratives of victimhood and victimization. *Asian Survey*, 47(5), s. 683-704. DOI: 10.1525/as.2007.47.5.683.
- Camkıran, T. M. (2011). *1981 ve 2006 Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük 8. Sınıf ders programlarına göre hazırlanmış ders kitaplarının içerik ve kullanılabilirlik açılarından karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Can, M. (2020). Klasik dönem Osmanlı toplum yapısı. N. Günay (Ed.), *Osmanlı toplum yapısı ve millet sistemi* içinde (s. 1-45). Ankara: Nobel.
- Cansabuncu, S. (2008). *Ortaöğretim öğrencilerinin milliyetçilik algısı: zeytinburnu örneği*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Carter, V. F. (2019). *Modern Türkiye Tarihi*. İstanbul: Timaş.

- Chomsky, N., ve Achcar, G. (2007). *Tehlikeli güç* (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: İthaki.
- CHP. (1936). *C. H. P. Programı*. Ankara: Ulus.
- CHP. (1947). *CHP Yedinci büyük kurultayı*.
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/842> sayfasından erişilmiştir
- Coşar, Ş. (2018). *31 Mart Vakası'na ulemanın bakışı*. (Yüksek lisans tezi).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Copeaux, E. (1998). *Tarih ders kitaplarında (1931-1939) Türk tarih tezinden Türk İslam sentezine*. (A. Berkay Çev.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Copeaux, E. (2003). Türkiye'de 1931-1993 arasında tarih ders kitapları. Y. Köymen (Ed.) *Avrupalı-Türkiyeli Tarih Eğitimcileri Buluşması Ekim 2001-Kasım 2001*. 107, 113.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma deseni*. (S. B. Demir, ve M. Bütün, Çev.). Ankara: Siyasal.
- Çapa, M. (2017). Erken cumhuriyet döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.). *Türkiye'de Tarih Eğitimi içinde*. (s. 63-123). Ankara: Pegem Akademi.
- Çakmak, A. M., Dönmez, C., Hayta, N., Safran, M., Şahin, M., Turan, R., (2014). *Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi*. Ankara: Yargı.
- Çeçen, A. (2009). *Güncel Kemalizm*. Ankara: Kilit.
- Çencen, N. (2017). 1980'lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.). *Türkiye'de Tarih Eğitimi içinde*. (s. 63-123). Ankara: Pegem Akademi.
- Çevik, A., ve Dinçer, F. (2018). Cumhuriyet Halk Partisi'nin değişen din siyaseti. *Turkish Studies*, 13(23), s. 25-36. <https://www.acarindex.com/turkish-studies-elektronik/cumhuri-yet-halk-parti-si-ni-n-degi-sen-di-n-si-yaseti-1947-kurultayi-115908> sayfasından erişilmiştir.
- Çevik, A., Koç, G., ve Şerbetçi, K. (2019). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.
- Demirel, Ö., ve Kaya, Z. (2012). Eğitim ile ilgili temel kavramlar. Ö. Demirel, ve Z. Kaya (Ed.), *Eğitim bilimine giriş içinde* (s. 1-22). Ankara: Pegem Akademi.

- Demirtaş, B. (2014). Tek parti döneminde eğitim (1923-1950). G. Kırpık (Ed.), *Türk eğitim tarihi* içinde (s. 221-294). Ankara: Otorite.
- Demirtaş, B. (2019). *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12*. Ankara: Mevsim.
- Demircioğlu, İ. H. (2008). Türkiye’de tarih eğitiminin tarihi. *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, 1(12), s. 431-450
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43479/530671> sayfasından erişilmiştir.
- Demircioğlu, İ. H., ve Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: Amaç, işlev ve içerik. *Değerler eğitimi dergisi*. 6(15), s. 69-88.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29185/312508> sayfasından erişilmiştir.
- Dicleli, V. (1947, Kasım 17). Deleğelere düşen tarihi vazife. *Ulus*.
<https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1947-11-17/5> sayfasından erişilmiştir
- Doğaner, Y., ve Temel, M. (2022). Atatürk ve laiklik. *Atatürk ansiklopedisi* içinde (c. 2, ss. 1-5). Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Doğru, N. (1989). *Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi derslerinin dünü bugünü geleceği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Dönmez, C., ve Yazıcı, K. (2008). *T.C. İnkılap tarihi ve Atatürkçülük konularının öğretimi*. Ankara: Nobel.
- Erat, M. (2021). *Kazım Karabekir*. Atatürk Ansiklopedisi içinde (c. 1, ss. 1-4). Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Erdal Yıldırım, A. E. (2017). Milli Şef (İsmet İnönü) döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de Tarih Eğitimi* içinde. (s. 133-173). Ankara: Pegem Akademi.
- Erdaş, S. (2005). Atatürk'ten günümüze "Türk inkılap tarihi" derslerine genel bir bakış. Y. Doğaner (Ed.), *Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* İçinde (s. 10-11). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Erdem, G. (2018). *Uluslararası bir terör örgütü olarak PKK ve Türkiye'nin mücadele politikaları üzerinden bir inceleme*. (Yüksek lisans tezi).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.

- Erdoğan, M. E. (2019). *Ortaöğretim T.C. İnkılap tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Semih Ofset.
- Eroğlu, H. (2010). *Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Savaş.
- Erşahin, S. (2008). The Ottoman foundation of the Turkish Republic's Diyanet: Ziya Gokalp's diyanet işları nazâratı. *Muslim World*, 98(98), 183-198. https://www.academia.edu/3501175/The_Ottoman_Foundation_of_the_Turkish_Republics_Diyanet_Ziya_Gokalps_Diyanet_Ishlar%C4%B1_Naz%C3%A2rat%C4%B1 sayfasından erişilmiştir.
- Erşahin, Y. (2019). *12 Eylül 1980 darbesinin ortaokul Atatürk İlkeleri ve inkılâp tarihi öğretimine etkileri*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Ertan, T. F. (1993). Kadro hareketine genel bir bakış. *Atatürk Araştırma Dergisi*, 9(27), s. 549-558. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/55346/759184> sayfasından erişilmiştir.
- Ertan, T. F. (2016). Atatürk ilkeleri. T. F. Ertan (Ed.), *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* içinde (s. 231-248). Ankara: Siyasal.
- Farr, J. (2005). Point: The Westphalia legacy and the modern nation-state. *International Social Science*, 3(4), 156-170. <https://www.jstor.org/stable/41887235> sayfasından erişilmiştir.
- Federation American Scientist. (2001). A report on the PKK and terrorism. <https://irp.fas.org/world/para/docs/mfa-t-pkk.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Fersoy, O. C. (1971). *Bir devre adını veren başbakan Adnan Menderes*. İstanbul: Garati.
- Feyzioğlu, H. S. (2008). Yunan isyanı sırasında Sırp-Yunan ilişkileri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27(44), 67-76. https://doi.org/10.1501/Tarar_00000000428
- Fish, R. (2004). A call for outrage? A victory for freedom? The annexation of Korea and Japanese participation in world war 1 as portrayed in the atarashii rekishi kyōkasho and competing japanese junior high school history textbooks. *Studies On Assia*, 3(1), s. 29-37. <https://studiesonasia.scholasticahq.com/article/14304-call-for-outrage-a-victory-for-freedom-the-annexation-of-korea-and-japanese-participation-in-world-war-i-as-portrayed-in-the-atarashii-rekishi-kyoka> sayfasından erişilmiştir

- Gamsız, S. (2012). *T.C. İnkılap tarihi ve Atatürkçülük*. (M. Ürküt, Dü.) İstanbul: Netbil.
- Genç, R. (2013). *Türkiye'yi laikleştiren yasalar*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. (1980). *Atatürk (komutan, devrimci ve devlet adamı yönleriyle)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1983). *Atatürkçülük (Atatürk'ün görüş ve direktifleri)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya giriş* (A. Ersoy, ve P. Yalçınoglu, Çev.). Ankara: Anı.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkleşmek İslamlaşmak muasırlaşmak*. İstanbul: Ötüken.
- Güler, A. (2020). Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde (c. 1, ss. 1-3). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Güleryüz, N. A. (2012). *Bizans'tan 20. yüzyıla Türk Yahudileri*. İstanbul: Gözlem.
- Günay, N. (2020). Osmanlı Toplumunda Yahudiler. N. Günay (Ed.), *Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi* içinde (s. 257-297). Ankara: Nobel.
- Günel, H. (2016). *Tarih öğretmenlerinin tartışmalı ve hassas konulara yaklaşımları*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> sayfasından erişilmiştir.
- Gündüz, M. (2023). *Türkiye'de ders kitapları tarihi*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Güngör, C. (2011). Marsilius'un siyaset kuramı: Defensor Pacis üzerine. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(4), s. 327-378. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48116/608486> sayfasından erişilmiştir
- Güngör, C. (2012). Bir reformasyon öncüsü: Padovalı Marsilius. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(4), s. 183-247. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48111/608438> sayfasından erişilmiştir
- Güngör, C. (2016). *Defensor Pacis üzerine: Padovalı Marsilius'un siyaset kuramı*. Ankara: Barış.
- Gürsel, S. (2002). 1980'li Yıllar ve Sonrası. *Cumhuriyet Ansiklopedisi* içinde (c. 4, ss. 585). İstanbul: Yapı Kredi.

- Gürsoy, K. (2003). “Laiklik” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 27, ss. 60-62. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güven, F. (2018). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının milliyetçilik ve yurtseverlik değerleri açısından analizi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> sayfasından erişilmiştir
- Güvenoğlu, G. K. (2021). Vatandaş için medeni bilgiler. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde (c. 2, ss. 1-4). Atatürk Araştırmaları Merkezi. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/vatandas-icin-medeni-bilgiler/> sayfasından erişilmiştir
- Hacıfevzioğlu, A. U. (2017). Padova’lı Marsilius’ta iktidarın dünyeviliği. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 0(3), s. 74-84. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilikya/issue/31938/359604> sayfasından erişilmiştir
- Hanioğlu, Ş. (2012). Türkçülük. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 41, s. 551-554). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Harari, Y. N. (2018). *21. yüzyıl için 21 ders* (S. Siral,). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Hayta, N., ve Karabağ, G. (2003). N. Hayta (Ed.). *Tarih Ders Kitapları Nasıl Analiz Edilmelidir?* İçinde (s. 33-53). Ankara: Nobel.
- Hayta, N., ve Ünal, U. (2014). *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri*. Ankara: Gazi.
- Hitler, A. (2016). *Kavgam* (S. Uğurlu, Çev.). İstanbul: Yakamoz.
- İlhan, A. (2003). *Hangi Atatürk*. İstanbul: İş Bankası Kültür
- İnalcık, H. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi.
- İnan, A. (2020). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kadı, H. (2020). *Halifeliğin kaldırılmasının tarih ders kitaplarında dönemsel farklılar açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Kahraman, Ş. T. (2019). Hugo Grotius anlayışının uluslararası uyuşmazlıkların çözüm yollarına etkileri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25(2), s. 925-947. doi:<https://doi.org/10.33433/maruhad.665469>
- Kalecikli, K. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 1* (1. cilt). İstanbul: Gendaş.
- Kalecikli, K. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 2* (2. cilt). İstanbul: Gendaş.
- Kandemir, F. (1965). *Hatıraları ve söylemedikleriyle Rauf Orbay*. İstanbul: Sinan.
- Kara, K. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Önde.
- Kara, M. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde (cilt. 4, ss. 981-989). İletişim.
- Kara, M., ve Berk, A. (2022). Laiklik Bağlamında Başörtülü Kadın Siyasetçinin Ulusal Yazılı Medyada İlk Görünürlüğü. *Troy Academy*, 7(1), s. 97-131. doi:<https://doi.org/10.31454/troyacademy.1071918>
- Karaaytu, C. (2014). *Lise Öğrencilerinin Milli Kimlik Bilincine Yönelik Görüşleri*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir
- Karabekir, K. (2014). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Karal, E. Z. (1991). *Atatürk'ten düşünceler*. İstanbul : Çağdaş.
- Karal, E. Z. (1983). Atatürk'ün Türk tarih tezi. *Atatürkçülük* içinde (2. cilt, s. 155-165). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Karpat, K. (1967). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: İstanbul.
- Karpat, K. (2013). *İslam'ın siyasallaşması*. İstanbul: Timaş.
- Kartal, A. (2020). *Nitel ve nicel araştırmalarda evren/örneklem/çalışma grubu*. <https://prezi.com/1yhm81fxaa9q/nitel-ve-nicel-arastirmalarda-evrenorneklemler-grubu/> sayfasından erişilmiştir.
- Kaya, İ. (2020). Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tarikat İlişkileri. *Journal of Analytic Divinity*, 4(2), 216-244.

- Kaya, R. (1994). Ehl-i Kitap. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (cilt. 10, ss. 516-519). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kaynar, R., ve Sakaoğlu, N. (1996). *Atatürk düşüncesi: (sorular ve konferanslar)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Kentel, F., ve Ete, H. (2022). *Türkiye'de milliyetçilik algısı*. <https://ankaraenstitusu.org/turkiyede-milliyetcilik-algisi-1/> sayfasından erişilmiştir.
- Keskin, M. (1999). *Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kılıç, M. (2019). Tekinalp. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (cilt. 2, ss. 586-587). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kılıç, Ü. (2016). İlmiye teşkilatı. R. Turan (Ed.), *Osmanlı Teşkilat Tarihi* içinde (s. 275-315). Ankara: Grafiker.
- Kocatürk, U. (1971). *Atatürk'ün Hatıra Defterlerine Yazdıkları*. Ankara: Ayyıldız.
- Kocatürk, U. (1971). *Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları*. Ankara: Ayyıldız.
- Kocatürk, U. (1973). *Atatürk ve Türk Devrimleri Kronolojisi*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Kohn, H. (1946). *The idea of nationalism*. New York: 1946, <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.190501> sayfasından erişilmiştir.
- Komisyon. (2012). *Lise 3 ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ders kitabı*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.
- Korkmaz, T. (2014). *Erken Cumhuriyet döneminde farklı bir milliyetçilik anlayışı olarak anadoluculuk: Tipoloji ve kuramlar bağlamında bir değerlendirme*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Köymen, M. A. (2011). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi: Alparslan ve Zamanı* (3. cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Landau, J. (1981). *Pan-Turkism in Turkey a Study in irredentism*. Londra: C. Hurst.
- Lecompte, M. D., ve Goetz, J. P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Education Research*, 52(1), s. 31-60. doi:10.2307/1170272
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk tarih kurumu.

- Locke, J. (2013). *Hoşgörü üstüne bir mektup*. (M. Yürüşen, Çev.) Ankara: Liberte.
- Loughlin, J. (1989). *Regionalism and ethnic nationalism in France: A case study of Corsica*. (Doktora tezi). <https://core.ac.uk/download/pdf/45673029.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Mairet, G. (2000). Padova'lı Marsilius'dan Louis XIV'e laik devletin doğuşu (C. B. Akal, Çev.). *Devlet Kuramı* içinde (s. 215-245). Ankara: Dost.
- Mango, A. (2000). *Atatürk* (F. Doruker, Çev.). İstanbul: Sabah.
- Mccarthy, J. (2001). *Ölüm ve Sürgün : Osmanlı Müslümanlarının etnik kısıımı*. İstanbul: İnkılap.
- Merriam, S., ve Greiner, R. (2019). *Qualitative research in pratice: examples for discusion and analysis*. San Fransico: A Willey Brand.
- Metin, E. (2007). *Lise Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük derslerinde Ermeni meselesinin öğretimi (mevcut ders kitapları, öğretmen ve öğrenci görüşleri ve çağdaş yayınlar ışığında yeni bir ünite tasarımı)*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir
- Metin, T. (2014). Selçuklular çağında şehir hayatı. R. Turan (Ed.), *Selçuklu tarihi el kitabı* içinde (s. 509-555). Ankara: Grafiker.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1972, Kasım 27). *Tebliğler dergisi*. <https://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/36-1972> sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1981). *Talim terbiye kurulu kararları*. [://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar](https://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar) sayfasından erişilmiştir
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1986). Atatürkçülükle ilgili konuların öğretim programlarına ve ders kitaplarına aktarılması. *Tebliğler dergisi*. <https://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/50-1986> sayfasından erişilmiştir.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (1998, Nisan 27). Ortaöğretim Kurumlarının Öğretim Programları ile Ders Kitaplarında Yer Alması Gereken "Atatürkçülük ile ilgili konular"ın kabulü. *Tebliğler Dergisi*. <https://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/62-1998> sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *Tebliğler Dergisi*. https://drive.google.com/drive/folders/1gob6kDY_2q9R4vGvCAGvw92AtMWdX4XR sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük öğretim programı*. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/sss.php> sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *MEB ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi öğretim programı*. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/sss.php> sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *Tebliğler Dergisi*. https://drive.google.com/drive/folders/1gob6kDY_2q9R4vGvCAGvw92AtMWdX4XR sayfasından erişilmiştir.
- Nurdal, A. (2010). *II. Mahmud dönemi ıslahat hareketleri ve II. Mahmud'un eğitim öğretim faaliyetleri*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Ortaylı, İ. (1995). Tarikatlar ve Tanzimat dönemi Osmanlı yönetimi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(6), 281-287. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000247
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Kronik.
- Ortaylı, İ. (2021). *Türkiye'nin yakın tarihi*. İstanbul: Timaş.
- Ozankaya, Ö. (2019). *Atatürk ve laiklik*. İzmir: Cem.
- Örenç, A. F. (2011). Yunanistanın bağımsızlığı sürecinde yok edilen Mora Türkleri. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 11(5), 5-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ustich/issue/44805/557293> sayfasından erişilmiştir.
- Öz, M. (2007). Osmanlılar. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 33, ss. 532-538). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Özacın, O. (2002). Siyaset tarihimizde Milli Kalkınma Partisi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/954/10751> sayfasından erişilmiştir.
- Özakın, G. (2004). *İlk ve ortaöğretim ders kitaplarında laiklik (1929-1960)*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Özbaran, S. (1992). Yakın dönemler tarih öğretimi ve devrim tarihi. M. Adem, ve K. Karatürk (Ed.), *Ortaöğretim Kurumlarında İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretimi ve Sorunları* içinde (s. 31-57). Ankara: Şafak.
- Özbay, E. (2019). *Türkmenistan'da eğitim, bağımsızlık ve din*. İstanbul: Hiperlink.
- Özcan, A. (2007). Osmanlıcılık. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 33, ss. 485-487). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özden, M., ve Saban, A. (2019). Nitel araştırmalarda paradigma ve teorik temeller. A. Saban ve A. Ersoy (Ed.), *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri* içinde (s. 1-29). Ankara: Anı.
- Özel Özcan, M. S. (2019). Westphalian devletler sistemi ve modernleşmenin geleneksel dünyanın büyük güçleri olan imparatorluklara etkisi. *JEBPIR*, 5(1), 49-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/49941/577976> sayfasından erişilmiştir.
- Özel, A. (1996). Gayrimüslim. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (cilt. 13, ss. 418-427). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özer, E. (2007). *Osmanlı'da tekke ve tarikat ıslahatları -II. Mahmud dönemi ve sonrası-*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Özhan, M. (2008). *Liselerde Okutulan "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük" Ders Kitaplarında Ulus Ulusçuluk ve Ulus Devlet Kavramları (1944-2007)*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Özkan, F. (2006). *Atatürk'ün laiklik anlayışının eğitim sistemimizdeki yansımaları (1919-1938)*. (Yüksek lisan tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.

- Öztaş, S. (2009). Atatürk dönemi tarih anlayışı ve tarih öğretimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), s. 94-107. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1401/16574> sayfasından erişilmiştir.
- Palazoğlu, A. B., ve Bircan, O. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük* 1 (1. cilt). Ankara: Özgün.
- Palazoğlu, A. B., ve Bircan, O. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük* 2 (2. cilt). Ankara: Koza.
- Ramsaur, E. E. (1972). *Jön Türkler ve 1908 ihtilali*. İstanbul: Hilal.
- Renan, E. (2016). *Ulus nedir?* İstanbul: Pinhan.
- Roberts, T. (2014). *The Roman nation: Rethinking ancient nationalism*. (Yüksek lisans tezi). South Kingstown: Rhode Island University. <https://digitalcommons.uri.edu/theses/466/> sayfasından erişilmiştir.
- Sabah. (1997, Ocak 11). *Erbakan'ın özel iftarına tepki*. <http://arsiv.sabah.com.tr/1997/01/11/f10.html> sayfasından erişilmiştir.
- Safran, M., ve Ata, B. (2003). Öğrencilerin tarih metinlerinden anlam çıkarmalarına yönelik araştırmalara bir bakış. C. Şahin (Ed.), içinde *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu: Sosyal bilgiler* içinde (s. 339-355). Ankara: Gündüz.
- Sarı, A. (2016). Osmanlı hukuku ve adliye teşkilatı. T. Gündüz (Ed.), *Osmanlı Teşkilat Tarihi* içinde (s. 345-373). Ankara: Grafiker.
- Sarınay, Y. (2012). Turan. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (cilt. 41, ss. 407-408). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Selçuk, F. Ü., ve Ülker, H. İ. (2008). Sivil toplumdaki laiklik ve milliyetçilik tartışmalarını Cumhuriyetin ilk 25 yılı bağlamında okumak. *Türkiye'de Siyasetin Dinamikleri Sempozyum Kitabı* (s. 1-14). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Semerci, Ç. (2004). İlköğretim Türkçe ve matematik kitaplarının genel değerlendirme Ölçeği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), s. 49-54. Nisan 2022 tarihinde <https://toad.halileksi.net/olcek/ilkogretim-turkce-ve-matematik-ders-kitaplarini-genel-degerlendirme-olcegi> sayfasından erişilmiştir

- Seyar, U. (2022). Türkçülük fikir akımının cumhuriyet dönemi ortaöğretim ders kitaplarına etkisi (1923-1950). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ağustos 2022 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir
- Somel, S. A. (2015). *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi*. İstanbul: İletişim.
- Su, M. K., ve Mumcu, A. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. K., ve Mumcu, A. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. K., ve Mumcu, A. (1987). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. K., ve Mumcu, A. (1992). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Su, M. K., ve Mumcu, A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. G. Şenünver, ve H. Bircan, N. Işıksalan, (Ed.). İstanbul: Milli Eğitim.
- Şanlı, A. S. (2021). Bir yurttaş protestosu olarak sürekli aydınlık için bir dakika karanlık. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(48), s. 23-45. doi:<https://doi.org/10.30794/pausbed.947847> sayfasından erişilmiştir.
- Şanlı, A. S., ve Coşgun, B. (2020). Yeni toplumsal hareketlerin yeni aktörleri; 90'lı yıllar Türkiye'sinde başörtülü öğrencilerin mücadelesi. *Mukaddime*, 11(2), s. 392-408. doi:<https://doi.org/10.19059/mukaddime.789439> sayfasından erişilmiştir.
- Şıvgın, H. (2009). Ulusal tarih eğitiminin kimlik gelişimindeki önemi. *Gazi Akademik Bakış*, 2(4), s. 40-41. <http://www.gaziakademikbakis.com/makale/gab-T-2018-285> sayfasından erişilmiştir.
- Şimşek, A., ve Güler, M. (2013). Öğretmen ve öğretmen adayı görüşlerine göre lise Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersinin öğretiminde yaşanan sorunlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(14), s. 544-575. doi:<https://doi.org/10.14520/adyusbd.642> sayfasından erişilmiştir.
- Şimşek, A. (2017). *Türkiye'de Tarih Eğitimi*. A. Şimşek (Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Şimşir, E. (2012). Laiklik teorileri açısından 1938-1950 dönemi Türkiye'sinde laiklik anlayışı. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Nisan 2022 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.

- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2011). *2011 Yılı talim terbiye kurulu kararları*.
<https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-kurul-kararlari/icerik/152>
sayfasından erişilmiştir.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2014). *2014 Yılı talim terbiye kurulu kararları*.
<https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-kurul-kararlari/icerik/152>
sayfasından erişilmiştir.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2018). *2018 Talim terbiye kurulu kararları fihristi*.
Ankara, Türkiye. Ağustos 8, 2022 tarihinde
https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_02/21170711_fihrist_2018.pdf
sayfasından erişilmiştir.
- Taneri, A. (2015). *Türk devlet geleneği: dün – bugün*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tanrıverdi, H., ve Köksal, G. (2018). Etnografik araştırma. Ş. Aslan (Ed.), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri nicel, nitel ve karma tasarımlar için bir rehber* (s. 245-254). Konya: Eğitim.
- TBMM. (1920). 1 Mayıs 1336 Cumartesi. *Gizli celse zabıtları* (1. cilt).
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11vev_donem=1
sayfasından erişilmiştir.
- TBMM. (1920). 24 Nisan 1336. *Gizli celse zabıtları*, (1. Cilt).
https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11vev_donem=1
sayfasından erişilmiştir.
- Tevetoğlu, F. (1989). Atatürk - İttihat ve Terakki. *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 5(15), 613-624. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/54844/750859>
sayfasından erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2009). *Avrupa birliği terimler sözlüğü*. Ankara: Matus Basımevi.
https://www.ab.gov.tr/files/Sozluk/glossary_for_the_european_union.pdf
sayfasından erişilmiştir.
- Tütüncü Oğuzoğlu, D. (2003). Görsel tasarım açısından tarih ders kitapları. N. Hayta (Ed.), *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu* içinde (s. 131-155). Ankara: Nobel.

- Tokdemir, M. A. (2014). 1960'tan günümüze ülkemizde eğitim. G. Kırpık, U. Ünal, H. Işık, B. Demirtaş, M. A. Tokdemir, H. Akyol, ve T. S. Birbudak içinde, *Türk Eğitim Tarihi* (s. 301-329). Ankara: Otorite.
- Topdemir, H. G. (2010). Takıyüddin Er-Rasıd. (cilt. 39, ss. 454-456). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Toprak, E. (2016). *Türkiye'de milliyetçilik algısı (1960-1980)*. (Yüksek lisans tezi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=WpJWTUogYM6afNrPF3yr_wveno=zfVL85n_AAAUbRjpJlJIqA sayfasından erişilmiştir.
- Törel, T. (2002). *P.K.K. terör örgütü (tarihsel ve siyasal gelişim süreci bakımından incelenmesi)*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından erişilmiştir.
- Turan, O. (2011). *Selçuklular tarihi ve Türk İslam medeniyeti* (14 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, R. (2022). Kılıçzade Hakkı Bey. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde (cilt. 2, ss. 1-3). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Turan, Ş. (1989). *Atatürk'ün düşünce yapısını etkileyen olaylar düşünürler kitapları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, Ş. (2020). Mustafa Kemal Atatürk (Hayatı). *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (cilt. 31, ss. 310-331). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tunçay, M. (2002). *Batı'da siyasi düşünceler tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Türk, İ. C. (2017). Tanzimat döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.). *Türkiye'de Tarih Eğitimi* içinde. (s. 133-173). Ankara: Pegem Akademi.
- Türkeş, A. (1975). *Milli doktrin dokuz ışık*. İstanbul: Kutluğ.
- Türkmen, Z. (2020). Mustafa Kemal'in Sofya Ateşemiliterliği. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde (cilt. 1, ss. 1-3). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Türküne, M. (2001). İslamcılık. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (cilt. 23, ss. 60-62). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Türküne, M. (2005). *Siyaset*. Ankara: Lotus.

- Ucuzsatar, N. U. (2007). *Kut istismarı ve Atatürk*. İstanbul: Derin.
- Uçan, S. (2021). Durum çalışması araştırması. S. Şen ve İ. Yıldırım (Ed.), *Eğitimde araştırma yöntemleri içinde* (s. 227-228). Ankara: Nobel.
- Uçman. (1991). Anadolu mecmuası. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (cilt. 3, ss. 144-145). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ulus. (1947, Kasım 17). Delegelerin görüşleri. <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1947-11-17/5> sayfasından erişilmiştir
- Unat, K. (2016). Atatürk sonrası Türkiye. T. F. Ertan (Ed.), *Başlangıcından günümüze Türkiye Cumhuriyeti tarihi* içinde (s. 253-295). Ankara: Siyasal.
- Unat, K. (2016). Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl yenileşme hareketleri. T. F. Ertan (Ed.), içinde, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. (s. 19-33). Ankara: Siyasal.
- Ural, A., ve Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay.
- Uzun, H. (2012). İktidarını sürdürmek isteyen bir partinin kimlik arayışı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(25), s. 101-139. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25534/269375> sayfasından erişilmiştir
- Uzun, M. İ. (2021). Ezanın Türkçeleştirilmesi. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde (cilt. 1, ss. 1-2). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ezanin-turkcelestirilmesi/> sayfasından erişilmiştir
- Ürküt, M. (2015). *Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Ata.
- Van Dam, H. J. (2022). *Hugo Grotius, de Imperio Summarum Potestatum Circa Sacra: Critical edition with introduction, English translation and commentary*. Leiden: Brill.
- Watson, S. H. (1977), *NationsveStates: An Enquiry into the origins of nations and the politics of nationalism*. London: MethueneveCo <https://www.perlego.com/book/1472646/nations-and-states-an-enquiry-into-the-origins-of-nations-and-the-politics-of-nationalism-pdf> sayfasından erişilmiştir.

- Yalçınkaya, M., ve Yılmazçelik, İ. (2016). Yeniden yapılanma. T. Gündüz (Ed.), *Osmanlı tarihi el kitabı* (s. 451 518). Ankara: Grafiker.
- Yalman, A. (2015). *Zorlu yılların sessiz tanığı - I* (1. Cilt). İstanbul: Kastaş.
- Yaylagül, Ö. (2015). *Göstergebilim ve Dilbilim*. Ankara: Hece.
- Yıldırım, M. C. (2012). Milliyetçiliğin romantik dönemi üzerine saptamalar. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), s. 100-115. Kasım 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/29135/311634> sayfasından erişilmiştir
- Yıldırım, T. (2016). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. İstanbul: Yeni İnsan.
- Yıldırım, T., ve Şimşek, A. (2017). Erken Cumhuriyet dönemi'nde "Biz"in inşası: Tarih Ders Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), s. 367-389. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/31116/337727> sayfasından erişilmiştir.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, F. (2012). *Türk anayasa tarihi (1808-2010)*. İstanbul: İz.
- Yılmaz, M. (1995). Harold C. Armstrong'un "Grey wolf Mustafa Kemal an intimate study of a dictator" (Bozkurt-Mustafa Kemal) kitabı üzerine. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9(33), s. 721-756. <https://dergipark.org.tr/en/pub/aamd/issue/55749/759478> sayfasından erişilmiştir
- Yurdakul, M. E. (1979). *Türk Sazı*. İstanbul: Atlas.
- Zamantılı, H. (2011). İbn Haldun'un Mukaddime'sindeki "Asabiye" mefhumu. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(22), s. 161-189. <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100999> sayfasından erişilmiştir
- Zürcher, E. J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (Y. Saner, Çev.). İstanbul: İletişim.

EKLER

DEVRE : I

CİLD : 1

İÇTİMA SENESİ : 1

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

İkinci İçtima

24.4.1336 Cumartesi

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — Zaptı sabık hulâsası	6	3. — Saruhan Mebusu İbrahim Sürçy	
2. — Nutuklar	8	ya Beyin, Hamidiye kahramanı Rauf Be-	
1. — Ankara Mebusu Mustafa Kemal		yin namının hürmetle yâd edilmesine dair	
Paşanın, mütarekeden Meclisin açılmasına		takriri	32
kadar geçen zaman zarfında cereyan eden		4. — Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal	
siyasi ahval hakkındaki nutukları 8:16,16:26,26:		Beyin, Mustafa Kemal Paşa ile Heyeti Tem-	
30,33:35		siliyeye vatanperverane mücahedelerinden	
2. — Mustafa Kemal Paşanın Meclis Re-		dolayı teşekkür edilmesine dair takriri	33
isi intihabedildikten sonraki nutukları	38:39	5. — Kırşehir Mebusu Müfid Efendi	
3. — Teklifler	30	ile arkadaşlarının, Ağnam Resminin tesbiti	
1. — Ankara Mebusu Mustafa Kemal		hakkında takriri	38,39:40
Paşanın, teşkilâtı Hükümet hakkında tek-		5. — Muhtelif evrak	40
lifî (1/1)	30:32,32,35:37	1. — Yabanabad Kaymakamlığı ile Be-	
4. — Takrirler	32	lediye Reisliğinden, Meclisin küşadı mü-	
1. — Bursa Mebusu Operatör Emin		nasebetiyle mevrit tebrik telgrafı	40
Beyle iki arkadaşının, milli mücadeleye		6. — Mazbatalar	6
atıldığından dolayı Mustafa Kemal Paşa ile		1. — Mazbataları Tetkik Encümeni	
arkadaşlarına Meclis namına teşekkür edil-		mazbataları	6:8
mesine dair takriri	32	7. — İntihaplar	37
2. — Çorum Mebusu Fuad Beyle arka-		1. — Birinci ve ikinci reislerle reis-	
daşlarının, Meclise bir Reisisani seçilme-		vekilleri intihabı	32,37,38
sine dair takriri	32		

EK 2. 17 Kasım 1947 CHP Kurultayı 1. Birleşim Tutanağı İç Kapak Sayfası

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/842> adresinden erişildi.

C. H. P.

YEDİNCİ BÜYÜK KURULTAYI

BİRİNCİ BİRLEŞİM

17/11/1947 : Pazartesi

İÇİNDEKİLER

1. — Yoklama ve açılış;
2. — Başkanlık Divanı seçimi;
3. — Genel Başkan'ın söylevi;
4. — Kurultay Başkanvekilinin sözleri;
5. — Atatürk için saygı duruşu;
6. — Komisyon seçimleri.

Kurultayın toplandığı 17 Kasım Tarihli Gazete Manşeti. [https://www.gastearsivi.com/sayfasından erişilmiştir](https://www.gastearsivi.com/sayfasından-erişilmiştir)

PAZARTESİ
17
KASIM
1947
10 KURULUS

CHP ULUS MEKURERİ
Çankırı Caddeşi Ankara
Telgraf sarayı Cıne Ankara

Başkanlık	1271
Yenı İlerı Mıdarıgı	1282
Yenı İlerı	1282
Mıdarıgı Mıdarıgı	1282
Mıdarıgı, İlerıgı İlerı	1282
İ. İlerı ve İlerıgı İlerı	1282

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

Bu sabah 10 da Ankara Halkevinde

C. H. P. KURULTAYI AÇILIYOR

Kurultaya dair

C. H. P. delegeleri çeşitli fikirler ileri sürüyorlar

DÜN GÖRÜŞTÜKLERİMİZ

Bugün C. H. P. Genel Başkanı İsmet İnönü'nün bir notkyle, delegelerine baskıyacak olan Yedinci Büyük Kurultaya İsmet İnönü'nün delegeleri mahkemelerinin görüşüne dın de devam etmekte.

R. Fahrettin Kerim'in mütalâası

İsmet İnönü delegelerinin R. Fahrettin Kerim'in mütalâası, delegelerin bir arada bulunma niyeti deyiştir.

Yedinci Kurultay, bütün mütalâa, İsmet İnönü'nün delegelerin bir arada bulunma niyeti deyiştir. Yedinci Kurultay, bütün mütalâa, İsmet İnönü'nün delegelerin bir arada bulunma niyeti deyiştir. Yedinci Kurultay, bütün mütalâa, İsmet İnönü'nün delegelerin bir arada bulunma niyeti deyiştir.

C. H. P. Yedinci Büyük Kurultay'ın bugün bir notkyle açılacak olan Genel Başkanımız İsmet İnönü

EK 4. Ulus Gazetesinde 17 Kasım 1947 CHP Kurultayı

Sinop delegelerinin demeçlerinin aktarıldığı kısım. <https://www.gastearsivi.com/sayfasından> erişilmiştir.

[illegible]

Kenan Evren'in MGK'nın politik ilkeleri ile ilgili açıklaması Cumhuriyet gazetesinin, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> sayfasından erişilmiştir.

28 Şubat MGK toplantısı ile ilgili haber <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> sayfasından erişilmiştir.

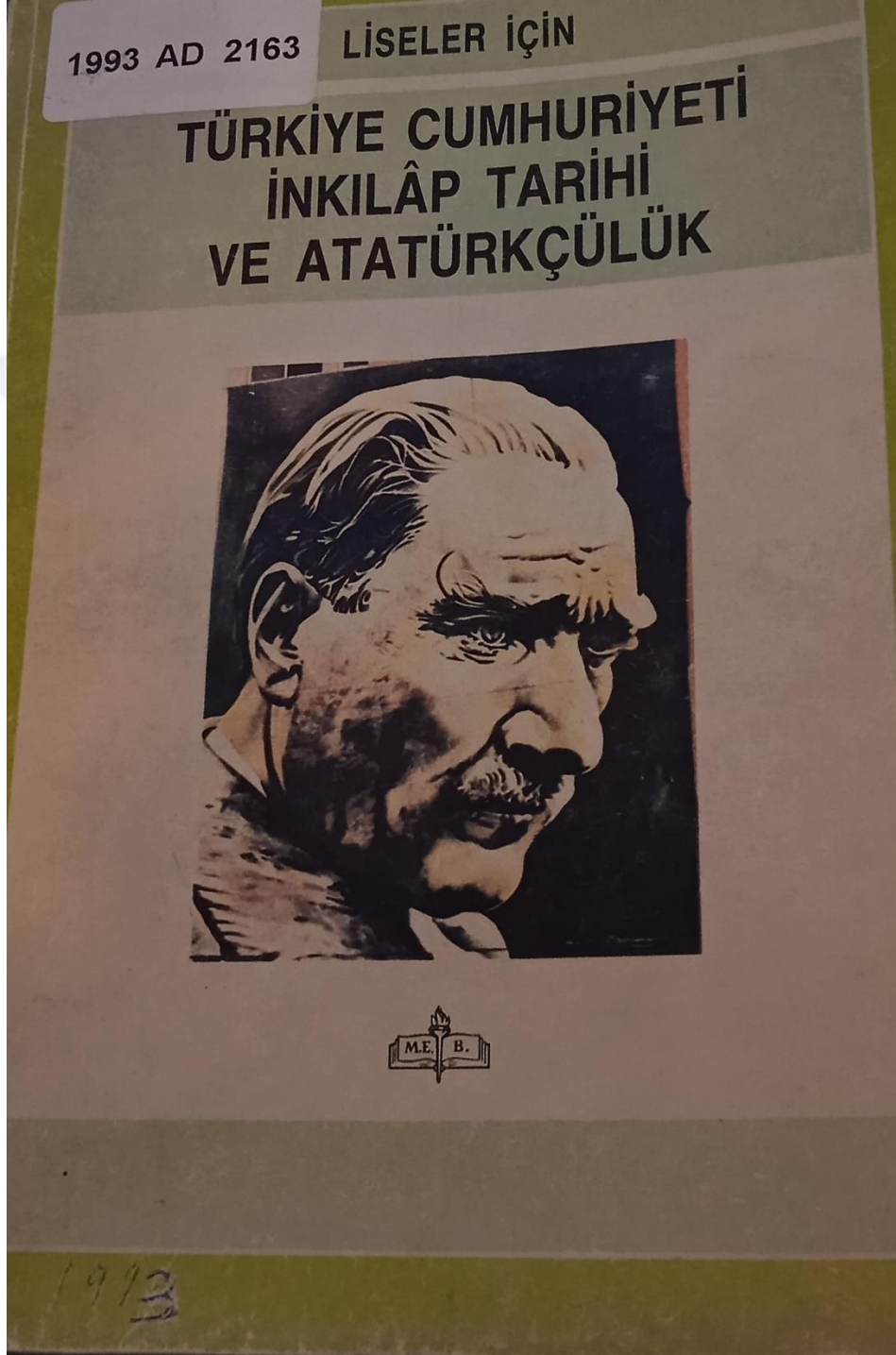
EK 7. Örnek MEB Ders Kitabı Kapağı

Mükerrem Kâmil Su ve Ahmet Mumcu tarafından hazırlanmış “Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” adlı ders kitabının 7. baskısının kapağı.

EK 8. Örnek MEB Ders Kitabı Kapağı

1992–1993 ders yılı için “Liseler İçin Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” adıyla hazırlanmış ders kitabı 7. baskının kapağı

EK 9. Örnek MEB Ders Kitabı İç Kapak Sayfası

2005–2006 ders yılı “Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” ders kitabının iç kapak sayfası.

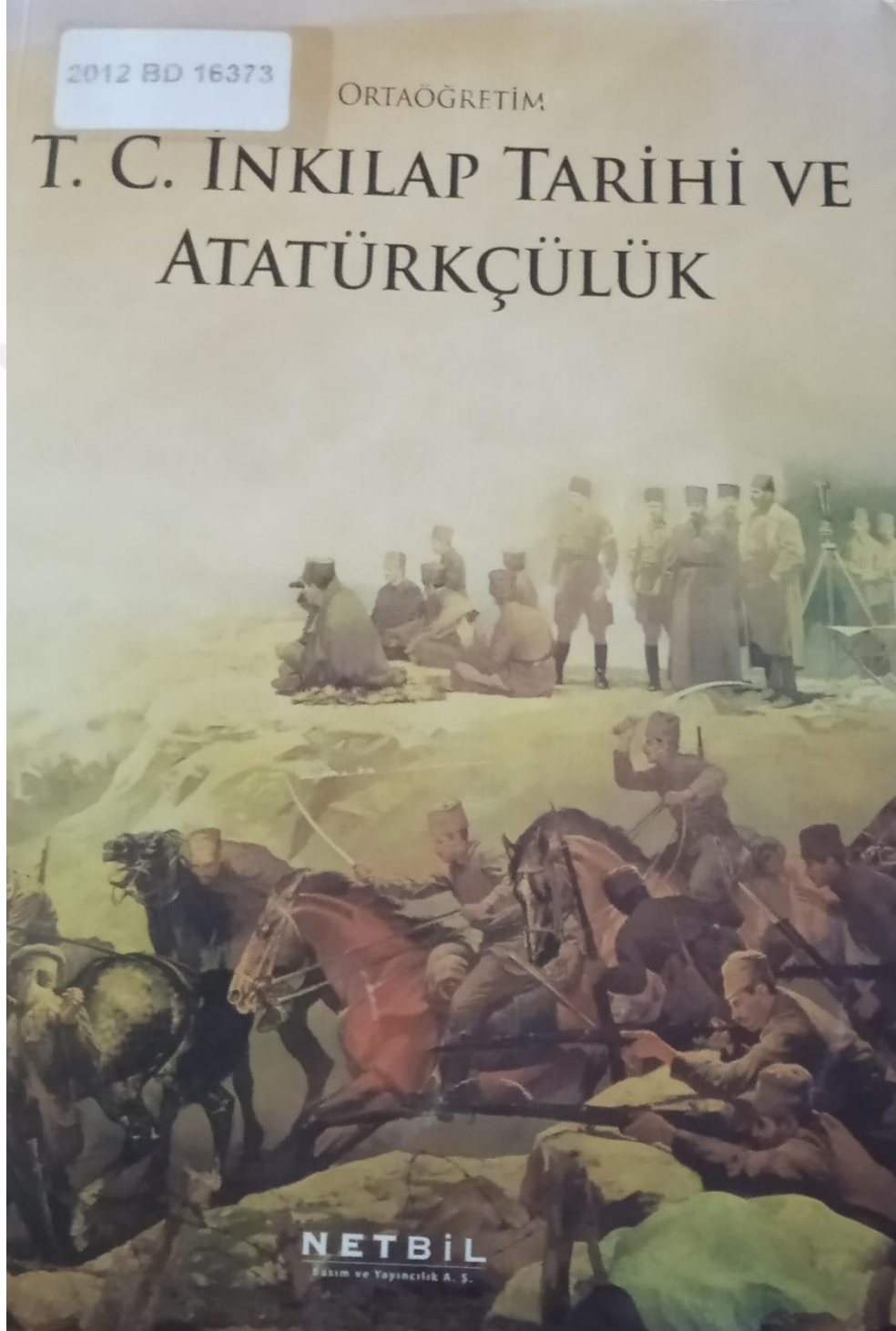
EK 10. Örnek MEB Onaylı Ders Kitabı Kapağı

2006 – 2007 Ders yılında okutulmuş olan, Kemal Kara tarafından hazırlanmış “Lise Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” Ders Kitabı kapak sayfası.

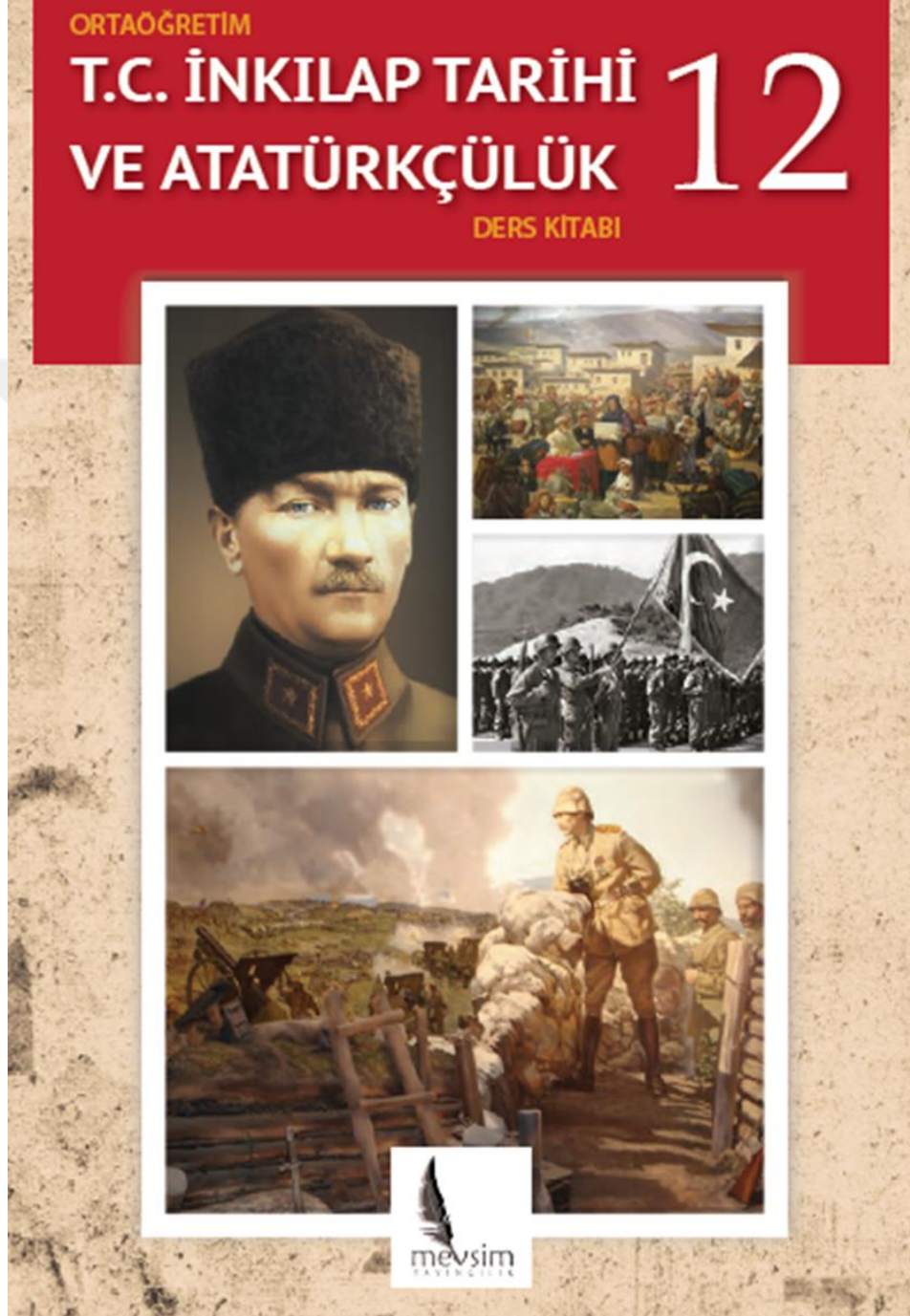
EK 11. Örnek MEB Onaylı Ders Kitabı Kapağı

2012 – 2013 Ders yılında okutulmuş, Sevtap Gamsız tarafından yazılan “Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” ders kitabının kapağı.

EK 12. Örnek MEB Onaylı Ders Kitabı Kapağı

2019–2020 Ders yılında okutulmuş, Bahattin Demirtaş tarafından hazırlanmış “Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” ders kitabı kapak sayfası.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..